

กระบวนการแสดงละคร

กระบวนการแสดงละครเกิดขึ้นหลังผ่านกระบวนการผลิต โดยการนำสื่อการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นไปใช้ ครอบคลุมแสดงในภูมิภาคต่างๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ด้วยลักษณะของการจัดกิจกรรมการแสดง ละครเพื่อศึกษา อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อถ่ายทอดความรู้ข่าวสารปัญหาเอ็ดส์ ปัญหาจริยธรรมทางเพศแก่ เยาวชนและประชาชนในสังคม เพื่อให้เกิดการตระหนักเห็นความสำคัญของการแก้ปัญหาเหล่านี้ และพัฒนา ตนจากองค์ความรู้ที่ได้รับจากละคร ซึ่งในการนำเสนอบทนี้จะรายงานกระบวนการแสดงละครจากการมีส่วนร่วม รวมลงพื้นที่ 4 ภาคในประเทศไทยที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของกองทุน AusAID ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. การเตรียมการแสดง
2. กิจกรรมก่อนการแสดง เพื่อเตรียมความพร้อมผู้ชมหรือผู้เรียน
3. การแสดง เพื่อถ่ายทอดความรู้ด้วยการสวมบทบาทของคณะละครเป็นสื่อบุคคล
4. กิจกรรมหลังการแสดง

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอรายละเอียดวิธีการของการใช้ละครให้การศึกษา จากรูปแบบของการจัด กิจกรรมละครของคณะละครระฆังป้อมใน 4 ภูมิภาคของประเทศไทย คือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออก และภาคเหนือ ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพื่อ ศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะของกระบวนการแสดง เปรียบเทียบผลของกระบวนการแสดงละครเรื่องมาลัย มงคลที่มีต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม โดยบรรยายการจัดการแสดงในแต่ละขั้นตอน ตามลำดับการใช้ใน แต่ละภูมิภาค ดังนี้

1. การเตรียมการแสดง

การเตรียมการแสดงเป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการแสดงละคร โดยมุ่งที่การเตรียมจัดกิจกรรม ละคร ซึ่งมี 2 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

1. การวางแผนจัดการแสดง เน้นเรื่องของการประสานงานพื้นที่ และการประชุมเตรียมการแสดง
2. การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง เน้นเรื่องการเตรียมการเรียนการสอนและสื่อให้ พร้อมในการใช้งาน

โดยจะนำเสนอให้เห็นลักษณะของการเตรียมการแสดงในภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออก และภาคเหนือ และภาคเหนือ พร้อมกับผลที่เกิดขึ้นจากขั้นตอนนี้ตามลำดับ ดังนี้

การเตรียมการแสดงในภาคกลาง

1.1 การวางแผนจัดการแสดง

การวางแผนจัดการแสดง คือการเตรียมจัดกิจกรรมละคร มีวิธีการใน 2 ลักษณะดังนี้

1.1.1 การประสานงานพื้นที่

การประสานงานพื้นที่ดำเนินการมาตั้งแต่ในกระบวนการผลิต และสืบเนื่องมาในขณะตระเวนแสดง โดยผู้ประสานงานมีวิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

1.1.1.1 การประสานงานพื้นที่ผ่านองค์กรภาครัฐ หรือ กลุ่มบุคคล

การประสานงานพื้นที่ผ่านองค์กรภาครัฐ หรือ กลุ่มบุคคล เฉพาะการแสดงในจังหวัดกรุงเทพมหานครและเขตปริมณฑล โดยผ่านสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนกลาง เป็นผู้ดำเนินการเลือกกลุ่มเป้าหมายเดิมของคณะ และเลือกใหม่จากผู้มาติดต่อ เช่น เจ้าหน้าที่องค์กรนิสิต อาจารย์ บุคลากรในสถาบันอุดมศึกษา สำหรับจัดแสดงในงานเฉพาะกิจ เช่น การแสดงละครในงานจุฬาริชาการ ประสานงานผ่านคณะกรรมการกิจการนิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนการแสดงรอบพิเศษที่เพิ่มเติมขึ้นรอบทั่วไป เพื่อเผยแพร่การดำเนินงานขององค์กรและประชาสัมพันธ์ละคร ได้ประสานงานกับภาครัฐและกลุ่มบุคคล เช่น สถานทูตออสเตรเลีย ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เพื่อจัดการแสดง

1.1.1.2 การประสานงานพื้นที่ผ่านองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ในท้องถิ่น และเมืองหลวง

การประสานงานพื้นที่ผ่านองค์กรพัฒนาเอกชน คณะคำนึงถึงองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่เป้าหมายของโครงการฯ ซึ่งการแสดงในภูมิภาค เช่นในจังหวัดกาญจนบุรี คณะประสานงานผ่านโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก (มูลนิธิเด็ก) โดยเลือกกลุ่มเป้าหมายจากที่คณะระบุไว้ซึ่งเคยชมละครเรื่องอื่น และเลือกกลุ่มใหม่ตามวิจาร์ณญาณของผู้ประสานงานท้องถิ่น อาศัยข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องยึดความต้องการของคณะเป็นปัจจัยแรก ดังที่ วรรณวิมล เอโกมล (สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2539) แห่งโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก กล่าวว่

... บางทีเขาขอมาอย่างโรงเรียนฐานบินเขาว่ามีปัญหาเยอะอยากให้ไปเล่น หรืออย่างชุมชนที่มะขามป้อมเขาอยากให้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม หนองขาวกับหนองเจริญ ดูว่าบ้านหนองขาวนี้เขามีพ่อเพลงอยู่ หรือที่ มีปัญหายาเสพติดก็เลือก ใจอยากให้ไปเล่นในค่ายทหาร เพราะพวกนี้เขาจะเสี่ยงต่อโรคเอดส์มาก เพราะเป็นพลทหารชั้นน้อย และพวกนี้เขาจะเครียดเขาก็หาทางออกด้วยการไปเที่ยว หรืออย่างการบิน [สถานศึกษา- ผู้วิจัย] นี้ก็ด้วยโอกาสและเสียงเหมือนกัน เราจะเลือกประสานไปแล้วบอกมะขามป้อมว่าได้ที่ไหน ...

จะเห็นได้ว่า ผู้ประสานงานท้องถิ่นพิจารณาถึงความด้อยโอกาสทางการศึกษา ปัญหาเสี่ยงต่อโรคเอดส์ ความต้องการสื่อรณรงค์ หรือเป็นแหล่งวัฒนธรรม โดยเลือกกลุ่มเป้าหมายให้เหมาะสมกับโครงการฯ ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานของคณะได้ผลตามวัตถุประสงค์

การแสดงรอบพิเศษ คณะประสานงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน ในเมืองหลวง เช่น คณะกรรมการของสภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน (สอद्य.) บุคคลที่ทำงานด้านศิลปะ ละคร นักข่าวและองค์กรการพัฒนาในแขนงต่างๆ โดยเฉพาะในรอบที่ 80 ของโครงการฯ แสดงที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย มีเสาวนีย์ วงศ์จินดา อาสาสมัครกลุ่มสื่อชาวบ้าน เป็นผู้ประสานงานพิเศษด้วยการส่งจดหมายเชิญให้มาชมการแสดง

ดังนั้นจะเห็นว่าการประสานงานขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่เป้าหมาย และองค์กรท้องถิ่นที่ดูแล โดยให้อิสระแก่ผู้ประสานงานท้องถิ่นในการเลือกพื้นที่สำหรับเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการฯ ตามความเหมาะสม เมื่อถึงวันแสดงจริงจึงติดต่อกับผู้อำนวยการความสะดวก เช่น อาจารย์ในโรงเรียน บุคลากรของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน เจ้าหน้าที่สถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน นิสิต คณะกรรมการนิสิต คณะครูศาสตร์ ผู้นำชุมชนในกรณีเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน และร่วมดูแลความพร้อมด้านการจัดกิจกรรม

11.2 การประชุมเตรียมการแสดง

การประชุมเตรียมการแสดงมีขึ้นก่อนการแสดงจริง ณ บ้านพักคณะตระเวน ไต้เก๋ง ที่ทำการสื่อชาวบ้าน จังหวัดกรุงเทพฯ หอพักนิสิตมหาวิทยาลัยศิลปากรวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมี 2 ลักษณะ ดังนี้

1.1.2.1. การประชุมเตรียมการแสดงทั่วไป

การประชุมเตรียมการแสดงทั่วไป จะเน้นรายละเอียดของวัน เวลา สถานที่ กลุ่มเป้าหมาย จำนวนคน รอบที่แสดง องค์กรประสานงาน ซึ่งผู้ประสานงานพื้นที่ต้องเป็นผู้ให้ข้อมูลกำหนดการเหล่านี้ ดังที่ ขวัญหทัย บุญลือ (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2539) กล่าวว่า

... บอกทีมงานว่า วันเสาร์ที่ 30 พฤศจิกายน 2539 เล่นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2 รอบ ที่สถาบันเอเชียศึกษา ตอน 13.00-15.00 น. รอบที่ 49 ประสานงานกับสถาบันโดยตรง กับที่คณะครูศาสตร์ 16.00 น. เป็นต้นไป ประสานกับคณะกรรมการนิสิต ครูศาสตร์และภาควิชาดนตรี ออกเดินทาง 9 โมงเช้า เช็ตของ 11.00 น. ที่สถาบันเอเชีย เลิกแล้วข้ามไปที่สถานโทรทัศน์ฯ ผู้ชมคือคนมาดูงานจุฬาลงกรณ์ฯ ประมาณ ไม่ต่ำกว่า 200 คน และมีเด็กค่ายดนตรีไทยด้วย ประมาณ 50-70 คน กับคนมางานจุฬาฯ ...

จะเห็นได้ว่าการประชุมเตรียมการแสดงนอกจากบอกรายละเอียดต่างๆ ของการเตรียมให้ผู้แสดงรับทราบแล้ว ยังให้ข้อมูลพื้นฐาน เช่น ระดับอายุความหลากหลายของกลุ่มผู้ชม ทำให้ผู้แสดงรู้จักกลุ่มเป้าหมายในเบื้องต้น นอกจากนี้กิจกรรมที่จัดให้ก่อนการแสดง เช่น มีการละเล่นเพลงพื้นบ้านในชุมชน และกิจกรรมหลังการแสดงที่จัดให้มีเกมสนทนาการ หรือไม่มีเกมแต่ใช้วิธีการอภิปราย (Discussion) โดยตรง รวมทั้งการบันทึกข้อมูล เช่น ภาพถ่ายหรือเทปวิดีโอ ซึ่งในเวลาแสดง ผู้ประสานงานพื้นที่ทำหน้าที่บันทึก และคำนวณจัดสรรเวลาที่ใช้อย่างเหมาะสม รวมถึงการจัดการของเจ้าของสถานที่เป้าหมาย คณะนิยมเรียกว่า “เจ้าภาพ” ในการอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ

1.1.2.2 การประชุมเตรียมการแสดงเฉพาะกรณี

การประชุมเตรียมการแสดงเฉพาะกรณีในภาคนี้ มีเพื่อการจัดกิจกรรมในรอบพิเศษ ที่คณะกรรมการทีมงานจำนวนมากช่วยในการบันทึกข้อมูล ทั้งวิดีโอ เทปบันทึกเสียง และบันทึกเอกสาร (Document) คณะนิยมเรียกว่า “Doc” ซึ่งต้องประชุมวางแผนร่วมกันเพื่อให้ข้อสรุปที่แน่ชัดว่า ต้องเตรียมสิ่งใดเพิ่มเติม เช่น ให้มีผู้บันทึกวิดีโอและสัมภาษณ์ผู้ชมในงาน สำหรับนำมาตัดต่อเป็นส่วนหนึ่งของภาพบันทึกวิดีโอ (VTR) เพื่อใช้ประโยชน์ในโอกาสต่างๆ หรือจัดทำนิทรรศการเพิ่มให้มีบรรยากาศของความเป็นไทย มีฝ่ายบริการของว่างเครื่องดื่ม ฝ่ายรับรองและลงชื่อผู้มาร่วมงาน เช่นที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

จะเห็นได้ว่าการประชุมเตรียมการแสดงทั้ง 2 ลักษณะ มีวิธีการอย่างเป็นระบบ ปรับตามจุดมุ่งหมายในการจัดการแสดง ซึ่งต้องให้ข้อมูลที่ชัดเจนแก่ทีมงานและกลุ่มคณะเพื่อการดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังสะท้อนถึงการปรับกระบวนการในขั้นตอนอื่น

1.2 การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบละคร

การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบละคร เป็นขั้นตอนที่เน้นเรื่องการเตรียมความพร้อมด้านสื่อบุคคลหรือสถานที่จัดการเรียนการสอน โดยมีวิธีการ 3 ขั้นตอนตามลำดับดังนี้

1.2.1 การจัดตั้งสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ สำหรับใช้ในกิจกรรมการแสดง (Setting)

การจัดตั้งสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ สำหรับใช้ในกิจกรรมการแสดง หรือที่คณะนิยมเรียกว่า “เซตของ” นั้น ในรายงานวิจัยนี้จะเรียกตามคณะเพื่อมิให้เกิดความสับสนกับวิธีการตั้งอุปกรณ์ประกอบฉากที่เรีในเฉพาะในละคร เนื่องจากการ “เซตของ” รวมไปถึงการจัดนิทรรศการเคลื่อนที่ การจัดฝ่ายควบคุมเสียง ฝ่ายดูแลเครื่องแต่งกายเครื่องแต่งหน้า ฯลฯ

การ “เซตของ” เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นเมื่อคณะมาถึงแหล่งกลุ่มเป้าหมาย โดยคณะจะคำนึงถึงลักษณะของสถานที่แสดงมีทั้งกลางแจ้งและในร่ม เช่น โรงพละ ห้องประชุม หรือลานหน้าโบสถ์ในวัด เลือกบริเวณสำหรับเป็นเวทีละคร (Stage) ระหว่างพื้นลาน และเวทียกพื้นสูง [เวทีของห้องประชุม-ผู้วิจัย] ซึ่งคณะนิยมเลือกแสดงในลักษณะร่มมากกว่า โดยเฉพาะในสถานศึกษาและชุมชน เช่น ลานหอประชุม โรงเรียน สถานโทรทัศน์วิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีผ้าใบปูพื้นก่อนตั้งสิ่งของ

การ “เช็ทของ” คำนี้ถึงสถานที่ จัดเวทีละครตามรูปแบบ ดังฝ่ายเทคนิคสำหรับควบคุมไฟฟ้าและเสียงที่อาศัยเทคโนโลยี ติดเครื่องขยายเสียง (Microphone) ทั้งสำหรับดำเนินกิจกรรม ซึ่งคณะเรียกตามรูปร่างว่า “ไมค์ไอดิม” และเครื่องขยายเสียงแบบติดพื้นที่ใช้ในการแสดง หรือ “ไมค์แมน” โดยนิทรรศการเคลื่อนที่จัดเต็มรูปแบบ คณะนิยมเรียกอีกวิธีการจัดตามรูปร่างว่า “ซุ่มมอเดอโรโตโต้ดั่ง” “บีมน์น้ำมัน” หรือเรียกว่า “ซุ่ม” ให้ตั้งไกลทางเข้า-ออกของสถานที่แสดง ส่วนที่นั่งผู้ชมจัดให้สอดคล้องกับเวทีการแสดงละคร เช่น ในซุ่มซุ่มนั่งบริเวณพื้นด้านหน้าของเวทีละคร โดยการ “เช็ทของ” ตามวิธีดังกล่าว เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่ใช้ในการตระเวนในภาคกลาง และจัดหาที่ตั้งเคียว “พอก่” อย่างเหมาะสม เพื่อไหว้ครู กรณีการเพิ่มเติมหรือลดทอนสิ่งของต่างๆ คำนี้ถึงจุดมุ่งหมายของการแสดงในรอบนั้น เช่น รอบพิเศษที่โรงแรมวีเจนท์ กรุงเทพฯ ลดจำนวนอุปกรณ์ลง ไม่ใช้ต้นกล้วยพอกษ์ และอุปกรณ์ขนาดมือ บางชิ้น เล่นบนพื้นห้องประชุมไม่ติดเครื่องขยายเสียง และตั้งเครื่องฉายภาพบันทึกเทปวีดีทัศน์ (VTR)

สำหรับนิทรรศการเคลื่อนที่มีรูปแบบตามองค์การทุน ส่วนรอบวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2540 ที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ เพิ่มฝ่ายเทคนิคพิเศษสำหรับบันทึกข้อมูล ภาพถ่าย เทปวีดีทัศน์ แถบเสียง และบันทึกเอกสาร มีนิทรรศการที่จัดขึ้นพิเศษเพิ่มเติมข้อมูลจากที่มีอยู่ จัดเป็นรูปแบบของงานศพพื้นบ้านไทยผสมผสานประยุกต์งานสื่อพื้นบ้านไทยกับสื่อร่วมสมัยใหม่ โดยสรุปข้อมูลย้อนกลับที่ได้จากการแสดง 80 รอบ ขึ้นเป็นแผ่นสื่อ 5 ผืน มีพวงหรีด กรงนก บายศรีเป็นส่วนประกอบให้ดูสวยงาม นอกจากนี้ยังมีการจัดโต๊ะลงทะเบียนและผู้มาร่วมงานและแจกสูจิบัตรต้อนรับ โต๊ะบริการน้ำดื่มและของว่างไทย เช่น น้ำมะตูม ข้าวตัง เพื่อบริการ

จะเห็นได้ว่า การ “เช็ทของ” ในกลุ่มเป้าหมายแต่ละแห่ง คณะต้องคำนึงถึงสภาพของสถานที่และบริเวณที่จัดการแสดง และจัดตามแบบแผนพฤติกรรมและขั้นตอนที่กล่าวไป การเพิ่มเติมหรือลดทอนสิ่งของต่างๆ ต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายและความเหมาะสมของการจัดแสดง ซึ่งคณะให้ความสำคัญกับการเตรียมการแสดงอย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับทุกกระบวนการใช้ โดยเฉพาะการจัดเสนอข้อมูลอย่างเป็นทางการที่ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย หรือการใช้สื่อพื้นบ้านไทยร่วมกับสื่อสมัยใหม่ เช่น นิทรรศการในรอบพิเศษ เพื่อเผยแพร่การดำเนินงานในรูปแบบของละครเวทีที่มีความเรียบง่าย นับว่าเป็นการปรับปรนสื่อได้อย่างสอดคล้องกับยุคสมัย สร้างความสนใจแก่ผู้ที่พบเห็น อันจะส่งผลให้กลายเป็นผู้ชมของการจัดแสดงกลางแจ้งหรือสถานที่ที่มีลักษณะเป็นเวทีเปิด รวมทั้งยังสะท้อนถึงขนบธรรมเนียมไทยที่ถูกสืบทอดแก่บุคคลในการเตรียมการแสดง เช่น การไหว้ครู หรือการบริการรับรองผู้มาร่วมงานด้วยขนมและน้ำดื่มพื้นบ้านไทย นอกจากนี้หากการแสดงรอบใดที่เจ้าของสถานที่จัดอาหารให้ ทีมงานแบ่งเวลาหลังเช็ทของหรือเสร็จสิ้นกิจกรรมทุกขั้นตอนเพื่อรับประทานอาหารตามความเหมาะสม

1.2.2 การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์เริ่มหลังจากที่ฝ่ายเทคนิคจัดตั้ง (Set) เครื่องขยายเสียงสำหรับดำเนินกิจกรรมต่างๆ เสร็จ เปิดเพลงที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อสร้างความสนใจ จึงประชาสัมพันธ์โดยใช้เวลาต่อเนื่องไปเรื่อยผลัดวันแสดงไปแต่งหน้าแต่งตัว ซึ่งฝ่ายที่รับผิดชอบเครื่องแต่งหน้าและเครื่องแต่งกายหาบริเวณที่เหมาะสมหรือห้องที่เจ้าของสถานที่จัดให้ เปลี่ยนผู้มาทำหน้าที่จนก่อนถึงกำหนดการแสดงจริงเล็กน้อย

วิธีการที่ใช้คณะนิยมใช้ในการประชาสัมพันธ์ คือ “การประชาสัมพันธ์สดเรียกคนดู” แบบการโฆษณาเชิญชวนที่ใช้ในงานวัดให้คนสนใจมาเที่ยวงาน โดยบอกเล่าว่ากลุ่มคณะเป็นใครมาจากไหน ทำอะไรบ้าง และมาทำอะไรในวันนี้ ซึ่งจะให้ได้ผลมากในการแสดงที่เป็นลักษณะของเวทีเปิด เช่น ชุมชนวัดอินทราวรม หรืองานจุฬาริชาการ กรณีแสดงในสถานศึกษาระดับมัธยม สถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน ที่มีผู้ชมเฉพาะและจำกัดไม่ต้องเน้นการเรียกคนดูมากนัก เนื่องจากมีอาจารย์ เจ้าหน้าที่ช่วยประชาสัมพันธ์ในเบื้องต้นอยู่แล้ว

ส่วนคำที่ใช้เน้นการโฆษณาเชิญชวนให้มาชมการแสดง และสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดความชัดเจนและเข้าใจในวิธีการ ผู้วิจัยขอยกกรณีตัวอย่างจากข้อมูลสนาม 2 แห่งที่การแสดงเป็นลักษณะของเวทีเปิด คือ ชุมชนบ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี และคณะครูศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในงานจุฬาริชาการ ตามลำดับที่ว่า

... พ่อแม่พี่น้องอย่าลืมมาดูลิเกสมัยใหม่ล่ะ วันนี้เรามีดาวมาด้วย... นางเอกจำลองไปหาคนดูหน่อย... (ประวิทย์ สงคราม, บ้านทีกสนาม, ชุมชนบ้านหนองขาว, 23 พฤศจิกายน 2539)

... ขอเชิญชวนชาวคณะครูศาสตร์ทั้งหลายมาดูละครเพื่อการศึกษา ที่ตระเวนแสดงไปในสถานศึกษาต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศมาแล้วไม่ต่ำกว่า 40 รอบ... (นิลชา เฟื่องฟูเกียรติ, บ้านทีกสนาม, คณะครูศาสตร์, 30 พฤศจิกายน 2539)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นว่า คำที่คณะใช้ในการประชาสัมพันธ์นั้น ปรับไปตามสภาพของกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นคำที่กระตุ้นและดึงความสนใจผู้คนมาชมละครให้มาก การโฆษณา เช่น ลิเกสมัยใหม่ สืบเนื่องจากการปรากฏพบเห็นการสว่างโรงลิเกอย่างถาวรขึ้นในชุมชนเป้าหมายแห่งนั้น และแสดงให้เห็นว่า คณะเลือกเอาสื่อพื้นบ้านประเภทที่สอดคล้องกับบริบทนิยมและความต้องการของชาวบ้านมาใช้ในการประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้มีผู้มาชมการแสดง ในขณะที่มหาวิทยาลัยนั้นกลุ่มเป้าหมายที่มีความหลากหลายในระดับวัยวุฒิคุณวุฒิ เป็นผู้มาชมงานซึ่งไม่คุ้นเคยกับลักษณะของละครเวที การเน้นว่าละครเพื่อการศึกษา มุ่งที่ความสำคัญของจัดและให้การศึกษาดูด้วยรูปแบบละคร เพื่อกระตุ้นให้นักคิดที่เป็นนิสิตและคณาจารย์ นักการศึกษา เกิดความสนใจกับวิธีการดำเนินงานของคณะ และสามารถนำวิธีการละครไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในระบบ หรือจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แก่นิสิต ดังนั้นคำที่ใช้ส่วนคำนี้ถึงสภาพกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสามารถพบคำเรียกอื่น เช่น “ละครพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อดึงความสนใจแก่ผู้มาชมงานที่คาดหวังละครมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งบางอย่างในทางที่เจริญขึ้น

สำหรับการให้ผู้แสดงไปมีปฏิสัมพันธ์เชิญชวนผู้ชม เป็นวิธีหนึ่งในการประชาสัมพันธ์ในลักษณะที่เรียกว่า “เดินบอก” (เนื่องจากคณะไม่มีชื่อเรียกวิธีการนี้โดยเฉพาะ จึงเรียกตามการสังเกตลักษณะวิธีที่คณะใช้ โดยทีมงานเดินผ่านใคร จะบอกเชิญชวนให้มาชมการแสดง และตีความจากคำพูดของผู้แสดงที่ว่า “เจอใครต้องเรียกไว้ก่อน” (นิลชา เฟื่องฟูเกียรติ, บ้านทีกสนาม, 30 พฤศจิกายน 2539)–ผู้วิจัย) สามารถจูงใจบุคคลที่อยู่ห่างไกลจากการได้ยินทางเครื่องกระจายเสียงให้มาชมละครได้อีกทั้งยังเป็นลักษณะของการสื่อสารสองทาง (Two way communication) ดังตัวอย่างที่ผู้แสดงเดินทักข้ามฝั่งถนนไปจัดการแสดงที่คณะครูศาสตร์ ในงานจุฬาริชาการ และเดินผ่านผู้มาชมงานแล้วกล่าวว่า “5 โมง

วันนี้มีละครที่ฝั่งครูฯ ไปดูให้ได้ อย่าลืมบอกต่อชวนเพื่อนไปให้มากๆ" (นิลชา เพื่องฟูเกียรติ, บันทึกสนาม, 30 พฤศจิกายน 2539) และมักได้รับการตอบรับ เช่น "จะตามไปดู" ยิ้ม พยักหน้า ฯลฯ ซึ่งส่งผลให้มีผู้ชมมากเช่นเดียวกับการประชาสัมพันธ์สดเรียกคนดู คณะนิยมใช้ทั้งสองวิธีควบคู่กันไป รวมทั้งการคิดแผนประกาศ แจกแผ่นปลิว ที่ผู้อำนวยการความสะอาดของกลุ่มเป้าหมาย หรือ "เจ้าภาพ" จัดทำขึ้นเช่นที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทั้ง 2 รอบ

ส่วนการแสดงรอบพิเศษ การประชาสัมพันธ์ใช้จัดหมายเชิญติดต่อสื่อมวลชนและผู้ที่ทำงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคณะให้มาร่วมงาน โดยหวังให้ภาพของการดำเนินงานได้เผยแพร่กระจายข่าวสารในวงกว้างแก่สังคมเมือง กิจกรรมที่จัดให้ทุกกระบวนการ ถือเป็น การประชาสัมพันธ์ข่าวสาร (Press News) ในระดับสื่อสารมวลชน ซึ่งกลุ่มคณะเรียกรอบที่จัดขึ้นนี้ว่า "รอบเพชรขาว"

1.2.3 ผู้แสดงเตรียมพร้อมที่จะแสดง (Standby)

ผู้แสดงเตรียมพร้อมที่จะแสดง หรือคณะนิยมเรียกขั้นตอนนี้โดยทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า "สแตนด์บาย" เป็นขั้นตอนหลังจากเช็ครองเสร็จสิ้น ซึ่งทีมงานจะเผื่อเวลาประมาณ 30 นาที ก่อนถึงกำหนดการแสดง เพื่อให้ฝ่ายเทคนิคทดสอบและตรวจสอบเสียงบนเวทีละครที่ต้องอาศัยเทคโนโลยี เช่น เครื่องขยายเสียงแบบติดตั้งเวที และใช้เวลาระหว่างนี้เพื่อผู้แสดงเตรียมพร้อมตนเอง ด้วยการอุ่นร่างกาย ความคล่องตัวของอวัยวะส่วนต่างๆ ซ้อมฉากในบางฉากหรือซ้อมว่า ร้องเพลงเป็นการอุ่นเสียงให้อยู่ตัว หากเวลาระหว่างนี้คิดอาจไม่ซ้อมการแสดง แต่ไว้วิธีออกกำลังกายอย่างง่าย และไหว้ครูก่อนถึงกำหนดการแสดงจริงเล็กน้อย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าขั้นตอนและวิธีการต่างๆ ในการเตรียมการล้วนมีความสำคัญต่อการจัดกิจกรรม โดยประมาณการใช้เวลาดังแต่มาถึงสถานที่นับได้ 1.30-2 ชั่วโมง หรืออาจมากกว่านั้นในกรณีรอบการแสดงพิเศษ เช่นที่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กลุ่มคณะจัดนิทรรศการตั้งแต่ 9.00 น. เนื่องจากมีส่วนประกอบของอุปกรณ์และข้อมูลมาก จนกระทั่งถึงกำหนดเวลาแสดงจริง 19.00 น. และทุกแห่งผู้ชมมากันพร้อม มีจำนวนเหมาะสมก่อนถึงเริ่มกิจกรรมก่อนการแสดงประมาณ 10 นาที ดังนั้นการเตรียมการแสดง มีลำดับขั้นตอนอย่างเป็นระบบมีรายละเอียดตามลักษณะวิธี โดยเป็นปัจจัยขั้นต้นที่จะช่วยให้กระบวนการสื่อสารบุคคลมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะสอดคล้องและได้ผลบรรลุวัตถุประสงค์เพียงใดนั้นสามารถประเมินด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์ของผู้วิจัยในเบื้องต้น ที่แสดงให้เห็นถึงผลของการเตรียมการแสดงทั้งที่เกิดขึ้นกับผู้ชมและทีมงานละคร สามารถแบ่งลักษณะชนิดข้อมูลที่ได้ ดังนี้

การประเมินผลกระบวนการแสดงในบทรณี มาจากการสังเกตและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการของผู้วิจัยโดยตรง ซึ่งเลือกใช้วิธีการตามแต่ละขั้นตอนที่จะระบุไว้ เพื่อไม่ให้สับสนกับกระบวนการประเมินผลการจัดกิจกรรมของกลุ่มคณะละครมะขามป้อม

1.3 ผลของการเตรียมการแสดง

1.3.1 ด้านผู้ชม

1.3.1.1 ประเภทของผู้ที่มาให้ความสนใจในการเตรียมการ แบ่งตามรอบได้

3 ลักษณะ

- รอบสถานศึกษา จำนวนผู้ชมมีความแน่นอน เช่นที่ศูนย์การศึกษา
นอกโรงเรียนอำเภอท่าม่วง มีนักศึกษาจำนวนประมาณ 300 คน รวมทั้งในสถานฝึกและอบรมเด็กและ
เยาวชนที่มีจำนวนผู้ชมจำกัด บางแห่งเป็นผู้ชมหญิงล้วน เช่น สถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนหญิง
(บ้านปราณี) รวมทั้งมีเยาวชน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นผู้อำนวยความสะดวก และผู้สนใจทั่วไป

- รอบชุมชนและรอบเวทีเปิด มีผู้ชมหลากหลายอาชีพ มีทั้งเด็กเล็ก
คนชรา ผู้ใหญ่ ผู้ประสานงานท้องถิ่น โดยแวะเวียนผลัดเปลี่ยนมาชมวิธีการเตรียมการ

- รอบพิเศษ มีทั้งชาวต่างชาติและชาวไทยเป็นบุคคลในกลุ่มองค์กร
ระหว่างประเทศ ทั้งสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฯลฯ ที่ดำเนินงานด้านเด็กและเยาวชน สื่อมวลชน ผู้ที่อยู่ในแวดวง
ศิลปะ ละคร พอเพลงแม่เพลง ครูละครพื้นบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ที่ทางคณะติดต่อและทำงาน
ร่วมอยู่ เช่น มูลนิธิเด็ก กลุ่ม EMPOWER มูลนิธิผู้หญิง กลุ่มที่ทำงานเกี่ยวกับเอตส์ โสภณ และเยาวชน
รวมทั้งตัวแทนขององค์กรทุนที่ให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรม

จะเห็นว่าผู้มาให้สังเกตการณ์หรือชมการเตรียมการมีทั้งกลุ่มเป้าหมายและมีใช้
ซึ่งคือผู้ผ่านมาพบเห็นและจากไป โดยความแตกต่างขึ้นอยู่กับสภาพบริบทของรอบการแสดง

1.3.1.2 สาเหตุของการมาชมการแสดง

สาเหตุของการมาชมการแสดงพบว่า ผู้ที่มานั้นมีทั้งมาอำนวยความสะดวก
สะดวก ได้อินการประชาสัมพันธ์ทางเครื่องกระจายเสียงในสถานที่แสดงโดยเฉพาะรอบเวทีเปิด ผู้แสดง
ลงไปชักชวนแบบเดินบอก การแจกแผ่นปลิว และป้ายประกาศ อยากรู้และสงสัย ส่วนกรณีศูนย์การศึกษา
นอกโรงเรียน การมาชมถือเป็นกิจกรรมพบกลุ่มนักศึกษา นอกจากนี้ในรอบเวทีเปิดผู้ชมเดินผ่านมาและเห็น
วิธีจัดเวทีแบบละครเวทีจึงเกิดความสนใจ เช่น มาเข้าค่ายดนตรีไทย มาฟังดนตรีไทยและอยู่ชมการเตรียมต่อ
ส่วนในรอบพิเศษมาจากการส่งจดหมายเชิญ

1.3.1.3 ปฏิบัติการตอบสนอง และการมีส่วนร่วม

ปฏิบัติการตอบสนอง และการมีส่วนร่วมของผู้ที่มาพบว่า เยาวชนและ
ผู้ใหญ่ สังเกตการณ์ พูดคุยหรือซักถามทีมงานด้วยความสงสัย แวะเวียนมาดู เด็กเฝ้ามองการแต่งหน้าแต่ง
ตัว เล่นและพลิกแผ่นป้ายนิทรรศการเคลื่อนที่จากคำถามชี้ชวนให้ผู้อ่านพลิกแผ่นดูคำตอบ หรือพูดเสริม
และแซวในระหว่างที่ผู้แสดงประชาสัมพันธ์ นอกจากนี้มีอาจารย์ เจ้าหน้าที่ เยาวชนช่วยอำนวยความสะดวก
เตรียมอุปกรณ์ เช่น เครื่องขยายเสียงสำหรับประชาสัมพันธ์ ช่วยยกของ จัดอาหาร และทำมีปากกบุคคลที่
จะรวมในกิจกรรมก่อนการแสดง

โดยผลของการเตรียมการแสดงที่เกิดกับผู้ชมตั้งที่กล่าวไปนั้น สามารถสรุปให้เห็นได้ชัดเจนกรณีตัวอย่างที่ชุมชนบ้านหนองขาว (บันทึกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) ที่ว่า

... ผู้ที่มีระดับวัยตั้งแต่ ผู้ใหญ่ 45 ปี วัยรุ่น คนชราอายุ 60 ปีขึ้นไป และเด็กจำนวนมาก มาดูการเตรียมการแสดง เพราะได้ขึ้นเสียงการประชาสัมพันธ์ มีการพูดคุย และซักถาม "วันนี้มีอะไร" แสดงพฤติกรรมและปฏิกิริยาตอบสนอง เช่น ดู เล่น พลิกแผ่นป้ายนิทรรศการ ผู้ใหญ่ช่วยเหลือในการจัดหาสายฟ้า และอุปกรณ์บางอย่าง ...

จะเห็นได้ว่าประเภทของผู้ชมมีความหลากหลายในระดับวัยวุฒิ ซึ่งคนชราและเด็กเป็นกลุ่มบุคคลที่ให้ความสนใจมากกว่าวัยอื่น โดยสาเหตุที่มาชมเนื่องจากได้ยินเสียงประชาสัมพันธ์ของคณะ มีปฏิกิริยาตอบสนองในลักษณะต่างๆ มีส่วนร่วมช่วยเหลือเตรียมการ อันเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกแตกต่างกันตามวัย สะท้อนถึงความสนใจของชาวบ้านที่มีต่อกิจกรรมในชุมชน

1.3.2 คำนึงทีมงานหรือกลุ่มคณะ

ผลของการเตรียมการแสดงที่เกิดกับทีมงานหรือกลุ่มคณะ สังเกตได้ว่าคณะได้มีการทดลองปรับเปลี่ยนและค้นหาความเหมาะสมของวิธีการ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย ได้ใช้ศักยภาพทีมงาน กลุ่มคณะเตรียมการเฉพาะกรณีอย่างเต็มความสามารถควบคุมพฤติกรรม อารมณ์ ใตสติ ในการแก้ปัญหา เพื่อให้กระบวนการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่าการใช้ขั้นตอนการเตรียมการแสดงมีผลกับกลุ่มเป้าหมายด้วยการสร้างและกระตุ้นความสนใจต่อการเห็นลักษณะวิธีการจัดกิจกรรมทางการศึกษาด้วยรูปแบบละครเวทีเบื้องต้น โดยในภาคนี้คณะได้พยายามทดลองขยายสื่อการเรียนรู้ชุมชน และให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับการจัดกระบวนการ ซึ่งจะบรรลุวัตถุประสงค์โครงการฯ เพียงใดต้องพิจารณาจากภาคอื่นร่วม

การเตรียมการแสดงในภาคใต้

1.1 การวางแผนจัดการแสดง

1.1.1 การประสานงานพื้นที่ มีลักษณะเดียวคือ

1.1.1.1 องค์การพัฒนาเอกชนท้องถิ่น

การประสานงานพื้นที่ผ่านองค์การพัฒนาเอกชนท้องถิ่นนั้น ในจังหวัดพัทลุงผ่านโครงการแลไตเพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา ส่วนจังหวัดสงขลาผ่านโครงการโรงเรียนไทรไหมให้ตัวแทนองค์กรทั้งสองเป็นผู้รับผิดชอบตัดสินใจเลือกกลุ่มเป้าหมายที่คณะระบุไว้ เช่น โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย และเลือกอิงตามโครงการฯ โดยคำนึงถึงพื้นที่ที่องค์กรดูแลอยู่หรือมีแผนจะทำงานร่วมกับชาวบ้านในอนาคต หรือเสี่ยงต่อการติดเชื่อเฮดส์ เช่น ปัญหา ยาเสพติด ธุรกิจบริการ หรือท้องถิ่นที่มีความสำคัญกับงานพัฒนา เช่น ชุมชนทะเลน้อย ชุมชนเรือกสวน ดังที่สุภรณ์รัตน์ มาละมัย (สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2539) เจ้าหน้าที่โครงการแลไตเพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาฝ่ายวารสารกล่าวถึงการเลือกกลุ่มเป้าหมายว่า

... ที่แลได้เขาจะมีฝ่ายวิจัยในพื้นที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของ
 ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ในอำเภอความชนุนนี้เราดูแลอยู่ ก็ได้โรงเรียน ส่วนชุมชนตอนแรกก็
 จะให้ไปเล่นที่ความชนุน (ตำบล-ผู้วิจัย) แต่ฝนตกบ่อยน้ำท่วมกลัวเขา (คณะ-ผู้วิจัย)
 จะลำบากกัน ถ้าเล่นในทะเลน้อย (ตำบล-ผู้วิจัย) นี้ก็ไม่ต้องไปไกล ใกล้ที่พักอยู่แล้ว
 แล้วชุมชนค่อนข้างจะแออัด มีปัญหาเสกติดด้วย แต่ชาวบ้านที่เ้าเราจะให้ความสำคัญกับ
 กิจกรรมของชุมชนมากนะ กลุ่มแม่บ้านนี้จะ work มาก อาจารย์ขึ้นที่โรงเรียนพนาสูงเขา
 ช่วยประสานให้กับกลุ่มแม่บ้านด้วยใจ อาจารย์เขาก็อยากไปโรงเรียนนะแต่อยากให้เล่น
 ในชุมชนก่อน เขาเห็นว่าโรงเรียนนั้นให้การศึกษาอยู่แล้ว แต่ชุมชนส่วนใหญ่จะขาด และ
 ต้องการกิจกรรมที่ให้การศึกษาด้วย เขาว่าตรงนี้สำคัญ ...

จะเห็นได้ว่า ผู้ประสานงานท้องถิ่นมีข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่เป้าหมาย คำนึงถึงความ
 เหมาะสม สะดวก มีปัญหาที่เสี่ยงต่อเอ็ดส์ การให้ความร่วมมือและความต้องการสื่อการศึกษาของประชาชน
 ในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งส่วนใหญ่มีความด้อยโอกาสทางการรับรู้ข่าวสารและสนใจงานพัฒนา นอกจากนี้วิธีการ
 ดังกล่าวได้สะท้อนถึงผู้ที่มีบทบาทในช่วยประสานงาน ถือเป็นบุคคลเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร
 พัฒนาเอกชนกับองค์กรชาวบ้าน (People Organization) และคณะ โดยเห็นความสำคัญของการร่วมมือ
 จัดกิจกรรมทางการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตคนในท้องถิ่น

สำหรับวันแสดงจริง จึงประสานกับผู้อำนวยความสะดวก เช่น อาจารย์บุคลากร
 ของสถานศึกษา เจ้าหน้าที่สถานพินิจเด็กฯ นิสิตมหาวิทยาลัย และกลุ่มองค์กรชาวบ้าน เช่น คณะกรรม
 แม่บ้านพนาสูง แห่งชุมชนทะเลน้อย หรือ คณะกรรม "โครงการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่าระยะ 2 ปี"
 ชุมชนลำโน เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาและดูแลความพร้อมด้านการจัดกิจกรรม

1.1.2 การประชุมเตรียมการแสดง

การประชุมเตรียมการแสดงในภาคนี้ ทีมงานคณะได้ระดมความคิดเห็นเพื่อ
 เตรียมการแสดงล่วงหน้าก่อนหนึ่งวัน หรือก่อนถึงกำหนดการจริง ณ บ้านพักในระหว่างตระเวน เช่น
 อุทยานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทะเลน้อย ห้องพักโรงเรียนวัดลำโน จังหวัดพัทลุง หอพักนิสิตมหาวิทยาลัย
 สงขลานครินทร์ จังหวัดสงขลา มี 2 ลักษณะ

1.1.2.1 การประชุมเตรียมการแสดงทั่วไป เพื่อจัดกิจกรรมละครในกลุ่มเป้าหมาย โดยประชุมรายละเอียดตั้งแต่ วัน เวลา สถานที่ กลุ่มเป้าหมาย จำนวนคน รอบที่แสดง องค์กร
 ประสานงาน ดังที่ ขวัญหทัย บุญสื่อ (บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) กล่าวว่

... พุธนี้ รอบที่ 15 หมู่บ้านเขาคราม ออกเดินทาง 10.00น.-10.30 น. ลงตัวเมือง
 พัทลุงแวะถึง 11.30 น. แล้วเดินทางไปเขาคราม เล่น 18.00 น. แต่ให้ไปถึงที่แสดงก่อนดู
 สถานที่ให้แน่ใจอีกทีว่าจะเป็นศาลาหรือห้องประชุมกันแน่ เขานอกเล่นบนศาลาวัด
 (ตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่น-ผู้วิจัย) ไปดูอีกทีละกัน ชนของไปหมดเลย ...
 คนดูชาวบ้านในชุมชน เขา [องค์กรชาวบ้าน-ผู้วิจัย] จะชวนและระดมกันมา ...

จะเห็นได้ว่า ผู้ประสานงานพื้นที่ได้อธิบายขั้นตอนการเดินทาง และวิธีของโดยให้ความสำคัญกับสถานที่จัดแสดง ซึ่งคณะเชื่อว่าหากแสดงในศาลาวัด ละครจะมีสภาพสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายเป็นสื่อเพื่อชาวบ้านสามารถเข้าถึงผู้ชมได้ง่ายกว่าห้องประชุม รวมทั้งยังแสดงให้เห็นถึงองค์การชาวบ้านที่มีส่วนร่วมเตรียมการจัดกิจกรรมการศึกษาแก่ชุมชน นอกจากนี้การประชุมเตรียมการ ทีมงานอาจเสนอให้บันทึกข้อมูล ทั้งภาพวีดิทัศน์ ภาพถ่ายเก็บไว้เพื่อจัดนิทรรศการเฉพาะก่อนจบโครงการฯ เช่นที่ชุมชนทะเลน้อย “วันนี้แสงสวย พรุ่งนี้ให้ช่วยถ่ายของค์ประกอบสวยๆ ระหว่างคนดูกับนักแสดง” (ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) และต้องบันทึกเอกสารการทำงานแต่ละครั้ง

1.1..2.2 การประชุมเตรียมการแสดงเฉพาะกรณี

การประชุมเตรียมการแสดงเฉพาะกรณีในภาคนี้ มีขึ้นเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ในบางขั้นตอน โดยเกิดขึ้นจากการตัดสินใจจับพลัดและเสนอต่อทีมงานอย่างไม่เป็นทางการ เช่น ที่ชุมชนเขาครามให้เตรียมการประชาสัมพันธ์ด้วยการขึ้นรถออกแห่เรียกคนดูตามบ้านต่างๆ ดังที่ประดิษฐ์ ประสาททอง (บันทึกสนาม, 6 ธันวาคม 2539) ที่ว่า “เรามีชุดมาเอาอย่างนี้เรารู้ว่าแบ่งคนอยู่ประชาสัมพันธ์ที่นี้กับขึ้นรถไปตีโหม” ซึ่งจะเห็นว่าเป็นวิธีการจัดสรรกำลังคนในการดำเนินงานตามสภาพกลุ่มเป้าหมาย โดยคณะนิยมใช้สำหรับการเตรียมกิจกรรมก่อนหรือหลังการแสดง เช่น ข้อมูลย้อนกลับที่ได้จากผู้ชมในภาคกลางก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนข้อซักถามพัฒนาเป็นคำถามพิเศษ 3 ข้อในท้ายการแสดงภาคนี้ หรือการระดมความคิดเห็นจัดกิจกรรมเฉพาะเพื่อเยาวชนหรือเผยแพร่ข้อมูล เช่นได้รับการติดต่อจากองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่นให้อบรมทางการละครแก่กลุ่มเยาวชนในพื้นที่หลังจบการแสดง ดังที่ประดิษฐ์ ประสาททอง (บันทึกสนาม, 6 ธันวาคม 2539) กล่าวว่า “เห็นว่วันนี้มีน้อง [เยาวชน-ผู้วิจัย] ในเขาครามที่กระแจเงา [กลุ่มละครที่ดำเนินงานด้านสื่อเพื่อการพัฒนา-ผู้วิจัย] มาทำกลุ่มหนึ่ง เมื่อกี้แลได้เขามอบอกว่าอยากให้ทำ workshop ให้น้องหลังละครจบ” จึงตกลงว่าจะจัดกิจกรรมแนะนำประสบการณ์ละครเนื่องจากเวลาไม่เอื้ออำนวยอวีธีอบรม พร้อมขออาสาสมัครทีมงานที่สนใจอยู่ร่วมแลกเปลี่ยน

นอกจากนี้ยังมีการประชุมเตรียมการเฉพาะกรณีเพื่อเผยแพร่ข้อมูลละคร เช่น ในจังหวัดสงขลา เนื่องจากได้รับการติดต่อจากบรรณาธิการวารสารแลได้เพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา ให้ไปบันทึกเทปสัมภาษณ์ออกรายการวิทยุ “คอว์เรดิโอ โลกสดใสในบ้านเกิด” ที่เน้นเรื่องสิ่งแวดล้อม การพัฒนา ผู้บริโภค เด็กและเยาวชน ในช่วงสงขลาสนทนาของสถานีวิทยุองค์การสื่อสารมวลชน (อสมท.) ทาดใหญ่ F.M. 96.5 megahertz ออกอากาศทุกวันอาทิตย์เวลา 6.00-7.00 น. และ 8.30-11.00 น. (อัมพร แก้วหนู, บรรณาธิการ, 2539 : 31) ซึ่งคณะต้องใช้เวลาบันทึกเทปล่วงหน้าก่อนในวันเสาร์ตอนเวลา 20.00 น. วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ.2539 โดยเรียกประชุมและจัดสรรผู้ไปสัมภาษณ์

1.2 การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง

1.2.1 การจัดตั้งสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ สำหรับใช้ในกิจกรรมการแสดง

การจัดตั้งสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ สำหรับใช้ในกิจกรรมการแสดง หรือการ “เซ็ทของ” ในภาคนี้ คณะคำนึงถึงสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางชุมชน เช่น ศาลาการศึกษา โรงเรียน วัด โดยจัดเวทีละครทั้งบนพื้นลานและเวทียกพื้นสูงตามรูปแบบ-ตั้งฝ่ายเทคนิค อุปกรณ์ต่างๆ ให้นิทรรศการเคลื่อนที่ โกลัทางเข้า-ออกของสถานที่แสดง ทั้งแบบซุ้มและแบบแยกส่วนประกอบตามสภาพบริเวณ ซึ่งผู้รับผิดชอบฝ่ายนิทรรศการให้ความหมายหรือเรียกวิธีการตั้งลักษณะหลังว่าแบบ “แยกส่วน” ส่วนที่นั้ผู้จัดให้สอดคล้องกับสภาพเวทีละครทั้งผนังและเก้าอี้ หากที่เหมาะสมเพื่อตั้งเคี้ยวพ่วงแก่สำหรับบุคลากร

จะเห็นได้ว่า การ “เซ็ทของ” ให้ความสำคัญกับบริเวณและสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางหรือแหล่งรวมชุมชน โดยมีแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นระบบ นิทรรศการเคลื่อนที่ตั้งบริเวณทางเข้า-ออกให้เป็นทีละจุดตาและความสนใจของผู้ชมทั้งสองแบบ เป็นวิธีการจัดที่ปรับตามสภาพพื้นที่และเหมาะกับสภาพของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งในระหว่างนี้มีการประชาสัมพันธ์ไปด้วย กรณีที่เจ้าของสถานที่จัดอาหาร เช่น แกงไต แกงโตปลา แกงสตอ ปลาเค็ม ให้คณะแบ่งเวลารับประทานก่อนหรือหลังเซ็ทของ หรือหลังสิ้นสุดกระบวนการ จะเห็นว่าผู้อำนวยความสะดวกหรือเจ้าภาพนิยมรับรองด้วยอาหารพื้นบ้าน

1.2.2 การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์เริ่มหลังจากที่ฝ่ายเทคนิคตั้งเครื่องขยายเสียงสำหรับดำเนินรายการในกิจกรรมเสร็จและเปิดเพลงเพื่อสร้างบรรยากาศ โดยมีการผลิตเปลี่ยนผู้ประชาสัมพันธ์ไปแต่งหน้าแต่งตัว ซึ่งฝ่ายรับผิดชอบเครื่องแต่งหน้าและแต่งกายจัดหาบริเวณที่สะดวกหรือห้องที่เจ้าของสถานที่จัดให้ และประชาสัมพันธ์ต่อเนื่องไปเรื่อยๆ ก่อนถึงกำหนดการแสดงจริงเล็กน้อย บางแห่งมีผู้นำชุมชนช่วยประกาศทางหอ หรือรถกระจายข่าว เช่น ในชุมชนบ้านทะเลน้อย ที่ว่า “เย็นนี้จะมีละครเวรจากกรุงเทพฯ จะมาสร้างความบันเทิงและให้การศึกษากับชุมชนของเรา” (คณะกรรมการแม่บ้านพนาสูง, บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) ส่วนในสถานศึกษามีอาจารย์ (บันทึกสนาม, 7 ธันวาคม 2539) ช่วยประชาสัมพันธ์ในเบื้องต้น เช่น ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง แนะนำว่า “เป็นละครส่งเสริมการศึกษาในชุมชน” หรือทำแผ่นป้ายติดประกาศ เช่น นักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งกรณีในชุมชนและสถานศึกษา จะเห็นได้ว่าบุคลากรในท้องถิ่นมีบทบาทในการช่วยประชาสัมพันธ์ โดยเน้นความสำคัญกับคณะในฐานะกลุ่มองค์กรที่ใช้ละครให้การศึกษาแก่ชุมชน ทั้งยังสะท้อนถึงความสนใจของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อแนวทางของการจัดกิจกรรม

วิธีการที่คณะใช้ในขั้นตอนนี้เป็น การประชาสัมพันธ์สดเรียกคนดู โดยใช้ภาษาท้องถิ่นภาคใต้ บอกเล่าเรื่องราวขององค์กร ร่วมกับวิธีเดินบอก ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายบางแห่ง เช่น ที่ชุมชนบ้านเขาควม คณะได้แบ่งทีมงานดำเนินการอยู่ ณ สถานที่ และให้ผู้แสดงแต่งตัวชุดตาในลักษณะแพซีซีร์รถออก “แห่” ประชาสัมพันธ์เพื่อเรียกความสนใจจากชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้ตลอดระยะทาง 3 กิโลเมตร ซึ่งมีที่ทำการโครงการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า (ระยะ 2 ปี) เป็นศูนย์ประชาสัมพันธ์ขององค์กรชาวบ้าน ใช้เวลาประมาณ 30 นาที ก่อนกำหนดการจึงกลับสถานที่เพื่อเตรียมพร้อมผู้แสดง

ส่วนคำที่ใช้ประชาสัมพันธ์ เน้นการโฆษณาเชิญชวนให้มาชมการแสดง ซึ่งใช้คำที่ หลากหลายให้เหมาะกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเรียกความสนใจแก่บุคคลที่คาดว่าจะเป็นผู้ชม ดังกรณีที่ ทุมน บ้านเขาคราม ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ที่ว่า

... เห็นพวกเราแต่งตัวแปลกๆ สวยงามแบบนี้ ไม่ได้ว่าบ๊าย แต่เพราะเราจะมึลละครใน
เขีนนี้ เป็นละครสมัยใหม่จะมาเล่นให้พ่อแม่พี่น้องดูโดยเฉพาะ จะใหม่แปลกแหวกแนว
แค้ไหน อย่าลืมนไปช่วยดูช่วยเชียร์กันนะ-เพราะเราลงทุนแต่งตัวกันสุดเลิศเลย ...
[ขึ้นวด ออกแท่ ร้องเพลงและใช้เครื่องดนตรีประกอบจังหวะ-ผู้วิจัย] (พฤต พหลกุลบุตร,
บันทึกสนาม, ทุมนเขาคราม, 5 ธันวาคม 2539)

... ละครเวทีตระเวนไปถึงต่างประเทศ และกำลังตระเวนแสดงทั่วประเทศไทย ...
เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ... (ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนาม, ศูนย์การศึกษาออก
โรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง, 7 ธันวาคม 2539)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่า คณะเน้นความสำคัญของละครที่ให้ความบันเทิง
และการศึกษาแก่ผู้ชมเพื่อสร้างแรงจูงใจของคุณคน โดยการแต่งกายแฟนซีและร้องเพลงสร้างความประหลาด
และความสนใจอันเป็นวิธีเชิญชวนให้ชาวบ้านมาดูละคร ส่วนคำที่ใช้ในศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จะเห็นว่า
นอกจากเป็นการประชาสัมพันธ์ละครแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงปรัชญาและจุดมุ่งหมายในการจัดกิจกรรมของ
คณะที่มีบทบาทต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคุณคนในระดับปริมาณ และใช้คำหรือข้อความที่สอดคล้อง
กันดังที่กล่าวไปเพื่อเป็นวิธีการเป็นการจูงใจให้มีผู้ชมละคร

1.2.3 ผู้แสดงเตรียมพร้อมที่จะแสดง

ในการเตรียมพร้อมผู้แสดงหรือสื่อบุคคลนั้น ทีมงานใช้ช่วงเวลาหลังเช็ดของเสร็จ
สิ้นก่อนถึงเวลาแสดงจริงประมาณ 30 นาที ซึ่งในระหว่างที่ฝ่ายเทคนิคทดสอบและตรวจสอบเสียง ผู้แสดง
แต่ละคนเตรียมพร้อมตนเองด้วยการอุ่นร่างกาย เสียง หรือการบรรเลงดนตรี ซ้อมความคล้องตัวในบางฉาก
ให้จังหวะสอดคล้องกับสถานที่แสดง เช่น ทุมนทะเลน้อยแสดงในศาลาการศึกษาที่พื้นเป็นไม้ ทีมงานมัก
แสดงต้องซ้อมความสัมพันธ์ของการเคลื่อนไหวระหว่างจุดและตำแหน่งบนเวทีละคร (Blocking) โดยเหลือ
เวลาประมาณ 5-10 นาที ก่อนการแสดงสำหรับไหว้ครู หลังจากนั้นจึงเข้าสู่กิจกรรมตามกำหนดเวลา

กล่าวได้ว่าขั้นตอนและวิธีการต่างๆ ในการเตรียมการแสดง ล้วนมีความสำคัญต่อการจัด
กิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งต้องจัดสรรเวลาให้เหมาะสม มีผลต่อการทดลอง เลือกใช้หรือปรับเปลี่ยน
วิธีให้สะดวกและสอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้กระบวนการใช้สื่อบุคคลมีประสิทธิภาพที่สุด
สามารถประเมินผลของการเตรียมการแสดงด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการได้ ดังนี้

1.3 ผลของการเตรียมการแสดง

1.3.1 ด้านผู้ชม

1.3.1.1 ประเภทของผู้ชมที่ให้ความสนใจในการเตรียมการ

- รอบสถานศึกษาและสถานพินิจฯ เขาวงกต อาจารย์ เจ้าหน้าที่ เป็นผู้อำนวยการความสะอาด และผู้สนใจ มีจำนวนผู้ชมแน่นอน โดยประมาณตั้งแต่ 200-350 คน

- รอบชุมชนหรือเวทีเปิด มีความหลากหลายทั้งระดับอายุและระดับการศึกษา คือมีทั้งเด็กเล็ก คนชรา ผู้ใหญ่ อาจารย์ เขาวงกต นักพัฒนาด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชน ผู้สนใจงานละครวรรณคดี องค์กรท้องถิ่น องค์กรชาวบ้าน เช่น คณะกรรมการแม่บ้าน รวมทั้งมีบุคคลจากท้องถิ่นใกล้เคียง ดังเช่น “มีบ้านลำใน หมู่ 2 เป็นเจ้าภาพ คือ เขา [องค์กรชาวบ้าน-ผู้วิจัย] จะประชาสัมพันธ์ไปทั่ว แล้วบ้านหนองเหล็ก หมู่ 7 บ้านต้นไทร และบ้านเขาควม หมู่ 4 มาร่วม” (สุภรณ์รัตน์ มาละมัย, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2539)

1.3.1.2 สาเหตุของการมาชมการแสดง

สาเหตุของการมาชมการแสดงพบว่า ผู้ที่มามีทั้งมาช่วยอำนวยความสะดวก และได้ยินเสียงหรือเห็นวิธีการแก่ประชาสัมพันธ์ ผู้แสดงลงไปชักชวนผู้ชม หรือการเชิญชวนด้วยภาษาท้องถิ่นภาคใต้ที่สร้างความสนใจและบรรยากาศแก่การชม รวมทั้งผู้ที่มาเห็นจากป้ายติดประกาศของคณะหรือของนักศึกษาทำขึ้น ซึ่งในศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนการมาชมถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมพบกลุ่มและผู้ชมทยอยมาจนพร้อมกันก่อนถึงกำหนดการ นอกจากนี้ยังมีผู้ติดตามมาชมการแสดงจากที่ได้สังเกตเห็นหรือเคยชมมา เช่น เด็กนักเรียนมัธยมต้นจากโรงเรียนสตรีพัทลุง ตามมาที่ชุมชนเขาควม เนื่องจากคณะไปแสดงในโรงเรียนแต่ไม่มีโอกาสได้ชม เพราะมิใช่เป็นระดับกลุ่มเป้าหมายของคณะ หรือเขาวงกตจากชุมชนเขาควมตามมาชมที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนพัทลุง และได้รับการบอกต่อของเพื่อน ดังคำกล่าวของเขาวงกตท่านหนึ่งที่ว่า (ผู้ชม, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2539) “ได้ดูที่วัดลำในเมื่อวาน ส่วนเพื่อนเขาไม่ได้ดู แต่เขาเรียกคน. เขาบอกว่าวันนี้พวกมะขามป้อมจะมาที่นี่ ได้ดูแล้วก็อยากดูอีกเลย ตามมาดู ก็ไปชวนเพื่อนที่โรงเรียนมาด้วย อยากให้ไปเล่นที่โรงเรียนด้วย ให้เพื่อนๆ ได้ดูละครดีๆ อย่างนี้” จะเห็นได้ว่า ละครมีผลต่อเด็กวัยรุ่นให้ติดตามชม และบอกต่อเท่ากับเป็นการประชาสัมพันธ์ ซึ่งสาเหตุการมาชมนอกเหนือจากที่กล่าว คือความต้องการบริโภคสื่อซ้ำเนื่องจากเห็นถึง คุณประโยชน์ที่มีต่อการเรียนรู้สะท้อนได้จากการคาดหวังให้ละครขยายสู่โรงเรียนมากขึ้น

1.3.1.3 ปฏิริยาตอบสนอง และการมีส่วนร่วม

ปฏิริยาตอบสนอง และการมีส่วนร่วมของผู้ที่มา พบว่าบุคคลเกือบ ทุกวัยให้ความสนใจสังเกตการณ์โดยนั่งดู หรือแวะเวียนมา รวมทั้งอ่านและพลิกแผ่นป้ายนิทรรศการเคลื่อนที่ที่จัดให้ ชักถามและพูดคุยถึงลักษณะการเตรียมการ ส่วนกรณีแก่ประชาสัมพันธ์ของคณะ มีผลให้ชาวบ้านที่พบเห็นมีปฏิริยาหัวเราะและตะโกนตอบรับกลับมา เช่น “จะไปดู” หรือมีเด็กบางคนวิ่งตามรถซึ่งเขาวงกต อาจารย์ องค์กรชาวบ้านมักมีส่วนร่วมอำนวยความสะดวกในชั้นตอนนี้ ด้วยการจัดสถานที่หรือเวทีหาอุปกรณ์เพิ่มเติมและประชาสัมพันธ์เบื้องต้น โดยเฉพาะในชุมชนสามารถพบได้ชัดเจน เช่นที่ ชุมชน

ทะเลน้อย มีคณะกรรมการแม่บ้านพนาสูง “ช่วยประชาสัมพันธ์โดยเสียงตามสายเรียกให้ชาวบ้านมาดูการ แสดงในตอนเย็น และจัดเตรียมอาหาร ส่วนพ่อบ้านเตรียมพื้นที่เวทีโดยใช้ศาลาการศึกษาของชุมชน จัดหา สายไฟ อุปกรณ์ที่คณะกรรมการ” (บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) ซึ่งองค์กรชาวบ้านในท้องถิ่นมีบทบาท เช่น ช่วยขับรถออกตระเวนประชาสัมพันธ์ หรือกลุ่มแม่บ้านจัดเตรียมอาหารเลี้ยงต้อนรับ อาจารย์และ คณะกรรมการชาวบ้านให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมของคณะ

1.3.2 ด้านทีมงานคณะ

ผลที่เกิดกับทีมงานคณะ สังเกตได้ว่าคณะได้ทดลองปรับเปลี่ยน และค้นพบ วิธีการใหม่ๆ นำมาจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้ศักยภาพทีมงานเตรียมการ เฉพาะกรณีอย่างเต็มความสามารถ เช่น การให้ประสบการณ์ทางละครแก่เยาวชนในท้องถิ่น หรือเผยแพร่ ข้อมูลทางสื่อมวลชน โดยควบคุมพฤติกรรม อารมณ์และใช้สติเพื่อแก้ปัญหา รวมทั้งให้องค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วมกับการวางแผนจัดกิจกรรมการศึกษาและพัฒนาชุมชน พัฒนาการจัดการและค้นหาความเหมาะสม ของกระบวนการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อพัฒนาคนและสังคมในภูมิภาคต่างกัน

จะเห็นได้ว่าการใช้ขั้นตอนการเตรียมการแสดง มีผลต่อผู้ชมและกลุ่มเป้าหมายด้วยการสร้าง และกระตุ้นความสนใจต่อการเห็นลักษณะวิธีการเตรียมกิจกรรมการศึกษาด้วยรูปแบบละครเวทีเบื้องต้น โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการวางแผนให้การศึกษาและพัฒนาคน ซึ่งจะบรรลุ วัตถุประสงค์โครงการฯ ที่ชัดเจนขึ้นเพียงใดต้องพิจารณาจากภาคอื่นร่วม

การเตรียมการแสดงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1.1 การวางแผนจัดการแสดง

1.1.1 การประสานงานพื้นที่

1.1.1.1 ผ่านองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่น

การประสานงานพื้นที่ผ่านองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ ผ่านมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย ในจังหวัดขอนแก่น และศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏนครราชสีมา สำหรับการแสดงในจังหวัดบุรีรัมย์ พิจารณากลุ่มเป้าหมายจากที่คณะระบุไว้ เช่น วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น เนื่องจากคณะเคยไปแสดงในปีพ.ศ.2538 เรื่อง “จันทโครพ” และเลือกใหม่ อิงตามโครงการฯ คำนึงถึงพื้นที่ที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อเอดส์เป็นหลัก เช่น มูลนิธิศุภนิมิต เป็นองค์กรที่ ทำงานด้านเด็กและเยาวชนรวมทั้งการดูแลหญิงค้าบริการ เลือกลุ่มเป้าหมายโดยอาศัยข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยตรง ขณะที่ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาสถาบันราชภัฏนครราชสีมา มีฝ่ายวิจัยที่ทำงานร่วมกับ องค์กรชาวบ้าน เก็บข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ต่างๆ ที่มีผลต่อชุมชน เช่น ฝ่ายวิจัยสถานการณ์เอดส์ในภาค อีสาน ดังที่ วสันต์ เจริญพันธ์ (สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2540) เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ฝ่ายวิจัยเอดส์จังหวัด บุรีรัมย์ อาศัยข้อมูลของโรงพยาบาลและประสบการณ์การทำวิจัยสนามชุมชนเป็นเกณฑ์การเลือก อธิบายว่า

... ขวัญหทัยเขาประสานมาทางศูนย์ฯ ศูนย์ฯ ทมิวจัยเกี่ยวกับเรื่องเอดส์อยู่ในห้องที่ 2 กลุ่ม อย่างชุมชนนี้ในนางรอง (อำเภอ) มี 18 ชุมชน พอตีเราทำงานกับชาวบ้านอยู่ที่เรื่อง กระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักในปัญหาาร่วมกัน อย่างชุมชนหนองรีเมื่อก่อนเรามีคนเป็นเอดส์ ไปติดจากเมืองหลวงแล้วกลับมาตายที่บ้าน ชาวบ้านเขารู้ก็กลัวกัน ที่นี้ไม่มีผู้หญิงต้องติดจากสามียิ่งรังเกียจกันมากเลย ก็มาช่วยตรงนี้เพราะปัญหา เกิดกับคนในชุมชนโดยตรง ก็มีพา ไปเยี่ยมคนป่วยติดเชื้อบ้าง แล้วกระตุ้นให้เขาทำกิจกรรมต่อเนื่องเรื่อยๆ เขาก็ไม่กลัวแล้ว เข้าใจมากขึ้น ให้ความสำคัญมากขึ้น แล้วที่นี้เขาให้ความสำคัญกับกิจกรรมของชุมชน ... แล้วเป็นแหล่งวัฒนธรรม เขามีกลองยาว มีวงดนตรีพื้นบ้าน เด็กที่นี้ค่อนข้างปิดจะไม่ไปไหนก็จะได้ดู ส่วนที่ชุมชนสถานีนวดไฟ ตอนแรกเห็นว่าเขามีกลุ่มสี่สายโยเคยไปเล่น เราก็กลัวว่ามะขามป้อมไปจะเข้าก็ไปเช็ครูอีกที ส่วนโรงเรียนพนมรุ้งนั้นเด็กที่นั่นจบแล้วเขาจะไม่เรียนต่อจะไปทำงาน ก็อพยไปเป็นแรงงานกันส่วนใหญ่ เราก็ดูตรงนี้ ให้ละครไปเล่นที่ โนนเด็กเขาจะได้รู้ ช่วยตัวเอง ...

จะเห็นได้ว่า จากประสบการณ์การวิจัยสนามของผู้ประสานงานท้องถิ่น นับเป็นข้อมูลหลักในการเลือกกลุ่มเป้าหมาย ดังเช่นชุมชนหนองรีหนึ่งใน 18 ชุมชนของอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมข่าวสารความรู้เรื่องเอดส์ให้แก่ชุมชน เท่ากับเป็นกระบวนการทำงานต่อเนื่องในการทำวิจัยของศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาฯ โดยตรง ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชุมชนดังกล่าว มีความพร้อมทางจัดการและเห็นความสำคัญของกิจกรรมการรวมกลุ่มชาวบ้าน ทั้งยังส่งเสริมการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมพื้นบ้าน ส่วนในกรณีพื้นที่พื้นที่เป้าหมายบางแห่งเคยมีกลุ่มละครเข้าไปณรงค์ จะเห็นถึงวิธีการ ตรวจสอบการใช้สื่อในลักษณะอื่น ดังนั้นวิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมายขึ้นอยู่กับเกณฑ์ของผู้ประสานงาน ท้องถิ่นพิจารณาถึงความต้อยโอกาส ความขาดแคลนและต้องการสื่อทางการศึกษา

ส่วนวันแสดงจริงประสานกับผู้อำนวยความสะดวกกลุ่มเป้าหมาย เช่น เจ้าหน้าที่สถานพินิจและคุ้มครองเด็ก หรือในสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน อาจารย์ นักเรียน นักศึกษาใน โรงเรียน หรือศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน รวมทั้งคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้าน อาสาสมัครชุมชน ฯลฯ ซึ่งเป็น กลุ่มองค์กรชาวบ้าน เพื่อร่วมดูแลความพร้อมด้านการจัดกิจกรรม

11.2 การประชุมเตรียมการแสดง

การประชุมเตรียมการแสดงนี้ คณะได้ระดมความคิดเห็นเพื่อเตรียมการแสดงล่วงหน้าก่อนหนึ่งวัน หรือก่อนกำหนดการแสดงจริง ณ บ้านพักครูโรงเรียนเมือง จังหวัดขอนแก่น หอพักเจ้า ชั่วคราวในอำเภอนางรอง และบ้านพักสถานีนวดไฟอำเภอนมรุ้งในจังหวัดบุรีรัมย์ ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

1.1.2.1 การประชุมเตรียมการแสดงทั่วไป

การประชุมเตรียมการแสดงทั่วไปนั้น ผู้ประสานงานพื้นที่เป็นผู้ให้ ข้อมูลด้านกำหนดการรายละเอียดต่างๆ ตั้งแต่ วัน เวลา สถานที่ กลุ่มเป้าหมาย จำนวนคน รอบที่แสดง องค์กรประสานงาน ดังที่ ขวัญหทัย บุญลือ (บันทึกสนทนัม, 5 มกราคม 2540) กล่าวว่

... รอบที่ 65 คนนาหวอง ตอน 10-12.00 น. ออก 7.00 น. ... อายุน้อยสุด 17 ปี มากสุด 30-40 ปี ส่วนใหญ่อยู่ช่วง 24-25 ปี ... ตอนเย็นรอบที่ 66 เล่นที่ชุมชนหนองรี 18.00-20.00 น. พร้อมตอน 15.00 น. คนดูไม่เกิน 400 คน ... ประสานกับศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา สถาบันราชภัฏโคราช ...

จากที่กล่าวจะเห็นถึงข้อมูลรายละเอียดที่จำเป็น เช่น ระดับวัยกลุ่มเป้าหมาย และอ้างอิงองค์การพัฒนาเอกชนท้องถิ่นที่ประสานงานร่วม เพื่อกล่าวขอบคุณ กรณีวันที่แสดง 2 รอบ กำหนดการต้องบอกให้ชัดเจน และนัดแนะเพิ่มเติมในรอบเย็นคือกล่าวซ้ำอย่างคร่าว เช่น "รอบต่อไปชุมชนหนองรี พบกันตอน 15.00 น. แสดง 18.00 น. วันนี้ชุมชนเรามีกิจกรรมวันปีใหม่ด้วย เขาจัดที่เตรียมไว้" (ขวัญทัย บุญลือ, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) เป็นการให้ข้อมูลสภาพบริบทของกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้นเพื่อความชัดเจนก่อนลงพื้นที่

1.1.2.2 การประชุมเตรียมการแสดงเฉพาะกรณี

การประชุมเตรียมการแสดงเฉพาะกรณีในภาคนี้ มีเพื่อปรับวิธีการจัดกิจกรรม โดยเกิดขึ้นไม่เป็นทางการอาศัยการเห็นสภาพกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก เช่นที่ ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนอำเภอนาหวอง จังหวัดบุรีรัมย์ "ไม่ต้องเขียนซี ให้อัดลิ้นตัวละครและอย่าลืมถามคำถามพิเศษ 3 ข้อ" (ประติษฐ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) หรือการฝึกซ้อมเฉพาะหน้าให้สัมพันธ์กับพื้นที่ เช่นที่ชุมชนหนองรี ซึ่งมีลักษณะเป็นเวทีไม้ซึ่งจัดขึ้นเพื่อคณะโดยเฉพาะ

1.2 การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบละคร

1.2.1 การจัดตั้งสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ สำหรับใช้ในกิจกรรมการแสดง

การจัดตั้งสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ สำหรับใช้ในกิจกรรมการแสดง หรือการ "เซ็ทของ" นี้ เป็นขั้นตอนที่ใช้เมื่อคณะมาถึงกลุ่มเป้าหมาย โดยคณะเลือกสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาของสถานศึกษาหรือชุมชน บริเวณที่ใช้มีทั้งในร่มและกลางแจ้ง เช่น เวทีห้องประชุมวิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น และเวทีพื้นไม้ยกสูง มีฉากหลังเป็นปรากฏภาพวาดธงช้างอนามัยและคำเตือนให้ระวังภัยเฮดส์ที่ชุมชนหนองรี พื้นลานของอาคารประชุมศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอนาหวอง โดยจัดเวทีละครตามรูปแบบ และที่ตั้งฝ่ายเทคนิคและอุปกรณ์ต่างๆ ส่วนนิทรรศการเคลื่อนที่จัดใกล้ทางเข้า-ออกของสถานที่แสดงทั้งแบบซุ้ม เช่นที่โรงเรียนเมืองขอนแก่น และแบบแยกส่วน ที่วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น รวมทั้งหาบริเวณที่เหมาะสมตั้งเคีขร "พ้อแก่" สำหรับบูชาครูก่อนถึงกำหนดการแสดง

กรณีพื้นที่ถูกจัดไว้ให้กว้างไม่พอกับการ "เซ็ทของ" เช่นที่ชุมชนหนองรี ทีมงานคณะต้องปรับให้ปูนไบบนเวทีละครส่วนหน้า และให้ตั้งอสูมนิยมซึ่งเป็นเวทีกลมตั้งบนพื้นไม้ที่เงาของสถานที่จัดไว้ทำให้เวทีละครมีลักษณะเป็นสองระดับ ซึ่งระหว่างนี้มีการประชาสัมพันธ์ไปด้วย สำหรับรอบการแสดงในชุมชนมีการเตรียมอาหารให้ เช่น ชาวนาหวองข้าวเหนียว ส้มตำ ไก่ย่าง ลาบ-น้ำพริก คณะแบ่งเวลารับประทานก่อนหรือหลังเซ็ทของ หรือหลังสิ้นสุดกระบวนการทั้งหมด

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การ “เซ็ทของ” คำนี้ถึงบริเวณและสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางหรือแหล่งรวมผู้ชม โดยจัดให้เหมาะกับสภาพของกลุ่มเป้าหมาย มีทั้งเวทียกพื้น บนพื้นลาน และเวทีสองระดับ ซึ่งมีแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นระบบ จัดนิทรรศการเคลื่อนที่ตั้งบริเวณทางเข้า-ออกให้เป็นทีละจุดตาและความสนใจของผู้เข้าชม ด้วยการปรับให้สอดคล้องกับสภาพของสถานที่แสดง รวมทั้งการเตรียมการยังแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับประเพณีไหว้ครูก่อนการแสดงอันเป็นคติความเชื่อของคนไทย ขณะที่การรับรองเป็นการต้อนรับและมีส่วนร่วมของเจ้าของสถานที่ ซึ่งสืบเนื่องมาจากการประสานงาน ด้วยการจัดอาหารพื้นบ้านพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงในท้องถิ่นให้ เป็นส่วนหนึ่งของการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมการกินอันเป็นธรรมเนียมนิยมของชาวไทยที่ถูกสืบทอดมา

1.2.2 การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์เริ่มขึ้นหลังจากที่ฝ่ายเทคนิคตั้งเครื่องขยายเสียงสำหรับดำเนินรายการในกิจกรรมต่างๆ เสร็จ โดยเปิดเพลงเพื่อสร้างความสนใจและประกาศเชิญชวนผู้ชม ผลัดผู้แสดงไปแต่งหน้าแต่งตัวซึ่งมีฝ่ายดูแลและหาบริเวณประกอบกิจที่สะดวกเหมาะสม และเปลี่ยนผู้ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์จนถึงกำหนดการแสดงจริงเล็กน้อย ซึ่งรอบเวทีปิดที่มีผู้ชมเฉพาะและจำกัด มีอาจารย์เจ้าหน้าที่ จัดการในเบื้องต้นอยู่ก่อน เช่นเดียวกับชุมชนเมืองคักรชาวบ้านช่วยประกาศจากหอกระจายข่าว “วันนี้มีคณะละครมาป้อมจะมาเล่นละครและรวมกิจกรรมกับชุมชนของเรา” (คณะกรรมการชาวบ้านชุมชนหนองรี, บ้านทีกสนาม, 5 มกราคม 2540) วิธีการที่ใช้โดยมากเป็นประชาสัมพันธ์สดเรียกคนดู ซึ่งผู้แสดงสามารถเดินสำรวจชุมชนและบอกเชิญชวนบุคคลต่างๆ ช่วยเสริมสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมกับคณะยิ่งขึ้น

ส่วนคำที่ใช้ประชาสัมพันธ์ เน้นการโฆษณาเชิญชวนให้มาชมการแสดง ดังกรณีข้อมูลสนามที่วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนหนองรี จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ว่า

... ขอเชิญน้องๆ วัยจิบบวัยใจทั้งหลาย มาดูละคร alternative ... วันนี้เราพาครวามาด้วย ใครอยากเห็นว่าหล่อแค้นต้องติดตาม ... (พฤษ พทลกุลบุตร, บ้านทีกสนาม, วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น, 27 ธันวาคม 2539)

... มาดูศิลปะสมัยใหม่ที่ให้ทั้งความสนุกและสาระประโยชน์ ... (ประวิทย์ สงคราม, บ้านทีกสนาม, ชุมชนหนองรี จังหวัดบุรีรัมย์, 5 มกราคม 2540)

จะเห็นได้ว่า กรณีแรก ข้อความที่ใช้เน้นการดึงความสนใจ เช่น คำแสดงและคำที่ถูกนำมาใช้อธิบายแนวทางศิลปะ เช่น ดนตรีแนวอัลเทอร์เนทีฟ ซึ่งมีบทบาทและอิทธิพลส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของเยาวชนอย่างมาก ฉะนั้นการอ้างว่าละครอัลเทอร์เนทีฟ นอกจากจะเพื่อเราใจเยาวชนรุ่นใหม่แล้ว ยังมีความหมายว่าละครทางเลือก โดยมุ่งเชิญชวนให้ผู้ชมหลายวัยได้สังเกตเห็นลักษณะของการดำเนินงานด้านสื่อละครของคณะ เพื่อเป็นทางเลือกแก่การเสพหรือบริโภคสื่อและการศึกษา รวมทั้งสร้างแรงจูงใจด้วยการอ้างชื่อดารา ส่วนกรณีสุดท้ายกลุ่มเป้าหมายมีความหลากหลายระดับวัยและความสนใจ วิธีการจึงเน้นสื่อพื้นบ้านที่ชาวบ้านคุ้นเคยและมีมาในท้องถิ่นที่สร้างความบันเทิง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าคำที่ใช้ล้วนแฝงความหมายที่สะท้อนถึงปรัชญาและจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานของคณะ เพื่อเป็นทางเลือกแก่การเสพหรือบริโภคสื่อการเรียนรู้ที่แตกต่างจากสื่อในรูปแบบอื่นทั่วไปอย่างชัดเจน

1.2.3 ผู้แสดงเตรียมพร้อมที่จะแสดง

ภายหลังการเชิดของเสร็จสิ้น ฝ่ายเทคนิคจะทดสอบและตรวจสอบเสียงบนเวทีละคร ซึ่งทีมงานได้ใช้เวลาประมาณ 30 นาที เพื่อให้ผู้แสดงเตรียมพร้อมด้วยการอุ่นร่างกาย ให้เกิดความคล่องตัวของอวัยวะส่วนต่างๆ ซ้อม ฉาก หรือการรำว่า และร้องเพลงเท่ากับอุ่นเสียงให้อยู่ตัว ซึ่งวิธีการที่ใช้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เช่น ชุมชนหนองรี เวทีมีสภาพสองระดับทำให้ต้องซ้อมการก้าว ถอย หรือหมุนตัวให้ เกิดจังหวะสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวระหว่างจุดและตำแหน่งระหว่างพื้นเวทีที่มีความต่างทางระดับ ถ้าเวลา กระชั้นชิดอาจไม่ซ้อมการแสดงจึงใช้วิธีออกกำลังกายอย่างง่าย และไหว้ครูก่อนเข้าสู่กิจกรรมก่อนการแสดง

การเตรียมการแสดงนั้น ใช้เวลาทั้งสิ้นตั้งแต่มาถึงสถานที่ประมาณ 1.30-2 ชั่วโมง หรืออาจมากกว่านั้นในกรณีเวทีเปิดเนื่องจากต้องใช้เวลาประชาสัมพันธ์มากขึ้น โดยจะเห็นได้ว่าขั้นตอนและวิธีการต่างๆ มีความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมละครอย่างมาก ซึ่งสามารถประเมินผลการเตรียมการแสดงด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์ในเบื้องต้นได้ ดังนี้

1.3 ผลของการเตรียมการแสดง

1.3.1 ด้านผู้ชม

1.3.1.1 ประเภทของผู้ชมที่ให้ความสนใจในการเตรียมการ

- รอบสถานศึกษา สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน มีเยาวชน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ อำนวยความสะดวกให้ และบุคคลอื่นที่ผู้สนใจ
- รอบชุมชน หรือเวทีเปิด ผู้ชมมีความหลากหลายทั้งเด็กเล็ก คนชรา ผู้ใหญ่วัยกลางคน นักวิจัย นักพัฒนาแก้ปัญหาเอตส์และผู้หญิง องค์กรชาวบ้าน เช่น คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการเยาวชน หรืออาสาสมัครชุมชน ที่เป็นชาวบ้านในชุมชนและมาจากแหล่งใกล้เคียง เช่น “คือหนองรีเป็นเจ้าภาพ และมีชาวบ้านจากหนองกาด หนองสะเม็ด ที่อยู่ใกล้ๆ นี้” (วสันต์ เจริญพันธ์, สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2540) รวมทั้งผู้สนใจงานสื่อให้การศึกษาเพื่อการพัฒนา

1.3.1.2 สาเหตุของการมาชมการแสดง

สาเหตุของการมาชมการแสดง พบว่า ผู้ที่มาเป็นกลุ่มบุคคลที่มาช่วยอำนวยความสะดวก ได้ยินเสียงประกาศจากหอกระจายข่าวหรือเครื่องกระจายเสียงในสถานที่แสดง และมาจากการประชาสัมพันธ์สดเรียกคนของคุณะ ซึ่งช่วยได้ดีในเวทีเปิดหรือในกรณีที่บ้านสถานศึกษามีได้บังคับคนให้มาชมการแสดง รวมทั้งมาเพราะผู้แสดงเข้าไปชักชวน สามารถดึงความสนใจของนักศึกษาให้กลับมาเป็นผู้ชมได้จำนวนมาก สำหรับศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนถือเป็นการพบกลุ่มของนักศึกษา ส่วนในชุมชนมี องค์กรชาวบ้านช่วยประชาสัมพันธ์ให้ รวมทั้งมีผู้มาชมละครเนื่องจากเป็นกิจกรรมระหว่างชุมชนกับองค์กรต่างกัน โดยเห็นจากป้ายประกาศ ได้ยินการบุคคลอื่นบอกต่อและมานมาพบ หรือเห็นจากสิ่งพิมพ์ของสื่อมวลชน ดังที่ ปรีชา อุดตระกูล ผู้อำนวยการศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาสถาบันราชภัฏนครราชสีมา (สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2540) กล่าวว่า

... อ่านพบในหนังสือพิมพ์ ก็เห็นภาพและวิธีการที่เขาเล่าในหนังสือพิมพ์ก็สนใจ แล้วก็ได้อ่านคนเขาบอก แต่ยังไม่เคยได้ดูสักที พอทราบว่าวันนี้มีเล่นที่หนองรี ก็รีบลงมาจากเหนือเพื่อมาดู และก็บอกเพื่อนๆ ที่สถาบันราชภัฏโคราชก็รีบมาจากโคราช มาดู เห็นว่าเขาเน้นการพัฒนาเยาวชนไม่ทราบว่า ตระเวนเล่นไปอีกรอบแล้ว ...

จะเห็นว่า สื่อมวลชนมีบทบาทในการเผยแพร่ละครของคณะ และการบอกต่อของบุคคลมีส่วนช่วยประชาสัมพันธ์ อันเป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งเสริมให้มีผู้มาชมการแสดง รวมทั้งจากการบอกเล่าดังกล่าวได้สะท้อนถึงความสนใจส่วนตัวที่มีต่อวิถีดำเนินของคณะที่มีต่อการพัฒนาเยาวชน

1.3.1.3 ปฏิบัติการตอบสนอง และการมีส่วนร่วม

ปฏิบัติการตอบสนอง และการมีส่วนร่วมของผู้ที่มาในช่วงการเตรียมการแสดง พบว่า ให้ความสนใจและสังเกตการณ์ ดูอ่าน เล่น ฟลิคแผ่นป้ายนิทรรศการเคลื่อนที่ พุดคุย ชักถาม ทอยแวงเวียนมาชมในช่วงคณะเตรียมการแสดง ซึ่งวัยรุ่นกล้าพูดและซักถามผู้แสดงมากกว่าระดับอื่น เยาวชนช่วยยกของ อาจารย์ องค์กรชาวบ้านช่วยจัดสถานที่อำนวยความสะดวกเกี่ยวกับอุปกรณ์ที่คณะต้องการ ช่วยประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าว หรือจัดอาหารให้ โดยเฉพาะในรอบชุมชนสามารถเห็น การมีส่วนร่วมของบุคคลในท้องถิ่นได้มาก ดังเช่น ชุมชนหนองรี (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) ที่ว่า

... จัดเวทีให้ฉากหลังวาดรูปการ์ตูนเป็นภาพอุ้งแขนอ้อมและเขียนข้อความ "ป้องกันเอตส์" มีผู้นำชาวบ้านช่วยประชาสัมพันธ์กระจายข่าวชักชวนให้คนในชุมชนมาดูละครและร่วมกิจกรรมปีใหม่ จัดที่นั่งอย่างเรียบร้อย กลุ่มแม่บ้านทำอาหารเลี้ยงต้อนรับ เมื่อคณะเซ็ทของเด็กสนใจการเตรียมการมาก ผู้แสดงทำตนสนิทสนมกับชาวบ้านและประชาสัมพันธ์เรียกคนอย่างเป็นกันเอง ดึงให้ชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียง เช่น ชุมชนหนองกาดและหนองเสม็ด ทอยมาชมการแสดง ประมาณผู้ชมก่อนเริ่มกิจกรรม ไม่ต่ำกว่า 160 คน ...

จากตัวอย่างดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า บุคคลในท้องถิ่นมีบทบาทในการช่วยเตรียมการอย่างมาก เนื่องจากถือว่าการจัดกิจกรรมร่วมกับคณะเพื่อชุมชน มีคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้าน คณะกรรมการเยาวชนชุมชน อาสาสมัครชุมชน โดยให้ความสำคัญมากกับการมีส่วนร่วมในกรณีดังกล่าว ทั้งสะท้อนถึงปฏิบัติการตอบสนองของผู้ชม การประชาสัมพันธ์ขององค์กรชาวบ้านและคณะ ซึ่งทำให้ได้ผู้สนใจจากแหล่งต่างๆ อันเป็นสาเหตุของผู้ที่มีมาชมการแสดง รวมทั้งวิธีการมาและประเภทของผู้ชม

1.3.2 ด้านทีมงานคณะ

ผลของการเตรียมการที่เกิดขึ้นกับทีมงานคณะ สังเกตได้ว่าทีมงานทดลองปรับเปลี่ยนและค้นพบวิธีการใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย เช่น การจัดการกับเวทีละครสองระดับ โดยใช้ศักยภาพทีมงานเตรียมการแก้ปัญหาเฉพาะกรณีอย่างเต็มความสามารถ ควบคุมพฤติกรรมอารมณ์ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม รวมทั้งทดลองขยายสื่อ ด้วยการให้องค์กรชาวบ้านมีส่วนร่วมกับการวางแผน จัดกิจกรรมการศึกษาและพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาการจัดการของคณะและค้นหาความเหมาะสมของกระบวนการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการพัฒนาคนและสังคมในภูมิทัศน์ต่างๆ ที่หลากหลาย

จากการเตรียมการแสดงที่กล่าวมานั้น ได้แสดงให้เห็นว่าวิธีการที่ใช้ในขั้นตอนนี้มีผลต่อผู้ชมกลุ่มเป้าหมาย ด้วยการสร้างและกระตุ้นความสนใจต่อการเห็นลักษณะและความสำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยรูปแบบละครเวทีเบื้องต้น เท่ากับคณะได้ทดลองขยายสื่อการเรียนรู้สู่ชุมชนและจัดการศึกษาแบบไม่เป็นทางการให้กว้างขึ้นในภูมิภาค เพื่อให้เห็นคุณค่าของกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมวางแผนพัฒนาคน ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งจะบรรลุวัตถุประสงค์เพียงใดนั้น ต้องพิจารณาจากภาคอื่นร่วม

การเตรียมการแสดงในภาคเหนือ

1.1 การวางแผนจัดการแสดง

1.1.1 การประสานงานพื้นที่

1.1.1.1 ผ่านองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่น

การประสานงานพื้นที่ผ่านองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่นในภาคนี้ คณะได้ติดต่อกับองค์กรแคร์นานาชาติ (CARE) ในจังหวัดเชียงราย มูลนิธิฟื้นฟูชนบท (FARM) ในจังหวัดพะเยา โดยให้ผู้ประสานงานท้องถิ่นรับผิดชอบในการเลือกกลุ่มเป้าหมายจากที่คณะระบุไว้ ซึ่งเคยผ่านการชมแสดงในปีพ.ศ.2538 เช่น โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 24 และเลือกกลุ่มใหม่อิงตามโครงการฯ คำนี้ถึงพื้นที่เลี้ยงต่อเฮดส์ ดังเจ้าหน้าที่ขององค์กรแคร์นานาชาติท่านหนึ่ง (สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2540) กล่าวว่า

... เราประสานไปตามกลุ่มเป้าหมาย แต่มีหลายที่ที่เขาติดต่อกัน ก็เลยย้ายมาที่สบอ.นี้ [ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย-ผู้วิจัย] แล้วที่นี้เรามีกลุ่มนักศึกษาที่แคร์เคยมาจับกลุ่มทำละครวงค์เรื่องปัญหาโสเภณี เฮดส์ ก็มีกิจกรรมร่วมด้วย อาจารย์ที่ดูแลเขาเป็นอาสาสมัครของแคร์ ก็คิดว่าเป็นการศึกษาเขาก็ควรได้ดู ...

จะเห็นได้ว่าผู้ประสานงานท้องถิ่นเลือกจากข้อมูลจำเพาะที่มีอยู่ กรณีที่ไม่สามารถประสานงานได้ตรงตามจำนวนที่คณะคาดหวัง ได้แก้ปัญหาโดยการหากกลุ่มเป้าหมายทดแทน โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและประโยชน์หรือผลกระทบที่จะเกิดขึ้นเพื่อนำไปใช้ดำเนินการรณรงค์ภายในท้องถิ่น ซึ่งให้ความสำคัญกับการใช้สื่อเพื่อการศึกษาด้วยรูปแบบละคร

1.1.1.2 ประสานโดยตรงกับเขาชนในพื้นที

การประสานงานพื้นที่โดยตรงกับเขาชนในพื้นที่เป้าหมายนี้ เกิดขึ้นจากที่ทีมงานคณะได้ชมการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคเหนือ ที่ตลาดการท่องเที่ยวไนท์บาร์ซาร์ จังหวัดเชียงราย และเล็งเห็นว่าสถานที่ดังกล่าวมีลักษณะเป็นเวทีเปิด มีกิจกรรมการแสดงที่น่าสนใจ ผู้ชมมีความหลากหลาย ประกอบกับกลุ่มเป้าหมายในจังหวัดนั้นน้อยกว่าที่ประสานงานไว้ จึงประสานศึกษาใน ที่มงานและคาดหวังให้สถานที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่เป้าหมายทดแทน เพื่อเปิดภาพการดำเนินงานและแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรม โดยประสานงานกับเขาชนผู้ดูแลและแสดงดนตรีประจำเวทีที่รู้จักในนามมิชชั่นไม่เป็นทางการว่า "อ้อฮ" นักศึกษาสถาบันราชภัฏเชียงราย (บันทึกสนาม, 12 มกราคม 2540) ที่ได้บอก

เล่าว่า เวทีแห่งนี้ได้รับทุนจัดสร้างจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายท่านหนึ่ง ให้อุบัติตลอดโดยเปิดโอกาสให้ผู้มีความสามารถทางศิลปการแสดงได้แสดงออก เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่น และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และกล่าวว่า “ที่ท่าก็เหมือนอาสาสมัคร เป็นผู้ดูแลจัดคิวว่าใครสนใจจะเล่นหรือมีงานโชว์อยากจะทำอะไรก็ได้ ส่งเสริมศิลปการแสดงภาคเหนือ ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาสถาบันราชภัฏเชียงรายและวิทยาลัยต่างๆ ดีใจที่มีคนต่างถิ่นให้ความสนใจ ถ้าเมื่อไหร่เราอยากมาแสดงอีกก็ได้”

จะเห็นได้ว่า การแสดงที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ จึงมีทั้งวัตถุประสงค์ของโครงการฯ คือการมุ่งเปิดภาพลักษณ์การทำงานของคุณะ เผยแพร่และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมพื้นบ้านของแต่ละภาค รวมทั้งทดลองวิธีการใช้ละครรูปแบบนี้แก่เวทีเปิด เพื่อกระจายสื่อและขยายโอกาสในการรับสารสู่บุคคลโดยไม่จำกัดด้วยและวุฒิ ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของคณะที่เน้นการดำเนินงานร่วมกับเยาวชนเพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งคาดว่าพื้นที่นี้อาจเป็นกลุ่มเป้าหมายในอนาคตสำหรับภาคเหนือ

11.2 การประชุมเตรียมการแสดง

การประชุมเตรียมการแสดงในภาคนี้ ทีมงานคณะระดมความคิดเห็นเพื่อเตรียมการแสดงล่วงหน้า ณ บ้านพัก “ศูนย์วิจัยพันธุ์พืช อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย” “โครงการบ้านพักพัฒนาคุณภาพชีวิต” ในตำบลบ้านปิน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งมี 2 ลักษณะดังนี้

1.1.2.1 การประชุมเตรียมการแสดงทั่วไป

การประชุมเตรียมการแสดงทั่วไป เป็นการประชุมเพื่อให้รายละเอียดของวัน เวลา สถานที่ กลุ่มเป้าหมาย จำนวนคน รอบที่แสดง องค์กรประสานงาน อันเป็นข้อมูลของกำหนดการแสดง หากกรณีใดมีความไม่แน่นอน เช่น ในรอบตลาดไนท์บาร์ซาร์ที่ได้ประสานการแสดงไว้ล่วงหน้าในเวลา 21.00-22.30 น. และที่ประชุมได้ตกลงขอเปลี่ยนเป็นเวลา 18.00-22.00 น. ซึ่งผู้ประสานงานพื้นที่ต้องติดต่อขอปรับเปลี่ยนเพื่อให้ได้เวลาที่เหมาะสมร่วมกัน และแจ้งต่อทีมงานพื้นที่ที่ทราบผล เช่นเดียวกับกรณีที่มีการแสดง 2 รอบในหนึ่งวัน ดังที่ ขวัญหทัย บุญสื่อ (บันทึกสนาม, 17 มกราคม 2540) กล่าวว่า

... วันจันทร์ 20 มกราคม รอบที่ 75 โรงเรียนจำเมืองวิทยาคม เวลา 10.00-12.00 น. ออก 7.00 น. เข้า คนดูประมาณ 166 คน เพราะเป็นโรงเรียนขยายโอกาส เล่นในห้องแอร์ชั้น 3 ปูผ้าใบ ... ออก 6.30 น. ต้องพร้อม เพราะโรงเรียนอยู่ในอำเภอจุน ตอนบ่ายไปราชประชานุเคราะห์ 24 ต้องออกจากโรงเรียนแรกไม่เกิน 12.30 น. รอบบ่ายนี้โรงเรียนกินนอน มีเด็กเดินเรียนกับเด็กชาวเขา เด็กชาวเขาพื้นราบและมีปัญหาตกเรียนด้วย ...

จะเห็นได้ว่า วันใดที่มีการแสดง 2 รอบ ผู้ประสานงานพื้นที่ได้กำชับเวลาเมื่อสำหรับเตรียมการ เน้นให้ทีมงานมีความคล่องตัว และให้ข้อมูลปัญหาของกลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกัน เนื่องจากการรู้จักผู้ชมในเบื้องต้น ทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงและคนดูเป็นไปได้ดี กรณีดังกล่าวยังช่วยให้ผู้แสดงสามารถปรับตัวตามสภาพผู้ชมได้อย่างเป็นมิตรและเข้าใจจริง นอกจากนี้การประชุมยังรวมถึงการจัดหรือปรับกระบวนการ เช่นที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ ให้กิจกรรมหลังการแสดงเป็นการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยตรงไม่ต้องทำนายดวงชะตา หรือใช้เกมสันทนาการเพื่อนำความสนใจส่วนนิทรรศการเคลื่อนที่ให้จัดเต็มรูปแบบ

1.1.2.2 การประชุมเตรียมการแสดงเฉพาะกรณี

การประชุมเตรียมการแสดงเฉพาะกรณีในภาคนี้ เกิดขึ้นเพื่อการจัดการร่วมกับเยาวชนในท้องถิ่นที่ชุมชนบ้านถ้ำ-บ้านป็น ภายใต้ “โครงการนิทรรศการเคลื่อนที่สายสัมพันธ์ป้องกันเอดส์” ของชมรมเพื่อนเดือนเพื่อน แห่งโรงเรียนถ้ำปินวิทยาคม อาศัยวันที่ 16 มกราคม 2540 หรือ “วันครู” เพื่อจัดกิจกรรม ไซพื้นที่ของโรงเรียนเป็นสถานที่ทำกิจกรรม ประกอบด้วยนิทรรศการของเยาวชน บอร์ดความรู้ ประกวดวาดภาพ เรียงความ พุดเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งคณะต้องแบ่งคนเป็นกรรมการตัดสินร่วมกับสมาชิกชมรมเพื่อนเดือนเพื่อน ด้วยวิธีการขออาสาสมัครตามความสนใจ เช่น ปรึกษาวิทยุ แร้งจิ้ง ผู้แสดงของคณะมีความถนัดด้านศิลปะ จึงดูแลการประกวดวาดภาพ หรือ พดหัทส พทลกุลบุตร บัณฑิตคณะครุศาสตร์ ช่วยในส่วนของการประกวดเรียงความ หรือ สนธยา สุญา บัณฑิตศิลปศาสตร์ ขึ้นขอรับการประพันธ์โคลงกลอนและสนทนา ช่วยตัดสินการประกวดพุดเชิงสร้างสรรค์ โดยผู้อาสาสมัครเฉพาะกิจนี้ต้องเดินทางก่อน ซึ่งทีมงานบางส่วนที่ว่างงานได้ร่วมดูแลเยาวชน

จะเห็นได้ว่าการประชุมเตรียมการทั้งสองลักษณะเป็นไปอย่างมีระบบ เน้นการให้รายละเอียดกำหนดการ ข้อมูลของกลุ่มเป้าหมาย และปรับเปลี่ยนวิธีการจัดกิจกรรมหลังการแสดง หรือ การแบ่งผู้แสดงไปเข้าร่วมกับเยาวชนในท้องถิ่น เป็นการจัดสรรบุคลากรโดยอาศัยความสามารถที่มีเพื่อส่งเสริมกิจกรรมรณรงค์และสร้างสรรค์จินตนาการความคิดแก่เด็ก

1.2 การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง

1.2.1 การจัดตั้งสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ สำหรับใช้ในกิจกรรมการแสดง (การเชิดของ)

การเชิดของเมื่อมาถึงแหล่งกลุ่มเป้าหมาย คณะเลือกสถานที่ที่ใช้สำหรับจัดกิจกรรมซึ่งเป็นศูนย์กลางของสถานศึกษาและชุมชน เช่น หอประชุม ภาณูชุมชน บ้านถ้ำ-บ้านป็น อาศัยโรงเรียนถ้ำปินจัดกิจกรรม บริเวณที่ใช้มีทั้งแสดงในร่มและกลางแจ้ง เช่น ในตลาดท่องเที่ยวที่มีเวทียกพื้นสูง โดยจัดเวทีละครตามรูปแบบและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง นิทรรศการเคลื่อนที่จัดใกล้ทางเข้า-ออกของสถานที่ เช่น โรงเรียนจำเมืองวิทยาคมตั้งบริเวณหน้าทางขึ้นอาคาร ห้างแบบซุ้มหรือแบบแยกส่วน เช่น ตลาดไนท์บาร์ชาว์ ซึ่งมีผืนผ้าขาวสำหรับผู้ชมแสดงความคิดเห็นวางไว้ร่วมด้วย สำหรับที่นั่งผู้ชมจัดให้สอดคล้องกับสภาพเวทีการแสดง มีทั้งนั่งพื้นและเก้าอี้ รวมทั้งหาที่ตั้งเคียงพ่วงแก่ที่เหมาะสม

กรณีการลดหรือปรับ เช่นที่ ตลาดไนท์บาร์ชาว์ เป็นเวทีไม้ที่ตักแต่งจากของเวทีด้วยศิลปะพื้นบ้านทางภาคเหนือ ทำให้ต้องระวังอุปกรณ์เหล่านี้ และปรับให้เวทีละครของคณะมีขนาดสอดคล้อง ขณะที่โรงเรียนจำเมือง บริเวณที่ใช้เป็นห้องประชุมอยู่บนชั้น 3 ของอาคารเรียน ต้องเลือกใช้เฉพาะสิ่งที่จำเป็น เช่น ไม่ใช้ไฮโดรเจนและเครื่องขยายเสียงทั้งสองแบบ หากรอบโต๊ะเจ้าของสถานที่จัดอาหารให้ เช่น ขนมจีนน้ำเงี้ยว น้ำพริกหนุ่ม ฯลฯ คณะแบ่งเวลาที่เหมาะสมเพื่อรับประทาน

จะเห็นได้ว่าการเซ็ดของ คำนึงถึงบริเวณและสถานที่เป็นศูนย์กลางหรือแหล่งรวมผู้ชม จัดให้เหมาะกับสภาพของกลุ่มเป้าหมายมีแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นระบบ นิทรรศการเคลื่อนที่จัดบริเวณทางเข้า-ออกให้เป็นที่สะดุดตาและความสนใจของผู้ชมทั้งสองรูปแบบ กรณีลดทอนจำนวนอุปกรณ์ที่ใช้เป็นวิธีการจัดที่ปรับตามสภาพพื้นที่ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับประเพณีไหว้ครูก่อนการแสดงซึ่งเป็นคติความเชื่อของคนไทย และสะท้อนถึงการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมการกินในท้องถิ่น

1.2.2 การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์เริ่มขึ้นหลังจากที่ฝ่ายเทคนิคเซ็ดเครื่องขยายเสียงสำหรับดำเนินกิจกรรมต่างๆ เสร็จ โดยเปิดเพลงสร้างความสนใจ และประกาศเชิญชวนผู้ชมต่อเนื่องไป ผลัดผู้แสดง แต่งหน้าแต่งตัวในที่เหมาะสม เปลี่ยนมาผู้ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์จนก่อนถึงกำหนดการแสดงจริงเล็กน้อย บางแห่งมีเยาวชนในท้องถิ่นที่ร่วมจัดกิจกรรมช่วยในเบื้องต้น เช่นที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ หรือในชุมชนบ้านถ้ำ-บ้านปิน (บันทึกสนาม, 16 มกราคม 2540) ประกาศว่า “วันนี้มีละครคณะมะขามป้อมจากกรุงเทพฯ แสดงให้พ่อแม่พี่น้องดู” มีอาจารย์ เช่น โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 24 (บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2540) ช่วยประกาศว่า “เป็นละครให้การศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรม” ซึ่งกรณีในชุมชนและสถานศึกษา เห็นได้ว่าบุคคลากรในท้องถิ่นมีบทบาทในการช่วยประชาสัมพันธ์ ด้วยการให้ความสำคัญกับคณะ ว่าเป็นกลุ่มองค์กรที่ใช้ละครสร้างความบันเทิงและให้การศึกษาแก่ชุมชน ทั้งยังสะท้อนถึงความสนใจของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อแนวทางของการจัดกิจกรรมที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจริยธรรม

วิธีการที่คณะใช้เป็นการประชาสัมพันธ์สุดเรียกคนดู พุดหอยกอล์ฟด้วยภาษาท้องถิ่น รวมทั้งใช้วิธีเดินบอกเพื่อทำความรู้จักกับบุคคลในพื้นที่เป้าหมายที่คาดว่าจะเป็นผู้ชม ซึ่งใช้ควบคู่กันไป เช่นที่ ตลาดไนท์บาร์ซาร์ หรือชุมชนบ้านถ้ำ-บ้านปิน และจัดกิจกรรมแนะนำนิทรรศการเคลื่อนที่โดยผู้แสดงจับกลุ่มเด็กวัยประถมประมาณ 10 คน เข้าชมอย่างไม่เป็นทางการ

ส่วนคำที่ใช้ประชาสัมพันธ์ เน้นการสร้าง ความสนใจ ดังตัวอย่างกรณีจากข้อมูลสนาม 2 แห่ง ที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ โรงเรียนแม่ใจวิทยาคม ที่ว่า

... เชิญชมละครชาติวิสมัยใหม่ เดินทางไปทั่วประเทศและต่างประเทศ เล่นไปทุกที่ทุกแห่ง ... วันนี้เราจะมาเล่น เต็ม ร้อง ร่ายว่า และบรรเลงดนตรี ... (ประวิทย์ สงคราม, บันทึกสนาม, ตลาดไนท์บาร์ซาร์ 12 มกราคม 2540)

... เรานำละครเพื่อเยาวชนที่ดริเวณเล่นให้การศึกษาและความบันเทิงแก่วัยรุ่น วัยฉาบ มาให้ชมโดยเฉพาะ ... (ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนาม, โรงเรียนแม่ใจวิทยาคม, 17 มกราคม 2540)

จะเห็นได้ว่า กรณีแรกเน้นเปิดภาพการดำเนินงานด้วยการใช้สื่อพื้นบ้านรูปแบบของละครชาติวิสมัยใหม่เพื่อสร้างความสนใจแก่ผู้ชมที่มีความหลากหลายทางวัย วุฒิและเชื้อชาติ ใช้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลางเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือ กับการมุ่งให้ความสำคัญกับเยาวชน โดยใช้ละครเป็นสื่อให้การศึกษา เน้นจุดสนใจที่ระดับวัยรุ่นโดยเฉพาะ กล่าวได้ว่าคำที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ส่วนใหญ่ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายและรูปแบบของการจัดแสดง ซึ่งจะปรับให้สอดคล้องกับสภาพและความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย

1.2.7 ผู้แสดงเตรียมพร้อมที่จะแสดง

การเตรียมพร้อมผู้แสดงมีขึ้นหลังจากเช็ทของเสร็จสิ้น โดยฝ่ายเทคนิคทดสอบและตรวจสอบเสียงบนเวทีละคร ผู้แสดงเตรียมพร้อมด้วยการอุ่นร่างกาย ความคล่องตัวของอวัยวะส่วนต่างๆ ข้อมการแสดงอย่างคว่ำตัวตั้งแต่ต้นจนจบหรือเฉพาะฉาก ตอน เพลงที่สำคัญ ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เช่นที่ ตลาดไนท์บาร์ซาร์พื้นที่เป็นไม้มีขนาดและอาณาเขตจำกัด โรงเรียนจำเมืองวิทยาคมเป็นพื้นที่เสื่อน้ำกันและบริเวณแสดงเป็นลักษณะมุมฉาก จึงต้องข้อมความสัมพันธ์ของการเคลื่อนไหวระหว่างตำแหน่งบนเวทีละคร เพื่อให้คุ้นเคย กรณีเวลากระชั้นชิดอาจไม่ข้อมแต่ใช้วิธีออกกำลังกาย ตามด้วยการไหว้ครู และเข้าสู่กิจกรรม

การเตรียมการแสดง ใช้เวลาดังแต่มาถึงสถานที่ประมาณ 1.30-2 ชั่วโมง หรืออาจมากกว่านั้นในกรณีเวทีเปิดเนื่องจากต้องใช้เวลาประชาสัมพันธ์มากขึ้น โดยคณะเผื่อเวลาสำหรับให้ผู้แสดงเตรียมพร้อมตนเองประมาณ 30 นาที ก่อนเริ่มกิจกรรมก่อนการแสดง ส่วนกรณีที่กำหนดการแสดงรอบนั้นติดต้องจัดเตรียมให้พร้อมก่อนอาทิตย์ดึกคืน เช่น ตลาดไนท์บาร์ซาร์ 21.00-23.00 น. และบ้านถ้ำ-บ้านป็น 20.00-22.00 น. เพื่อให้กิจกรรมอื่นที่มีใช้ของคณะดำเนินการได้

จะเห็นว่าการเตรียมการมีระบบเป็นไปตามขั้นตอน ซึ่งการปรับวิธีการต่างๆ ขึ้นอยู่กับสภาพบริบทและความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย อันเป็นส่วนสำคัญที่คณะคำนึงถึงเพื่อให้กระบวนการใช้มีประสิทธิภาพมากที่สุด สามารถประเมินผลของการเตรียมการแสดงด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์ได้ดังนี้

1.3 ผลของการเตรียมการแสดง

1.3.1 ด้านผู้ชม

1.3.1.1 ประเภทของผู้ชมที่มาให้ความสนใจในการเตรียมการ

- รอบสถานศึกษา หรือเวทีปิด มีเยาวชน ในระบบโรงเรียนประเภทขยายโอกาส เช่น โรงเรียนจำเมืองวิทยาคม ระดับมัธยมปลายปีที่ 4-5 จำนวน 166 คน และโรงเรียนอยู่ประจำ หรือที่เรียกว่า "กินนอน" เช่น โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 24 รวมทั้งมีนักเรียนนอกระบบโรงเรียนในลักษณะการเรียนทางไกล ซึ่งผู้ชมส่วนใหญ่เป็นเยาวชนไทยในท้องถิ่นและต่างอำเภอ ที่เรียกว่าเด็กไทย "พื้นราบ" หรือ "คนเมือง" และเด็กไทยภูเขา หรือ "คนดอย" รวมทั้งอาจารย์เป็นผู้อำนวยความสะดวก และผู้สนใจ โดยมาพร้อมก่อนกิจกรรมเริ่มประมาณ 250 คน

- รอบชุมชน หรือเวทีเปิด ผู้ชมมีความแตกต่างทางสถานภาพระดับอายุและวุฒิภาวะ มีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เยาวชน อาจารย์ องค์กรชาวบ้าน นักพัฒนาชุมชน ผู้สนใจงานสื่อให้การศึกษเพื่อการพัฒนา สื่อพื้นบ้านและศิลปวัฒนธรรม เช่นที่ "ตลาดไนท์บาร์ซาร์" ผู้ชมเป็นนักท่องเที่ยวยชาวไทยและชาวต่างประเทศ แมค้าพ่อค้าพื้นเมือง และเยาวชนในท้องถิ่น ซึ่งผู้ชมมีตั้งแต่เด็กเล็ก เด็กวัยรุ่น ผู้ใหญ่ คนชรา" (บันทึกสนาม, 12 มกราคม 2540) โดยจะเห็นว่าลักษณะของเวทีเปิดได้กลุ่มเป้าหมายหลายวัย เท่ากับเป็นการทดลองจัดเพื่อค้นหาความเหมาะสมของการออกแบบการแสดง ซึ่งมีข้อดีทำให้ได้ข้อมูลป้อนกลับจากทัศนคติของผู้ชมที่หลากหลายตามความแตกต่างของสถานภาพผู้ชม

1.3.1.2 สาเหตุของการมาชมการแสดง

สาเหตุของการมาชมการแสดง พบว่า ผู้ที่มีมาชมช่วยอำนวยความสะดวก ได้ยินเสียงของคณะประชาสัมพันธ์สตรีเรียกคนจากหอกระจายข่าวและเครื่องกระจายเสียงในสถานที่แสดง เห็นจากป้ายประกาศ ผู้แสดงลงไปชักชวน ผู้ชม มีบุคคลอื่นบอกต่อ หรือติดตามมาชมเพราะเคยรู้จักหรือเห็นวิธีการจัดกิจกรรมที่ผ่านมา และมาดูงานของเยาวชนท้องถิ่นและชมการแสดงของเด็กเล็ก เดินผ่านมา ส่วนในศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ถือว่าการจัดกิจกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการพบกลุ่มนักศึกษา แสดงถึงความต้องการและสนใจโครงการฯ ที่ส่งเสริมกระบวนการศึกษาแบบนอกระบบทุกลักษณะวิธี โดยให้ผู้ชมทำรายงานผลและลงชื่อผู้มาร่วม

1.3.1.3 ปฏิริยาตอบสนอง และการมีส่วนร่วม

ปฏิริยาตอบสนอง และการมีส่วนร่วมของผู้มาในช่วงการเตรียมการแสดง มีตั้งแต่สนใจและสังเกตการณ์ ชักถาม พูดคุย ดูอ่าน พลิกแผ่นป้าย ติดตามชมนิทรรศการเคลื่อนที่ หัวเราะ พึงพอใจ และมีส่วนร่วมในการเตรียมการ เช่น ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียนอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ที่ผู้ชมให้ความสนใจมากกับนิทรรศการเคลื่อนที่และสังเกตการณ์ในชั้นตอนนี้โดยจับบันทึกลงในสมุด ถ่ายภาพและชักถามหรือในชุมชนเด็กเล็กให้ความสนใจกับการเตรียมการมากกว่ากลุ่มอื่น เพราะอยาก رؤ้อยากเห็น รวมทั้งสนุกกับกิจกรรมแนะนำนิทรรศการเคลื่อนที่ ถือเป็นกิจกรรมนันทนาการให้ผู้ชมมีส่วนร่วม นับเป็นวิธีการสร้างความสนใจของผู้ชมในระดับอื่นให้มาชมการแสดงได้เช่นเดียวกับวิธีการประชาสัมพันธ์ ซึ่งทุกแห่งมีเยาวชน อาจารย์ ช่วยอำนวยความสะดวกในการเตรียมการ ด้านสถานที่ อุปกรณ์เพิ่ม อาหาร ช่วยประชาสัมพันธ์ ยกของ ในกรณีชุมชนถือว่าเป็นการจัดกิจกรรมร่วมกับคณะ เช่นที่ ตลาดไนท์บาร์ชัวร์ หรือชุมชนบ้านถ้ำ-บ้านปิ่น มี “โครงการนิทรรศการเคลื่อนที่สายสัมพันธ์ป้องกันเอดส์” ของชมรมเพื่อนเตือนเพื่อน โรงเรียนถ้ำปินวิทยาคม จัดเตรียมกิจกรรมรณรงค์ป้องกันเอดส์

1.3.2 ด้านทีมงานคณะ

ผลของการเตรียมการแสดงที่เกิดขึ้นกับทีมงานคณะ จากการสังเกตพบว่า ได้ทดลองปรับเปลี่ยนและค้นพบวิธีการใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพ กลุ่มเป้าหมาย เช่น การประสานงานกับเยาวชนในท้องถิ่นที่ตลาดไนท์บาร์ชัวร์ การลดทอนอุปกรณ์ที่ใช้ในสภาพเวทีที่จำกัด โดยใช้ศักยภาพทีมงานเตรียมการ และควบคุมพฤติกรรม อารมณ์ในการแก้ปัญหาเฉพาะกรณีอย่างเต็มความสามารถ รวมทั้งทดลองขยายสื่อด้วยการให้เยาวชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับการวางแผนจัดกิจกรรมการศึกษาและพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาการจัดการของคณะและค้นหา ความเหมาะสมของกระบวนการใช้ฉันทวิธีในพื้นที่บ้านในการพัฒนาคนและสังคมในภูมิต่างๆ

จากการเตรียมการแสดงในชั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการทดลองขยายสื่อการเรียนรู้อุปกรณ์ และการจัดการศึกษาแบบไม่เป็นทางการในสังคม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาคนในแง่ของการสร้างและกระตุ้นความสนใจของบุคคล หากแต่จะบรรลุวัตถุประสงค์โครงการฯ ทั้งระบบต้องอาศัยชั้นตอนอื่นร่วม อันจะนำไปสู่การสรุปผลการศึกษาในตอนท้ายของบทนี้

2. กิจกรรมก่อนการแสดง

กิจกรรมก่อนการแสดง เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อการนัดหมายการให้แก่กลุ่มเป้าหมาย และเป็น การเตรียมความพร้อมผู้ชมหรือผู้เรียน ให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น สามารถแบ่งลักษณะของจัดกิจกรรมได้ ตามวิธีการในแต่ละภาคดังนี้

กิจกรรมก่อนการแสดงในภาคกลาง

2.1 การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ โดยตรง

การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ โดยตรงนั้น ใช้สำหรับรอบสถานศึกษา สถานฝึก และอบรมเด็กและเยาวชน โดยมุ่งแนะนำองค์ความรู้และการดำเนินงานหลักๆ รวมทั้งจุดมุ่งหมายของการจัด กิจกรรมการศึกษาในละครเรื่องมาลัย มงคลอย่างเป็นทางการว่า กลุ่มละครมะขามป้อมเป็นกลุ่มที่ทำงาน ด้านละครเป็นหน่วยงานหนึ่งของโครงการสื่อชาวบ้าน เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในการให้ข่าวสาร ข้อมูล มีงานในหลายลักษณะละครเรื่องนี้เป็นโครงการหนึ่งที่คณะได้ดำเนินการโดยใช้ละครเป็นสื่อเพื่อ ให้การศึกษาในเรื่องจริยธรรมทางเพศและเอตส์แก่เยาวชน “ได้เดินทางแสดงมาแล้วทั้งหมดรอบ ทั้งในประเทศ ไทยและประเทศออสเตรเลีย เรื่องที่เล่นเราเตรียมการมาตั้งแต่ปี 2537” (ประดิษฐ ประสาททอง, บันทึก สนาม, 30 พฤศจิกายน 2539) ฯลฯ พร้อมแจกสูจิบัตรการแสดง ผู้แสดงประจำที่แนะนำชื่อตนเองและ เครื่องดนตรี สาธิตเสียงดนตรี เช่น ชลชัยบรรเลงเพลง “เมตอินไทยแลนด์” ใช้เวลาไม่เกิน 10 นาที

จะเห็นได้ว่ามีขั้นตอนและวิธีการอย่างเป็นระบบ ดังเช่นการแนะนำตัวของนักแสดงพร้อมสาธิต ดนตรีด้วยเพลงที่คุ้นหูผู้ชมเพื่อสร้างความสนใจให้เกิดความสนุกสนาน มีกำหนดระยะเวลาที่เหมาะสม เป็นวิธีการเตรียมความพร้อมผู้ชมด้วยการสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ก่อนชมการแสดง

2.2 กิจกรรมพิเศษ

การจัดกิจกรรมพิเศษมีขึ้นเฉพาะในรอบเวทีเปิด เช่นชุมชน และรอบการแสดงพิเศษ เช่น ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย แบ่งลักษณะของการจัดกิจกรรมได้ 2 แบบดังนี้

2.2.1 เกมสันตนาการหรือสื่อพื้นบ้าน

เกมสันตนาการหรือสื่อพื้นบ้านนั้นใช้เฉพาะรอบชุมชน เช่นที่ ชุมชนบ้านหนองขาว โดยใช้เกมสันตนาการด้วยการขออาสาสมัครเด็กจากชุมชนเป็นหญิงหนึ่งคน และชายหนึ่งคนร่วม เล่นเกม “นางฟ้าอยากได้ เกมมืออยู่ว่านางฟ้าบอกอยากได้อะไรขอให้เด็กที่เล่นเกมไปหาจากกลุ่มผู้ดู ซึ่งแบ่ง เป็นสองฝั่ง ใครได้ก่อน เป็นผู้ชนะ เกมนี้เล่นประมาณ 4 ครั้ง คือ นางฟ้าขอของ 4 อย่าง” (สนธยา สุรฎา, บันทึกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) ตามด้วยการแนะนำพอเพลง ชื่อ “เจือ” ที่ได้สาธิตเพลงพื้นบ้าน ภาคกลางซึ่งใช้เล่นในโอกาสต่างๆ และผู้แสดงเข้าร่วมร้องอีแรวอวยพรผู้ชม จึงต่อด้วยการละเล่นเพลง เหย่ยของเด็กรักเรียนโรงเรียนหมู่บ้านเด็กรวมเวลาประมาณ 30 นาที ก่อนแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ อย่างเป็นทางการตามขั้นตอนที่ 2.1

จะเห็นได้ว่าเกมสันทนาการเป็นกิจกรรมที่มีเพื่อละลายพฤติกรรมผู้ชม โดยใช้เด็กเป็นเหยื่อล่อความสนใจของคนดูในระดับวัยอื่น สำหรับกรณีการให้พ่อเพลงและเด็กนักเรียนจากโรงเรียนหมู่บ้านเด็กแสดงการละเล่นเพลงพื้นบ้าน เป็นการให้บทบาทแก่ทรัพยากรบุคคลท้องถิ่นในการทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคณะกับผู้ชม สร้างความบันเทิงเพื่อดึงความสนใจ ถือได้ว่าการถ่ายทอดและสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นกลวิธีที่ทางคณะใช้ในการให้ความสำคัญและคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนให้มากขึ้นและการเตรียมความพร้อมผู้ชมด้วยการใช้เพลงพื้นบ้านเป็นสื่อ

2.2.2 กิจกรรมเผยแพร่และใช้สื่อเทคโนโลยี

กิจกรรมเผยแพร่และใช้สื่อเทคโนโลยี จัดขึ้นสำหรับรอบพิเศษในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีลักษณะเวทีเปิดและเป็นรอบที่นอกเหนือจากการตรวจรอบ เพื่อเผยแพร่การดำเนินงาน โดยมีขั้นตอน 2 ลักษณะตามวิธีการและลำดับดังนี้

2.2.2.1 การแนะนำกลุ่มคณะละครระฆามป้อมด้วยบุคคลอื่น

การแนะนำกลุ่มคณะละครระฆามป้อมด้วยบุคคลอื่นนั้น เกิดขึ้นในรอบการแสดงพิเศษที่มุ่งเผยแพร่องค์ความรู้ของคณะอย่างเป็นทางการ โดยบุคคลหรือผู้ที่ดำเนินการพัฒนาในด้านต่างๆ เป็นผู้แนะนำด้วยการอธิบายการดำเนินงานหลักและปรัชญาในการพัฒนามนุษย์และสังคม ดังเช่นการแสดง ณ สถานทูตออสเตรเลียประจำประเทศไทย วันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2539 มีเจ้าหน้าที่สถานทูตฯ เป็นผู้แนะนำ หรือในงานประชุม "NATIONAL COUNCIL FOR CHILDREN AND YOUTH DEVELOPMENT" ที่โรงแรมริเจนท์ กรุงเทพฯ มีคุณหญิงอัมพร มีสุข ประธานและกรรมการองค์การพัฒนาเอกชนด้านเด็ก เยาวชน ผู้หญิงหลายองค์กร ผู้ดำเนินรายการ และศรีศักดิ์ ไทยอารี ผู้อำนวยการสภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน (สอศย.) ร่วมแนะนำกลุ่มคณะ (บันทึกสนาม, 7 พฤศจิกายน 2539) ดังเช่นที่ว่า "กลุ่มโครงการสื่อชาวบ้าน คณะละครระฆามป้อมเป็นองค์กรตัวอย่างที่ดำเนินงานด้านเด็กและเยาวชน มีแนวทางในการใช้กระบวนการละครพัฒนาเด็กและเยาวชน"

2.2.2.2 การฉายภาพบันทึกวีดิทัศน์ (VTR)

การฉายภาพบันทึกวีดิทัศน์ (VTR) เกิดขึ้นหลังจากการแนะนำกลุ่มอย่างเป็นทางการในรอบพิเศษ ซึ่งคณะจะนำผู้ชมเข้าสู่บรรยากาศการแสดงด้วยภาพบันทึกวีดิทัศน์ โดยฉายถึงลักษณะการดำเนินงานและกิจกรรมของคณะในฐานะองค์กรที่ใช้สื่อเพื่อการพัฒนา มีคณะละครระฆามป้อมที่หน้าที่ผลิตละครเพื่อการรณรงค์และให้การศึกษาแก่เยาวชน ชุมชนในรูปแบบละครเพื่อการศึกษา เช่นที่ สถานทูตออสเตรเลียประจำประเทศไทย ซึ่งแสดงให้เห็นได้อย่างละเอียดถึงกรณีศึกษาที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย (บันทึกสนาม, 25 มกราคม 2540) ที่ว่า

... VTR เริ่มต้นด้วยภาพจิตรกรรมพระมาลัยและเพลงสวดมาลัยเป็นเพลงประกอบบรรยายใต้ภาพเป็นภาษาอังกฤษ ต่อด้วยการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูล การอภิปรายในต่างประเทศ ตามด้วยภาพของลักษณะงานที่ระฆามป้อมทำอยู่ ทั้งการอบรมและทำละคร โดยฉายภาพละครเรื่องจันทโครพ ตอนโจ๊ะบิฟอร์มีไทม์ (Sex before Time) คือละครที่เป็น

ข้อมูลพื้นฐานของละครมาลัย มงคล พร้อมกระบวนการผลิตละครเรื่องนี้ทั้ง การค้นคว้า ข้อมูล การ workshop การ Improvisation สร้างภาพรายละเอียด จนกระทั่งกระบวนการ แสดงหลายภูมิภาคที่ผ่านมา และ feed back ของผู้ชมในไทยและออสเตรเลีย สรุปผลการ Discussion ของผู้ชมจากที่ตระเวนมากกว่า 80 รอบ ฉายนานประมาณ 15 นาที . . .

จะเห็นว่าในรอบพิเศษ มีบุคคลทรงคุณวุฒิเป็นผู้แนะนำคณะ ร่วมกับการฉาย ภาพบันทึกวีดิทัศน์ที่เป็นเสมือนการแนะนำคณะและโครงการฯ มาลัยมงคล ด้วยการเปิดและสรุปภาพ กิจกรรมที่ได้ดำเนินงานผ่านมา ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคน โดยเฉพาะเป็นทางเลือกแก่เยาวชนในการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ วิธีการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากประสบการณ์การลงพื้นที่ และภาพ ปฏิบัติและข้อมูลย้อนกลับที่เป็นทัศนคติจากผู้ชมนำมาผลิตเป็นละครเรื่องนี้ สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของ คณะที่มีต่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเยาวชนและชุมชน อย่างต่อเนื่องเป็นที่รู้จักยอมรับในสังคม

โดยขั้นตอนและวิธีการต่างๆ ในกิจกรรมก่อนการแสดงจัดได้เหมาะสมสอดคล้องและบรรลุ วัตถุประสงค์เพียงใด สามารถประเมินผลการใช้ที่เกิดจากการสังเกตและสัมภาษณ์ในเบื้องต้น ดังนี้

2.3 ผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

2.3.1 ด้านผู้ชม

2.3.1.1 จำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรม

จำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรมมีตั้งแต่ 15-20 คน เช่น งานประชุมที่ โรงแรมริเจนท์ กรุงเทพฯ และ 250-300 คน สำหรับรอบการแสดงทั่วไป หรือทยอยมาหากิน 300 คน ในรอบเวทีเปิด เช่น สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จะเห็นว่าจำนวนผู้ชมที่กิจกรรมมีความ แตกต่างกันมากและน้อย ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการแสดง ซึ่งมีผลต่อการจำกัดขนาดของกลุ่มเป้าหมาย

2.3.1.2 ความคาดหวังของผู้ชม

ความคาดหวังของผู้ชมจากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการพบว่า ผู้ชมคาดว่าจะได้ชมศิลปะสมัยใหม่ ได้เห็นดารา ได้ชมละครแนว Alternative ซึ่งกำลังเป็นนิยมของวัยรุ่น เป็น ทางเลือกแก่ชีวิต หรือได้รับความและพัฒนาคุณภาพชีวิต จะเห็นว่า เป็นไปตามที่คณะประชาสัมพันธ์เชิญชวน

2.3.1.3 ปฏิริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม

ด้านปฏิริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม สังเกตได้ว่า ผู้ชมส่งเสียงร้องสนับสนุน “เชียร์” “กรี๊ด” ปรบมือ เมื่อผู้แสดงพูดตลก หรือถูกใจ เพื่อชักชวน ให้ผู้ชมกระตือรือร้นอยากชม ซึ่งวิธีการแนะนำตัวของนักแสดงและเครื่องดนตรี รวมทั้งการสาธิตดนตรี สามารถสร้างบรรยากาศเสียงหัวเราะและความบันเทิงแก่ผู้ชมได้มาก รวมทั้ง พูดคุย แสดงความพึงพอใจ สังเกตได้จากสีหน้าอาการ ซึ่งในรอบสถาบันการศึกษา ผู้แสดงความพร้อมทางอารมณ์ ส่วนรอบชุมชนการจัดกิจกรรมที่เริ่มด้วยเกมส์สนทนาและการสาธิตเพลงพื้นบ้านสร้างความสนุกสนาน สนใจและการมีส่วนร่วม ของชาวบ้านและชุมชนได้มาก ดังกรณีชุมชนบ้านหนองขาว (บันทึกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) ที่ว่า

... ชาวบ้านเชี่ยวชาญกลานให้นำสิ่งของที่นางฟ้าอยากได้ ด้วยวิธีการต่างๆ เป็นต้นว่า นางฟ้าอยากได้นวน ชาวบ้านบางคนถอดนวนให้เด็กนำไปให้นางฟ้า แม้แต่เด็กเอง นางฟ้าอยากได้เสื้อยืด เด็กบางคนถอดเสื้อยืดของตนเองให้ เป็นที่พอใจและระดับของผู้ชมทั้งหลาย รวมทั้งการสาธิตเพลงพื้นบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะสนุกสนานและปรบมือในการร้องเพลงเหยย บางคนช่วยสวมร้องซ้ำ เมื่อเด็กจากหมู่บ้านเด็กมาเล่นเพลงเหยย พ่อเพลงมีอาการดีใจ คนดูส่วนใหญ่ปรบมือและตั้งใจ...

จะเห็นได้ว่า เด็กเล็กมีความกระตือรือร้นมีส่วนร่วมกับการเล่นการ ซึ่งการสาธิตเพลงพื้นบ้านและการละเล่นเพลงด้วยเด็กในท้องถิ่น สามารถละลายพฤติกรรมผู้ชมและสร้างบรรยากาศความบันเทิง ซึ่งมีผลให้ผู้ชมเขยิบที่นั่งเข้าใกล้เวทีตามผู้แสดงแนะนำและสนใจติดตามชมละคร

ส่วนในรอบพิเศษ ผู้ชมมีความสนใจและตั้งใจชมในกิจกรรมที่จัดให้ทุกส่วน การแนะนำกลุ่มคณะด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในองค์กรที่ทำงานด้านพัฒนา โดยการฉายภาพบันทึกวีดิทัศน์ ได้สร้างความสนใจใคร่รู้ของผู้ชมได้มาก ทำให้บรรยากาศก่อนการแสดงเป็นไปอย่างผ่อนคลายและบันเทิง มีส่วนให้ผู้ชมเห็นความสำคัญของการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม พัฒนาเด็กและเยาวชน รวมทั้งเห็นคุณค่าของงานเหล่านี้ สังเกตได้จากการพูดคุย ร่วมซักถามที่มาของโครงการฯ เป็นการส่วนตัว หรือการบันทึกเทปวีดิทัศน์ของสื่อมวลชนและบันทึกภาพถ่ายของผู้ชม

2.3.2 ด้านทีมงานคณะ แบ่งผลที่ได้ตามลักษณะดังนี้

2.3.2.1 ได้ทดลองวิธีการต่างๆ ในการจัดกิจกรรมก่อนการแสดงให้หน้าสนใจสอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย

2.3.2.2 ได้เรียนรู้ศิลปะการแสดงเฉพาะถิ่นจากการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลางโดยพ่อเพลงและเด็กในท้องถิ่น

2.3.2.3 ได้เปิดภาพเผยแพร่การดำเนินงาน

2.3.2.4 ใช้ศักยภาพในการจัดกิจกรรมเต็มที่ สามารถควบคุม พฤติกรรม อารมณ์ ใช้สติในการแก้ปัญหา

กล่าวได้ว่าการใช้กิจกรรมก่อนการแสดง ไม่เพียงได้ผลสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการจัด แต่ยังเป็นส่งเสริมการเรียนรู้ด้านคุณค่าของการสื่อพื้นบ้านที่มีต่อการพัฒนาอารมณ์และจิตใจของมนุษย์ ซึ่งจะได้ผลเพียงใดควรพิจารณาจากภาคอื่นร่วม

กิจกรรมก่อนการแสดงในภาคใต้

2.1 การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ โดยตรง

การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ โดยตรงของภาคนี้ใช้ทุกรอบ เพื่อเตรียมความพร้อมผู้ชม เริ่มด้วยการดำเนินรายการด้วยภาษาท้องถิ่นมีผู้แสดงแปลภาษาไทยภาคกลาง หยอกล้อให้เกิดความบันเทิง จึงตามด้วยแนะนำกลุ่มคณะ โครงการฯ และละครเรื่องมาลัย มงคลอย่างเป็นทางการ เช่น “เดินทางมาแล้วไม่ต่ำกว่า 50 กว๊ารอบ เรามีการอบรมเยาวชนและทำละครไปตระเวนแสดง ยังมีนิทรรศการเคลื่อนที่ ที่น่าสนใจเกี่ยวข้องกับเอดส์และเสียงสะท้อนจากเพื่อนๆ เราในที่ต่างๆ” (พฤษัท พทกุลบุตร, บันทึกสนาม, 7 ธันวาคม 2539) โดยอธิบายพร้อมแจกสูจิบัตรการแสดง ตามด้วยผู้แสดงประจำที่แนะนำชื่อตนเอง เครื่องดนตรี สาธิตเสียงดนตรี เช่น ชิมบรวเพลงเพลง “ปักคได้บ้านเรา” ใช้เวลาไม่เกิน 10 นาที

จะเห็นได้ว่าการแนะนำกลุ่มคณะวิธีการใช้สอคล้องเหมาะกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย การพูด “ปักขได้” ของนักแสดงผู้ดำเนินรายการเป็นการสร้างบรรยากาศให้มีความเป็นท้องถิ่น ปูพื้นฐานและสร้างความเข้าใจต่อกิจกรรม การแนะนำตัวของนักแสดงและเครื่องดนตรี รวมทั้งการสาธิตดนตรีที่ใช้เพลงท้องถิ่น เป็นวิธีกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดปฏิกิริยาตอบสนองและมีส่วนร่วมทางอารมณ์ ทำให้ผู้ชมรู้สึกถึงมิตรภาพและมีส่วนร่วมได้มากขึ้น เป็นวิธีการละลายพฤติกรรมผู้ชมวิธีหนึ่ง เพื่อให้ผ่อนคลายบันเทิง สร้างความสนใจ ซึ่งมีกำหนดระยะเวลาที่เหมาะสม เป็นวิธีการเตรียมความพร้อมผู้ชมด้วยการสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ในเบื้องต้นก่อนชมการแสดง

2.2 กิจกรรมพิเศษ

2.2.1 เกมสันตนาการหรือสื่อพื้นบ้าน

กิจกรรมพิเศษจัดเฉพาะในรอบชุมชน เช่นที่ ชุมชนทะเลน้อย ก่อนการแนะนำกลุ่มคณะ มีการขออาสาสมัครเด็กเล่นเกมสันตนาการ “น้ำขึ้นน้ำลง” ผู้ดำเนินรายการเป็นผู้นำเกม เช่น “ให้เด็กยืนเรียงแถว เมื่อผู้แสดงบอกว่าน้ำลง ให้เด็กทุกคนนั่งยองๆ ลง เมื่อบอกว่าน้ำขึ้นให้ทุกคนยืนขึ้น สาธิตลักรอบแล้วลงเล่น เด็กๆ ส่วนใหญ่เล่นได้ ผู้แสดงจึงปรับให้ตรงกันข้าม คือ เมื่อบอกว่าน้ำขึ้นให้ทุกคนนั่งยองลง และบอกว่าน้ำลงให้ทุกคนยืนขึ้น หากคนเล่นผิดจนเหลือผู้ถูกพอบประมาณ” (บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) ส่วนที่ชุมชนเขาครามเพิ่มเติมกิจกรรมก่อนใช้เกมสันตนาการ โดยผู้แสดงแต่งชุดแฟนซีที่ไปแห่พุดคุยและแสดงตลก ดังกรณีตัวอย่าง (บันทึกสนาม, 6 ธันวาคม 2539) ที่ว่า

... ผู้แสดงหญิงพุดคุยหยอกล้อบอกว่ามาแสดงละคร โดยมีนักแสดงท่านอื่นทดลองสาธิตการเล่นละครให้ผู้ชมดูเพื่อยืนยันความสามารถ มีผู้แสดงชาย 3 ท่าน ท่านแรกเล่นเป็นภรรยาหลวง มีสามีจากไปชายแดนเสียนานกลับมาบ้านพร้อมภรรยาใหม่ มี นักแสดงหญิงเป็นผู้กำกับ โดยในตอนแรกผู้แสดงทุกคนสวมบทบาทแล้วเล่นเป็นตัวละครต่างๆ ที่มาเจอกันด้วยอารมณ์น่ารัก หย่าหยอก ผู้กำกับต้องให้เปลี่ยนใหม่เพราะไม่สมจริง ต้องการให้แสดงความคิดถึงอาลัยอาวรณ์ ตัวละครทุกคนเล่นตามบทที่ตนกันขึ้นอย่างโศกเศร้า โหยหาผู้ชมหัวเราะขำชอบใจ ผู้กำกับบอก cut ไม่ต้องแสดงความรู้สึกจริงใจมากเกินไป ให้เปลี่ยน

เป็นดีใจเมื่อสามีกลับมาหา ตัวละครทุกตัวเล่นตามอารมณ์นั้นแบบต้นสด แสดงท่าทาง หัวเราะชอบใจขบขันที่มาเจอกัน ทำให้ผู้ชมและนักแสดงท่านอื่นหัวเราะขบขันไปกับการแสดงตลก ที่งานประเมินเวลาซักพักจึงเตรียมความพร้อมต่อด้วยเกม “น้ำขึ้นน้ำลง”

จะเห็นได้ว่าวิถีเกมสั้นทนาการ เป็นกิจกรรมละลายพฤติกรรมผู้ชม โดยให้เด็กมีส่วนร่วมกับการแสดงออก และเป็นกลวิธีการใช้เด็กในห้องเป็นเหยื่อล่อความสนใจของคนในวัยอื่น สามารถสร้างความสัมพันธ์และความรู้สึกที่ดีแก่ผู้ชมได้มาก บางแห่งเริ่มด้วยการแสดงตลกมุ่งเน้นความบันเทิงเป็นหลัก เรื่องราวที่เล่นเกิดจากการใช้ปฏิภาณไหวพริบของผู้แสดงไม่มีการเตรียมตัวล่วงหน้า เป็นการทดลองวิถีการใช้กิจกรรมใหม่ตามสถานการณ์ต่างๆ เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศให้เกิดความสนใจอยากเรียนรู้ เท่ากับประเมินผลการใช้ว่ามีประสิทธิภาพเหมาะสมกับชุมชนหรือไม่ เท่ากับเป็นการเตรียมความพร้อมผู้ชม ซึ่งหลังจากใช้สื่อพื้นบ้านชนิดนี้แล้ว จึงตามด้วยการแนะนำตัวของนักแสดงและเครื่องดนตรี สาธิตดนตรี เช่น ชิมบรรเลงเพลง “ปักษ์ไต่บ้านเรา” ใช้เวลาประมาณ 15-30 นาที ตามสถานการณ์ความพร้อมของผู้ชม

2.3 ผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

2.3.1 ด้านผู้ชม

2.3.1.1 จำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรม

จำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรม อยู่ในระหว่าง 250-300 คน สำหรับรอบการแสดงทั่วไป หรือทยอยมามากเกิน 350 คน ในรอบเวทีเปิดบางแห่ง เช่น ชุมชนบ้านทะเลน้อย ซึ่งเห็นได้ว่าจำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรม ขึ้นอยู่กับความแตกต่างด้านจุดมุ่งหมายของการแสดงในรอบนั้น มีผลต่อการจำกัดขนาดของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งยังสะท้อนถึงความสนใจของผู้ชมที่มีต่อกิจกรรมละครของคณะ

2.3.1.2 ความคาดหวังของผู้ชม

ผู้ชมกลุ่มเป้าหมายในภาคนี้คาดหวังว่า จะได้ชมละครจากเมืองหลวงที่ให้ความบันเทิงและการศึกษาส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน ชมละครชาตรีพื้นบ้านสมัยใหม่ ซึ่งจะเห็นว่าเป็นไปตามการประชาสัมพันธ์ในแต่ละแห่ง

2.3.1.3 ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม

ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม สังเกตเห็นได้ว่า ผู้ชมมีอาการหัวเราะ สนุกสนานกับคำพูดอย่างเป็นกันเองที่ใช้ภาษาท้องถิ่นภาคใต้ของนักแสดงผู้ดำเนินรายการ การแนะนำตัวของนักแสดง เครื่องดนตรีและสาธิตดนตรีด้วยเพลงที่คุ้นหู เช่น “ปักษ์ไต่บ้านเรา” สร้างอารมณ์และความรู้สึกร่วมในบรรยากาศก่อนการแสดง ทำให้ผู้ชมปรบมือส่งเสียงกริ๊ดร้องผิวปาก สนับสนุน พุดคุยและซักถามระหว่างเพื่อน ยิ้มแสดงความพึงพอใจทางสีหน้าและอาการ

สำหรับรอบเวทีเปิด โดยเฉพาะชุมชนเด็กกระตือรือร้นให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมกับการกิจกรรมมาก โดยถูกยื่นและนั่งอย่างสลับสน ดังเช่นที่ชุมชนทะเลน้อย (บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) “เมื่อปรับให้การเล่นน้ำขึ้นน้ำลงทำทำทางตรงกันข้าม เด็กบางคนล้มตัวเล่นผิ่เล่นถูก พ่อผู้แสดงบอกอย่างเร็วและแก่งทำทำทางบัง เด็กๆ ทำตามอย่างงงๆ คนดูคอยเชียร์หัวเราะ เด็กยืนผิ่ผิ่ยืนถูก ผู้ชมฆ่าส่งเสียงเชียร์ดังลั่น” ส่วนการแสดงตลกผู้ชมมีอารมณ์ร่วมมาก และขยับที่นั่งใกล้เวทีมากขึ้น

จะเห็นว่า ผู้ชมมีปฏิริยาตอบสนองและความสนใจอย่างพึงพอใจต่อกิจกรรมที่จัดให้แก่ผู้ชม โดยเฉพาะเกมสนทนาและการแสดงตลก มีส่วนสำคัญให้ผู้ชมรู้สึกผ่อนคลาย และสนุกสนานเห็นได้จากทำทำทางการแสดงออกของอาสาสมัครที่มาเล่นเกม ซึ่งสามารถประเมินวิธีการละลายพฤติกรรมและเตรียมความพร้อมผู้ชมที่คณะใช้ได้ตามวัตถุประสงค์ที่มุ่งความบันเทิงเป็นหลัก

2.3.2 ด้านทีมงานคณะ แบ่งผลที่ได้ตามลักษณะดังนี้

2.3.2.1 ได้ทดลองวิธีการใช้และปรับเปลี่ยนกิจกรรมก่อนการแสดงให้หน้าสนใจ สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย

2.3.2.2 ได้พัฒนาศักยภาพทางร่างกายและปฏิภาณไหวพริบในการแสดงตลก เพื่อสร้างความบันเทิง ตามลักษณะสำคัญที่สวมบทบาทบุคคลในฐานะของสื่อพื้นบ้าน

2.3.2.3 สามารถควบคุมพฤติกรรมและอารมณ์ ใช้สติในการแก้ปัญหา

2.3.2.4 มีความคล่องตัวในทีมงานกับการจัดกิจกรรมก่อนแสดงเพิ่มขึ้น

กล่าวได้ว่าการใช้กิจกรรมก่อนการแสดง ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อกระตุ้นความสนใจและเตรียมความพร้อมผู้ชม โดยมีวิธีการที่หลากหลายในการสร้างแรงจูงใจและละลายพฤติกรรมได้อย่างสอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย อันจะมีส่วนในการพัฒนาอารมณ์ของผู้เรียน ซึ่งจะได้ผลบรรลุวัตถุประสงค์ที่ขงตรงเพียงใดต้องพิจารณาจากภาคอื่นรวม

กิจกรรมก่อนการแสดงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.1 การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ โดยตรง

การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ โดยตรงนี้ ใช้ในทุกรอบเริ่มด้วยการซักถามความสนใจของผู้ชม และนำเข้าสู่บรรยากาศการแสดงด้วยการแนะนำอย่างเป็นทางการว่า คณะละครระฆังป้อมมีการอบรมเยาวชนและทำละครตระเวนแสดง ซึ่งละครเรื่องนี้ได้แสดงในประเทศออสเตรเลียและนำความคิดเห็นของผู้ชมที่เกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ สถานการณ์เอดส์มาแลกเปลี่ยน ร่วมกับนิทรรศการเคลื่อนที่ (พหุทัศน์ พหุอุปสรรค, บันทึกสนาม, 27 ธันวาคม 2539) พร้อมแจกสูจิบัตร ผู้แสดงแนะนำตัวและเครื่องดนตรี สาธิตเสียงดนตรี เช่น ซออุบลวรรณ เพลง “ลาวจ้อย” ซิมบวรรณ เพลง “เงี้ยว” ประมาณเวลาที่ใช้ไม่เกิน 10 นาที จะเห็นได้ว่าคณะมีวิธีการเตรียมความพร้อมด้วยการแนะนำและให้ความรู้ในเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับละคร โดยใช้การสาธิตดนตรีเพื่อละลายพฤติกรรมผู้ชม

2.2 กิจกรรมพิเศษ

2.2.1 เกมสันตนาการหรือสื่อพื้นบ้าน

กิจกรรมพิเศษที่ใช้ในชุมชนภาคนี้ มีการนำด้วยเกมสันตนาการ “น้ำขึ้นน้ำลง” ของอาสาสมัครเด็กให้ร่วมกิจกรรม บางแห่งเช่นชุมชนหนองรีเริ่มด้วยการบอกเล่าความเป็นมาของคณะ และตามด้วยการละเล่นเพลงอีแซว โดยกล่าวกันว่า “เพลงอีแซวเป็นเพลงพื้นบ้านภาคกลาง จะร้องอวยพรปีใหม่ให้พ่อแม่พี่น้องคุณปู่คุณย่าคุณตาคุณยายน้องๆ หนูๆ ฟังก็แล้วกัน ฟังกันถูกใจยังก็ ก็บักกันได้แล้วดูละครกันต่อ” (ประวิทย์ สงคราม, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) ให้ผู้แสดงช่วยกันไขปริศนา ไหวพริบต้นเพลงมีครูดนตรีมาร่วมตีตะโพน ผู้แสดงอื่นตีฉิ่งฉาบ กล้วยสรวร้องประกอบการเล่นเพลง ซึ่งเนื้อหาของเพลงนี้มีลักษณะกลอนหัวเดียวที่ลงท้ายด้วยสระโอะเป็นลักษณะสองแง่สองงามอวยพรความสุขแก่ผู้ชม กระทั่งผู้ชมมีมากขึ้นจำนวนเหมาะสมจึงนำด้วยเกมสันตนาการ “น้ำขึ้นน้ำลง” ของอาสาสมัครเด็กให้ร่วมกิจกรรม ตามด้วยการแนะนำกลุ่มคณะ โครงการฯ ละครอย่างเป็นทางการ นำผู้ชมเข้าสู่บรรยากาศการแสดง ใช้เวลาไม่เกิน 30 นาที

จะเห็นได้ว่า เกมสันตนาการเน้นให้เด็กได้แสดงออกท่าทางกายและความคิด ให้ผู้ชมในระดับอื่นช่วย “เชียร์” เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมด้วยชุมชนตนเอง ส่วนการละเล่นอีแซวเป็นวิธีการใช้เพลงพื้นบ้านเป็นสื่อเชื่อมความสัมพันธ์และความสนใจของผู้ชม เป็นการเชิญชวนให้มาชมการแสดงและใช้ได้เหมาะสมกับโอกาสอวยพรปีใหม่เท่ากับเป็นการประชาสัมพันธ์ไปพร้อมกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบรรยากาศและอารมณ์ร่วมของผู้ชมที่มีต่อการละเล่นเพลง

2.3 ผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

2.3.1 คำนผู้ชม

2.3.1.1 จำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรม

จำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรมอยู่ในระหว่าง 250-300 คน สำหรับรอบการแสดงทั่วไป หรือทยอยมากเกิน 350 คน ในรอบเวทีเปิดบางแห่ง เช่น ชุมชนหนองรี ซึ่งเห็นได้ว่าจำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรมเป็นขนาดของกลุ่มเป้าหมายที่คณะเชื่อมั่นว่าเหมาะสมกับรูปแบบการแสดง รวมทั้งยังสะท้อนถึงความสนใจของผู้ชมที่มีต่อการจัดกิจกรรม

2.3.1.2 ความคาดหวังของผู้ชม

ผู้ชมคาดหวังได้ดูละครฟรี เป็นสิ่งพิเศษใหม่ที่จะให้ความบันเทิง หรือละครแนว Alternative ใช้ชื่อแปลกและมีดาราร่วมแสดงทำให้ผู้ชมอยากเห็น รวมทั้งสนใจทางเลือกใหม่ของจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยรูปแบบละคร ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านมีกิจกรรมที่ส่งเสริม การรวมกลุ่มและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เช่นเดียวกับจะได้เผยแพร่และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนกับสู่คณะ ซึ่งสอดคล้องกับการประชาสัมพันธ์ของคณะ

2.3.1.3 ปฏิบัติการตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม

ปฏิบัติการตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชมในสถานศึกษาผู้ชมมีความพร้อมจากการจัดการของอาจารย์ เจ้าหน้าที่ในเบื้องต้น สำหรับการแนะนำตัวของผู้แสดงและเครื่องดนตรี พร้อมการสาธิตดนตรี ทำให้ผู้ชมทั่วเวาะสนุกสนานปรบมือชื่นชม มีการเลื่อนที่นั่งโดยเชิญให้ไกลเวทีเพื่อความชัดเจนในการชมมากขึ้น สนใจกิจกรรมที่สร้างความบันเทิง ส่งเสียงตอบรับการชกถามของผู้แสดงพูดแทรก กริธร้องสนับสนุนและปรบมือ หรือพูดคุยระหว่างเพื่อนชื่นชมผู้แสดง

ส่วนผู้ชมในชุมชน การละเล่นอีแซวทำให้ผู้ชมมีความสนใจ เมื่อคณะร้องอวยพรที่มีคำในเชิงสองแง่สองง่าม ผู้ชมปรบมือพร้อมจังหวะและส่งเสียงตอบรับผู้แสดง ทั่วเวาะสนุกสนาน และมีผู้ทยอยมาชมมากขึ้นหลังจากคณะเล่นเพลง สำหรับการขออาสาสมัครเด็กเล่นเกม สันทนาการ "น้ำขึ้นน้ำลง" เด็กเล็กกระตือรือร้นในการแสดงออกในการเล่นเกม เช่น ลูกยิงและนั่งอย่างสับสนตาม คำบอกของผู้แสดง หรือส่งเสียงเชียร์ให้กำลังใจ สามารถละลายพฤติกรรมได้ เช่นเดียวกับการแนะนำตัวอย่างเป็นทางการในสถานศึกษา ทำให้ผู้ชมเลื่อนที่นั่งตามผู้แสดงแนะนำ

จะเห็นได้ว่าปฏิบัติการตอบสนอง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมและทางอารมณ์รวมทั้งความสนใจ แสดงให้เห็นถึงความพร้อมในการชมการแสดง ซึ่งผลที่ได้เป็นไปตามบรรยากาศสภาพ กลุ่มเป้าหมายและเวลาที่ใช้มีความเหมาะสมไม่มากหรือน้อยเกินไป ประเมินความเหมาะสมของการใช้กิจกรรมก่อนการแสดงที่คณะจัดให้ได้ชัดเจน

2.3.2 ด้านทีมงาน แบ่งผลที่ได้ตามลักษณะดังนี้

2.3.2.1 ได้ทดลอง ค้นพบวิธีการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย

2.3.2.2 ได้ใช้ปฏิภาณไหวพริบเพื่อแลกเปลี่ยนและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้าน

ภาคกลางแก่ชุมชน

2.3.2.3 ควบคุมพฤติกรรม อารมณ์ ไร้อคติในการแก้ปัญหา

2.3.2.4 มีความคล่องตัวและปรับตัวเพื่อรับสถานการณ์เฉพาะหน้าได้มากขึ้น

กล่าวได้ว่าการใช้กิจกรรมก่อนการแสดง มีวิธีการที่ปรับเปลี่ยนและเลือกใช้โดยคำนึงถึงสภาพบริบทและกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อละลายพฤติกรรมและเตรียมความพร้อมผู้ชมในการรับสื่อการแสดง ผลที่ได้ในจึงสอดคล้องกับลักษณะวิธีที่ใช้ โดยเฉพาะด้านความบันเทิง และสร้างแรงจูงใจต่อการเรียนรู้ในขั้นตอนถัดไป ซึ่งจะบรรลุดุติประสงค์จัดกิจกรรมเพียงใดต้องพิจารณาภาคอื่นร่วม

กิจกรรมก่อนการแสดงละครในภาคเหนือ

2.1 การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ โดยตรง

การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ โดยตรง ใช้ทุกรอบ เริ่มต้นด้วยการซักถามการเดินทางและความสนใจของผู้ชม ตามด้วยแนะนำกลุ่มคณะ โครงการและละครเรื่องมาลัย มงคล อย่างเป็นทางการ แจกสูจิบัตร แนะนำตัวของนักแสดง เครื่องดนตรีและสาธิตดนตรี เช่น ซออุลีสเพลงสร้อยลำปาง ซิมบรวเพลง เพลงเงี้ยว ใช้เวลาประมาณ 10 นาที จะเห็นได้ว่าการสาธิตดนตรีด้วยเพลงที่คุ้นหูในท้องถิ่น นับเป็นวิธีการหนึ่งในการสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ เพื่อเตรียมความพร้อมและนำผู้ชมเข้าสู่การแสดง

2.2 กิจกรรมพิเศษ

2.2.1 เกมสันตนาการหรือสื่อพื้นบ้าน

กิจกรรมพิเศษสำหรับรอบเวทีเปิดในชุมชนก่อนการแนะนำกลุ่มคณะ ซึ่งในภาคนี้ มีกิจกรรมของเยาวชนในท้องถิ่นที่ได้ช่วยเตรียมความพร้อมผู้ชมให้เข้าสู่ละครง่ายขึ้น เช่น ที่ตลาดไนท์บาร์ชัวร์ “แสดงดนตรีโฟล์คซอง (มีชื่อหมายถึงดนตรีพื้นบ้าน Folk Song ดั้งเดิม แต่เป็นการเปลี่ยนแปลง คล้ายวิถีการบรรเลงด้านเนื้อหาสาระและรูปแบบโดยคงคำร้อง หรือสำเนียงภาษาปรับให้เข้ากับสมัย ปัจจุบัน นิยมใช้เรียกแนวดนตรีพื้นบ้านประยุกต์ในภาคเหนือ เช่น โฟล์คซองคำเมือง-ผู้วิจัย) การแสดง นาฏศิลป์พื้นเมืองในเรื่องพระลอ และพ่อนสาวไหม ค่อยด้วยการรำเชิงกะโป้หรือเชิงกะลา และละครของคณะ มะขามป้อมในเวลาต่อมา” (บันทึกสนาม, 12 มกราคม 2540) หรือ ชุมชนบ้านถ้ำ-บ้านปิ่นมี “กิจกรรม โครงการนิทรรศการเคลื่อนที่สายสัมพันธ์ป้องกันเอดส์” ชมรมเพื่อนเดือนเพื่อน โรงเรียนถ้ำปินวิทยาคม โดยมีกิจกรรมก่อนการแสดง ทั้งนิทรรศการของเยาวชน บอร์ดความรู้ การประกวดวาดภาพ หัวข้อ “ครอบครัวของฉันกับการป้องกันภัยเอดส์” เรียงความ “เอดส์มีจรรยาบรรณทำลายชีวิต” พุดเชิงสร้างสรรค์ เรื่อง “เยาวชนกับการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาโรคเอดส์” มีผู้แสดงของคณะเป็นกรรมกรัดลีนร่วมกับ สมาชิกของชมรมเพื่อนเดือนเพื่อน มีการเล่นเกม แจกรางวัล การแสดงจินตลีลาประกอบดนตรีของเด็ก เยาวชนจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และโรงเรียนต่างๆ เพลงที่ใช้ประกอบเช่น “สังฆา” ของมนต์ลัทธิ คำสร้อย “มนต์รักลูกทุ่ง” ของไพวัลย์ ลูกเพชร เพลงฝึกกายบริหาร

จะเห็นว่ากิจกรรมเสริมจากบุคคลในท้องถิ่นเป็นการช่วยเตรียมความพร้อมผู้ชมในเบื้องต้น โดยเฉพาะที่ตลาดไนท์บาร์ชัวร์ มุ่งเน้นการเผยแพร่สื่อพื้นบ้านแบบประเพณี ซึ่งสอดคล้องกับ ลักษณะละครเรื่องมาลัย มงคล ที่ปรับสื่อประเพณีให้ร่วมสมัย ดังนั้นจึงเป็นการเผยแพร่ถ่ายทอดและ แลกเปลี่ยนศิลปการแสดงพื้นบ้านข้ามท้องถิ่น กระตุ้นให้ผู้ชมเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรม พื้นบ้านในการนำมาใช้ประโยชน์เพื่อช่วยเหลือ พัฒนาคนให้สอดคล้องกับสภาพสังคม ในขณะที่ชุมชนบ้าน ถ้ำ-บ้านปิ่น แสดงให้เห็นถึงการร่วมมือกับเยาวชนในพื้นที่เป้าหมายกับการจัดกิจกรรมรณรงค์ป้องกันเอดส์ เป็นประโยชน์ต่อชุมชน มีวิธีการให้เด็กและเยาวชนได้มีส่วนร่วมเล่นและแสดงออก ซึ่งส่งเสริมกระบวนการ การเรียนรู้ และความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความตระหนักต่อปัญหาสังคมด้วยการ เริ่มต้นจากชุมชนตนเอง กล่าวได้ว่ากลุ่มเยาวชนเป็นตัวอย่างหนึ่งของบุคคลที่ทำงานด้านกรณรงค์และ พัฒนาท้องถิ่น ซึ่งควรส่งเสริมและเผยแพร่ลักษณะการรวมกลุ่มดำเนินงานเช่นนี้ให้กระจายออกไป

ส่วนกิจกรรมที่คณะจัดให้เป็นเกมสันทนาการ “น้ำขึ้นน้ำลง” โดยขออาสาสมัครเด็กออกมาเล่นเกม จึงตามด้วยการแนะนำกลุ่มคณะอย่างเป็นทางการ ซึ่งการนำด้วยเกมเป็นการละลายพฤติกรรมทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้ชมมากที่สุด รวมทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการใส่ใจเด็กเป็นผู้ลดความสนใจและเชื่อมความสัมพันธ์ของผู้ชมวัยอื่นมาชมการแสดงให้มาก จึงตามด้วยการแนะนำคณะและโครงการฯ เพื่อการเตรียมความพร้อมผู้ชมให้เข้าสู่บรรยากาศการแสดง

กล่าวได้ว่าการจัดกิจกรรมก่อนแสดงในภาคเหนือ เป็นวิธีการกระตุ้นความสนใจของผู้ชมต่อกลุ่มคณะ ซึ่งสามารถประเมินผลที่เกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ด้วยการสังเกตและสัมภาษณ์ได้ผลดังนี้

2.3 ด้านผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

2.3.1 ด้านผู้ชม

2.3.1.1 จำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรม

จำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรมอยู่ในระหว่าง 250-350 คน สำหรับรอบการแสดงทั่วไป หรืออาจน้อยกว่า 200 คน ในบางกรณี เช่น โรงเรียนจำเมืองวิทยาคมมีเพียง 166 คน หรือบางแห่งผู้ชมทยอยมามากเกือบ 400 คน ในรอบเวทีเปิด เช่น ชุมชนบ้านด้า-บ้านป็น ซึ่งเห็นได้ว่าจำนวนผู้ชมที่มาร่วมกิจกรรมเป็นขนาดที่คณะเชื่อมั่นว่าเหมาะสมกับรูปแบบการแสดง ปริมาณผู้ชมมากหรือน้อยได้สะท้อนถึงพื้นฐานบางประการของกลุ่มเป้าหมาย เช่น 166 คน เนื่องจากเป็นโรงเรียนขยายโอกาส หรือมากกว่า 350 คน เพราะแหล่งเป็นชุมชน

2.3.1.2 ความคาดหวังของผู้ชม

ผู้ชมคาดว่าได้ชมละครชาติ หรือละครพื้นบ้านสมัยใหม่ที่เดินทางไปเปิดการแสดงให้ชมโดยไม่เก็บค่าเข้าชมทั้งต่างประเทศและในประเทศ. เพื่อให้การศึกษาแก่เยาวชนและชุมชน ซึ่งเป็นไปตามที่คณะประชาสัมพันธ์

2.3.1.3 ปฏิริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม

ผู้ชมในสถานศึกษามีปฏิริยาที่แสดงความพร้อมและสนใจต่อกิจกรรมที่จัดให้ เมื่อผู้แสดงกล่าวหยอกล้อหรือซักถามความสนใจอย่างเป็นกันเอง เยาวชนตอบคำถามอย่างมีอาการเอียงเอียง การแนะนำตัว เครื่องดนตรีและสาธิตดนตรี ทำให้ผู้ชมพูดแซวส่งเสียงกรี๊ดร้องหรือให้ร้องสนับสนุน ซักถาม พูดคุยระหว่างเพื่อนและปรบมือให้ กรณีในชุมชนเด็กกระดือหรือวันร่วมเล่นเกมสันทนาการ ผู้ชมหัวเราะโบกมือชี้แนะแก่เด็กเล็ก “เชียว” ปรบมือ ติดตามกิจกรรมที่จัดให้ ตั้งใจฟัง ชมและทยอยกันมาเรื่อง จะเห็นว่ากิจกรรมที่จัดให้สามารถละลายพฤติกรรมของผู้ชมได้มาก ดังเห็นได้จากปฏิริยาอาการและการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ ความสนใจของผู้ชมที่มีต่อกิจกรรม แสดงถึงความพร้อมในการชมการแสดง

2.3.2 ด้านทีมงานคณะ แบ่งผลที่ได้ตามลักษณะดังนี้

2.3.2.1 ได้ทดลอง ปรับเปลี่ยน และค้นพบวิธีการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย

2.3.2.2 ได้มีส่วนร่วมกับเยาวชนในท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมแก่ชุมชน

2.3.2.3 ใช้ปฏิภาณไหวพริบเพื่อสร้างความสนใจ

2.3.2.4 ควบคุมพฤติกรรม อารมณ์ ใช้สติในการแก้ปัญหา

2.3.2.5 มีความคล่องตัวในทีมงานและปรับตัวเพื่อรับสถานการณ์เฉพาะหน้าได้มากขึ้น

กล่าวได้ว่ากิจกรรมก่อนการแสดงในแต่ละภาค มีวิธีการใช้โดยคำนึงถึงสภาพบริบททางสังคม และสภาพของกลุ่มเป้าหมาย โดยในชุมชนหรือเวทีที่เปิดจะเห็นการร่วมมือกับเยาวชนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมที่เผยแพร่ความรู้ความคิดสร้างสรรค์ ศิลปพื้นบ้านและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งเตรียมความพร้อมผู้ชมและสร้างแรงจูงใจต่อการเรียนรู้ในขั้นตอนต่อไป

3. การแสดงละคร

การแสดงละคร เป็นการสวมบทบาทของทีมงานนักแสดงเป็นสื่อละคร เพื่อให้การศึกษาตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ โดยในแต่ละภาคการแสดงละครมีรายละเอียดดังนี้

การแสดงละครในภาคกลาง

เนื่องจากในภาคนี้มีการจัดแสดงในงานเฉพาะกิจ ซึ่งทำให้เกิดการปรับกระบวนการให้กระชับตามจุดมุ่งหมายของงานนี้ ฉะนั้นจะกล่าวให้เห็นวิธีการอย่างชัดเจน แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะตามรอบดังนี้

3.1 การแสดงละครในรอบพิเศษ เฉพาะในงานประชุม "NATIONAL COUNCIL FOR CHILDREN AND YOUTH DEVELOPMENT" ที่โรงแรมริเจนท์ กรุงเทพฯ วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ.2539

การแสดงละครในรอบนี้เริ่มด้วยการบรรเลงโหมโรงแล้วเข้าเรื่องละคร ปรับกระบวนการเหลือเพียง 30 นาที จากเนื้อเรื่องเดิม 1 ชั่วโมง คงจากความตายที่เปิดพระมาลัย ฉาก 2 แดนสวรรค์ กระทั่งถึงมาลาว่า "ที่นี่เหมือนที่ผมเคยไป สนุกอย่างนี้ แดนสวรรค์" (สื่อชาวบ้าน, 2539) ตัดฉาก 3 เชื่อมมาจาก 4 วิมานพระอินทร์ ที่กล่าวถึงปัญหาโสเภณีจากสาเหตุต่างๆ ตัดจบลงบทพูดของมาลีตัดพ้อชีวิต ที่ว่า "รู้อีดิ้วยนะพอกัลปพฤกษ์ต้นใหม่ของฉัน กัลปพฤกษ์ที่ให้ฉันได้ทุกสิ่ง เว้นแต่ความรัก" (สื่อชาวบ้าน, 2539) จบใน ทำนองก่อนฉากแดนนรก

จะเห็นการปรับเปลี่ยนกระบวนการจาก 1 ชั่วโมง เหลือเพียง 30 นาที ทำขึ้นโดยเฉพาะ เพื่อเปิดภาพลักษณ์ขององค์กรที่ดำเนินงานด้านเด็กและเยาวชน มีกลุ่มคณะเป็นตัวอย่าง ซึ่งคงจากตอนที่ สำคัญ เช่น จากแดนสวรรค์ที่มีเทวดา นางฟ้า เป็นฉากที่แสดงให้เห็นนาฏศิลป์การรำว่า ผสานกับดนตรี ไทย เป็นการประยุกต์ศิลปการแสดงพื้นบ้านไทยมาใช้อย่างสอดคล้องกับงาน และเป็นเอกลักษณ์เด่นใน รูปแบบละครของกลุ่มคณะ ส่วนฉากวิมานพระอินทร์ เป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์ คือ การเที่ยวโสเภณี อันสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน ที่สืบเนื่องจากสาเหตุปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องการเสนอในที่ประชุมนี้ เนื่องจากผู้มาร่วมงานเป็นตัวแทนขององค์กรที่ทำงานด้านเด็กและ เยาวชนจากประเทศต่างๆ มีทุนให้การสนับสนุนกลุ่มองค์กรที่ดำเนินงานในทิศทางเดียวกัน ตัวอย่างงานของ กลุ่มคณะแสดงให้เห็นลักษณะงานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวด้วยการใช้ศิลปการละครเพื่อให้ความศึกษา การ พัฒนาเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้แทนองค์กรต่างๆ สนใจและให้การสนับสนุน เนื่องจากมี โครงการไปแสดงในประเทศอเมริกาและญี่ปุ่น ในประเด็นปัญหายาเสพติดและพฤติกรรมทางเพศ ซึ่งการปรับกระบวนการเหลือเพียง 30 นาทีนี้ได้เคยใช้มาก่อนในการแสดงที่ประเทศออสเตรเลียในลักษณะ การเปิดภาพองค์กรเช่นเดียวกัน

3.2 การแสดงละครในรอบทั่วไป

การแสดงละครในรอบทั่วไป เริ่มด้วยการบรรเลงโหมโรงแล้วเข้าเรื่องละคร โดยคงการ แสดง 1 ชั่วโมงเต็ม แต่ปรับเปลี่ยนกระบวนการที่ชัดเจนแตกต่างจากการแสดงในทุนของกรมประชาสัมพันธ์ เช่นที่ ชุมชนวัดหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี ที่ปรับในฉากแรกความตาย สีสลาที่ถูกตาข่าย (Net) คลุมแล้ว เดินกระตุกมากกลางเวทีอย่างช้าถูกเปลี่ยนเป็นพามายอย่างเร็วและนอนชักกระตุกตาย จาก 3 กัลป์พฤกษ์ ปรับตัวละครจากเดิมคือ พดด้วง พทลฤๅษบุตร ซึ่งแสดงเป็นพ่อที่ตามใจลูกเปลี่ยนเป็น ประวิทย์ สงคราม ที่แต่เดิมแสดงเป็นคุณอา ให้สลับทบาทตัวละครกัน และจากเดียวกันตอนมาลาออกหัก ตัวละครประสาน ร้องเพลงกรอกหูแทนภาพของสื่อมวลชนวิฑูมีบางเพลงเปลี่ยนไป และจากสุดท้ายตอนจบเพิ่มให้ตัวละคร ไหว้กันระหว่างมาลากับมาลีและผู้แสดงประสานกราบลงพื้น จบการแสดงผู้ชมปรบมือให้

จะเห็นว่า การแสดง 1 ชั่วโมงที่เปลี่ยนภาพในฉากแรก สืบเนื่องจากคร่าวคร่าวแสดงที่ ประเทศออสเตรเลีย ผู้กำกับและผู้ช่วยกำกับมีบทบาทสำคัญในปรับกระบวนการเพื่อให้เกิดความชัดเจนใน ภาพของฉากความตาย เน้นให้เห็นการตายของตัวละครทั้งสองสมจริงมากขึ้น การถูกตาข่ายคลุมลากเดินมา อย่างเร็วแสดงให้เห็นถึงการถูกพันธนาการด้วยบางสิ่งบางอย่างอันเป็นสัญลักษณ์ว่าตัวละครทั้งสองกำลังถูก ดึงไปสู่ชีวิตหลังความตาย

สำหรับการปรับตัวผู้แสดงในฉากกัลป์พฤกษ์ เนื่องจากบุคลิกเหมาะสมกับตัวละคร แต่สวมบทบาทในตำแหน่งที่สลับกัน การให้ประวิทย์ สงคราม ซึ่งแต่เดิมเป็นเสียและขัดแย้งกับรูปวาง หน้าตา ให้เปลี่ยนมาสวมบทพ่อได้เสริมให้ภาพของพ่อชราในตอนที่ชายถูกสาวชิงเด่นชัดขึ้น เป็นบุคคล ที่สื่อภาพของพ่อที่แตกต่างกัน คือ พ่อที่มีเงินทองและพ่อที่ยากจน แต่ทั้งสองล้วนเป็นชนวนเหตุที่ทำให้ ลูกสาวเข้าสู่ระบบค่าบริการทางเพศกลายเป็นโสเภณี ดังที่ประวิทย์ สงคราม กล่าวถึงการเปลี่ยนตัวละคร (สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2540) ว่า

... ตัวเป็นเสียตัวแรกเลย ตัวเดิมนี่ รู้สึกหงุดหงิดมากตอนเล่น เล่นไม่ได้ เพราะว่าเป็นเสีย เราไม่เคยเชื่อว่าตัวเองเป็นเสียใจ ไม่เคยเชื่อเลย พอเล่นแล้วรู้สึกหงุดหงิดๆ ไม่มีความสุขเลยเกลียดบทนี้มาก เพราะว่ามีรู้สึกภายใน แต่ไม่ได้บอกกับกลุ่มว่าเรารู้สึกอย่างไร เรารู้สึกว่าเราต้องเล่นให้ได้ เราว่าเราต้องเล่นให้ได้พยายามจะเล่นให้ได้ แต่สุดท้ายก็เล่นไม่ได้ พอเปลี่ยนแล้ว ตอนแรกก็ยังกลัวๆ ว่าจะเล่นได้หรือเปล่ากับบทพอ เพราะ ตอนแรกเราเล่นเป็นบทเสียที่มหาลอกมาลี แล้วบทนี้ก็อาจจะเล่นแทน ตอนหลังมาเปลี่ยนมาสลับ character กัน คือในเรื่องนี้เขา [จากการตีความวางลักษณะนิสัยตัวละคร-ผู้วิจัย] บอกว่าเป็นพ่อที่เป็นคนทำธุรกิจ คือเป็นคนที่อยู่ในสังคมชนชั้นกลาง เราพยายามจะสร้างความเชื่อนั้นขึ้นมา แต่ว่าขัดแย้งในตัว คือบางทีไม่สามารถเล่นเข้าไปถึงตรงนั้นได้ใจ ก็เลยเล่นเป็นได้แค่พ่อชวานา ก็เพราะว่าบทซ้อนกันระหว่างพ่อผ้าขาวม้า กับพ่อเสื้อสูท ซึ่งค่อนข้างจะเล่นพ่อผ้าขาวม้าได้ดีกว่าพ่อสูทที่ดูตลกใจ ...

จะเห็นว่าเมื่อเปลี่ยนตำแหน่งและบุคลิกตัวละครให้เหมาะสมกับผู้แสดง ได้ช่วยในการสื่อความหมายทางภาพของตัวละครให้เป็นไปในทำนองเดียวกัน ทั้งทำให้นักแสดงรู้สึกไม่ขัดแย้งมีความมั่นใจ และมั่นคงกับตัวละครที่สวมบทบาทอยู่ เช่นเดียวกับ พงษ์ส พงษ์กุลบุตร เปลี่ยนเป็น คุณอาหรือเศรษฐีผู้มหาลอกมาลี ซึ่งเหมาะกับบุคลิกและรูปร่าง ดังที่ ประดิษฐ ประสาททอง (สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2539) กล่าวว่า "เมื่อแสดงที่ประเทศออสเตรเลีย เราปรับตัวละครตัวนี้เป็นนักท่องเที่ยง โดยให้พูดเป็นภาษาอังกฤษ เหมือนเป็นนักท่องเที่ยงที่มาเที่ยวไต้หวัน แต่พอกลับ มาจะแสดงเป็นนักท่องเที่ยงที่พูดภาษาอังกฤษจะไม่เข้าถึงคนดู" จะเห็นว่าการปรับตัวละครให้เหมาะสมกับบุคคล นอกจากจะช่วยให้ความหมายของภาพละครชัดเจน การปรับบทยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อสื่อเนื้อหาหรือบทเรียนสำคัญ โดยเฉพาะปัญหา นักท่องเที่ยงชาวต่างชาติกับการค้าประเวณีที่เป็นปัญหาสากล ภายหลังดระวันแสดงในไทยจึงเปลี่ยนเพียงตัวละคร แต่ยังคงบทพูดดั้งเดิม และสะท้อนให้เห็นภาพของนักท่องเที่ยง ชนชั้นสูง ผู้มีเงินกับวสนิยมการเที่ยวไต้หวัน ทั้งยังเสริมบทท้าวอินทรา ซึ่งเป็นภาพของ "แมงดา" หรือคนเขี้ยวแขก กับภาพพ่อค้าคนกลางหรือตัวแทน (Agency) ทางธุรกิจบริการทางเพศที่ไปซื้อผู้หญิงจากชนบท และเศรษฐี หรือ "เสีย" เป็นภาพลักษณะของผู้ค้าและผู้เสพที่เกี่ยวข้องกัน ในวงระบบเพศพาณิชย์ให้ชัดเจนมากขึ้น

ส่วนในฉากเดียวกันตอนมาลาฟังเพลงจากสื่อวิทยุ ตัวละครประธานงานบางคนร้องเพลงเปลี่ยนไป เพื่อสะท้อนถึงอิทธิพลของสื่อที่มีผลต่อพฤติกรรมวัยรุ่น และเนื่องจากตอนดังกล่าวอาศัยการตัดสินใจของผู้แสดง เพลงจึงเปลี่ยนไปตามความนิยมของผู้ฟัง เพื่อแทนความรู้สึกอกหักของวัยรุ่น ในสถานการณ์หนึ่ง เช่น "เหงา ของวงพราว" "ไม่ต้องห่วงฉัน ของวงโลโซโซตี้" ฯลฯ เพื่อเรียกความสนใจและกระตือรือร้นของผู้ชม คาดว่าเพลงอาจจะเปลี่ยนไปอีก ดังนั้นการปรับเปลี่ยนตัวละครเพื่อสร้างความชัดเจนและเข้าใจให้กับ ผู้ชม หรือเพลงร้อง คณะต้องคำนึงถึงความสอดคล้องและปรับให้เหมาะกับท้องถิ่นที่แสดง ซึ่งสามารถประเมินผลการแสดงด้วยการสังเกตได้ดังนี้

3.3 ด้านผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

3.3.1 ด้านผู้ชม

3.3.1.1 ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม ที่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ หรือความเข้าใจต่อละคร แบ่งตามสภาพอารมณ์ที่มีต่อฉากหรือตอนของละคร ได้ดังนี้

- จากความตาย เปิดตัวพระมาลัย มาลา มาลี ผู้ชมเรียบแบบเผื่อติดตามเรื่อง สลับกับหัวเราะชอบใจ แสดงอาการพึงพอใจ ยิ้มให้ต่อฉากแดนสวรรค์ ตอนเหวดดา นางฟ้ามาร่ำไห้ และตอนเมขลา รามสูร รวมทั้งพูดคุย ซักถามระหว่างผู้ชมด้วยกัน เช่น กล่าวว่ “เรามีอะไรแสดงอะไร” หรือ “นี่ไม่ใช่ลิเก แต่เป็นละคร” โดยเข้าใจเนื้อเรื่องที่จักรวณกรรมพระมาลัยและแทรกเรื่องเมขลา รามสูร จากเสียงกล่าวว่า “เราว่าเล่นเรื่องพระมาลัย” “เล่นเมขลา รามสูร” (บันทึกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) การแสดงดำเนินไปเรื่อยสังเกตว่าผู้ชมได้รับความบันเทิง สนุกสนานและตั้งใจชมการแสดง ซึ่งตอนที่มีการสวด ในชุมชนผู้ชมระดับผู้ใหญ่ขึ้นไปสนใจมาก

- หัวเราะใน จาก 2 ตอนงานเลี้ยงปีใหม่ เจียบเฉพาะตอนที่ตัวละครพาเมลาถูกข่มขืน ส่วนจากกัลปพฤกษ์ ทุกตอน จากวิมานพระอินทร์ ตอนสถานอโกลิ ที่แสดงถึงการเที่ยวสถานบริการทางเพศของมาลา มีท้าวอินทราบรรยายคุณสมบัติของนางฟ้า ผู้ชมทั้งวัยรุ่นและผู้ใหญ่ ยิ้มหัวเราะขำมาก และพูด “แซว” ส่งเสียงกรี๊ดร้อง หรือ “กรี๊ด” ชอบใจต่อตอนต่างๆ เหล่านี้ที่ตัวละครมีพฤติกรรมที่ล่อแหลมทางเพศ

- ผู้ชมเรียบมากแสดงความเครียด ยึดยึดออกทงสีหน้า ตั้งแต่ฉากวิมานพระอินทร์ หรือจาก 4 ตอนเปิดตัวหญิงโสเภณี เรื่อยไปถึงฉากแดนนรก หรือจาก 5 ตอนต้นจี๋ว และตอนสังเปรต จนกระทั่งท้ายเรื่องเมื่อพระมาลัยมาโปรด จึงผ่อนคลาย ปรับมือให้เมื่อบจบการแสดง

จะเห็นว่า จากและตอนเหล่านี้สามารถควบคุมความสนใจและการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ของผู้ชม โดยมุ่งสร้างความบันเทิง และให้สาระสอดแทรกสลับในเนื้อหาอย่างมีจังหวะ ซึ่งสะท้อนได้จากปฏิกริยาตอบสนองของผู้ชมที่มีต่อละครในฉาก ตอนต่างๆ แสดงถึงการรับรู้และเข้าใจในรูปแบบนำเสนอทั้งการสวดพระมาลัยพื้นบ้านร่วมกับศิลปะการละคร ที่ให้บทเรียนสะท้อนปัญหาสังคม กรณีรอบเวทีเปิดเห็นได้ว่าปฏิกริยาของผู้ชมมีลักษณะไม่แตกต่างจากเวทีลักษณะปิด คาดว่า น่าจะสร้างให้เกิดการติดตามงานของคณะในอนาคตต่อไปได้

3.3.1 ด้านทีมงานคณะ แบ่งตามลักษณะที่ได้ดังนี้

3.3.1.1 ได้ปรับวิธีการแสดงให้ชัดเจนเป็นรูปแบบเฉพาะมากขึ้น

3.3.1.2 ได้ทดลองใช้สื่อการแสดงให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

3.3.1.3 ได้วางแผนและให้การศึกษากับบุคคลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3.3.1.4 เปิดภาพและเผยแพร่การดำเนินงานตามกลุ่มเป้าหมายในภาคกลาง

3.3.1.5 ได้พัฒนาศักยภาพทางการแสดงของผู้แสดงให้สื่อความหมายชัดเจนและควบคุมอารมณ์ความสนใจของผู้ชม

กล่าวได้ว่าการใช้สื่อการเรียนรู้หรือกระบวนการสื่อบุคคลลักษณะนี้ จะโดดเด่นเพียงใดขึ้นอยู่กับสภาพบริบทและความสนใจของผู้ชมหรือผู้เรียน ดังนั้นการทดลองขยายสื่อให้กระจายกว้างขึ้นเท่ากับได้ส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งควรพิจารณาในภาคอื่นร่วมเพื่อประเมินประสิทธิภาพกระบวนการใช้โครงการฯ ตามวัตถุประสงค์

การแสดงผลครในภาคใต้

เนื่องจากภาคนี้ไม่มีการจัดประเภทเป็นรอบพิเศษเฉพาะ แต่เป็นรอบแสดงทั่วไปตามจำนวนที่ระบุไว้ในโครงการฯ การแสดงจึงเริ่มด้วยการบรรเลงโหมโรงแล้วเข้าเรื่องละคร คงเนื้อหาและวิธีการดำเนินเรื่องใช้เวลา 1 ชั่วโมง มีเพียงบางตอนที่ผู้แสดงประสานร้องเอื้อนเพลงกล่อมลูกมากขึ้นกว่าที่เคยแสดงมาในภาคกลาง รวมทั้งลีลาท่าทางที่เน้นอารมณ์ความรู้สึกและการกระทำ จะเห็นว่าโดยทั่วไปไม่ปรับเปลี่ยนกระบวนการ การร้องเพลงกล่อมลูกที่เอื้อนมากขึ้นเป็นไปตามสภาพบรรยากาศระหว่างแสดง ซึ่งเป็นผลมาจากการซ้อมและแสดงมากรอบทำให้เสียงอยู่ตัว สามารถดึงศักยภาพส่วนบุคคลมาร้องให้ไต่กเสว้า สว่างความรู้สึกให้สอดคล้องกับฉากตอน รวมทั้งลีลาท่าทางที่เน้นอารมณ์ล้วนเป็นเทคนิคที่ขึ้นอยู่กับผู้แสดงแต่ละท่านใช้เพื่อสร้างความชัดเจนในภาพละคร สามารถประเมินการใช้สื่อบุคคลจากกาสังเกตได้ดังนี้

3.3 ด้านผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

3.3.1 ด้านผู้ชม

3.3.1.1 ปฏิบัติการตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม ที่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ หรือความเข้าใจต่อละคร แบ่งตามสภาพอารมณ์ที่มีต่อฉาก ตอนได้ดังนี้

- จากความตาย เปิดตัวพระมัลลย์ มาลา มาลี ผู้ชมบางท่านยกมือขึ้นไหวในฉากเริ่มต้นที่ขึ้นด้วยบทสวดมนต์ ให้ความสนใจระงัดดู ติดตามเรื่อง หัวเราะชอบใจลับกับเงียบหลังจบฉากแดนสวรรค์ ตอนเทวดา นางฟ้ามาว่าวว่า ผู้ชมที่ชุมชนทะเลน้อย ปรบมือให้ ส่วนฉากและตอนเมขลา รามสูร แสดงอาการพึงพอใจ อึม เช่นเดียวกับพูดว่าละครแสดง "เรื่องพระมัลลย์" (บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ทางอารมณ์ที่มีเนื้อหาบทเรียนและความงามทางศิลปะ

- ผู้ชมทั้งวัยรุ่นและผู้ใหญ่ อึม หัวเราะมาก และพูดแซว ส่งเสียงกรี๊ดร้องชอบใจ รวมทั้งในฉาก ตอนที่ตัวละครมีพฤติกรรมที่ล่อแหลมทางเพศ เช่น ฉากแดนสวรรค์ เชื่อมภาพงานเลี้ยงปีใหม่ แต่เงียบเฉพาะตอนที่ตัวละครพามาเล่าถูกข่มขืน และมีปฏิริยาลักษณะแรกอีกครั้งในฉากกัลปพฤกษ์ทุกตอน รวมทั้งตอนคาราวโองกะที่เด่นในฉากนี้ จากวิมานพระอินทร์ ตอนที่แสดงถึงพฤติกรรมกามการเที่ยวสถานบริการทางเพศของมาลา โดยเฉพาะตอนนางฟ้า "เด่นอโโก"

- ติดตามชม จากวิมานพระอินทร์ หรือ จาก 4 ตอนเปิดตัวโสเภณี บางแห่งผู้ชมหัวเราะตอนชายลูกสาว และนิ่งเงียบสังเกตได้ทางลีลาและอาการอย่างเห็นได้ชัด รวมทั้งฉากแดนนวก หรือจาก 5 ตอนต้นใจและตอนสังเปรต ท้ายเรื่องก่อนจบจึงผ่อนคลายปรบมือให้เมื่อจบการแสดง

โดยทุกฉาก ความสนใจของผู้ชมมีมากขึ้นแตกต่างกันตามสภาพกลุ่มเป้าหมาย การจัดการแสดงใน ชุมชนทะเลน้อย ในขณะที่ฝนตกหนักและขนาดของสถานที่ค่อนข้างจำกัด แต่ผู้ชมยังคงให้ความสนใจกับการแสดงมาก มีเยาวชนขึ้นเต็มศาลาและอยู่รอบนอกศาลากาฬารวมจนกระทั่งจบ บางแห่งมีการบันทึกภาพการแสดง สำหรับการมีส่วนร่วมทางอารมณ์และปฏิริยาตอบสนองมีไม่แตกต่างกัน โดยเป็นไปอย่างสอดคล้องตามขนาดและจำนวนผู้ชม

จะเห็นได้ว่า ฉาก ต่างๆ ใช้ความความบันเทิงเป็นสื่อ และแทรกสารหลักที่เป็นเนื้อหาสาระสลับกันไป ซึ่งผู้ชมสามารถรับรู้และเข้าใจได้ ในขณะที่บางตอนปฏิริยาตอบสนองของผู้ชมขัดแย้งกับภาพละคร เช่น หัวเราะในเหตุการณ์ชายถูกลูกสาว อาจเนื่องมาจากการเปลี่ยนบทบาทและบุคลิกของผู้แสดงให้แตกต่างกัน เช่น พามาเป็นแม่เฒ่า และพ่อของมาลีมาเป็นพ่อชานอ้นเป็นกลวิธีทางละคร อาจทำให้ผู้ชมสับสนหรือขบขันในภาพลักษณ์ของการแสดงที่ตรงข้ามกัน และส่งผลให้การมีส่วนร่วมทางอารมณ์ไม่เหมาะสมกับบรรยากาศ หากแต่เมื่อพิจารณาความสนใจส่วนใหญ่เป็นไปอย่างสอดคล้องของเนื้อหาของละคร แสดงออกทางปฏิริยาอาการ เช่น หัวเราะ ในตอนที่สนุกสนาน หรือนิ่งเงียบต่อตอนที่นำเสนอปัญหาสังคม รวมทั้งการอยู่ขมคอในขณะที่ฝนตกของรอบชุมชน แสดงให้เห็นถึงกลวิธีควบคุมความสนใจและการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ของผู้ชมด้วยฉาก ตอนของละคร

3.3.2 ด้านทีมงานคณะ แบ่งตามลักษณะที่ได้ดังนี้

3.3.2.1 ได้ทดลองการแสดงแก่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

3.3.2.2 ได้ตรวจเช็คและให้การศึกษากับบุคคลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3.3.2.3 เปิดภาพและเผยแพร่การดำเนินงานตามกลุ่มเป้าหมายที่คาดหวังไว้

3.3.2.4 ได้พัฒนาศักยภาพทางการแสดงของผู้แสดงให้สื่อความหมายชัดเจน

มากขึ้น และควบคุมอารมณ์ความสนใจของผู้ชม

กล่าวได้ว่าการใช้สื่อการเรียนรู้หรือกระบวนการสื่อบุคคลมีการปรับเปลี่ยนตามสภาพบริบทและความสนใจของผู้ชมหรือผู้เรียน ดังนั้นการทดลองขยายสื่อให้กระจายกว้างขึ้นเท่ากับได้ส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งควรพิจารณาในภาคอื่นร่วมเพื่อประเมินกระบวนการใช้โครงการฯ ตามวัตถุประสงค์

การแสดงละครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การแสดงละครในทุกรอบเริ่มด้วยการโหมโรงและเข้าเรื่องละคร โดยในจังหวัดขอนแก่นมีการปรับที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ฉากสุดท้าย ตอน "สังเปรด" มาลาส่งเสียงโหยหวนมากกว่าเดิมแสดงให้เห็นถึงความเจ็บปวดมากขึ้น และตอนที่พระมาลัยกล่าวว่า "อดีต และอนาคต ย่อมกำหนดโดยปัจจุบัน" มาลาและมาลี หันไปดูตัวละครประสานที่แสดงกิริยา "เกิด แก่ เจ็บ ตาย" ซึ่งเป็นการเน้นให้บทของตัวละครเด่นขึ้น รวมทั้งตอนท้ายก่อนจบละคร หลังจากฉากนี้ตัวละครประกบมือเป็นเชิงต่อสู้กัน มาลาและมาลีหันไปดูตัวละครอื่นกระทั่งสงบจึงมองหน้ากันและเปิดฉากอุทธรณ์ จะเห็นว่าการปรับตอนต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นการสร้างความชัดเจนในภาพของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครอันเป็นการพัฒนาการทางเทคนิคละคร

การแสดงละครบางแห่งปรับในส่วนบทพูด เช่น ที่ชุมชนหนองรี จังหวัดบุรีรัมย์ ตอนศรามา ลาวมาลาไปเที่ยวสถานบริการทางเพศ โดยเอ่ยถึง “ชอยสบายใจ” ซึ่งไม่มีในบทเดิม โดยจะเห็นได้ว่า กล่าวถึงสถานที่ ซึ่งเป็นที่รู้จักของผู้ชม เพื่อให้ผู้ชมมีส่วนร่วมทางอารมณ์ อีกทั้งเรียกตัวละครปาเมลล่าว่า “พามาเล่า” เพื่อล้อชื่อตาราให้สอดคล้องกับบุคลิกและบทบาท ทั้งให้มีความเหมาะสมกับศรามาที่เป็นตัวละครนอกจากนี้การวิ่งและเคลื่อนไหวระหว่างตำแหน่งบนเวทีในฉากต่างๆ ของตัวละครเปลี่ยนไปเมื่อเวทีมีลักษณะสองระดับ เช่นที่ชุมชนหนองรีโดยสืบเนื่องจากการซ้อมในช่วงการเตรียมการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ทั้งเวทีเป็นพื้นลานยกพื้นสูงหรือสองระดับ คณะสามารถปรับวิธีการใช้ให้เข้าและสอดคล้องกับสภาพเวทีที่เจ้าของสถานที่จัดให้ จบการแสดงผู้ชมปรบมือให้

ส่วนอุปกรณ์ประกอบฉาก เช่น หน้ากากมีการซ่อมแซมทำฉากเกอร์ใหม่ และหุ้คล้องคอของตัวละครเมียน้อย ซ่อมแซมจากสีแดงล้วนให้มีสีดำสลับแซม โดยเกิดขึ้นหลังกลับจากการแสดงในภาคใต้ เนื่องจากการใช้งานเป็นเวลานาน แสดงให้เห็นว่ารายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง คณะให้ความสำคัญและคำนึงถึงคุณภาพที่เกิดขึ้นในการแสดง เพื่อให้สื่อการเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

จะเห็นได้ว่าการปรับกระบวนการเป็นการสร้างความชัดเจนด้านกลวิธีนำเสนอหรือสื่อความเป็นหลัก การขัดเกลาจึงขึ้นอยู่กับทักษะผู้แสดงทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ส่วนบทพูดเป็นการใช้ปฏิภาณไหวพริบเพื่อควบคุมความสนใจผู้ชม ส่วนอุปกรณ์ประกอบฉากซ่อมแซมให้สามารถใช้งานได้นาน เพื่อรักษาคุณภาพของสื่อ ดังนั้นการพิจารณาขั้นตอนนี้จึงสามารถประเมินได้ด้วยการสังเกตดังนี้

3.3 ด้านผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

3.3.1 ด้านผู้ชม

3.3.1.1 ปฏิบัติการตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม ที่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ หรือความเข้าใจต่อละคร แบ่งตามการสังเกตต่อฉาก ตอนได้ดังนี้

- ให้ความสนใจติดตามชมและสงสัย เริ่มตั้งแต่ฉากแรกความตายเรื่อยมาถึงฉากแดนสวรรค์ ตอนเทวดา นางฟ้ารายงานว่า มีผู้ชมตบเท้าเข้ากับจังหวัด ชิม ฟังพอใจ เช่นที่วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น และชุมชนหนองรี ส่วนตอนที่มีการสวด เช่นที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน อำเภอนางรอง ผู้ชมที่เป็นนักศึกษาสนใจให้ความสนใจกับวิธีการสวดและเพลงสวด โดยฉากและตอนเหล่านี้ มีปฏิริยาหัวเราะชอบใจสลับกับเงียบ เช่นเดียวกับการพูดว่าละครแสดง “เรื่องพระมาลัย” (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) และตอนเมฆลา รามสูร หัวเราะ ส่งเสียงหัวเราะหรือกรี๊ดร้องสนับสนุน ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นการรับรู้ด้านอารมณ์ที่มีต่อเนื้อหาละครและความงามทางศิลปะ

- ฉาก 2 ในตอนงานเลี้ยงปีใหม่ ฉากกัลปพฤกษ์ทุกตอน ฉากวิมานพระอินทร์ ตอนที่แสดงถึง พฤติกรรมทางเพศของมาลา รวมทั้งในฉาก ตอนต่างๆ ที่ตัวละครมีพฤติกรรมที่ล้อแหลมทางเพศ โดยเฉพาะตอนนางฟ้าเดินอโกโก้ ผู้ชมหัวเราะขบขันมาก พูดแซว ส่งเสียงกรี๊ดร้องชอบใจ บางแห่งผู้ชมแสดงอาการให้กำลังใจแก่ผู้แสดงเมื่อเกิดไฟฟ้าดับโดยเงียบ ตั้งใจชม

- ตั้งแต่จากวิมานพระอินทร์เรื่อยมาถึง จาก 4 วิมานพระอินทร์ ตอนเปิดตัวหญิงโสเภณี จาก 5 แตนนรก ตอนต้นน้ำและตอนสี่เปรด นิ่งเงียบหรือไม่กล้ามอง แสดงอาการเครียดสังเกตได้ทางสีหน้าอย่างเห็นได้ชัด ท้ายเรื่องก่อนจบจึงผ่อนคลาย รวมทั้งปรบมือให้เมื่อจบการแสดง บางแห่งผู้ชมบันทึกภาพการแสดง

จะเห็นว่า ผู้ชมมีปฏิกริยาแตกต่างกันไปอย่างสอดคล้องกับฉาก ตอนต่างๆ เช่น ตอนเข้าแจ้งหระการร้ายว่า ฟังพอใจ รู้สึกสนุกสนาน หรือนิ่งเงียบไม่กล้ามองในตอนที่เสนอประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางเพศอันนำไปสู่โรคเอดส์ จนกระทั่งท้ายเรื่องที่สะท้อนให้เห็นผลของกระทำของมนุษย์ ล้วนเป็นการใช้ศิลปะการละครเพื่อสร้างความบันเทิงเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญ และแทรกสาระหลักที่ต้องการสื่อความ ซึ่งฉากและตอนต่างๆ ได้แสดงให้เห็นถึงผลของการสร้างและควบคุมความสนใจของคณะที่ปรากฏจากการรับรู้ มีปฏิกริยาตอบสนอง มีส่วนร่วมทางอารมณ์ความรู้สึกต่อการแสดงของผู้ชม

3.3.2 ทีมงานคณะ แบ่งตามลักษณะที่ได้ดังนี้

3.3.2.1 ได้ทดลองการแสดงแก่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

3.3.2.2 ได้ตรวจค้นและให้การศึกษากับบุคคลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3.3.2.3 เปิดภาพและเผยแพร่การดำเนินงานตามกลุ่มเป้าหมายที่คาดหวังไว้

3.3.2.4 ปรับและพัฒนาศักยภาพทางการแสดงให้สื่อความหมายชัดเจนมากขึ้น

3.3.2.5 ใ้ปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าเพื่อควบคุม

อารมณ์และความสนใจผู้ชม

3.3.2.6 ทำให้ได้ข้อสรุปของการทดลองการแสดงในเวทีเปิดที่ชัดเจนมากขึ้น

กล่าวได้ว่าการแสดงในภาคนี้ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการใช้สื่อบุคคลในการถ่ายทอดบทเรียน จากการจำลองประสบการณ์จริงให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้เกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญของปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น โดยผลที่ได้ส่วนใหญ่คือปฏิกริยาตอบสนองด้านอารมณ์ของผู้เรียนที่มีต่อการแสดง และผลที่ให้กับตัวผู้สอนคือการพัฒนาศักยภาพทางการแสดงหรือการทำหน้าที่เป็นสื่อบุคคลที่มีความคล่องตัวมากขึ้น ซึ่งจะได้ผลสอดคล้องกับภาคอื่นเพียงใดต้องอาศัยการพิจารณาเปรียบเทียบจากทุกภาค

การแสดงละครในภาคเหนือ

การแสดงละครทอรอบเริ่มด้วยการบรรเลงโหมโรงและเข้าเรื่องละคร โดยมีการปรับเปลี่ยนอย่างเห็นได้ชัด ที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ ในฉากริมาณพระอินทร์ ตอนสถานบริการทางเพศ ต้องเปิดไฟที่สว่างทึกลม สำหรับให้นางฟ้าเดินอโกโก แต่เกิดเหตุฉุกเฉินไฟฟ้าดับ ทั้งเครื่องเสียงเล่นแผ่นซีดีที่เปิดในตอนนี่ และไฟกระพริบรวมทั้งไฮโดรเจนตัวกลางดับ ทำให้เสียงดนตรีหยุดชะงักไป ผู้แสดงเปลี่ยนเป็นการดีดตะโพน ถึง กรับ ร้องเพลง "สาวร่วง" ของวงกะท้อน ดิจังหวะ "สามช่า" ให้ตัวละครนางฟ้าเดินคอโดยที่

ผู้ชมหัวเราะและสนุกสนานไปในฉาก จะเห็นว่าการปรับการแสดงเนื่องจากเกิดความขัดข้องทางเทคนิคไฟฟ้า เป็นการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้า โดยอาศัยปฏิภาณไหวพริบเพื่อไม่ให้เกิดการแสดงหยุดชะงัก ซึ่ง ประวิทย์ สงคราม (สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2540) ผู้แสดงที่นั่งใกล้เครื่องเล่นวีดีโอเพื่อเปิดเพลง กล่าวว่

... เราทำหน้าที่เปิดเพลงแล้วอยู่ เพลงหายไป แล้วบังเอิญว่าตรงที่เรานั่งมีตะโพนอยู่ คนอื่น ๆ เขาก็เดินกันอยู่ข้างบน ไม่มีใครพอดีคนที่วางที่เขานั่งไม่มีเครื่องอะไรทำเพลงได้ เราก็ โว้ว คว้าตะโพนได้ก็ ... ร้องเพลงที่นึกได้พอดี ก็เข้ากับพวกนั้นเขาเต้นกัน บังเอิญเข้า บรรยากาศสนุกสนานแบบว่าอารมณ์ร่าวางพอดี ก็ช่วยร้องกันใหญ่ ...

จากที่กล่าวแสดงให้เห็นถึงวิธีการใช้ศักยภาพในความสามารถของผู้แสดงผสมผสานกับเสียง เครื่องดนตรีให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และใช้แทนเครื่องเสียงไฟฟ้าได้ในภาวะจำเป็น ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของ สื่อพื้นบ้านที่ต้องปรับให้เข้ากับสภาพบริบทหรือปัญหาของแต่ละแห่งในสถานการณ์ฉุกเฉิน จากขั้นตอนนี้ สามารถประเมินผลที่เกิดขึ้นได้จากกาสังเกตดังนี้

3.3 ด้านผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

3.3.1 ด้านผู้ชม

3.3.1.1 ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม ที่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ หรือความเข้าใจต่อละคร แบ่งตามการสังเกตต่อฉาก ตอนได้ดังนี้

- ตั้งแต่ฉากแรกความตายผู้ชมตั้งใจติดตามเรื่อง ในฉากที่สร้างความบันเทิง คือ ฉากแดนสวรรค์ ในตอนที่ผู้แสดงว่าละคร ยิ้มและปรบมือตามจังหวะ รวมทั้งตอนเมขลา รามสูร หัวเราะ พึงพอใจ เช่นที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอแม่จัน หรือตลาดไนท์บาร์ชัวร์ โดยฉากและตอนเหล่านี้มีปฏิกริยาหัวเราะชอบใจสลับกับเงียบ สงสัยหรือร้องหรือกรี๊ดร้องสนับสนุน

- ฉาก 2 ในตอนงานเลี้ยงปีใหม่ ฉากกัลปพฤกษ์ ทุกคน และฉาก วิมานพระอินทร์ ตอนที่ตัวละครมาลาเที่ยวสถานบริการทางเพศ ผู้ชมหัวเราะและมีอารมณ์ร่วมมากแสดง ออกได้ชัด ถึงความพึงพอใจทางสีหน้าและรอยยิ้ม หัวเราะขบขัน "กรี๊ดเฮฮา" กันมากและแซวแทรกบางครั้ง ส่วนที่ตลาดไนท์บาร์ชัวร์ การร้องเพลงสาวร่าวางในตอนนางฟ้าต้นอโกโก้ ทำให้ผู้ชมปรบมือและให้กำลังใจร่วม โดยเฉพาะตอนต่างๆ ที่ตัวละครชาย หญิงสัมผัสตัวกัน เด็กวัยรุ่นสงสัยกรี๊ดร้องหรือโห่ร้องสนับสนุน มีการพูดถึงเนื้อเรื่องและการแสดง เช่น "สุดยอด" (บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2540)

- ตั้งแต่ฉากวิมานพระอินทร์เรื่อยมาถึง ฉาก 4 กัลปพฤกษ์ ตอนเปิด ตัวหญิงโสเภณี ฉาก 5 แดนนรก ตอนต้นจิวและตอนสิ่งเปวดี ผู้ชมนิ่งเงียบ วัยรุ่นหญิงบางท่านไม่กล้าดู หลบหน้า บางท่านน้ำตาไหล แสดงอาการเครียดสังเกตได้ทางสีหน้าอย่างเห็นได้ชัด ท้ายเรื่องก่อนจบ ผู้ชมจึงเกิดอาการผ่อนคลาย ถอนหายใจ และปรบมือให้เมื่อจบการแสดง บางแห่งผู้ชมบันทึกภาพการแสดง

โดยในสถานศึกษาความสนใจของผู้ชมมีมากสอดคล้องตามจำนวนคนที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนและสังเกตปฏิกริยาแสดงความประทับใจของผู้ชมต่อละครได้จากวัยผู้ใหญ่มากกว่าวัยรุ่น ส่วนในชุมชนผู้ชมวัยชรา ผู้ใหญ่และเด็กเล็กบางส่วนกลับบ้านตอนท้ายเรื่อง ผู้ที่อยู่ต่อเป็นเยาวชน

จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ต่อละครนั้น ผู้ชมมีปฏิกิริยาอาการที่แสดงถึงความสนใจที่สอดคล้องกับฉากและตอน กรณีเกิดเหตุขัดข้องทางไฟฟ้ามิได้เป็นอุปสรรคต่อการชม ส่วนชุมชนการกลับบ้านก่อนของผู้ชมสูงอายุ อาจมาจากการไม่ยอมรับต่อภาพเหตุการณ์ที่สะท้อนค่านิยมของคนในท้องถิ่น หรือเพราะเวลาตึกสมศรร่วมกับการพักผ่อนของเด็ก อันเป็นข้อสังเกตของคณะเพื่อใช้พิจารณาการจัดกิจกรรมในชุมชนภาคนี้

3.3.2 ผลที่เกิดขึ้นในที่มงาน แบ่งตามลักษณะที่ได้ดังนี้

- 3.3.2.1 ได้ทดลองการแสดงแก่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย
- 3.3.2.2 ได้รวบรวมและให้การศึกษาแก่บุคคลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
- 3.3.2.3 เปิดภาพและเผยแพร่การดำเนินงานตามกลุ่มเป้าหมายที่คาดหวังไว้
- 3.3.2.4 ได้ปรับและพัฒนาศักยภาพของผู้แสดงให้สื่อความหมายชัดเจนมากขึ้น
- 3.3.2.5 ใช้ปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าเพื่อควบคุมอารมณ์และความสนใจผู้ชม
- 3.3.2.6 ทำให้ได้ข้อสรุปของการทดลองการแสดงในเวทีที่เปิดที่ชัดเจนมากขึ้น

4. กิจกรรมหลังการแสดง

กิจกรรมหลังการแสดง เป็นขั้นตอนสำคัญของกระบวนการแสดง เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของการตรวจสอบการรับรู้และความเข้าใจของผู้ชมต่อละคร โดยมีกิจกรรมในลักษณะของการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนระหว่างผู้เรียนและผู้สอน ซึ่งสามารถแบ่งวิธีการตามขั้นตอนการใช้ในแต่ละภาคได้ดังนี้

กิจกรรมหลังการแสดงในภาคกลาง

4.1 การใช้เกมสนทนาการทำนายดวงชะตา

กิจกรรมหลังการแสดงเริ่มด้วยการพูดสรุปเนื้อหาของละคร เช่น "พูดถึงเรื่องดวงว่าไม่เข้าใครออกใคร ตามคนดูว่ามีใครอยากรู้เรื่องดวงตัวเองไหม" (ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) นำผู้ชมเข้าสู่การทำนายดวงชะตา ผู้ดำเนินกิจกรรมขออาสาสมัครผู้ชมที่เป็นชายและหญิงเพศละ 1 คน ร่วมเล่นเกมสนทนาการทำนายดวงชะตา "เชียมซี" ฝ่ายเทคนิคเปิดเพลงเชียมซีเสียงวิก ต่อด้วยการทำนายผล จึงนำเข้าสู่การตัดสินตัวละคร

4.2 การตัดสินใจตัวละคร

การตัดสินใจตัวละคร เริ่มต้นด้วยผู้ดำเนินกิจกรรมกล่าวอ้างถึงการเล่นเกมโชว์ “เคยเห็นในทีวีไหมเราจะให้น้องเล่น” (สนธยา สุญา, บ้านทีกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) ด้วยการให้ผู้แสดงแต่ละท่านออกมาเรียงเป็นแถวตอนลึกสมมุติเป็นแนบป้ายตัวละคร 7 แนบ ซึ่งปรับจากกิจกรรมหลังการแสดงในทุนกรมประชาสัมพันธ์พันธุ์งูที่ตัวละครหลักเพียง 2 ตัว คือมาลีและมาลา หลังเปลี่ยนเป็นกิจกรรมดังกล่าวให้ผู้ร่วมเล่นเกมพิจารณาจากที่ได้ชมการแสดงให้ขึ้นสวรรค์หรือลงนรก โดยผู้ร่วมเล่นตัดสินใจตัวละครที่มีเพศตรงข้าม ให้ผู้ชมท่านอื่นช่วย “เชียร์” และซักถามเหตุผลการตัดสินใจ

ระหว่างการตัดสินใจตัวละครผู้แสดงตัวละครมาลี มาลา หรือตัวละครอื่นที่ถูกพาดพิงถึง นิยมออกมาแก้ข้อกล่าวหาต่อผู้ชม โดยมาลีอธิบายถึงการกระทำที่เกิดขึ้นเพราะจากการขาดความรักจากพ่อ ส่วนผู้แสดงมาลาอธิบายว่า กรณีการข่มขืนเพราะสถานการณ์บังคับ หรือเนื่องจากพามาเล่าแต่งตัวไม่เหมาะสม (ปรีชายุทธ แซ่จั้ง, บ้านทีกสนาม, 24 พฤศจิกายน 2539) ซึ่งผู้แสดงขอความคิดเห็นจากผู้ชมเพิ่มเพื่อสนับสนุนความคิดของตัวละครดังกล่าว หลังจากนั้นอาจให้ผู้ชมร่วมเสนอทางออกในการแก้ไขปัญหา และสรุปการตัดสินใจตัวละคร หรือเปิดประเด็นเรื่องการแต่งตัวของผู้หญิงได้หากเกิดการกล่าวพาดพิงถึงการแต่งกายของตัวละครพามาเล่าก่อนแล้วจึงตามด้วยการเสนอแนวแก้ไขปัญหา

4.3 การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย

การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย เริ่มด้วยการซักถามทัศนคติของผู้ชมที่มีต่อเรื่องการแต่งกายของผู้หญิง ดังกรณีชุมชนบ้านหนองขาว และศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอท่าม่วง โดยถามผู้ชมว่ารู้สึกอย่างไรเมื่อเห็นผู้หญิงแต่งตัวโป้ จึงตามด้วยผู้แสดงพามาเล่าอธิบายถึงเรื่องการแต่งตัวเป็นเรื่องสิทธิส่วนบุคคล “ในขณะที่ผู้หญิงแต่งตัวหู้งั้น ผู้ชายอ้างว่ามีอารมณ์ แต่พอผู้ชายถอดเสื้อผู้หญิงสั่นและบอลผู้หญิงไม่เห็นมีอารมณ์หรือไปข่มขืนผู้ชายบ้าง อยากถามว่าเพราะอะไร” (นิลชา เฟื่องฟูเกียรติ, บ้านทีกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) เป็นข้อสังเกตที่ผู้ชมนิยมปรับมือและให้ความสนใจ และร่วมแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมต่อประเด็นดังกล่าว ทำให้คณะได้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อเสนอผู้ชม ซึ่งภาคนี้ใช้ข้อมูลส่วนนี้เฉพาะที่สถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนหญิง (บ้านปรางค์) การเปิดประเด็นนี้ผู้แสดงยังให้ซักถามทัศนคติเพิ่มสำหรับผู้ชมท่านอื่นเพิ่มว่าเห็นด้วยหรือไม่กับ การที่ผู้ร่วมเล่นเกมตัดสินใจเช่นนั้นเพราะเหตุใดให้ผู้ชมร่วมเสนอทางออกสำหรับผู้ประสบปัญหา จึงตามด้วยการสรุปการแต่งกายและการตัดสินใจตัวละคร

จะเห็นว่าตั้งแต่การนำเข้าสู่เกมทำนายดวงชะตา ให้เชื่อมโยงเพื่อตัดสินใจตัวละคร นำเข้าสู่บรรยากาศการตั้งประเด็นต่างๆ ของผู้แสดง การขอความคิดเห็นแลกเปลี่ยน หรือการเสนอความคิดเห็นและตั้งข้อสังเกต มีวิธีการอย่างเป็นระบบมีแบบแผนดังที่กล่าว หากแต่ขั้นตอนมีการใช้เรียงหรือสลับชั้น ไม่มีกำหนดตายตัวเป็นไปสภาพบริบทความสนใจและการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเน้นให้เกิดการอภิปรายร่วมกันระหว่างผู้ชมกับผู้แสดง และเพื่อเปิดประเด็นเกี่ยวกับทัศนคติระหว่างเพศของผู้หญิงและผู้ชายในเรื่องการแต่งกายของบุคคล เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา

4.4 การใช้คำถามพิเศษ

ในกิจกรรมหลังการแสดงมีการใช้คำถามพิเศษ 3 ข้อสมมติเหตุการณ์ เพื่อความเข้าใจของประเมินผู้ชมต่อสถานการณ์วิจัยธรรมทางเพศและเอดส์ โดยแต่เดิมวิธีการนี้เกิดขึ้นในภาคใต้ ทำให้ภาคกลางมีใช้เพียงรอบเดียวที่สถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนหญิง (บ้านปรานี) ซึ่งเป็นการตระเวนช่วงที่สองในภาคนี้ก่อนปิดโครงการฯ ดังนั้นวิธีการใช้คำถามพิเศษจะกล่าวในรายละเอียดภาคใต้แทน หลังจากนี้ผู้แสดงเสนอข้อมูล ป้อนกลับที่ได้จากการตระเวนแลกเปลี่ยนและตั้งข้อสังเกตจากข้อคิดเห็นต่างๆ แก่ผู้ชม จึงสรุปกิจกรรม

4.5 การอภิปรายอิสระตามความสนใจผู้ชม

การอภิปรายอิสระตามความสนใจของผู้ชม เป็นลักษณะของการเปิดให้ผู้ชมซักถามปัญหาต่างๆ ที่มีต่อกระบวนการละครมาลัย มงคล ซึ่งวิธีการนี้ใช้ในรอบเวทีเปิดเฉพาะสถาบันอุดมศึกษา เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ฯลฯ และรอบพิเศษยกเว้นชุมชน ซึ่งไม่นำด้วยเกมเล่นทนาการ "เซียมซี" และตัดสินตัวละคร แต่เปิดให้ผู้ชมตั้งคำถามอิสระตามความสนใจเป็นการอภิปรายโดยตรงระหว่างผู้ชมและคณะ

ลักษณะการอภิปรายอิสระนี้ ผู้วิจัยขอยกกรณีตัวอย่างการจัดกิจกรรมละครในงานจุฬาริชาเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2539 สถาบันเอเชียศึกษา ในรอบ 13.00-15.00 น. และคณะครูศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รอบ 14.30-16.30 น. เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับความสนใจของผู้ชมและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของคณะ ซึ่งจากการสังเกตประมาณว่ามีผู้ชมไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 อยู่ร่วมซักถามเกี่ยวกับการแสดง และแนวคิดของเรื่อง เช่น เชื่อในเรื่องที่เล่นไหม ทำไมถึงเขียนบทและทำเรื่องนี้ขึ้น เขียนมาจากไหนกันบ้าง แสดงแต่ละครึ่งมีหลายเรื่องหรือเรื่องเดียว ตอนไปออสเตรเลียแสดงโดยใช้ภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ ฯลฯ โดยผู้แสดงที่ดำเนินรายการ (ประดิษฐ ประสาททอง, พงษ์พิศ พหลกุลบุตร, นิลชา เพ็ญพุกเกียรติ, บันทักสนาม, 30 พฤศจิกายน 2539) ได้อธิบายตามลำดับว่า

... เชื่อในสิ่งที่คิด นรก-สวรรค์ ไม่ได้อยู่ไกลอยู่ไกลในตัวเรา แต่ละบุคคลสามารถเลือกทางเดินชีวิตได้ว่าจะให้เป็นไปอย่างไร ซึ่งการเขียนบทได้ระดมความคิดกันเริ่ม เก็บข้อมูลตั้งแต่ปี 2537 ใช้เวลา 2 ปีในการวิจัยและประชุมโครงการ แบ่งหน้าที่รับผิดชอบจนกระทั่งเขียนเป็นบทเพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติ สาเหตุของการทำอิงหลักการของกลุ่มคณะที่ว่า การพบข้อมูลโรคเอดส์ในอัตราที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้นักถึงสื่อที่น่าจะช่วยเหลือแพร่ข้อมูลได้ และเนื่องจากแต่ละคนเรียนมาจากที่ต่างๆ มารวมตัวกันเป็นอาสาสมัครไม่มีการคัดเลือกหน้าตาเพื่อมาแสดง หากแต่พื้นฐานของ ผู้แสดงบางท่านจบทางด้านการศึกษา จึงมีส่วนสนับสนุนในแนวคิดการผลิตละครเพื่อให้ความรู้ ... สำหรับการแสดงมีการจัดรูปแบบต่างๆ เช่น นิทรรศการ ละคร แต่จะควมนำเสนอประเด็นหลักๆ และตามปกติหลังการแสดงจะมีกิจกรรมเกมต่อท้าย ซึ่งการตระเวนแสดงในต่างประเทศได้คงภาษาไทยไว้ มีเรื่องย่อพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ และเพิ่มเติมเนื้อเรื่องเป็นภาษาอังกฤษในบางตอน เช่น ตอนที่เสียมหาหมาลี เพื่อต้องการสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาเรื่องนักท่องเที่ยวต่างชาติ ...

จะเห็นได้ว่า การอภิปรายโดยไม่นำเกมนี้ เปิดโอกาสให้ผู้ชมหรือผู้เรียนซักถามข้อข้องใจ ได้โดยตรงจากผู้สอน ซึ่งจากทั้งสองแหล่งข้อมูลที่ว่านี้ได้สะท้อนแนวคิดต่อความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์จาก แก่นพุทธศาสนา เบื้องหลังของกระบวนการผลิต ปรัชญา โดยเน้นให้เยาวชนมีส่วนร่วมกับการพัฒนาและ ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ อันมีวิธีการดำเนินงานอย่างมีระบบ ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้าใจแก่ผู้ชม

ส่วนรอบการแสดงพิเศษ การอภิปรายอิสระตามความสนใจผู้ชม ทำหลังจากจบ การแสดงอาจมีการพักกิจกรรมชั่วคราว ประมาณ 20 นาที เพื่อให้ผู้ชมพักผ่อน รับประทานอาหารว่าง น้ำดื่มที่คณะเตรียมไว้บริการ และชมนิทรรศการ หรือพูดคุยกันเบื้องต้น ก่อนกลับมาอภิปรายหลังการแสดง ต่อ เช่นที่สถานทูตออสเตรเลีย และศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งได้ทั้งข้อเสนอแนะของผู้ชมที่มีผลต่อการ พัฒนางานของคณะ รวมทั้งเสนอข้อมูลป้อนกลับจากการตระเวนแสดงในหลายแห่ง ในบางประเด็นที่ นำสนใจกลับไปยังผู้ชม

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะของการอภิปรายโดยไม่นำเกมนี้ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของ ผู้ชม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานที่เปิดซึ่งไม่เหมาะกับการนำเกมจึงให้ผู้ชมตั้งคำถามอิสระ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านแนวคิดและความสนใจของผู้ชม เพื่อไขความข้องใจที่มีกิจกรรมและการแสดง ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการเผยแพร่งานและช่วยกระจายข่าวสารหรือประชาสัมพันธ์บอกต่อผู้อื่นให้ กับกลุ่มคนอย่างมาก คาดว่าจะกลายเป็นพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงานของคณะในอนาคต

4.6 การสรุปกิจกรรม

การจัดกิจกรรมหลังการแสดง หลังจากที่ทีมงานคณะได้ตรวจสอบการรับรู้และเข้าใจของ ผู้ชมต่อละครตามวัตถุประสงค์แล้ว ผู้แสดงจึงสรุปสาระสำคัญของละคร และสรุปกิจกรรมโดยรวมรวม ความคิดที่ได้จากการแลกเปลี่ยน มาเป็นประเด็นที่ท้ายเน้นความรู้สึกที่ดีและกำลังใจที่คณะต้องการให้แก่ ผู้ชม หรือเสนอความคิดเห็นตั้งข้อสังเกตเพื่อสร้างกระแสวิพากษ์วิจารณ์ต่อไป ดังประดิษฐ ประสาททอง (บันทึกสนทนา, 24 พฤศจิกายน 2539) สรุปไว้ที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอท่าม่วง จังหวัด กาญจนบุรี ว่า

... ทางภาครัฐได้มีการประชาสัมพันธ์ และรณรงค์เรื่องการป้องกันโรคเอดส์มาก แต่สถิติที่ รวบรวมได้กลับพบผู้ติดเชื้อและตายด้วยโรคเอดส์มากขึ้น ขอให้ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นเพราะ อะไร และหากต้องการมีเพศสัมพันธ์ควรรู้จักป้องกัน เนื่องจาก “ผู้ชายบางคนไม่ใช้ถุงยางอนามัยเพราะคิดว่าไม่จำเป็น หรือคิดอยากมีเพศสัมพันธ์ผู้หญิง คนไหนยอมได้ โดยไม่ได้ คำนึงถึงผู้หญิงที่เป็นภรรยา บางท่านนำโรคเอดส์มาติดภรรยา ทารกบางคนต้องตายเพราะ ติดเชื้อจากแม่ อยากให้คิดถึงการให้เกียรติผู้หญิงหรือภรรยาตนเอง” ไม่ควรเที่ยวสถาน บริการทางเพศ เพื่อให้เกิดโรคกับภรรยาหรือคนรัก คาดหวังให้ผู้ชมรู้จักป้องกันทั้งการมี เพศสัมพันธ์หรือใช้เข็มฉีดยาในกรณีต่างๆ ...

จะเห็นได้ว่า บทสรุปคือการสรุปบทเรียนที่สะท้อนคิดเตือนใจสำคัญให้แก่ผู้เรียน เพื่อนำ ไปปรับใช้และพัฒนาตนเองให้มีจริยธรรมและศีลธรรมในการดำเนินชีวิต พร้อมตั้งข้อสังเกตของสาเหตุ ปัญหาซึ่งทุกคนล้วนมีส่วนในการลดหรือสร้างปัญหาให้มากยิ่งขึ้นจากการกระทำ

เมื่อกล่าวสรุปแล้ว ก่อนปิดกิจกรรม คณะจึงขอความร่วมมือจากผู้ชมในการกรอกแบบ แสดงความคิดเห็น หรือแบบสอบถาม และประกาศเชิญผู้ที่สนใจอยู่แลกเปลี่ยนพูดคุยกับผู้แสดงหลังจบ กิจกรรม รวมทั้งกล่าวขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรม เช่น ในจังหวัดกาญจนบุรี โดยกล่าวขอบคุณ AusAID สถานทูตออสเตรเลียที่ให้การสนับสนุนงบประมาณจัดกิจกรรม โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก เอื้อเพื่อที่พัก และประสานงานการแสดง กำหนดผู้ใหญ่บ้านหนองขาว เจ้าอาวาสวัดอินทราวาม คุณตาเจือ พ่อเพลงพื้นบ้าน นักเรียนจากหมู่บ้านเด็กที่มาช่วยกิจกรรม และผู้ชมทุกท่านที่อยู่ร่วมชมเป็นกำลังใจ (พดหัส พหลกุลบุตร, บันทึกสนทน, 23 พฤศจิกายน 2539) จึงตามด้วยการเปิดเพลงสรุป เน้นเพลงที่ สอดคล้องกับบทสรุปกิจกรรมส่งเสริมกำลังใจแก่ผู้ชม เช่น เพลง "กำลังใจ"

กล่าวได้ว่ากิจกรรมหลังการแสดง คือ วิธีหนึ่งในการตรวจสอบการรับรู้และเข้าใจของผู้ชมที่มีต่อ บทเรียน ใช้เวลาในขั้นตอนนี้ทั้งสิ้นประมาณ 40 นาที หลังจากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการประเมินของคณะ โดย ไม่จำกัดเวลา ซึ่งได้ผลเพียงใดสามารถตรวจสอบจากการสังเกตได้ดังนี้

4.7 ด้านผลการไร้ที่ได้จากกิจกรรมหลังการแสดง

4.7.1 ด้านผู้ชม

4.7.1.1 ปฏิบัติการตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม

ปฏิบัติการตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม พบว่า ผู้ชมมีความกระตือรือร้นเพื่อเป็นอาสาสมัครเล่นเกมสนทนากาการ โดยมีผู้ชมท่านอื่นร่วมให้กำลังใจ หัวเราะ ขบขัน แว ผิวปาก ปอบมือ เมื่อผู้แสดงพูดตลก หรือท่าทางของผู้เล่นเกมดูขี้ตลก และส่งเสียงกรี๊ดร้อง สนับสนุน เมื่อมีการทำนายตัวละครตา หรือในตอนผู้แสดงพาเมลา ดั่งข้อสังเกตเรื่องการแต่งกาย อีกทั้งพูด บอก ตะโกน มีส่วนร่วมทางอารมณ์ในการ "เชียร์" ให้ผู้ร่วมเล่นเกมตัดสินใจตัวละคร 7 ตัวขึ้นสวรรค์ และ ลงนรกตามความรู้สึกของแต่ละบุคคล บางแห่งผู้ชมร่วมสรุปกิจกรรมและมอบของที่ระลึก จะเห็นได้ว่า ขั้นตอนมีส่วนสำคัญในการสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ในการแสดงออกและความสนใจ กระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้ชม ผู้แสดงร่วมกัน

ในรอบเวทีเปิด สามารถเห็นความสนใจของผู้ชมต่อละครและกลุ่มคณะ ด้วยการตั้งคำถามตั้งเช่นกรณีการแสดงที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันเอเชียศึกษาที่อ่าวไฉนข้างต้น รวมทั้งปฏิบัติการตอบสนอง อยากรู้ ฟังทัศนคติของผู้ชมท่านอื่นที่ตอบคำถามและมีส่วนร่วมพูดคุย ส่วนการ พัก 20 นาที สำหรับรอบพิเศษมีผลให้ผู้ชมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการ และสนใจชม นิทรรศการเคลื่อนที่อย่างพิถีพิถันเพื่อตั้งข้อสังเกต ร่วมอภิปรายวิพากษ์วิจารณ์ได้เต็มที่

4.7.1.2 การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละคร

การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละครของผู้ชมเห็นได้จากการตัดสินใจตัวละครด้วยเหตุผลต่างๆ กัน ดังกรณีการแสดงสองแห่ง ที่ชุมชนบ้านหนองขาว (บันทึกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี (บันทึกสนาม, 24 พฤศจิกายน 2539) ผู้ร่วมเล่นเกมชายตัดสินใจอย่างสอดคล้องกัน โดยให้มาลีลงนรก ด้วยเหตุผลที่ว่ามีแฟนที่รักอยู่ ไม่ควรประพฤติประชดพ้อไปกับเสีย เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ส่วนผู้ร่วมเล่นหญิงให้มาลาลงนรก เพราะสาเหตุที่เขาเชื่อเพื่อนไปชมชื่นผู้หญิง การให้ขึ้นสวรรค์เป็นเพราะความสงสารที่ออกห่างจากความรัก ในขณะที่การขอความคิดเห็นเพื่อสนับสนุนพบว่า ผู้ชมหญิงเสนอให้มาลีขึ้นสวรรค์เพราะครอบครัวเป็นต้นเหตุ และมีข้อขัดแย้งต่างๆ ของผู้ชม เช่น มาลีควรเลือกทางออกที่ดีกว่านี้ หรือตัวละครอื่นถูกตัดสินให้ลงนรกเนื่องจากประพฤติตนไม่ดี รวมทั้งข้อแก้ตัวของมาลาถูกโต้กลับจาก ทศนคติของผู้ชมที่หลากหลาย เช่น พาเมแล้วร้องไห้ช่วยแต่มาลาไม่สนใจกลับซ้ำเติมด้วยการขโมยใจ

จะเห็นว่าเหตุผลและทัศนคติของผู้ชมที่มีต่อการตัดสินใจตัวละคร ล้วนแสดงให้เห็นถึงการรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละครได้อย่างชัดเจน การมีพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสมที่สืบเนื่องจากการแก้ปัญหาที่ไม่ถูกต้อง โดยให้เหตุผลทั้งที่เห็นด้วยอันเป็นการสนับสนุนและขัดแย้งเป็นการคัดค้านจากทัศนคติที่แตกต่างกันของผู้ชม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานความคิด จิตใจตามมาตรฐานของจริยธรรมที่ถูกหล่อหลอมจากสภาพสังคมของผู้ชมในท้องถิ่นนั้น

4.7.1.3 การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณ์เยาวชน จริยธรรมทางเพศ และเอดส์

การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณ์เยาวชน จริยธรรมทางเพศ และเอดส์ สามารถเห็นได้ชัดเจนจากการที่ผู้แสดงตั้งข้อสังเกตเรื่องการแต่งกายและขอความคิดเห็นของผู้ชม ดังเช่นผู้ร่วมเล่นเกมชายกล่าวถึงความรู้สึกในเรื่องการแต่งกายของหญิงสาวว่า "ผู้หญิงไม่ควรแต่งตัวโป๊ เพราะทำให้ผู้ชายเสีย อาจก่อให้เกิดปัญหาได้" (บันทึกสนาม, 24 พฤศจิกายน 2539) ซึ่งทัศนคติของผู้ชมส่วนใหญ่เห็นว่า การแต่งตัวไม่มีคิติดเป็นสาเหตุสำคัญที่ ผู้หญิงถูกชมชื่นในสังคมมาก เช่นเดียวกับเห็นได้จากที่ผู้ชมร่วมเสนอทางออกต่อผู้ประสบปัญหา เช่น ควรดูแลตนเอง ไม่กระทำตนให้แย่งลง ซ้ำเติมตนเอง หรือเมื่อมีปัญหาควรปรึกษาคนใกล้ชิด (บันทึกสนาม) แสดงให้เห็นว่าผู้ชมมีความตระหนักพร้อมต่อปัญหาของเยาวชนในด้านต่างๆ และให้ความสำคัญกับการแก้ไข เท่ากับเป็นการแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นเพื่อสร้างกระแสอภิปรายต่อไป

4.7.1.4 การวิพากษ์วิจารณ์ตามความรู้สึกนึกคิดต่อการแสดงละคร

การวิพากษ์วิจารณ์ตามความรู้สึกนึกคิดของผู้ชมต่อการแสดงละคร แสดงให้เห็นได้ในรอบเวทีเปิด ซึ่งถือว่าบรรยากาศหลังจบการแสดง มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้ผู้ชมร่วมอภิปรายอิสระตามความสนใจ เช่นสถานทูตออสเตรเลีย กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติจากนานาประเทศ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจึงเน้นที่การรับรู้และความเข้าใจต่อละครในแง่ของสื่อ ดังที่ ผู้ชมชาวต่างชาติชายท่านหนึ่งกล่าวในเชิงว่า สิ่งที่มีชามป้อมนำเสนอโดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับพฤติกรรม

ทพเพชรของตัวละคร ดูเป็นรูปธรรมและชัดเจน ได้คิดเกรงใหม่ว่าเป็นการล่อหลอมสำหรับเยาวชน (บันทึกสนาม, 30 สิงหาคม 2539) จะเห็นได้ว่าข้อมูลย้อนกลับดังกล่าวให้ความสนใจกับการใช้สื่อเพื่อเยาวชนที่ให้นักเรียนที่สะท้อนปัญหาทางเพศโดยตรงไปตรงมาชัดเจน นอกจากนี้ยังเห็นได้จากการแสดงที่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ดังที่ สุวรรณิ ชลานุเคราะห์ (บันทึกสนาม, 25 มกราคม 2540) กล่าวว่า "ดูแล้วก็ซึ้งมนะ แต่ไม่เข้าใจตรงที่เห็นซาไม่พร้อมกัน ดูในทางนาฏศิลป์นะคะ ยกชายก็มี ยกชาก็มี อันนี้นะขอติ . . . นอกนั้นก็ดีหมดคะ ถ้าดูในทางนาฏศิลป์นะ ซาไม่พร้อมกัน" นับเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ตามหลักวิชาความรู้ของแต่ละบุคคล ดังนั้นข้อมูลย้อนกลับมีส่วนสำคัญนำไปสู่การพัฒนางานให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

4.7.1.5 การเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและองค์ความรู้ของผู้ชม

การเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและองค์ความรู้ของผู้ชม พบได้จากความคิดเห็นของผู้ชม เช่นว่า "ไม่อยากให้ใครตกนรก เพราะไม่มีใครอยากทำความเลว" (บันทึกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) หรือ "ทุกคนมีสิทธิ์ทำผิดได้ แต่ก็ควรให้อภัย" (บันทึกสนาม, 24 พฤศจิกายน 2539) รวมทั้งกรณีสมมุติให้ผู้ชมเลือกเป็นตัวละคร ผู้ร่วมเล่นเกมชายเลือกเป็นพ่อ เพราะ "จะไม่ประพฤติตัวไม่ดี จะเป็นพ่อที่ดี" (บันทึกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) รวมทั้งร่วมเสนอทางออกหรือแนวทางแก้ไขสำหรับผู้ประสบปัญหา ซึ่งล้วนแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและองค์ความรู้ของผู้ชมที่เกิดขึ้นจากการสังเคราะห์และวิเคราะห์สื่อดังกล่าว โดยรู้จักกับและเลือกใช้สาระสำคัญของสารหรือบทเรียนเพื่อนำพัฒนาตนเอง ดังเช่นผู้ชมท่านหนึ่ง (ข้อมูลสนาม, 30 พฤศจิกายน 2539) สรุปไว้หลังจากได้ชมละครว่า

. . . ผมคิดว่าละครเป็นสื่อที่จะช่วยพัฒนาตัวเรา ซึ่งสิ่งรอบๆ ตัวในปัจจุบันนั้นล่อหลอมให้เราเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมตรงนี้ละครจะช่วยได้ ถ้าใครไม่ได้ดูก็เสียตายจริงๆ . . .

4.7.2 ด้านทีมงานคณะ แบ่งลักษณะผลที่ได้ ดังนี้

4.7.2.1 สามารถสร้างความบันเทิง การมีส่วนร่วมทางอารมณ์และความสัมพันธ์ของผู้ชมกับกิจกรรม

4.7.2.2 ได้ทดลอง ค้นหาปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ให้สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

4.7.2.3 สามารถตรวจสอบความรู้ ความเข้าใจและทัศนคติของผู้ชม

4.7.2.4 ได้กระตุ้นให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ นักเรียน และผู้ชมในวัยที่หลากหลายให้ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาและเสนอวิธีป้องกันแก้ไขร่วมกัน

4.7.2.5 ได้เสนอความคิดเห็นของกลุ่มคณะและข้อมูลย้อนกลับที่น่าสนใจให้ผู้ชมตั้งข้อสังเกตต่อสิทธิทางเพศและประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับการนำไปปรับใช้ดำเนินชีวิต

4.7.2.6 ได้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อนำไปปรับใช้ในกระบวนการใช้ครั้งต่อไป

4.7.2.7 ได้ใช้กระบวนการจัดกิจกรรมอย่างมีศักยภาพในการพัฒนาจิตสำนึกทางจริยธรรมและศีลธรรมทางเพศแก่บุคคล

4.7.2.8 ได้เสนอกระบวนการให้การศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้เรียนและผู้สอนแก่นักศึกษา เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน อาจารย์ ผู้สนใจ เพื่อนำไปปรับใช้ทำงาน

กล่าวได้ว่ากิจกรรมหลังการแสดงมีประโยชน์ต่อกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลเป็นอย่างมาก ซึ่งสามารถตรวจสอบผลที่ได้ในขณะเดียวกัน ดังนั้นกระบวนการใช้ในปีนี้จะบรรลุวัตถุประสงค์เพียงใดต้องอาศัยการพิจารณาจากภาคอื่นร่วม

กิจกรรมหลังการแสดงในภาคใต้

4.1 การใช้เกมสถานการณ์การทำนายดวงชะตา

ผู้แสดงสรุปเนื้อหาละคร เข้าสู่กิจกรรมด้วยการกล่าวถึงเรื่องของดวง และขออาสาสมัครผู้ชาย 1 คน ผู้หญิง 1 คน ร่วมเล่นเกมสถานการณ์ “เชียมซี” ทำนายดวงชะตา ฝ่ายเทคนิคเปิดเพลงเชียมซีเสียงรัก ผู้ดำเนินรายการทำนายผล โดยเน้นที่เน้นความบันเทิง

4.2 การตัดสินใจตัวละคร

การตัดสินใจตัวละคร เริ่มด้วยการนำผู้ชมเข้าสู่การ “เล่นเกมโชว์” โดยสมมุติผ่านป้ายตัวละคร 7 แผ่น ให้ผู้ร่วมเล่นฝ่ายหญิงตัดสินใจตัวละครชาย ฝ่ายชายตัดสินใจตัวละครหญิง ให้ขึ้นสวรรค์หรือลงนรกผู้ชมท่านอื่นเป็นมีส่วนร่วมสนับสนุน พร้อมซักถามเหตุผลจากผู้ร่วมเล่นเกมและขอเห็นด้วยหรือคัดค้านจากผู้ชมทั่วไป ระหว่างการนี้ตัวละครที่ถูกกล่าวหา หรือพาดพิงถึง ออกมาอธิบายสาเหตุ เช่น ผู้แสดงมาลากล่าวว่า ถูกเพื่อนศรรามบังคับประกอบกับการแต่งตัวไม่มีดีดของพามาเล่า ผู้ดำเนินกิจกรรมขอความคิดเห็นเพิ่มเพื่อสนับสนุนความคิดของตัวละครดังกล่าว แล้วนำเข้าสู่ประเด็นเรื่องการแต่งกาย หรือให้ผู้ชมร่วมเสนอทัศนคติเสริม และหาทางออกในการแก้ไขปัญหา ตามด้วยการสรุปการตัดสินใจด้วยผู้แสดงตัวละครหลัก เช่น ผู้แสดงมาลิกกล่าวสรุปให้ว่า “มาลา มาลิกแม้ว่าเดินทางผิดแต่ดีที่กลับใจได้ ไม่เช่นนั้นคงตกนรกมากกว่าที่ เป็นอยู่” (ศิวาพร ผาสุข, บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) อันเป็นข้อคิดเตือนสติของผู้ชม แล้วเชื่อมโยงเข้าสู่ประเด็นเรื่องการแต่งตัวของผู้หญิง

4.3 การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย

การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกายนี้ เริ่มขึ้นเมื่อตัวละครพามาเล่าถูกกล่าวพาดพิงถึง หรือผู้ดำเนินรายการนำความสนใจของผู้ชมเข้าสู่เรื่องการแต่งตัวของผู้หญิง โดยให้ผู้แสดงพามาเล่าโต้แย้งหรืออธิบายและตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้ว่าเป็นเรื่องสิทธิส่วนบุคคลแต่ควรให้ถูกกาลเทศะ เน้นความสำคัญที่ผู้ชายและผู้หญิงควรให้เกียรติซึ่งกันและกัน (นิลชา เฟื่องฟูเกียรติ, บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) เปิดให้ผู้ชมร่วมแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นดังกล่าวด้วยการยกเหตุการณ์ใกล้ตัว และนำเสนอข้อมูลย้อนกลับที่ได้จากการตระเวนที่ผ่านมาเสนอแก่ผู้ชมเพื่อเป็นอุทาหรณ์ร่วมหาแนวทางแก้ปัญหาเหล่านี้ จึงสรุปการแต่งกาย

นอกจากนี้หากกรณีเข้าสู่ประเด็นการแต่งกายก่อนสรุปการตัดสินใจแล้ว ผู้ดำเนินกิจกรรมอาจชักถามทัศนคติเพิ่มเติมสำหรับผู้ชมท่านอื่นเกี่ยวกับการตัดสินใจแล้วว่ามีข้อสนับสนุนหรือคัดค้านอย่างไร เพราะเหตุใด รวมทั้งให้ผู้ชมร่วมเสนอทางออกในการแก้ปัญหา จึงสรุปการแต่งกายและการตัดสินใจแล้ว

จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่การทำนายดวงชะตา ตัดสินใจแล้ว และการเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย มีแบบแผนหลักเป็นไปตามขั้นตอน หากแต่รายละเอียดวิธีปฏิบัติย่อยในการใช้ขึ้นอยู่กับสภาพความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งผู้ดำเนินรายการคำนึงสถานการณ์ที่เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนคติให้มากที่สุด พร้อมทั้งเสนอข้อมูลและตั้งข้อสังเกตที่เป็นประโยชน์เพื่อนำไปปรับใช้พัฒนาชีวิตของผู้ชม

4.4 การใช้คำถามพิเศษ

การใช้คำถามพิเศษนี้ ผู้ดำเนินรายการจะแลกเปลี่ยนทัศนคติผู้ชมอย่างเป็นทางการด้วยคำถามที่สมมุติขึ้นโดยบังเอิญ และผู้ชมชายตอบ ดังที่ว่า “ถ้าแฟนคุณไปเป็นผู้หญิงหากิน คุณจะยังรักเขาอยู่ไหม” และ “ถ้าแฟนคุณที่รักมากกำลังจะแต่งงานกัน แล้วเกิดติดใจขึ้นจากการถ่ายเลือด คุณจะยังรักและแต่งงานกับเขาไหม” (ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 7 ธันวาคม 2539) โดยผู้แสดงชักถามความสนใจในเรื่องของเพศสัมพันธ์ ความกลัวต่อการติดเชื้อเอชไอวีและความตาย เพื่อกระตุ้นให้ผู้ชมแสดงทัศนคติต่อเรื่องดังกล่าว และให้อาจารย์มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งวิธีการใช้คำถามสมมุติ 2 ข้อนี้ปรับเปลี่ยนเป็นไปตามสภาพผู้ชม เช่น ชักถามเหตุผลพอเข้าใจ และพัฒนาขึ้นเป็น 3 คำถามอย่างไม่เป็นทางการปลายการตระเวนในภาคนี้

4.5 การอภิปรายอิสระตามความสนใจผู้ชม

การอภิปรายอิสระตามความสนใจผู้ชมใช้ในรอบเวทีเปิดที่เป็นสถาบันอุดมศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ไม่มีการนำด้วยเกมสนทนาการ “เชิชมซี” และขั้นตอนอื่น แต่เปิดให้ผู้ชมตั้งคำถาม เช่น คณะมีกระบวนการผลิต ดำเนินงานและฝึกฝนทักษะอย่างไร ฯลฯ (ญาติา เกรียงไกรวุฒิกุล, สัมภาษณ์, 26 ธันวาคม 2539) เป็นการอภิปรายอย่างเป็นทางการระหว่างผู้ชมและคณะ

4.6 การสรุปกิจกรรม

ในตอนท้ายของกิจกรรมหลังการแสดง ผู้แสดงสรุปสาระสำคัญโดยรวบรวมความคิดที่ได้จากการแลกเปลี่ยนมาเป็นประเด็นทิ้งท้าย เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของผู้ชม เน้นความรู้สึกที่ดีและกำลังใจที่คณะต้องการให้แก่ผู้ชม หรือเสนอความคิดเห็น ตั้งข้อสังเกต เพื่อสร้างกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ต่อไป ดังที่ ประดิษฐ์ ประสาททอง กล่าวที่ชุมชนทะเลน้อย มีความน่าสนใจว่า (บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539)

... ขอฝากว่าอย่าทำร้ายกัน อย่ารังแกผู้หญิง ผู้ชายจะเที่ยวก็ขอให้ระวัง ห้ามไม่ให้เที่ยวไม่ได้ แต่ขอให้รู้จักการป้องกันให้ถูกต้อง อย่าไปบังคับโสเภณีว่าไม่ให้เห็นแก่ความสุขชั่วคราวชั่วยาม โรคเอดส์น่ากลัวแต่คนเป็นเอดส์ไม่น่ากลัวอย่ารังแกหญิงผู้ดีเรื่อ โรคเอดส์จะ

หายได้ด้วยการมองคนอื่นด้วยความเข้าใจ เปรียบเทียบกับเรื่องนี้ทั้งมาลีมาลาเป็นเอดส์ทั้งคู่ และตายไปต่างก็โทษกันไปโทษกันมา สุดท้ายก็ได้พระมาลัยมาโปรดจึงให้อภัยกันก็หลุด จากความทรมาน คนคิดเชื่อไม่ใช่หมายถึงคนเลว แต่เป็นคนที่ป่วยเป็นโรคเท่านั้นเอง . . .

ในสถานศึกษาบางแห่งคณาจารย์ร่วมกล่าวขอบคุณคณะ “มะขามป้อมได้นำกิจกรรมที่มี ประโยชน์และมีสาระมาให้กับพวกเราทุกคน” (ผู้ชม, บันทึกสนาม, 7 ธันวาคม 2539) พร้อมมอบของที่ ระลึก และคณะกล่าวคำขอบคุณผู้สนับสนุนโครงการและอื้อเพื่อการจัดกิจกรรม เช่นที่ชุมชนทะเลน้อย

. . . ขอขอบคุณออสเอส สถานทูตออสเตรเลียที่ให้การสนับสนุนงบประมาณจัดกิจกรรม โครงการแลได้เพื่อการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาช่วยประสานงานการแสดงในจังหวัดพัทลุง เจ้าหน้าที่เขตรักษาพัสด์สัตว์ป่าทะเลน้อยเอื้อเอื้อที่พัก กลุ่มแม่บ้านพนางตุงและอาจารย์ชั้น โรงเรียนพนางตุง ช่วยประสานงานให้ออกมาแสดง รวมทั้งขอบคุณผู้ชมทุกท่านที่อยู่เป็น กำลังใจร่วมชม . . . (พฤษ พทกุลบุตร, บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539)

การปิดกิจกรรมนั้น อาศัยการเปิดเพลงสรุป ซึ่งหลังกล่าวสรุปและขอบคุณผู้สนับสนุน การจัดกิจกรรมแล้ว คณะขอความร่วมมือผู้ชมช่วยกรอกแบบสอบถาม และฝ่ายเทคนิคเปิดเพลงปิดท้าย กิจกรรม เช่น ฉันเป็นดอกไม้

จะเห็นได้ว่า การสรุปกิจกรรมเป็นวิธีเสนอความคิดเห็นจากการรวบรวมประมวลทัศนคติที่ได้ ร่วมกับแนวคิดของคณะที่เน้นการมองผู้อื่นด้วยความเข้าใจให้เกิดดีกัน ตระหนักและเข้าใจในปัญหาที่ เกิดขึ้น รู้จักป้องกันตนเองโดยใช้ละครเป็นอุทาหรณ์ เพื่อสนับสนุนกระบวนการจัดการศึกษาด้าน เป็นขอดีแก่ผู้ชม ทั้งเป็นการจุดประกายต่อประเด็นต่างๆ ที่ทุกคนควรให้ความสำคัญตระหนักร่วมด้วย จิตสำนึก นอกจากนี้การขอความร่วมมือกรอกแบบสอบถาม หรืออาจารย์ร่วมสรุป และขอบคุณผู้สนับสนุน แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของผู้ชมกับกิจกรรม ซึ่งคณะมีวิธีเสริมให้กระบวนการใช้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยการเปิดเพลงสรุป

กล่าวได้ว่ากิจกรรมหลังการแสดง คือ วิธีหนึ่งในการตรวจสอบการรับรู้และเข้าใจของผู้ชมที่มี ต่อบทเรียน ใช้เวลาในขั้นตอนนี้ทั้งสิ้นประมาณ 40 นาที หลังจากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการประเมินของคณะ โดยไม่จำกัดเวลา ซึ่งได้ผลเพียงใดสามารถตรวจสอบจากการสังเกตได้ดังนี้

4.7 ด้านผลการใช้ที่ได้จากกิจกรรมหลังการแสดง

4.7.1 ด้านผู้ชม

4.7.1.1 ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม

ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม สังเกตเห็น ได้ว่าผู้ชมกระตือรือร้นร่วมเป็นอาสาสมัครเล่นเกมสนทนาการ กล่าวแสดงออกในกริยาอาการต่างๆ ที่ผู้ดำเนิน รายการแนะนำ โดยมีผู้ชมท่านอื่นร่วมให้กำลังใจ หัวเราะ ขบขัน แหะ ผิวปาก ปอบมือ ส่งเสียงกรี๊ดร้อง สนับสนุนเมื่อได้รับการทำนายผลดวงชะตา หรือในตอนผู้แสดงพามาเล่าตั้งข้อสังเกตเรื่องการแต่งกาย และ

พูด บอก ตะโกน มีส่วนร่วมทางอารมณ์ด้วยการ “เชียร์” เกมตัดสินตัวละคร 7 ตัว ขึ้นสวรรค์และลงนรก แสดงความคิดเห็นตามความรู้สึกของแต่ละบุคคล บางแห่งผู้ชมร่วมสรุปกิจกรรมและมอบของที่ระลึก จะเห็นได้ว่า เกมสั้นทบทวนการมีส่วนร่วมสำคัญในการสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมแสดงออก กระตุ้นความสนใจต่อการแลกเปลี่ยนทัศนคติระหว่างผู้ชมและผู้แสดงร่วมกัน ส่วนในรอบเวทีเปิด เช่น ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คณะเปิดให้ผู้ชมแต่ละบุคคลซักถามในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ และคณะ ตามความสนใจของผู้ชม

4.7.1.2 การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละคร

การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละครของผู้ชม เห็นได้จากการแสดงความคิดเห็นในการตัดสินตัวละคร เช่นที่ชุมชนทะเลน้อย ชุมชนเขาควม ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง (บันทึกสนาม, 5-7 ธันวาคม 2539) ผู้ชมวัยรุ่นหญิง ชายและวัยผู้ใหญ่โดยมากให้มาลีขึ้นสวรรค์ เพราะเหตุผลในปัญหาครอบครัวขาดความรักความอบอุ่นจากพ่อ ทำให้เลือกทางเดินที่ผิด แต่กลับใจได้ภายหลัง ในกรณีที่ลงนรกมักเป็นการตัดสินจากผู้ชมวัยรุ่นชาย เพราะ “มาลีมีวุฒิ” ทำตัวไม่ดี ซึ่งการแลกเปลี่ยนพูดคุยในพฤติกรรมของมาลีผู้ชมส่วนหนึ่งเห็นว่า ไม่ใช่ความผิดของมาลี เนื่องจากสถานการณ์บังคับให้เป็นไปเช่นนั้นจึงควรให้อภัย ส่วนมาลาผู้ชมหญิงตัดสินให้ลงนรกเพราะเป็นคนหูเบา เชื่อเพื่อนและประพฤติดัวไม่ดี เช่นเดียวกับให้ตัวละครอื่นถูกตัดสินให้ลงนรกด้วยสาเหตุคล้ายมาลา

จะเห็นว่าทัศนคติของผู้ชมที่เป็นเหตุผลในการตัดสินตัวละครนั้นมีหลากหลาย น่าสังเกตว่าผู้ชมชายมักตัดสินให้ตัวละครหญิงตกนรก เช่นเดียวกับที่ผู้ชมหญิงที่ตัดสินให้ตัวละครชายตกนรก อันเป็นทัศนคติที่มองจากพื้นฐานแต่ละเพศที่มีต่อพฤติกรรมทางเพศของฝ่ายตรงข้าม เหตุผลที่ให้มีทั้งการสนับสนุนและคัดค้านการตัดสิน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละคร

4.7.1.3 การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณืเยาวชน จริยธรรมทางเพศ และเอดส์

การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณืเยาวชน จริยธรรมทางเพศ และเอดส์ สามารถเห็นได้จากการนำผู้ชมเข้าสู่เรื่องการแต่งกาย ด้วยคำถามต่างๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน โดยที่ผู้ชมมองว่าการแต่งตัวของพามล่าไม่เหมาะสม บางท่านว่า “เป็นสิทธิของเขา แต่ถ้ามีลูกสาวจะไม่ให้แต่งตัวไป” (บันทึกสนาม, 5 ธันวาคม 2539) พร้อมทั้งตั้งข้อสังเกตในเรื่องดังกล่าวสะท้อนวิถีการกระตุ้นความสนใจผู้ชม ส่งผลให้เกิดการเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณืเยาวชน

ในขณะที่การแลกเปลี่ยนทัศนคติผู้ชมอย่างเป็นทางการด้วยคำถามที่สมมุติขึ้น โดยกลุ่มผู้ชมชาย 3 ท่านเพื่อตอบข้อซักถามที่ว่า “ถ้าแฟนคุณไปเป็นผู้หญิงหากิน คุณจะยังรักเขาอยู่ไหม” และ “ถ้าคนที่คุณรักมากกำลังจะแต่งงาน เกิดเอดส์คุณยังจะรักและแต่งงานกับเขาไหม” (ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 7 ธันวาคม 2539) โดยกรณีแรกผู้ชมท่านหนึ่งตอบว่า รัก อีกท่านตอบว่าไม่รัก แต่ทั้ง 2 คนจะไม่แต่งงานกับหญิงคนรัก ส่วนกรณีที่สอง ผู้ชมชายตอบว่า รัก จะแต่งงาน และถือว่าเรื่องเพศสัมพันธ์นั้นไม่จำเป็น มีไขปัญหาสำคัญหากอยู่กับคนที่รัก อีกทั้งไม่กลัวว่าตนเองจะเป็นหม้าย เนื่องจากเห็นว่าเป็นผู้หญิงที่รักมากจึง “อยากให้เขามีความสุขก่อนตาย” (บันทึกสนาม, 7 ธันวาคม 2539)

กรณีตัวอย่างการชุมนุม 3 ท่าน จะเห็นว่าผู้ชมชายทั้งสอง ขอมัวไม่ได้กับแฟนที่เป็นโสเภณี ในขณะที่ผู้ชมชายท่านหนึ่งเห็นใจผู้ติดเชื้อมดส์ ซึ่งเป็นทัศนคติที่แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยและเข้าใจสถานการณ์มดส์จากเหตุการณ์ที่สมมุติขึ้น ถือเป็นข้อมูลป้อนกลับที่สำคัญมีผลต่อการนำไปปรับใช้ในการดำเนินงาน สามารถประเมินผลการแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณ์เยาวชน จริยธรรมทางเพศ และมดส์ ตามวัตถุประสงค์ได้อย่างชัดเจน

4.7.1.4 การเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและองค์ความรู้ของผู้ชม

การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่มีต่อการตัดสินใจตัวละคร นำไปสู่การเสนอทัศนคติที่เน้นให้ออกาสผู้อื่นในการแก้ไขข้อบกพร่อง เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางแก้ไขปัญหาซึ่งเกิดจากการรับรู้และเข้าใจตระหนักถึงความต้องสถานการณ์ต่างๆ ที่ละครได้เสนอบทเรียนไว้ อีกทั้งการสรุปกิจกรรมโดยผู้ชมเห็นว่า “ขอบคุณละครมดส์ที่นำละครมาให้ความรู้แก่นักศึกษา อุทาหรณ์ที่ได้รับจะนำไปพัฒนาตนเองต่อ” (ผู้ชม, บันทึกสนทน, 27 ธันวาคม 2539) ล้วนแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือองค์ความรู้ของผู้ชม

4.7.2 ด้านทีมงานคณะ แบ่งตามลักษณะที่เกิดได้แก่

4.7.2.1 สามารถสร้างความบันเทิง การมีส่วนร่วมและความสัมพันธ์กับผู้ชม

4.7.2.2 ได้ทดลอง ค้นหาปรับเปลี่ยนและค้นพบวิธีการใหม่นำมาใช้ให้สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

4.7.2.3 สามารถตรวจสอบความรู้ ความเข้าใจและทัศนคติของผู้ชม

4.7.2.4 ได้กระตุ้นให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ นักเรียน และผู้ชมในวิทยาลัยที่หลากหลายให้ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาและเสนอวิธีป้องกันแก้ไขร่วมกัน

4.7.2.5 ได้เสนอความคิดเห็นของกลุ่มคณะและข้อมูลป้อนกลับที่น่าสนใจของผู้ชมตั้งข้อสังเกตต่อสิทธิทางเพศและประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับการนำไปปรับใช้ดำเนินชีวิต

4.7.2.6 ได้ข้อมูลป้อนกลับเพื่อนำไปปรับใช้ในกระบวนการใช้ครั้งต่อไป

4.7.2.7 ได้ใช้กระบวนการจัดกิจกรรมอย่างมีศักยภาพในการพัฒนาจิตสำนึกทางจริยธรรมและศีลธรรมทางเพศแก่บุคคล

4.7.2.8 ได้เสนอกระบวนการให้การศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้เรียนและผู้สอนแก่นักศึกษา เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน อาจารย์ ผู้สนใจ เพื่อนำไปปรับใช้ทำงาน

กล่าวได้ว่ากิจกรรมหลังการแสดง เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมส่งเสริมการศึกษา สามารถตรวจสอบผลและประเมินการรับรู้ ความเข้าใจของผู้ชมหลังรับสื่อละครเรื่องนี้ ว่าเกิดการเรียนรู้ตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ ซึ่งคณะในฐานะผู้แสดงหรือผู้ใช้สื่อ และเป็นผู้สอนในขณะเดียวกันก็ได้รับความรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ชมในกิจกรรมหลังการแสดงนี้เช่นกัน

กิจกรรมหลังการแสดงละครในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.1 การใช้เกมสันตนาการทำนายดวงชะตา

การใช้เกมสันตนาการทำนายดวงชะตา เริ่มต้นด้วยผู้แสดงสรุปเนื้อหาละคร และขออาสาสมัครผู้ชายและผู้หญิงเพศละ 1 คน ร่วมเล่นเกมสันตนาการ "เชียมรี" ทำนายดวงชะตา ดังเช่น "มีใครอยากรู้ดวงของตัวเองไหม ขอเชิญออกมาเลย" (สนธยา สุภา, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) ฝ่ายเทคนิคเปิดเพลงเชียมรีเสียงรบกวน ด้วยผู้ดำเนินรายการทำนายผล แต่ในการแสดงบวงรอบไม่นำด้วยวิธีการนี้

4.2 การตัดสินตัวละคร

การตัดสินตัวละครเริ่มด้วยการนำความสนใจผู้ชม และใช้การละเล่น "เกมโชว์" อย่างในโทรทัศน์ โดยสมมุติผู้แสดงเป็นแผ่นป้ายตัวละคร 7 แผ่น ดังเช่นที่ สนธยา สุภา (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) กล่าวว่า "เคยดูรายการทีวีไหม เราจะให้น้องเลือกแผ่นป้ายแบบนี้" และให้ผู้ร่วมเล่นเกมตัดสินตัวละครให้ขึ้นสวรรค์หรือลงนรกพร้อมเหตุผลเฉพาะตัวละครสำคัญ ส่วนผู้ชมอื่นๆ เป็นฝ่ายให้กำลังใจและร่วมแสดงความคิดเห็นคัดค้านหรือสนับสนุนการตัดสิน ซึ่งบวงรอบให้ผู้ชมยกมือแทน

ระหว่างที่ตัดสินนี้ ตัวละครที่ถูกกล่าวหาจะออกมาแก้ข้อกล่าวหา เช่น มาลา กล่าวถึงการเที่ยวผู้หญิงว่า "ผมไม่ผิดเพราะผมก็โตทำให้ผู้หญิงมีความสุข และให้เงินแลกเปลี่ยนเช่า" (ปรีชายุทธ แสงจิ่ง, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) ผู้ดำเนินรายการขอความคิดเห็นเพิ่มเติมจากผู้ชม เพื่อสนับสนุนหรือคัดค้านความคิดของตัวละคร รวมทั้งให้ผู้ชมร่วมเสนอทางออกในการแก้ไขปัญหา จึงตามด้วยสรุปการตัดสินตัวละคร เช่น ผู้แสดงมาลาสรุปพฤติกรรมของตนและเพื่อนว่า ทุกปัญหามีทางแก้ไขได้ด้วยสติ (ศิวาพร ผาสุ, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) หรือเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกายของผู้หญิงจากการกล่าวหาตึงตัวละครพามาเลา จึงค่อยสรุปการตัดสินตัวละคร

4.3 การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย

การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย เริ่มด้วยสมมุติเหตุการณ์ต่างๆ แก่ผู้ชม เช่น ทากเจอผู้หญิงสวยแต่งตัวโป๊ในที่เปลี่ยว รู้สึกอย่างไร (ประดิษฐ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนคติของผู้ชม รวมทั้งขอความคิดเห็นในเรื่องดังกล่าวเพิ่มเติมจากอาจารย์ โดยผู้แสดงพามาเลาอธิบายเรื่องการแต่งกายเป็นเรื่องสิทธิ ส่วนบุคคลและตั้งข้อสังเกตต่อปัญหาทางเพศ พร้อมเสนอข้อมูลย้อนกลับจากการแสดงที่ผ่านมาให้แก่ผู้ชมดังที่ สนธยา สุภา ผู้ดำเนินกิจกรรม (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) กล่าวว่า ประมาณร้อยละ 90 ของผู้ชายพบว่า การแต่งตัวโป๊ของผู้หญิง ทำให้ผู้ชายที่พบเห็นส่วนใหญ่เกิดความสนใจ อยากจับ แว และชมชื่นตามลำดับ ซึ่งการแต่งกายแม่เป็นสิทธิส่วนบุคคลแต่ควรขึ้นอยู่กับสถานะ "ไม่ใช่ผู้หญิงชั่วเดียว ต้องผู้ชายทนด้วย ฝ่ายผู้ชายยับยั้งจิตใจด้วย" ถึงแม้ว่าผู้หญิง และผู้ชายมีสรีระต่างกัน แต่มีสิ่งที่เหมือนกันคือความเป็นมนุษย์ควรให้เกียรติกันเพื่อความสุภาพ (นิลา เพื่อหญิงเกียรติ, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) อันเป็นแนวคิดหนึ่งเพื่อสร้างกระแสอภิปราย

4.4 การใช้คำถามพิเศษ

การใช้คำถามพิเศษนั้น เริ่มต้นจากผู้ดำเนินรายการสร้างความสนใจผู้ชม เช่น อธิบายถึง การเก็บรวบรวมข้อมูลจากสถานการณ์ปัญหาเอ็ดส์ โสภณี อันเป็นประสบการณ์จริงของวัยรุ่นจากแหล่งต่างๆ ที่เข้าสู่ระบบธุรกิจทางเพศได้ตายไปมากจากการติดเชื้อเอ็ดส์ โดยคณะอ้างข้อมูลว่าเยาวชนเหล่านี้ ส่วนใหญ่มาจากภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ประดิษฐ ประสาททอง, บันทึกสนাম, 27 ธันวาคม 2539) พร้อมทั้งถามทัศนคติที่มีต่อหญิงบริการซึ่งดำเนินไปอย่างอิสระตามบรรยากาศและการมีส่วนร่วมของผู้ชม ทีมงานอาศัยปฏิภาณไหวพริบค้นภายในขอบเขตหัวข้อที่เกี่ยวข้องเพื่อนำเข้าสู่ประเด็น คำถามพิเศษด้วยการสมมุติเหตุการณ์สุ่มถามใน 3 ข้อ ดังกรณีตัวอย่างที่วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอนางรอง ชุมชนหนองรี (ประดิษฐ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 27 ธันวาคม 2539) ที่ว่า

4.4.1. แฟนผู้ชายที่คุณ [ผู้หญิง-ผู้วิจัย] คบมา 2 ปี วันหนึ่งแอบไปชื่นใจเพื่อนคุณ ยังคิดจะรักและแต่งงานด้วยไหม

4.4.2. เพื่อนชวนคุณ [ผู้ชาย-ผู้วิจัย] เข้าไปใช้บริการหญิงค้าประเวณี บังเอิญพบว่าแฟนสาวเป็นโสภณี จะยังรักและแต่งงานด้วยไหม

4.4.3. ถ้าเพื่อนสนิทคุณ [ทั้งสองเพศ-ผู้วิจัย] ไปติดเชื้อมา ยังคงคบอยู่ไหม และถ้าเป็นแฟนที่รัก คุณจะยังคงและแต่งงานด้วยไหม

กล่าวได้ว่าทั้ง 3 ข้อ คือคำถามพิเศษ ที่คณะคิดขึ้นเพื่อตรวจสอบความเข้าใจด้าน สถานการณ์ต่างๆ ตามวัตถุประสงค์โครงการฯ โดยมุ่งที่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ชมทั้งเยาวชนและ อาจารย์ แทรกคำถามย่อยเพื่อเชื่อมโยงในแต่ละข้อ ตามด้วยคณะเสนอทัศนคติและข้อมูลย้อนกลับจากการ ตระเวนที่ผ่านมาสู่ผู้ชม พร้อมทั้งข้อสังเกตและสรุปประเด็นของเหตุการณ์สมมุติแทรกรวมไป ดังกรณีที่ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอนางรอง ซึ่ง ประดิษฐ ประสาททอง (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) นำเสนอข้อมูลย้อนกลับแก่ผู้ชม ที่ว่า

... ถ้าเกิดเหตุการณ์แรกขึ้นผู้ชมประมาณร้อยละ 80% ของผู้หญิงต้องพูดคุยก่อนด้วย เหตุผล หากจัดการปัญหาเร็วร้อยได้ จะกลับเป็นแฟนและให้อภัย อีกร้อยละ 20% จำนวนหนึ่งบอกไม่คบ เพราะกลัวว่าชายไม่ให้เกียรติผู้หญิง อีกจำนวนหนึ่งเห็นว่า ทำกับคนอื่นได้และกับเราจะทำอย่างไรก็ได้ ส่วนผู้ชายร้อยละ 90% ถ้าแฟนเป็นโสภณี จะไม่รัก เพราะถือว่าต่ำต้อย นอกใจ ยอมรับไม่ได้ บางคนถึงกับบอกว่า “เป็นโสภณี ผู้หญิงอย่างนั้นใครจะเอา” ขอให้ตั้งข้อสังเกตว่าทำไมผู้หญิงส่วนใหญ่ให้อภัย ทั้งที่ฝ่ายชายเป็นผู้กระทำ ในขณะที่ผู้ชายส่วนใหญ่จะไม่ให้อภัยผู้หญิงที่เป็นผู้ถูกกระทำทั้งประนามว่าเป็นหญิงไม่ดี ยุติธรรมหรือเปล่านั้นเหมือนกันคิดไม่เหมือนกัน บางคนถึงกับเข้าใจว่าหญิงโสภณีเป็นพวก รักสนุก เบื้องหลังทุกคนที่ความจำเป็น เช่น มาตเลือกจะเป็นโสภณี เพราะสภาพแวดล้อม ทำให้เป็นบางคนเป็นแล้วไม่ตี อยากบอกว่าโสภณีทุกคนมีที่มาที่ไป ผิดกว่าคนทุกคนคือ คน ส่วนร้อยละ 10% พูดเหตุผลก่อน แต่จะไม่คบเป็นแฟนคบเป็นเพื่อนแทน เช่นเดียว

กับกรณีที่คุณรักติดเชื้อเอดส์ ที่รู้มาจากจำนวนผู้ชมชายร้อยละไม่ถึง 10% คือ 2-3 ราย ที่บอกยังรัก แต่มีกรณีเดียวที่บอกจะอยู่ด้วยเพราะอยากใหแฟนมีความสุขก่อนตายไป ซึ่งคือผู้ชมในภาคใต้เป็นสิ่งที่ประทับใจมาก นอกจากนี้มีเหตุผล "หนึ่งที่แน่ที่สุดในความคิดของผมก็คือ ไม่อยากให้สังคมรับรู้ว่ามีเมียเป็นเอดส์ และกลัวพ่อแม่เขาไม่ยอมรับเรา"...

จะเห็นได้ว่าคำถามพิเศษที่มีขึ้น สามารถประเมินผลความรู้ความเข้าใจของผู้ชมในขณะที่ยังข้อมูลย้อนกลับได้สะท้อนถึงทัศนคติของผู้ชมส่วนใหญ่ที่มีต่อสถานการณ์เอดส์ จริยธรรมทางเพศ และเอดส์ ที่เป็นผลจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ขั้นตอนนี้จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ทั้งผู้สอนและผู้เรียนแบบมีส่วนร่วม อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมที่พึงประสงค์

4.5 การสรุปกิจกรรม

การสรุปกิจกรรม มีวิธีการโดยรวบรวมทัศนคติที่ได้จากการอภิปรายแลกเปลี่ยนมาใช้เป็นบทสรุป โดยเสนอความคิดเห็นของคณะ และตั้งข้อสังเกตในประเด็นที่ต้องการมอบแก่ผู้ชม ดังกรณีที่คุณศึกษาจากโรงเรียนอำเภอนางรอง และชุมชนหนองรี จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้ดำเนินกิจกรรม (ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 27-28 ธันวาคม 2539) ได้สรุปอย่างสอดคล้องและน่าสนใจ ประมวลได้ว่า จากรายงานของสถานการณ์เอดส์หลายชิ้นกล่าวถึงสิ่งที่คุณป่วยโรคเอดส์กลัวที่สุดไม่ใช่ ความตายหรือเชื้อเอดส์ แต่คือความโดดเดี่ยว ซึ่งโหดร้ายที่สุดในความรู้สึกของคุณ และโรคเอดส์มีไข้เรื้อรังของคนแก่เผ่าจะนั้นอย่าประมาท ปัญหาดังกล่าวในประเทศไทยสามารถแก้ไขได้ด้วยการไม่เห็นผู้หญิงเป็นเพียงทาสอารมณ์ ขอให้คำนึงถึงคุณค่าของมนุษย์ และแม้ว่าสถิติผู้ติดเชื้อยังสูงมาก แต่สิ่งที่สามารถป้องกันเชื้อเอดส์ได้คือ การเริ่มต้นที่ตนเองด้วยการทำวันนี้ให้ดีที่สุดเพื่อวันข้างหน้าของชีวิต "หวังว่าเราเป็นคนหนึ่งที่จะแก้ปัญหาเรื่องเอดส์ได้ ไม่มีใครรักตัวคุณได้ดีเท่ากับคุณเอง"

ดังนั้นบทสรุปก็คือการนำเสนอความคิดเห็นของกลุ่มคณะในเรื่องของการแก้ไขปัญหาด้วยความเข้าใจให้เกยรติดกัน ส่งเสริมและกระตุ้นให้เห็นให้ความสำคัญต่อการตระหนักร่วมด้วยจิตสำนึกแห่งการรับผิดชอบในการลดปัญหาเอดส์ โดยใช้หลักพุทธคติที่ว่า "อิตตทถิ อิตตโนนาถิ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน" คือการแก้ปัญหาต้องเริ่มและพึ่งตนเองด้วยสติ ซึ่งถือเป็นจุดมุ่งหมายของการจัดการกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาคนทั้งด้านจิตใจ ทัศนคติ และพฤติกรรม

ก่อนจบกิจกรรม คณะได้ขอให้ผู้ชมช่วยกรอกแบบแสดงความคิดเห็น เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการจัดครั้งต่อไป ซึ่งในสถานศึกษาบางรอบมีพิธีขอบคุณและมอบของที่ระลึกจากคณาจารย์ พร้อมฝากสาระที่ได้จากการชมการแสดงแก่นักศึกษา จึงตามด้วยคณะกล่าวขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมแต่ละรอบ ดังเช่นที่ ศิวาพร ผาสฐ (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) กล่าว ณ ชุมชนหนองรี จังหวัดบุรีรัมย์ว่า ขอขอบคุณสถานทูตออสเตรเลียที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ คุณปราโมทย์ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้าน คณะกรรมการเยาวชนชุมชนหนองรี อาสาสมัครหมู่บ้าน ผู้มีโอกาสดำเนินการจัดกิจกรรม อาจารย์ปรีชา อุยตระกูล ผู้อำนวยการศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาสถาบันราชภัฏนครราชสีมา คุณวสันต์ เจริญพันธ์ ที่ช่วยประสานงานในพื้นที่ และผู้ชมทุกท่านที่ร่วมชม แล้วตามด้วยฝ่ายเทคนิคเปิดเพลงสรุป เช่น "รางวัลแด่คนช่างฝัน" จึงปิดกิจกรรมและคว่ำทั้งหมด

ดังนั้นขั้นตอนการสรุปกิจกรรม จึงเป็นวิธีหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้ด้วยกระบวนการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้แสดงและผู้ชม หรือในฐานะของผู้เรียนและผู้สอน เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตสำนึกทางจริยธรรมร่วมกันตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ นอกจากนี้การขอความร่วมมือการออกแบบสอบถาม หรืออาจารย์กล่าวสรุป และขอบคุณผู้สนับสนุนเป็นวิธีหลายฝ่ายได้มีส่วนร่วมกับการจัดกิจกรรมทางการศึกษา ส่วนการเปิดเพลงสรุป คือการเสริมให้กระบวนการใช้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

กล่าวได้ว่ากิจกรรมหลังการแสดง คือ วิธีหนึ่งในการตรวจสอบการรับรู้และเข้าใจของผู้ชมที่มีต่อสื่อละคร และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ โดยใช้เวลาในขั้นตอนนี้ทั้งสิ้นประมาณ 40-50 นาที จึงเข้าสู่กระบวนการประเมินของคณะไม่จำกัดเวลา ซึ่งได้ผลเพียงใดสามารถตรวจสอบจากการสังเกตได้ดังนี้

4.7 ด้านผลการใช้ที่ได้จากกิจกรรมหลังการแสดง

4.7.1 ด้านผู้ชม

4.7.1.1 ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม

ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม สังเกตได้จากการกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมเป็นอาสาสมัครเล่นเกมสัมมนาการ ให้ความสนทนากับการทำนายผล โดยมีผู้ชมท่านอื่นร่วมให้กำลังใจ หัวเราะ ขบขัน แสร้ง ผีปาก ปอบมือ ส่งเสียงกรี๊ดร้องสนับสนุน พุดบอกระโกน "เชียร์" การตัดสินใจตัวละคร 7 ตัวขึ้นสวรรค์และลงนรก แสดงความคิดเห็นตามความรู้สึกของแต่ละบุคคล ยกมือสนับสนุนและคัดค้าน ซึ่งปฏิกริยาอาการต่างๆ เหล่านี้มีมากขึ้นในตอนผู้แสดงพามาเล่าตั้งข้อสังเกตเรื่องการแต่งกาย อีกทั้งตั้งใจฟังและแสดงทัศนคติอย่างเต็มที่ต่อประเด็นคำถามที่ผู้ดำเนินรายการถามผู้ให้ ซึ่งในการแสดงบางแห่งมีผู้ชมร่วมสรุปกิจกรรมและมอบของที่ระลึก

จะเห็นว่า ความสนใจ ปฏิกริยาตอบสนองและการมีส่วนร่วมของผู้ชม เป็นไปอย่างสอดคล้องกับกิจกรรมที่คณะจัดให้ ซึ่งเน้นความบันเทิงเป็นสื่อ กระตุ้นให้เกิดบรรยากาศที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตามจุดมุ่งหมายของคณะ

4.7.1.2 การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละคร

การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละครของผู้ชม สามารถเห็นได้จากการตัดสินใจตัวละครพร้อมด้วยเหตุผล ดังกรณีที่วิทยาลัยเทคนิควิทยาลัยขอนแก่น (บันทึกสนาม, 27 ธันวาคม 2539) ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอนางรอง ชุมชนหนองรี (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) ที่ประมวลได้ว่า ทั้งฝ่ายหญิงและชายให้มาตัดสินสวรรค์ เพราะสาเหตุที่ครอบครัวมีปัญหาเห็นใจการกระทำดังกล่าวมีเพื่อประชดพ่อ เป็นไปโดยไม่เต็มใจ โดนหลอกหลวง ในกรณีลงนรก เพราะ "ไม่มีอิธรรมคิด" ประพฤติตนไม่ดี บางท่านแสดง ความคิดเห็นเพิ่มว่ามาลี "ใจง่ายเกินไป" ในขณะที่ตัวละครมาลาฝ่ายหญิงให้ลงนรก สาเหตุเพราะชื่อเพื่อน ไม่มีความซื่อซึ้งซึ้งใจ ชมชื่นพามาเล่าและที่ขยผู้หญิง ส่วนการแลกเปลี่ยนทัศนคติของผู้ชมท่านอื่นเพิ่มเติมส่วนใหญ่เห็นว่า มาลาควรไปนรก เนื่องจากมีพฤติกรรมล่าสอนทาฟเพศ

กรณีนี้ผู้ชมตัดสินใจให้มาลาไปสวรรค์ เนื่องจากโดยมากฝ่ายชายเห็นว่า มาลานั้นเห็นใจเพราะไม่สามารถไปหาหญิงคนรักได้ และทำให้หญิงบังใจให้คนอื่น ส่งผลให้เลือกเดินทางผิดอันเนื่องมาจากความผิดหวังในรัก สำหรับตัวละครพามะลามีทั้งขึ้นสวรรค์ สาเหตุเพราะนางสงสารมีความรับผิดชอบต่อกุ๊ก และลงนรก เนื่องจากเป็นต้นเหตุ "ยั่ว" ให้ผู้ชายข่มขืน ส่วนตัวละครอื่นมีเพียง เสี่ย พ่อ ธรรม วรรณกร เพราะไม่มีศีลธรรมร่วมกันทำร้ายผู้หญิง ดังความคิดเห็นสนับสนุนที่ว่า "พ่อไม่ดีให้ลูกไปมีอะไรกับเสี่ย พ่อชายลูกถึงจนก็ช่างไม่ควรรายลูก" (ผู้ชม, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) รวมทั้งผู้ชมเห็นว่าตัวละครทุกตัวควรตกนรกเพื่อที่จะเรียนรู้และควรรู้ขึ้นสวรรค์เมื่อสำนึกผิดได้

จากที่กล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ชมโดยมากทั้งชาย หญิงให้มาลาขึ้นสวรรค์ และมาลาให้ลงนรก เช่นเดียวกับเมียน้อย เสี่ย ธรรม พ่อ ส่วนพามะลาปรากฏทั้งสองลักษณะ ซึ่งตัวละครหญิงถูกตัดสินให้ขึ้นสวรรค์มากกว่าตัวละครชายที่มักถูกเลือกให้ลงนรก กรณีตัดสินแตกต่างมาจากเหตุผลของผู้ชมต่างเพศกับตัวละคร แสดงถึงทัศนคติพื้นฐานระหว่างเพศโดยใช้หลักของศีลธรรมเป็นเกณฑ์ ฉะนั้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทำให้ประเด็นปัญหาที่บรรจุในละครมีความชัดเจนมากขึ้น แสดงให้เห็นถึงการรับรู้และเข้าใจต่อ "สารหลัก" ของสื่อการเรียนรู้ในรูปแบบนี้

4.7.1.3 การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณ์เยาวชน จริยธรรมทางเพศ และเอดส์

การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณ์เยาวชน
จริยธรรมทางเพศ และเอดส์ของผู้ชมนั้น สามารถเห็นได้จากการเปิดประเด็นเรื่องแต่งกาย ดังกรณีที่วิทยาลัยเทคนิควิทยาลัยขอนแก่น (บันทึกสนาม, 27 ธันวาคม 2539) ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอ นางรอง และชุมชนหนองรี (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) พบว่า ส่วนใหญ่ผู้ชมชอบมองผู้หญิงแต่งกายไม่มีคิด แต่ในขณะเดียวกันเห็นว่าเป็นการไม่เหมาะสม เนื่องจากเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้ชายมีคตินหาก่อเหตุการข่มขืนขึ้นได้ ซึ่งทัศนคติของอาจารย์มองว่า "การแต่งตัวไปก็แล้วแต่ทรรคนะแล้วแต่อาชีพ ผู้หญิงบางคนทำอาชีพที่ต้องแต่งไป ไม่น่าคนไม่ดูใช่ไหม แต่สำหรับเราที่เป็นนักศึกษา ในภาพรวมของสุภาพสตรีของประเทศไทยก็ไม่เหมาะสมในการแต่งตัวไป ไม่ควรเพราะอาจทำให้เกิดการปัญหา" (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) เห็นได้ว่าทัศนคติของผู้ชมที่มีต่อการแต่งกายของผู้หญิงที่อ้างสอดคล้องกับข้อมูลย้อนกลับที่คณะนำเสนอและตั้งข้อสังเกตในเรื่องดังกล่าวที่วาระยี่ 90 ของผู้ชมชายชอบผู้หญิงแต่งตัวไป ด้วยความรู้สึกที่แตกต่างแต่ล้วนชวนให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นภายหลังเมื่อผสมกับพื้นฐานจิตใจของผู้ชาย (สนธยา สุรฎา, บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540)

ส่วนการเข้าสู่บรรยากาศคำถามพิเศษด้วยการซักถามถึงเรื่องหญิง
ค้าประเวณี จากแหล่งข้อมูลเดิมพบว่า ทัศนคติของผู้ชมที่เป็นหญิงแสดงความเห็นใจต่อโสเภณี และ
ไม่อยากให้ผู้ชายไปเที่ยวหรือมีพฤติกรรมทางเพศนอกสมรส เพราะเสี่ยงต่อการติดโรคจากเพศสัมพันธ์
นำปัญหาเข้าสู่ครอบครัว ทั้งเห็นว่าเรื่องดังกล่าวไม่สามารถห้ามผู้ชายได้ หากแต่คาดหวังว่าจะรู้จักป้องกัน
ตนเอง เมื่อถามผู้ชมกลุ่มวัยรุ่นชายเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาไม่ใช่เรื่องเสียหาย ดังที่ว่า "ไปดีมีความสุข" และ
ถือว่าผู้ประกอบอาชีพนี้ไม่ดี ผู้แสดงจึงชี้ถึงพฤติกรรมของผู้ชายเที่ยวหญิงค้าประเวณี โดยตั้งข้อสังเกตฝาก
ให้คิดต่อ ดังที่ สนธยา สุรฎา ผู้ดำเนินกิจกรรม (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) กล่าวว่า "น้องว่า

โสภณไม่ตี แต่ไปเที่ยวตี สรูปว่าใครไม่ตีกันแน่” จะเห็นว่าการซักถามผู้ชมสะท้อนให้เห็นทัศนคติที่มีต่อ ค่านิยมเที่ยวหญิงบริการของวัยรุ่นบางกลุ่ม โดยไม่คำนึงถึงภัยที่สืบเนื่องจากพฤติกรรมดังกล่าว การตั้ง ประเด็นกลับเพื่อต้องการให้ผู้ชมย้อนตระหนักต่อทัศนคติทางเพศของผู้ชายที่ถูกปลุกฝังมาและนำมาใช้ต่อ โดยมิได้พิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น ข้อสังเกตดังกล่าวเท่ากับเป็นการเปิดประเด็นความคิดเรื่องจริยธรรม ทางเพศที่เหมาะสมและสร้างกระแสวิพากษ์ในประเด็นเหล่านี้ต่อไป

สำหรับการแลกเปลี่ยนทัศนคติของผู้ชมด้วยคำถามพิเศษ พบว่า เหตุการณ์แรกเมื่อผู้ชายไปชื่นใจเพื่อนสาว ผู้ชมหญิงตอบว่า ไม่รัก เพราะถือว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็น การไม่เคารพผู้หญิง ไม่ให้อภัย แต่ให้ปรับตัวเป็นเพื่อน ในขณะที่จะรักต่อเมื่อพูดกันเข้าใจมีเหตุผลเพียงพอ และฝ่ายชายกลับใจได้ จึงคบเป็นแฟนต่อไป

เหตุการณ์ที่สอง เมื่อแฟนสาวค้าประเวณี ผู้ชมชายส่วนใหญ่ตอบว่า รู้สึกผิดหวัง ไม่รักเพราะถือว่าประพฤติดัวไม่ดี ถ้าอธิบายด้วยเหตุผลที่ฟังได้เลิกกันไป บางกรณีถ้ามี เหตุผลที่จำเป็นสามารถทำให้เข้าใจถึงความจำเป็นได้ จะยังรักและอาจจะแต่งงาน แต่ต้องตรวจเลือดก่อน

ส่วนเหตุการณ์สุดท้าย เมื่อคนใกล้ชิดติดเชื้อเอดส์ ผู้ชมกล่าวว่าในกรณี ที่เป็นเพื่อน ยังคบ เพราะเชื่อว่าเชื้อเอดส์ไม่ติดกันได้ง่าย ไม่กลัวสังคม เช่นที่ผู้ชมชายบางคนกล่าวว่า “ถ้าเราไม่ช่วยเหลือเขาก็ไม่รู้ใครจะช่วย” (ผู้ชม, บันทึกสนทนา, 5 มกราคม 2540) กรณีที่เป็นแฟน ผู้ชม ชายตอบว่าไม่รัก เพราะกลัวติดเชื้อเมื่อแต่งงาน หรือกลัวเป็นหม้ายและมีลูกไม่ได้ แต่ทุกคนตอบว่า จะคบ เป็นเพื่อนให้คำปรึกษาแทน

จากคำตอบที่ได้จากคำถามพิเศษ 3 เหตุการณ์ สะท้อนให้เห็นถึง ทัศนคติที่ไม่เท่าเทียมกันทางเพศระหว่างชาย หญิง และมีความเข้าใจในปัญหาเอดส์อย่างชัดแจ้งกับ ความรู้สึกส่วนตัว ดังเห็นได้ว่าผู้ชมจะคบและให้กำลังใจกับเพื่อนที่เป็นเอดส์แต่มีไข้กับคู่วัย ซึ่งเป็นทัศนคติ ที่แตกต่างเฉพาะบุคคล สอดคล้องกับข้อมูลป้อนกลับที่คณะได้จากการตระเวนที่ผ่านมาว่า ร้อยละ 80 ของ ผู้หญิงจะให้ภัยผู้ชายด้วยการพูดคุยเหตุผล ในขณะที่ผู้ชายร้อยละ 90 ขอมรับไม่ได้กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่นเดียวคำตอบของสุดท้ายมีผู้ชมไม่ถึงร้อยละ 10 ตอบว่ายังคงรักแต่คบเป็นเพื่อน (ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนทนา, 5 มกราคม 2540)

ผลการอภิปรายที่ได้ในจากคำถามพิเศษนี้ แสดงให้เห็นว่าโครงการฯ บรรลุ วัตถุประสงค์ในแง่ของการมุ่งแลกเปลี่ยนทัศนคติจริยธรรมทางเพศ สถานการณ์เยาวชนและเอดส์ โดยสะท้อน ได้จากทัศนคติของผู้เรียนที่มีต่อการมองปัญหาเหล่านี้ ซึ่งสอดคล้องข้อมูลป้อนกลับที่รวบรวมได้จากการ ตระเวนในภูมิภาคก่อนๆ สามารถนำไปใช้อ้างอิงในโอกาสต่อไป

4.7.1.4 การเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและองค์ความรู้ของผู้ชม

การเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและองค์ความรู้ของผู้ชม สะท้อนได้จากการมีส่วนร่วมของผู้ชมในการเสนอทางออกให้กับผู้ประสบปัญหาด้วยการปรึกษาพ่อแม่ อาจารย์ หรือเพื่อนสนิท และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างคณะและครู ครูอาจารย์ เจ้าหน้าที่และเยาวชน ดังเช่นทัศนคติที่มีต่อการครองชีวิตของบุคคลว่า ทุกคนมีสิทธิพลัดปลั่งในพฤติกรรมที่สามารถไปทั้งนรกและสวรรค์ ขึ้นอยู่กับการกระทำของตนว่า เป็นบุญหรือบาปจึงพึงตระหนักในการกระทำของตนเสมอ ดังที่ละครสอนไว้หรือการสรุปฝากข้อคิด “ดูแบบอย่างเพื่อไปพัฒนาชุมชน” (อาจารย์ประจำศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอนางรอง, บันทึกสนทนา, 5 มกราคม 2540)

4.7.2 ด้านทีมงานคณะ แบ่งตามลักษณะที่เกิดได้แก่

- 4.7.2.1 สามารถสร้างความบันเทิง การมีส่วนร่วมทางอารมณ์และความสัมพันธ์ของผู้ชมกับกิจกรรม
- 4.7.2.2 ได้ทดลองค้นหา ปรับเปลี่ยน ค้นพบและเพิ่มเติมวิธีการใช้ให้สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย
- 4.7.2.3 สามารถตรวจสอบความรู้ ความเข้าใจและทัศนคติของผู้ชม
- 4.7.2.4 ได้กระตุ้นให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ นักเรียน และผู้ชมในวัยที่หลากหลายให้ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาและเสนอวิธีป้องกันแก้ไขร่วมกัน
- 4.7.2.5 ได้เสนอความคิดเห็นของกลุ่มคณะและข้อมูลย้อนกลับที่น่าสนใจ ผู้ชมตั้งข้อสังเกตต่อสิทธิทางเพศและประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับการนำไปปรับใช้ดำเนินชีวิต
- 4.7.2.6 ได้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อนำไปปรับใช้ในกระบวนการใช้ครั้งต่อไป
- 4.7.2.7 ได้ใช้กระบวนการจัดกิจกรรมอย่างมีศักยภาพในการพัฒนาจิตสำนึกทางจริยธรรมและ คีลธรรมทางเพศแก่บุคคล
- 4.7.2.8 ได้เสนอกระบวนการให้การศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้เรียนและผู้สอนแก่นักศึกษา เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน อาจารย์ ผู้สนใจ เพื่อนำไปปรับใช้ทำงาน
- 4.7.2.9 ได้ข้อมูลย้อนกลับที่หลากหลาย โดยมีค่าเฉลี่ยด้านทัศนคติจากบุคคลในภูมิภาคที่ต่างกันซึ่งมีความสอดคล้องกันและที่ยังตรงมากขึ้น

กิจกรรมหลังการแสดงละครในภาคเหนือ

4.1 การใช้เกมสนทนาการทำนายดวงชะตา

เมื่อการแสดงจบลง ผู้ดำเนินรายการสรุปละครและโยงเข้าเรื่องดวง พร้อมขออาสาสมัครตัวแทน ผู้ชมชาย หญิงเพศละ 1 คน ร่วมเล่นเกมสนทนาการเชิขมซี โดยฝ่ายเทคนิคเปิดเพลงเชิขมซีเสียงรัก จึงตามด้วยการทำนายผลดวงชะตา บางแห่ง เช่นที่ศูนย์บริการการศึกษาณอกโรงเรียนอำเภอแม่จัน ไม่ใช่ชั้นตอนนี้ แต่ให้เริ่มด้วยตัดสินตัวละคร

4.2 การตัดสินตัวละคร

การตัดสินตัวละคร เริ่มจากผู้ดำเนินรายการนำเข้าสู่บรรยากาศ “เกมโชว์” โดยชักชวนผู้ชม ดังเช่นที่ สนธยา สุฎฎา (บันทึกสนาม, 17 มกราคม 2540) กล่าวว่า “น้องเคยดูเกมโชว์ในรายการทีวีไหม เราจะให้น้องเล่นเกม มีตัวละครอยู่ 4 แผ่นป้าย จะมีปุ่มสัญญาณอยู่ที่พื้น ให้น้องกดปุ่มด้วยการกระตืบเท้าอย่างนี้ (ย้ำเท้าซ้ำหลายๆ ครั้ง-ผู้วิจัย) ใครทำสายไฟจะติดเองโดยอัตโนมัติ แล้วให้น้องตัดสินตัวละคร โอเคไหม” เพื่อตัดสินตัวละครที่ถูกสมมุติเป็นแผ่นป้าย ให้ตัดสินเพียง 4 แผ่น คือ มาลี มาลาศรรวม พาเมลา พร้อมขอเหตุผลและผู้ชมอื่นร่วมลุ้นให้กำลังใจ ส่วนที่โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 24 ซึ่งเป็นรอบสุดท้ายในการตระเวนภาคนี้ การตัดสินให้เหตุผลเฉพาะผู้ที่ถูกตัดสินลงนรกเท่านั้น อาจมีตัวละครหลักออกมาแก้ข้อกล่าวหา และให้ผู้ชมแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรมในบางแห่งใช้วิธียกมือสนับสนุนหรือคัดค้าน และร่วมเสนอทางออกในการแก้ปัญหา สรุปการตัดสินตัวละคร จะเห็นว่าชั้นตอนนี้เริ่มด้วยวิธีการใช้ความบันเทิงในการกระตุ้นผู้ชมและละลายพฤติกรรมเพื่อให้เกิดการกล้าแสดงออกทางทัศนคติอันนำไปสู่การอภิปรายระหว่างผู้แสดง ผู้ชมครู อาจารย์ เขวาวชน ชาวบ้านร่วมกัน

4.3 การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย

ในการเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกายนี้ ผู้แสดงที่ดำเนินกิจกรรมกับผู้แสดงที่นั่งแทรกระหว่างผู้ชม จะตั้งประเด็นซักถามถึงเหตุการณ์สมมุติระหว่างผู้หญิงแต่งกายเรียบร้อยกับไม่มีติด “ขอบดูแบบไหน” หรือการที่ผู้หญิงจะถูกกระทำชำเรามาจากสาเหตุอะไร เพื่อนำเข้าสู่ประเด็นเรื่องการแต่งกาย โดยตัวละครพาเมลาตั้งข้อสังเกตต่อเรื่องดังกล่าว เปิดให้ผู้ชมทุกวัยมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น จึงตามด้วยการเสนอข้อมูลย้อนกลับจากการตระเวนแสดง ดังที่ ประดิษฐ ประสาททอง (บันทึกสนาม, 17 มกราคม 2539) กล่าวว่า “ผู้ชายมองผู้หญิงไม่ค่อยเห็นเสื้อผ้าของผู้หญิงเท่าไร ถ้าผู้ชายมีพื้นฐานจิตใจจะมองอย่างนั้น อีกอย่างคือ อิทธิพลของสื่อ จากละคร วิทยุ นอนกันบนเตียง น่องๆ อาจสัมพันธ์กับชีวิตจริงคนละเรื่อง” พร้อมอธิบายสาเหตุจากข้อมูลย้อนกลับส่วนใหญ่ที่ได้ว่ามีสองประการ คือ ข้อหนึ่งทางด้านตัวผู้หญิง โอกาสและสถานที่เอื้ออำนวยให้เกิดปัญหา ข้อสองมาจากพื้นฐานจิตใจของผู้ชาย ส่วนการแต่งตัวเป็นปัจจัยเสริม หลังจากนั้นอาจขอความคิดเห็นเพิ่มเติมจากอาจารย์ หรือตามด้วยการสรุปประเด็นดังกล่าว

4.4 การใช้คำถามพิเศษ

การใช้คำถามพิเศษ เพื่อตรวจสอบความเข้าใจของผู้ชมที่ต่อประเด็นปัญหาหลักๆ ที่ละครได้นำเสนอนั้น ผู้ดำเนินกิจกรรมจะซักถามผู้ชมถึงพฤติกรรมและการเที่ยวหญิงบริการของผู้ชาย เพื่อสร้างบรรยากาศให้ผู้ชมเกิดความสนใจอยากมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น และใช้คำถามพิเศษโดยสมมุติเหตุการณ์เพื่อให้ผู้ชมแสดงความคิดเห็นใน 3 ข้อ (บันทึกสนาม, 12 มกราคม 2540) ที่ว่า

4.4.1 วันหนึ่งพบว่าแฟนที่ที่คุณ (ผู้หญิง-ผู้วิจัย) รักมากไปขึ้นใจเพื่อนสาวโดยที่เพื่อนไม่ยินยอมยังคิดจะรักผู้ชายคนนี้และแต่งงานด้วยไหม

4.4.2 สมมุติว่าวันหนึ่งเพื่อนชวนคุณ (ผู้ชาย-ผู้วิจัย) ไปเที่ยวหญิงบริการ แล้วคุณเปิดประตูไปพบแฟนเป็นโสเภณี รู้สึกอย่างไร จะยังรักและแต่งงานด้วยไหม

4.4.3 ถ้าเพื่อนสนิทคุณ (ทั้งสองเพศ-ผู้วิจัย) ไปติดเชื้อ คุณจะคบเขาไหม และถ้าเป็นแฟนที่คุณรักมากกำลังจะแต่งงาน คุณจะยังรักและแต่งงานกับเขาไหม

จะเห็นได้ว่าคำถามพิเศษทั้ง 3 ข้อนี้คณะใช้เพื่อตรวจสอบความเข้าใจของผู้ชมที่มีต่อสถานการณ์ต่างๆ ตามวัตถุประสงค์โครงการฯ ผลดีซักถามโดยไม่กำหนดขั้นตอนการใช้ตามลำดับตายตัว คำนี้ถึงบรรยากาศและความสนใจของผู้ชม นิยมใช้ในรอบเวทีปิดหรือสถานศึกษา ถัดมาผู้แสดงแลกเปลี่ยนข้อมูลย้อนกลับที่จากการตระเวนแก่ผู้ชมพร้อมทั้งตั้งข้อสังเกต ดัง ประดิษฐ์ ประสาททอง กล่าวไว้ที่โรงเรียนจำเมือง (บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2540) ว่า

... ผู้หญิงร้อยละ 80% จะให้อภัยผู้ชายที่ไปทำร้ายเพื่อนผู้หญิง แต่ผู้ชายร้อยละ 90 % พบว่า ถ้าแฟนไปเป็นโสเภณีนี้อะไรแล้ว เพราะว่า 1. เสียความบริสุทธิ์ หรือ 2. เขามีเพศสัมพันธ์มาแล้วและนำอวัยวะที่มีภรรยาเมื่อติดเป็นโสเภณี ก่อนจะทำอะไรคิดถึงวันข้างหน้า จะทำอะไรให้คิดถึงให้ตรงสัณนิษฐาน น่าสังเกตว่า ผู้หญิงส่วนใหญ่ให้อภัยผู้ชาย แต่จะเห็นว่าผู้ชายส่วนใหญ่จะไม่ให้อภัยผู้หญิง ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ชายตอบว่า "ไม่รัก" โดยร้อยละ 99 % กล่าวว่าไม่แต่งงานด้วย และอีกส่วนน้อยที่บอกว่ารัก เพราะกลัวติดเชื้อกลัวไม่มีบุตร สูญเสียแฟน และกลัวสังคม แต่มีเพียง ชาย 1 คนและหญิงที่มีอีก 1 คน จากการถามมาทั้งหมด 20 รอบได้ ที่ตอบจะอยู่ถึงวินาทีสุดท้าย ซึ่งเป็นน้ำหนักขณะที่เราอยากถ่ายถอดกลับไป ...

คำถามพิเศษ 3 ข้อนี้ ไม่นิยมใช้ในรอบเวทีเปิด เนื่องจากบรรยากาศมักไม่เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นเช่นนี้ คำถามพิเศษนี้จึงใช้ได้ดีกับรอบเวทีปิดทุกแห่ง ซึ่งสามารถประเมินผลการรับรู้และเข้าใจของผู้ชมทั้งในสถานประกอบการเยาวชน ปัญหาจริยธรรมทางเพศ และเอดส์ ทำให้ได้ข้อมูลย้อนกลับที่มีความหลากหลาย สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นด้านทัศนคติทางเพศในโอกาสต่อไป ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาจิตสำนึกทั้งผู้ให้และผู้รับในขณะเดียวกัน

4.5 การอภิปรายอิสระตามความสนใจผู้ชม

กิจกรรมหลังการแสดงที่ใช้การอภิปรายอิสระตามความสนใจผู้ชมในภาคนี้ มีเฉพาะรอบการแสดงที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย โดยไม่มีการนำด้วยเกมสนทนาการทำนายดวงชะตา และเกมไขว้ตัดสินตัวละคร หรือวิธีการในขั้นตอนอื่น แต่เป็นการแลกเปลี่ยนความสนใจที่มีต่อละคร ซึ่งส่วนมากผู้ดำเนินรายการชักถามผู้ชม เช่น “ถ้ามีน้องสาวอย่างมาลี จะแนะนำทางออกอย่างไร” หรือ “คุณแล้วรู้สึกอย่างไร” “บางคนว่าเราทำลายวัฒนธรรม ใครมีความคิดเห็นอย่างไร” (ประดิษฐ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 12 มกราคม 2540) เป็นการอภิปรายโดยตรงอย่างเป็นทางการระหว่างผู้ชมและคณะ

4.6 การสรุปกิจกรรม

ก่อนจบกิจกรรม คณะจะกล่าวสรุปกิจกรรมโดยรวบรวมความคิดจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นมาสรุป พร้อมเสนอความคิดเห็นของคณะ ตั้งข้อสังเกตและเปิดประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างกระแสการอภิปรายอย่างต่อเนื่อง ดังที่ ประดิษฐ ประสาททอง กล่าวที่ ชุมชนบ้านถ้ำ-บ้านปิน (บันทึกสนาม, 16 มกราคม 2540) และโรงเรียนดงเจนวิทยาคม (บันทึกสนาม, 17 มกราคม 2540) สรุปได้ว่า

... เรื่องของวัยรุ่นนั้นมีความจำเป็น เพราะเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต เรื่องราวที่แสดงเป็นเรื่องจริงที่รวบรวมได้ และได้คว่ำชีวิตวัยรุ่นไปมากจากการตัดสินใจอะไรที่ผิดพลาด ซึ่งหากประสบปัญหาอะไรอย่าตัดสินใจตามลำพัง อย่าอยู่คนเดียว ควรปรึกษาหารือกับคนใกล้ตัว อาจเป็นเพื่อนที่สนิท พ่อแม่ หรือครู จะนำไปสู่เรื่องที่สามารถแก้ไขได้ การรณรงค์ที่ผ่านมาอยู่ในความกลัวและเกลียด แต่สิ่งหนึ่งที่หายไปในการรณรงค์คือความเข้าใจ โลกเอดส์เป็นเรื่องน่ากลัวก็จริงแต่ความเข้าใจคือสิ่งที่สำคัญที่สุด สิ่งผู้ติดเชื้อมากที่สุดคือความโดดเดี่ยว ลองนึกถึงตัวเอง ถ้าวันหนึ่งขึ้นมาพบว่าตัวเองเป็นเอดส์และถูกรังเกียจเรารู้สึกอย่างไร ...

จะเห็นได้ว่า บทสรุปเป็นวิธีหนึ่งในการรณรงค์ให้เกิดความเข้าใจต่อสถานการณ์เอดส์ ด้วยการถ่ายทอดประสบการณ์ที่ได้จากบทเรียนและการแลกเปลี่ยน เพื่อเสนอแนวทางในการแก้ไขหรือลดปัญหาสำหรับบุคคล พร้อมสร้างกระแสวิพากษ์วิจารณ์ให้เกิดขึ้น ถัดมาจึงตามด้วยการขอความร่วมมือการออกแบบสอบถาม และกล่าวขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรม ดังเช่น ขอขอบคุณโรงเรียนจำเมืองวิทยาคมที่ให้ออกมาแสดง มุสธนิธิพันธ์ุชนบทที่ช่วยประสานงาน อาจารย์มุกดา อินตะสาร เอื้อเฟื้อที่พักผู้ชมทุกท่านและขอแสดงความเสียใจกับอาจารย์ดำรง บุญกาล ด้วยการยินยอมอาศัย (พฤษัท พทกุลบุตร, บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2540) บางแห่งมีนักเรียนหรืออาจารย์ร่วมสรุปประเด็นและมอบของที่ระลึก โดยส่วนมากจะฝากข้อคิดให้เยาวชนพิจารณาสาระที่ได้จากละครนำไปใช้พัฒนาตนเองต่อ หลังจากนั้นฝ่ายเทคนิคเปิดเพลงที่สอดคล้องกับเนื้อหาสรุปเพื่อเสริมบรรยากาศ เช่น “เพลงเรื่อรักกระต่าย” จึงปิดกิจกรรมด้วยการสรุป การกล่าวขอบคุณ รวมทั้งการเปิดเพลงสรุป เท่ากับเป็นวิธีการหนึ่งที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้ชมให้บรรลุผลยิ่งขึ้น

ดังนั้นกิจกรรมหลังการแสดง จึงเป็นวิธีหนึ่งในการตรวจสอบการรับรู้และเข้าใจของผู้ชมที่มีต่อบทเรียน และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ โดยใช้เวลาในขั้นตอนนี้ทั้งสิ้นประมาณ 40-60 นาที ตามสภาพความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสามารถตรวจสอบผลของขั้นตอนนี้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ดังนี้

4.7 ด้านผลการใช้ที่ได้จากกิจกรรมหลังการแสดง

4.7.1 ด้านผู้ชม

4.7.1.1 ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม

ปฏิกริยาตอบสนอง การมีส่วนร่วมและความสนใจของผู้ชม สามารถสังเกตเห็นได้ว่าผู้ชมมีความกระตือรือร้นเป็นอาสาสมัครเล่นเกมสนทนาการ หรือร่วมให้กำลังใจ โดยมีปฏิกริยาแสดงอาการหัวเราะขบขัน แขนง ผีปาก ปอบมือ ส่งเสียงกรี๊ดร้องสนับสนุนในการทำนายผลดวงชะตาและผู้แสดง เมื่อพามาเล่าตั้งข้อสังเกตเรื่องการแต่งกาย ผู้ชมแสดงมีส่วนร่วมทางอารมณ์ด้วยการ พูดบอกรัก ตะโกน “เชียร์” ให้ตัดลิ้นตัวละคร 4 ตัวขึ้นสวรรค์ลงนรกอย่างสนุกสนาน ยกมือสนับสนุนและคัดค้าน ตั้งใจฟัง หรือแสดงความคิดเห็นตามความรู้สึกของแต่ละบุคคลต่อประเด็นคำถามที่ผู้ดำเนินรายการสมมุติให้เต็มที่ กลุ่มเป้าหมายบางแห่งผู้ชมช่วยสรุปกิจกรรมและมอบของที่ระลึก จะเห็นได้ว่า ความสนใจปฏิกริยาตอบสนองและการมีส่วนร่วมของผู้ชม เป็นไปอย่างบันเทิงและให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

4.7.1.2 การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละคร

การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละครของผู้ชม สามารถเห็นได้จากการตัดลิ้นตัวละคร ดังกรณีที่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอแม่จัน ชุมชนบ้านต้า-บ้านป็น โรงเรียนดงเจนวิทยาคม โรงเรียนจำเมือง (บันทึกสนาม, 12, 20 มกราคม 2540) ประมวลผลได้ว่าทั้งฝ่ายชายและหญิงให้มาลิ้นสวรรค์ เนื่องจากเห็นว่าสภาพแวดล้อมไม่ดีและขาดความอบอุ่นจากครอบครัว “ถ้ามาลิ้นมีจริยธรรมและความคิดที่ดีควรขึ้นสวรรค์” (ผู้ชม, บันทึกสนาม) และสำนักได้ กรณีให้ลงนรกได้จากทัศนคติเสริมของฝ่ายชาย โดยมองว่ามาลิ้นประพฤติ ตัวไม่ดี “ชายตัว” ส่วนมาลาฝ่ายหญิง ตัดลิ้นให้ขึ้นสวรรค์ เพราะสำนักผิดได้ ในกรณีลงนรก เป็นทัศนคติจากผู้ชมชายและหญิง ซึ่งเห็นว่ามาลาผิดศีลธรรม ช่มชืด เทียวผู้หญิงไม่รักษาสัญญา ดังที่นักศึกษาสงฆ์ท่านหนึ่ง (บันทึกสนาม) กล่าวว่า “เห็นว่าผู้หญิงต้องชายตัวเพราะพ่อแม่ แต่มาลาไปเที่ยวผิดศีล ผิดลูกผิดเมียเป็นบาป” สำหรับตัวละครกรรม เมื่อขอคำตัดสินด้วยการยกมือ ผู้ชมส่วนใหญ่ให้กรรมลงนรก อันเนื่องมาจากได้ชมขึ้นผู้หญิง ชวนเพื่อนไปในทางที่ไม่ดี และเห็นว่าตัวละครพามาเล่าควรขึ้นสวรรค์ เนื่องจากมองว่ามาลาสงสารและมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว

จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมกับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งสามารถอธิบายและให้เหตุผลประกอบ พร้อมทั้งมีการสนับสนุนและคัดค้าน ผู้ชมส่วนใหญ่ทั้งชายหญิงให้มาลิ้นสวรรค์ ให้พามาเล่า มาลาและกรรมลงนรก โดยกรณีที่แตกต่างกันไปมีทั้งผู้ชมเพศเดียวกับตัวละครและเพศตรงข้าม เกณฑ์การตัดสินของผู้ชมอิงหลักศีลธรรมเห็นว่าพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม คือการผิดศีล ข้อความซึ่งปรากฏในตัวละครชายชัดเจนมากกว่า ในขณะที่ตัวละครหญิงมีเหตุผลต่อการประพฤติผิดในภาวะจำเป็น การให้อภัยด้วยการมองเห็นจริยธรรมและความสำนึกผิดชอบ แสดงให้เห็นว่าผู้ชมรับรู้และความเข้าใจตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชน

4.7.1.3 การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณ์เยาวชน จริยธรรมทางเพศ และเอดส์

การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณ์เยาวชน
จริยธรรมทางเพศ และเอดส์ระหว่างผู้ชมและคณะ ปรากฏเห็นได้ชัดตั้งแต่การนำเข้าสู่เรื่องของการแต่งกาย โดยซักถามผู้ชมชายที่ศูนย์บริการการศึกษาณโรงเรียนอำเภอแม่จัน ชุมชนบ้านถ้ำ-บ้านปิน โรงเรียน ดงเจนวิทยาคม โรงเรียนจำเมืองวิทยาคม (บันทึกสนาม, 12-20 มกราคม 2540) พบว่า ผู้ชมส่วนใหญ่ สนใจและชอบมองผู้หญิงแต่งกายไม่มีมิดชิด เมื่อให้อาจารย์แสดงความคิดเห็นมองว่า เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะ สร้างความสนใจร่วมกับรูปร่างหน้าตาและเกิดความรู้สึกอยากมีความสัมพันธ์ ผู้ชมวัยรุ่นทั้งหญิงและชาย เห็นพร้อมว่า นอกจากเหตุผลนี้แล้วขึ้นอยู่กับจิตใจของแต่ละบุคคล ถ้าไม่ดีอาจก่อให้เกิดปัญหาหามขื่นขื่น จะเห็นได้ว่าทัศนคติของผู้ชมที่แลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาเยาวชน สอดคล้องกับข้อมูลย้อนกลับจาก การลงพื้นที่ของคณะที่ผ่านมา เรื่องดังกล่าวมีสาเหตุจากกรณีของผู้หญิงอยู่ในสถานการณ์ที่เอื้อให้เกิด ปัญหาและสภาพจิตใจของผู้ชาย ซึ่งการแต่งกายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาได้

การแลกเปลี่ยนด้านทัศนคติทางเพศ ด้วยการนำผู้ชมเพื่อเข้าสู่คำถาม พิเศษ ผู้ชมส่วนใหญ่มองว่า อาชีพโสเภณีเป็นเรื่องที่น่ารังเกียจ เป็นสิ่งเลวร้าย ในขณะที่พฤติกรรมของผู้ชาย ที่มีต่อการเที่ยวหญิง ค่าประเวณีถือเป็นเรื่องธรรมดา ดังผู้ชมหญิงในกลุ่มแม่บ้านท่านหนึ่ง (บันทึกสนาม, 16 มกราคม 2540) กล่าวว่า “ไปเที่ยวไม่เป็นไร แต่ต้องรู้จักวิธีป้องกันการติดเชื้อ ถึงจะห้ามไม่ให้ไปก็เป็น ไปไม่ได้ แต่ต้องให้ระวัง” ส่วนกลุ่มวัยรุ่นหญิงส่วนใหญ่และชายส่วนน้อยเห็นว่า พฤติกรรมดังกล่าวนี้เป็น การไม่สมควรไม่เหมาะสม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงทัศนคติทางเพศที่สืบเนื่องมาจากพื้นฐานจิตใจที่ถูกปลูกฝังมา

ส่วนคำถามพิเศษจากกลุ่มเป้าหมาย 4 แห่งในแหล่งเดิม สุ่มผู้ตอบ ประมาณ 15 คน เมื่อเกิดเหตุการณ์สมมุติในกรณีที่ผู้ชายไปชื่นใจเพื่อนสาว ผู้ชมหญิงเห็นว่า ผู้ชาย ไม่ซื่อสัตย์ทำร้ายเพื่อน ขอมริบไม่ได้และไม่ให้อภัย หากผู้ชายสามารถอธิบายมีเหตุผลที่ฟังได้ให้อภัย แต่เลิกคบเนื่องจากเกรงว่าวันหนึ่งอาจทำร้ายตนดังเช่นเพื่อนได้ ส่วนกรณีเมื่อหญิงคนรักไปประกอบอาชีพ ค่าประเวณี ผู้ชมชายรู้สึกตกใจ เสียใจ และเห็นว่าผู้หญิงประพฤติตนไม่ซื่อสัตย์ไม่ให้อภัย ถ้ามีเหตุผลพูดคุย ฟังได้จะหาทางช่วยให้เลิก หากเลิกอาจจะรัก อาจจะแต่งงานและไม่แต่งงาน แต่ทุกคนมีความรู้สึกที่เปลี่ยน ไป สำหรับกรณีคนใกล้ชิดติดเชื้อเอดส์ ผู้ชมทั้งชายและหญิงเห็นว่าเพื่อนมีความสำคัญทุกคนต้องมีเพื่อน เพื่อปรึกษาปัญหา ถ้าเกิดเหตุการณ์เช่นนี้กับเพื่อนจะยังคบและให้กำลังใจ โดยผู้ชมชายแสดงความรู้สึกในเชิงที่ว่าให้ความสนิทสนมลดลง เพราะกลัวการติดเชื้อ ในขณะที่ผู้ชมหญิงเห็นว่า จะให้ความสนิทสนมเช่นเดิม ดังที่ผู้ชมหญิงท่านหนึ่งกล่าวว่า “เชื้อเอดส์ไม่ได้ติดง่าย ๆ ไม่กลัวสังคม จะช่วยให้กำลังใจให้ความสนิทสนม ทำตัวปกติ” (ผู้ชม, บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2540) ถ้ากรณีดังกล่าวเป็นแฟนคนรัก ทุกคนบอกว่ารัก แต่ไม่แต่งงาน จะให้ความอบอุ่นแบบเพื่อน เนื่องจากผู้ชมชายกลัวสังคมไม่ยอมรับกลัวเป็นหม้ายไม่มีทายาท สืบสกุล ผู้ชมหญิงเห็นว่าต้อง “คิดดูก่อน” ใช้เวลาไตร่ตรอง มีเพียงผู้ชมหญิง 1 ท่านในจำนวนผู้ตอบทั้งสิ้น บอกว่า “แต่ง เพราะสงสารอยากให้กำลังใจ” โดยไม่กลัวเป็นหม้ายและไม่จำเป็นต้องมีเพศสัมพันธ์หรือ มิตรู (ผู้ชม, บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2540)

จะเห็นได้ว่าการแลกเปลี่ยนด้วยคำถามพิเศษในข้อ 1 และ 2 ผู้ตอบ มีความเห็นต่อพฤติกรรมดังกล่าวเป็นสิ่งไม่เหมาะสม การให้อภัยปรากฏในความรู้สึกของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย สอดคล้องกับข้อมูลย้อนกลับที่คณะได้จากการตระเวนที่ผ่านมาเป็นสิ่งสนับสนุนทัศนคติความไม่เสมอภาคทางเพศในสังคมได้ชัด อันเป็นข้อสังเกตที่คณะฝากไว้ ส่วนคำถามในข้อ 3 จะเห็นว่าผู้ชมรับรู้และเข้าใจในปัญหาเอดส์ที่เกิดขึ้นกับคนใกล้ชิด แต่มีข้อยกเว้นกรณีที่ต้องใช้ชีวิตร่วมกับผู้ป่วย ถือเป็นอีกเรื่องสำหรับการตัดสินใจ เพราะกลัวและไม่มั่นใจการการยอมรับของสังคม ผู้หญิงตระหนักและเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นกับบุคคลใกล้ชิดโดยเฉพาะคนรักมากกว่าผู้ชาย กล่าวได้ว่าผลที่ได้เป็นข้อมูลย้อนกลับที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้เรียนและผู้สอนร่วมกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีหนึ่งในการเก็บข้อมูลสนามของคณะ

4.7.1.4 การวิพากษ์วิจารณ์ตามความรู้สึกนึกคิดต่อการแสดงละคร

การวิพากษ์วิจารณ์ตามความรู้สึกนึกคิดต่อการแสดงละครในรอบเวทีเปิดที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ จังหวัดเชียงราย (บันทึกสนาม, 12 มกราคม 2539) พบว่า ผู้ชมแสดงทัศนคติต่อละคร โดยมองว่าวิธีดำเนินงานของคณะมีความแปลกและไม่เป็นการทำลายวัฒนธรรม แต่เป็นการประยุกต์ใช้อย่างน่าสนใจ ทั้งให้สาระและความบันเทิงสอดแทรกไปอย่างกลมกลืน เนื้อหาและรูปแบบเหมาะสมสื่อเรื่องราวให้เข้าใจได้ จะเห็นได้ว่า ข้อมูลย้อนกลับดังกล่าว สามารถประเมินผลการจัดกิจกรรมในรอบเวทีเปิดตามจุดมุ่งหมายของการแสดงได้

4.7.1.5 การเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและองค์ความรู้ของผู้ชม

การเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและองค์ความรู้ของผู้ชม สะท้อนได้จากการร่วมเสนอทางออกให้ตัวละครเมื่อประสบปัญหา เช่น ปรีกษาเพื่อน ญาติผู้ใหญ่ หรือ “ให้น้องบารชี เพราะในทางโลกกับทางธรรมจะทำให้จิตใจแตกต่างกัน” (ผู้ชม, บันทึกสนาม, 12 มกราคม 2539) รวมทั้งนักเรียนและอาจารย์ร่วมกล่าวขอบคุณ โดยจะนำข้อคิดจากการชมละครไปปรับใช้ดำเนินชีวิตต่อไป หรือ “ขอบคุณที่ให้ข้อคิดในการสร้างจิตสำนึกที่ดีแก่นักเรียน ให้นักเรียนนำไปใช้พัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าสืบไป” (อาจารย์โรงเรียนจำเมืองวิทยาคม, บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2539) หรือ จากการร่วมสรุปกิจกรรม เช่นที่ อาจารย์โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 24 (บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2539) กล่าวว่า

... สถานการณ์เอดส์ปัจจุบันน่าเป็นห่วงมาก โรงเรียนเราเปิดมา 3 ปีแล้ว มีนักเรียนจำนวนไม่น้อยที่มีโอกาสเสี่ยงต่อสถานการณ์เอดส์และคงเลวร้ายกว่านี้ในอนาคต อีกอย่างหนึ่งเทศกาลตรุษจีนคือวันขึ้นปีใหม่ของไทยภูเขา ที่ทราบมาเป็นวันหนึ่งที่จะก่อให้เกิดการเผยแพร่โรคเอดส์ ขอให้นักเรียนชาวไทยภูเขานำข้อคิดที่ได้จากละครไปขยายต่อบอกพ่อแม่พี่น้องของเรา ...

จากที่กล่าวแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ หรือองค์ความรู้ของผู้ชม โดยการเสนอทางออกให้ตัวละครเป็นวิธีร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหาในเบื้องต้น นอกจากนี้ยังสะท้อนคาดหวังของอาจารย์ที่มีต่อนักเรียนในการนำบทเรียนที่ได้รับไปพิจารณาต่อและนำไปปฏิบัติเผยแพร่ความรู้แก่ชุมชน เพื่อพัฒนาจริยธรรมที่เหมาะสม

4.7.2 ด้านทีมงานคณะ แบ่งตามลักษณะที่เกิดได้แก่

- 4.7.2.1 สามารถสร้างความบันเทิง การมีส่วนร่วมทางอารมณ์และความสัมพันธ์
ของผู้ชมกับกิจกรรม
- 4.7.2.2 ได้ทดลอง ค้นหา ปรับเปลี่ยน ค้นพบและเพิ่มเติมวิธีการใช้ให้
สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย
- 4.7.2.3 สามารถตรวจสอบความรู้ ความเข้าใจและทัศนคติของผู้ชม
- 4.7.2.4 ได้กระตุ้นให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ นักเรียน และผู้ชมใน
วัยที่หลากหลายให้ร่วมแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาและเสนอวิธีป้องกันแก้ไขร่วมกัน
- 4.7.2.5 ได้เสนอความคิดเห็นของกลุ่มคณะและข้อมูลป้อนกลับที่น่าสนใจสู่ผู้ชม
ตั้งข้อสังเกตต่อสิทธิทางเพศและประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับการนำไปปรับใช้ดำเนินชีวิต
- 4.7.2.6 ได้ข้อมูลป้อนกลับเพื่อนำไปปรับใช้ในกระบวนการใช้ครั้งต่อไป
- 4.7.2.7 ได้ใช้กระบวนการจัดกิจกรรมอย่างมีศักยภาพในการพัฒนาจิตสำนึกทาง
จริยธรรมและศีลธรรมทางเพศแก่บุคคล
- 4.7.2.8 ได้เสนอกระบวนการให้การศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้เรียนและ
ผู้สอนแก่นักศึกษา เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน อาจารย์ ผู้สนใจ เพื่อนำไปปรับใช้ทำงาน
- 4.7.2.9 ได้ข้อมูลป้อนกลับที่หลากหลาย โดยมีค่าเฉลี่ยด้านทัศนคติจากบุคคล
ในภูมิภาคที่ต่างกันซึ่งมีความสอดคล้องและเที่ยงตรงมากขึ้น

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่ากระบวนการแสดง มีรายละเอียดขั้นตอนวิธีการใช้อย่างเป็นระบบและอาจ
ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพกลุ่มเป้าหมายของแต่ละภูมิภาค สามารถศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการและผลของ
การแสดงละครเรื่องมาลัย มงคล ที่มีต่อการพัฒนาคนและสังคม ได้ตามลำดับดังจะกล่าวในบทวิเคราะห์
การศึกษากระบวนการและผลของการแสดงต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทวิเคราะห์การศึกษากระบวนการและผลการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของโครงการสื่อชาวบ้านเพื่อพัฒนา
มนุษย์และสังคม จากกระบวนการแสดงละครเรื่องมาลัย มงคล ทั้ง 4 ภูมิภาคในประเทศไทย

จากที่นำเสนอลักษณะวิธีการและผลที่ได้จากกระบวนการแสดงใน 4 ภูมิภาค เมื่อนำมาพิจารณา
ศึกษาและวิเคราะห์ ตามลำดับใน 4 ขั้นตอนหลักพบว่า

1. การเตรียมการแสดง คือ การเตรียมกิจกรรมการเรียนการสอน
  2. กิจกรรมก่อนการแสดง คือ การจัดกิจกรรมนันทนาการเพื่อสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นให้เกิดการ
เรียนรู้ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
  3. การแสดงละคร คือ การใช้สื่อบุคคลที่ถ่ายทอดบทเรียนสำคัญด้วยรูปแบบละครเพื่อการเรียนรู้
  4. กิจกรรมหลังการแสดง คือ กิจกรรมเสริมบทเรียนและประเมินผลการเรียนการสอน
- ในแต่ละขั้นตอนเหล่านี้มีรายละเอียดและวิธีการ คล้ายคลึงและแตกต่างกันตามแต่ละภูมิภาคดังนี้

1. การเตรียมการแสดง หรือการเตรียมกิจกรรมการเรียนการสอน มีขั้นตอนดังนี้

1.1 การวางแผนจัดการแสดง หรือการวางแผนการเตรียมจัดการเรียนการสอนและการใช้
สื่อบุคคล โดยมี 2 ลักษณะได้แก่

1.1.1 การประสานงานพื้นที่ หรือการประสานงานเพื่อเตรียมกลุ่มเป้าหมาย

การประสานงานพื้นที่ หรือการประสานงานเพื่อเตรียมกลุ่มเป้าหมายนี้ ดำเนิน
การโดยอิงแนวคิดในกระบวนการผลิตเป็นหลัก ซึ่งในส่วนของผู้ประสานงานพื้นที่เป็นผู้จัดการค่านึงถึงปัญหา
ความต้องการ และเหมาะสมเป็นไปใดในการลงพื้นที่ มีทั้งกลุ่มเป้าหมายเดิมที่เคยผ่านกระบวนการใช้ละคร
เป็นสื่อรณรงค์ปัญหาเยาวชนมาก่อนและเลือกใหม่ โดยประสานงาน 2 ลักษณะดังนี้

1.1.1.1 การประสานงานผ่านองค์กรภาครัฐ หรือกลุ่มบุคคล

การประสานผ่านองค์กรภาครัฐ หรือกลุ่มบุคคล จากการศึกษาพบว่า
มิได้ปรากฏใช้ในทุกภาค สามารถแยกให้เห็นความชัดเจนดังนี้

- การประสานงานผ่านองค์กรภาครัฐ ดำเนินการเฉพาะภาคกลาง
สำหรับการแสดงในกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนชาย (บ้านกุฎา) และหญิง
(บ้านปราณี) ภาคกลางและเขตปริมณฑล รวมทั้งสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนประจำจังหวัด
ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งผ่านทางสถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนกลาง รวมทั้งองค์กร
ระหว่างประเทศสำหรับการแสดงในจังหวัดกรุงเทพมหานคร เช่น กองทุนเพื่อสตรีแห่งสหประชาชาติ หรือ
UNIFEM UN ผ่านองค์กรช่วยเหลือเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF)

- การประสานผ่านกลุ่มบุคคล เพื่อให้ได้กลุ่มเป้าหมายนั้น จะเห็นว่า ในภาคกลาง มีทั้งประสานงานผ่านคณะกรรมการนิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย และภาคเหนือในจังหวัดเชียงราย ซึ่งติดต่อเยาวชนท้องถิ่นที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ ซึ่งวิธีการดังกล่าวพบในภาคกลางมากกว่าภาคอื่น แสดงให้เห็นถึงการพยายามเปิดภาพการดำเนินงานของ คณะที่มีต่อการพัฒนาเยาวชนและชุมชน ให้แพร่หลายในสังคมเมืองเพื่อให้รวมตระหนักถึงปัญหา เช่นเดียวกับกระจายสื่อละครให้มากขึ้น

1.1.1.2. การประสานงานผ่านองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นและเมืองหลวง

- การประสานงานผ่านองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่น ดำเนินการในทุกภาค โดยให้ตัวแทนองค์กรรับผิดชอบเป็นผู้ประสานงานท้องถิ่น เลือกกลุ่มเป้าหมายจาก

• คณะระบุ ซึ่งเคยไปแสดงในโครงการฯ ปีพ.ศ.2538 เช่น โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย จังหวัดสงขลาผ่านทางโครงการโรงเรียนไทรไหม วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น จังหวัดขอนแก่นผ่านทางมูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 24 จังหวัดพะเยา ผ่านทางมูลนิธิฟื้นฟูชนบท ดังที่ ชวัญหทัย บุญลือ (สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2540) กล่าวไว้

... อย่างพะเยานี้เราพอมีข้อมูลอยู่บ้าง อย่างราชประชานุเคราะห์ เราเอาชายของเด็กที่ตกเขียวได้ข้อมูลจากอาจารย์ที่นั่นสมัยไปทัวร์จังหวัดโคราช แล้วกลุ่มเป้าหมายน่าสนใจ คือ เขามีปัญหา อาจารย์ที่ราชประชานุเคราะห์นี้เขาจะต่อสู้กับพ่อแม่และ agent ที่จะมาดักเขียวเด็ก ครูจะพาหนี ก็หนีเป็นทอดๆ สายๆ ไม่ให้ agent มาตามหรือจับได้ ... อันนี้เราก็บอก ngo ในท้องที่ว่าอยากได้โรงเรียนนี้ด้วยเขาก็จะช่วยประสานให้ ส่วนบ้านถ้า บ้านเป็นนี่จริงๆ เด็กที่ชมรมเพื่อนเดือนเพื่อน คุณกระเป๋ (อาสาสมัครของคณะ-ผู้วิจัย) เคยมาทำอบรมหมู่บ้าน ก็อยากลงต่อเลยขอให้ ngo ช่วยประสานให้ นอกนั้นให้เขาพิจารณาเอง ...

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า คณะมีข้อมูลในพื้นที่เป้าหมายอยู่ส่วนหนึ่ง และให้องค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่นประสานผ่าน โดยคำนึงถึงความน่าสนใจมีปัญหาเหมาะสม สอดคล้องควรแก่การลงพื้นที่ซ้ำ ซึ่งเป็นเสมือนการวางรงค์และติดตามผลการใช้กระบวนการละครให้การศึกษาดูอย่างต่อเนื่อง และน่าจะส่งผลกระทบต่อกลุ่มผู้ชมให้รวมตระหนักในปัญหา พัฒนาทัศนคติตามวัตถุประสงค์ที่คณะตั้งไว้

• ผู้ประสานงานท้องถิ่นอาศัยข้อมูลของพื้นที่เป้าหมายที่มีอยู่ในการเลือกกลุ่มเป้าหมายใหม่ จะเห็นว่าทุกภาคมีเกณฑ์การเลือกที่สอดคล้องกัน โดยพิจารณาถึง

- ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเสี่ยงต่อการติดเชื้อเอดส์
- ความด้อยโอกาสต่อการรับรู้ข่าวสารปัญหา
- คาดหวังให้สื่อมีผลกระทบต่อการพัฒนาของกลุ่มเป้าหมายหลัง

จากจบการแสดง

- เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชน

ส่วนในกรณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือผู้ประสานงานท้องถิ่นได้ตรวจสอบพื้นที่เป้าหมายที่เคยผ่านการใช้สื่อละครจากกลุ่มอื่นเพื่อมิให้เกิดการซ้ำซ้อนในการใช้เพื่อวงรงค์

กล่าวได้ว่าขั้นตอนการประสานงานพื้นที่ หรือเพื่อเตรียมกลุ่มเป้าหมาย แสดงให้เห็นถึงวิธีการทำงานด้านพัฒนาของคณะอย่างชัดเจน แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาหลายๆ แนว ถือว่าการให้ประชาชนหรือปัญญาชนในท้องถิ่น (Local Scholar) องค์กรพัฒนาเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษาจะช่วยให้เกิดการเข้าใจในปัญหา และสามารถเลือกใช้นโยบายในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความต้องการและวิถีชีวิตแต่ละท้องถิ่น โดยการประสานงานทั้งกับภาครัฐ กลุ่มบุคคลหรือองค์กรพัฒนาเอกชน เท่ากับเป็นการสร้างเครือข่าย (Net Work) ของการดำเนินงานในการให้การศึกษาคือเครื่องมือพัฒนาคน และสังคม จะเห็นว่าผู้ประสานงานท้องถิ่นในภาคต่างๆ นอกจากเป็นตัวแทนของหน่วยงานแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นนักวิจัยสำคัญที่ต้องเรียนรู้ศึกษาปัญหาหรือความต้องการสื่อการเรียนรู้และวัฒนธรรมชุมชนในแต่ละท้องถิ่น เช่นเดียวกับเป็นนักพัฒนาอย่างทีคณะเป็นอยู่ ดังนั้นขั้นตอนนี้ถือได้ว่ามีคุณประโยชน์ต่อการดำเนินงานพัฒนาอย่างต่อเนื่องขององค์กรท้องถิ่น ในการแก้ปัญหา พัฒนาคณะและชุมชนด้วยวิธีการที่เหมาะสม

1.1.2 การประชุมเตรียมการแสดง หรือการประชุมเตรียมสื่อและกิจกรรมการเรียนรู้

การประชุมเตรียมการแสดง หรือการประชุมเตรียมสื่อและกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการระดมความคิดเห็นของทีมงานคณะ ณ บ้านพักในทกภูมิภาคเพื่อจัดการแสดง การประชุมมี 2 ลักษณะดังนี้

1.1.2.1 การประชุมเตรียมการแสดงทั่วไป

การประชุมเตรียมการแสดงทั่วไปมีใช้ในทุกภาค โดยผู้ประสานงานพื้นที่เป็นผู้บอกรายละเอียด วัน เวลา สถานที่แสดง จำนวนและลักษณะกลุ่มเป้าหมาย ข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.1.2.2 การประชุมเตรียมการเฉพาะกรณี ในทุกภาคมีขึ้นตามจุดมุ่งหมาย สามารถสรุปให้เห็นได้ 3 ลักษณะดังนี้

- การประชุมเตรียมการสำหรับจัดกิจกรรมพิเศษ เช่น ในภาคกลาง มีพ่อเพลงพื้นบ้านมาร่วมในกิจกรรมที่จังหวัดกาญจนบุรี หรือภาคใต้มีเยาวชนในท้องถิ่นชุมชนเขาคราม มีความสนใจให้คณะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางละคร หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมชุมชนขององค์กรชาวบ้านหนองรี จังหวัดบุรีรัมย์ และภาคเหนือคณะต้องจัดร่วมกับเยาวชนชมรมเพื่อนเดือนเพื่อน ในชุมชนบ้านถ้ำ-บ้านปิน จังหวัดพะเยา รวมทั้งการให้ละครเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ จังหวัดเชียงราย

- การประชุมเตรียมการเพื่อปรับกระบวนการในบางขั้นตอน เช่น ปรับการแสดงใน ภาคกลาง เพิ่มกิจกรรมประชาสัมพันธ์ในภาคใต้ การเตรียมการแสดงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กิจกรรมหลังการแสดงในภาคเหนือ

- การประชุมเตรียมการเพื่อบันทึกหรือเผยแพร่ข้อมูล เป็นการ จัดสรรคนเพื่อบันทึกข้อมูลและฉายวิดีโอทัศน์สำหรับรอบการแสดงพิเศษ ในภาคกลาง เช่น โรงแรมริเจนท์ กรุงเทพฯ และศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย หรือแบ่งคนไปบันทึกการสัมภาษณ์ออกฉายการวิทยุ คอว์เรดิโอโลกสตรีโสบ้านเกิด จังหวัดสงขลา บันทึกวิดีโอทัศน์ความคิดเห็นของผู้ชมทุกภาค

จะเห็นได้ว่าประชุมเตรียมการเฉพาะกรณี ปรากฏในทุกภาค เพื่อให้กระบวนการ ไร้สื่อบุคคลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังแสดงถึงการร่วมมือกับกลุ่มบุคคลในท้องถิ่นเพื่อ เผยแพร่ วัฒนธรรมพื้นบ้าน และให้ความสำคัญกับวิถีจัดการศึกษาและพัฒนาชุมชน

จากที่กล่าวมานั้นสรุปได้ว่าการเตรียมการแสดง คือ การเตรียมกิจกรรมการเรียนการสอน มี 2 ลักษณะ

1. การประสานงานพื้นที่ คือ การประสานงานเพื่อเตรียมกลุ่มเป้าหมาย
2. การประชุมเตรียมการแสดง คือ การประชุมเตรียมสื่อและกิจกรรมการเรียนรู้

กล่าวได้ว่าการประชุมเตรียมการแสดง เป็นการเตรียมสื่อและกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งคณะใน ฐานะผู้ให้การศึกษาควรมีบทบาทในการจัดกระบวนการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน โดยอิง วัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ ดังนั้นผู้สอนหรือครูจึงเป็นผู้กำหนดโดยต้องสามารถวาง แนวทางการหนดกิจกรรมและประสบการณ์ต่างๆ มุ่งแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องเพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุ ผลตามที่ต้องการ (Joseph F. Callahan, Leonard H. Clark, อ้างถึงใน ธีรยุทธ เสนิงค์ ณ อยุธยา, 2538 : 194)

1.2 การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบ หรือการเตรียมสื่อบุคคลและบริบทที่เกี่ยวข้อง

การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบ หรือการเตรียมสื่อบุคคลและบริบทที่เกี่ยวข้อง เป็นการเตรียมพร้อมด้านสื่อและสภาพของห้องเรียน ซึ่งมีวิธีการใน 3 ขั้นตอนดังนี้

1.2.1 การจัดตั้งสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ สำหรับใช้ในกิจกรรมการแสดง หรือ การเตรียมสภาพห้องเรียน เมื่อพิจารณาในทุกภาคจะเห็นว่าวิธีการที่สอดคล้องกันโดย คำนี้ถึงสถานที่ เป็นศูนย์กลางหรือแหล่งเผยแพร่และรวมผู้ชม สรุปได้ดังนี้

1.2.1.1 การเลือกสถานที่ทั้งแบบปิดหรือเวทีปิด เช่น หอประชุม โรงพละ โรงอาหาร รวมไปถึงโรงละคร สำหรับบางสถานศึกษาซึ่งมีทั้งในประเทศไทยและประเทศออสเตรเลีย หรือ สถานที่เปิด แสดงกลางแจ้ง เช่น ในชุมชน วัดหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี ศาลาการศึกษามหาชนทงน้อย และวัดลำไย จังหวัดพัทลุง ศูนย์ข้อมูลทางการศึกษาของชุมชนหนองรี ตลาดในทับบารวาร์ จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนถ้ำปิ่นวิทยาคม จังหวัดพะเยา

1.2.1.2 การเลือกบริเวณที่เหมาะสมทั้งพื้นที่ลานและเวทียกสูง เช่น ลานไทร คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใช้ทั้งพื้นที่ลานไม้ ลานปูน ลานทราย รวมทั้งบนเวทียกสูง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ชุมชนหนองรีมีเวทีสองระดับ และภาคเหนือแสดงบนห้องประชุมชั้น 3 ของโรงเรียนจำเมืองวิทยาคม

1.2.1.3 การขีดช่อง โดยจัดเวทีแสดงตามรูปแบบ เพิ่มหรือลดสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ ตามสภาพของสถานที่เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายการแสดง เช่น รอบพิเศษในภาคกลางเพิ่มสื่อเทคโนโลยีสำหรับเผยแพร่ข้อมูล ทุกภาคเห็นทรรคการเคลื่อนที่ตั้งบริเวณใกล้ทางเข้า-ออกหรือที่สะดวกตาผู้ชม ทั้งแบบซุ้มและแยกส่วนประกอบในรูปแบบที่สะท้อนความเป็นไทย รวมทั้งแบ่งเวลาระหว่างนี้รับประทานอาหารที่เจ้าของสถานที่จัดให้

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนคณะนิชมเลือกสถานที่ซึ่งเอื้อต่อการเรียนรู้โดยคำนึงถึงสภาพของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งทุกแห่งล้วนแสดงถึงการให้บทบาทแก่วัด โรงเรียน และบ้าน เช่น ศาลา ที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาชุมชนอันเป็นพื้นฐานของระบบการจัดและให้การศึกษาในสังคมไทย โดยนำมาใช้ในกิจกรรมของคณะ ด้วยการเลือกบริเวณที่เหมาะสมนิชมแสดงบนพื้นที่ลาน เพื่อให้ผู้ชมได้ใกล้ชิดกับการแสดง สร้างความเป็นกันเองและมีอารมณ์ร่วมได้ง่าย เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของละครประชาชนที่เน้นการมีส่วนร่วมทางความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชมและผู้แสดง ซึ่งการจัดแสดงในลานคณะเชื่อว่าสื่อ (Media) และสาร (Message) จะเข้าถึงประชาชนได้ง่าย เอื้อต่อการบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ส่วนบนเวทีผู้ชมเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องและดำเนินงานด้านนี้โดยตรง ดังนั้นการสื่อสารจึงขึ้นอยู่กับทางเลือกรับตามความสนใจ กล่าวได้ว่าการเตรียมสภาพห้องเรียนมีความจำเป็น ควรเตรียมการสถานที่ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องจัดเตรียมให้เรียบร้อย (ธีรยุทธ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา, 2538 : 217) เช่นเดียวกับการเพิ่มหรือลดสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ ต้องคำนึงถึงสภาพพื้นที่และประเภทของกลุ่มเป้าหมาย หรือผู้เรียนตามวิธีการละครเวทีไทยที่เน้น ความเรียบง่าย สะดวก และใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นห้องเรียนที่พร้อมและเหมาะสมจะส่งผลต่อการเรียนรู้ที่เป็นไปได้เร็วและดีขึ้น นอกจากนี้ทุกภาคจะเห็นการต้อนรับด้วยการจัดอาหารพื้นบ้านพื้นเมืองให้ สะท้อนถึง การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมการกินของแต่ละท้องถิ่น

1.2.2 การประชาสัมพันธ์ คือ การเสนอจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนอย่างไม่เป็นการทางเพื่อชักชวนผู้เรียนให้เข้าร่วม ทุกภาคปรากฏลักษณะวิธีการแบ่งได้เป็น

1.2.2.1 ระยะเวลาที่ใช้ประชาสัมพันธ์ เริ่มตั้งแต่จัดตั้งฝ่ายเทคนิคเสร็จ เปิดเพลง ทดลองเครื่องขยายเสียงสำหรับดำเนินกิจกรรม โดยประกาศเชิญชวน ผลัดผู้แสดงไปแต่งหน้าแต่งตัวในห้องหรือบริเวณที่เหมาะสม และผู้ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ จนถึงก่อนกำหนดการประมาณ 10 นาที

1.2.2.2 วิธีการประชาสัมพันธ์ แบ่งตามลักษณะวิธีได้ดังนี้

- มืองค์กรชาวบ้าน เขาวชน ครู อาจารย์ เจ้าหน้าที่ เจ้าของสถานที่ในท้องถิ่นเป็นผู้ประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าวในเบื้องต้น

- คณะประชาสัมพันธ์สดเรียกคนแบบงานวัด ซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้เชิญชวนผู้ชมจากสถานที่แสดง และแบบเดินบอกเข้ามาในรอบเวทีเปิดของทุกภาค ในภาคใต้จัดสรรผู้แสดงให้แต่งตัวแฟนซีขึ้นรถออกแห่

- สื่อต่างๆ เช่น สื่อมวลชน พบได้ชัดเจนมากในภาคกลาง โดยจุดมุ่งหมายของการแสดงในรอบพิเศษเป็นส่วนหนึ่งของการประชาสัมพันธ์ข่าวสารแก่สื่อมวลชน และรายการวิทยุในภาคใต้ และป้ายประกาศ แผ่นปลิว พบทุกภาคซึ่งมีทั้งคณะและบุคคลในท้องถิ่นทำขึ้น

จะเห็นได้ว่าคณะมีวิธีการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสนใจต่อกลุ่มเป้าหมาย และได้ผลมากโดยเฉพาะรอบเวทีเปิด มีทั้งใช้ควบคู่กันไปและเลือกใช้ตามสภาพของสถานที่เป้าหมาย

1.2.2.3 แนวทางการใช้ข้อความหรือคำในการประชาสัมพันธ์ พบว่าทุกภาคมีการใช้คำไม่แตกต่างกันมากนัก และเลือกใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นในด้าน

- ศิลปวัฒนธรรม เช่น ลิเกสมัยใหม่ ละครชาตรีสมัยใหม่ ละครสมัยใหม่ (Modern Drama) ละครเวไทย

- ให้การศึกษาและพัฒนา เช่น ละครการศึกษา ละครอัลเทอร์เนทีฟ ทางเลือกใหม่ของการศึกษา ละครชุมชน ละครเพื่อเยาวชน ละครประชาชน ละครส่งเสริมการศึกษา ละครเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต คน เยาวชน ชุมชนและสังคม

จะเห็นได้ว่าการประชาสัมพันธ์ คือขั้นตอนของการเสนอจุดมุ่งหมายของการเขียนการสนออย่างไม่เป็นการทางเพื่อชักชวนผู้เรียนให้เข้าร่วม ซึ่งมีระยะเวลา วิธีการ และแนวทางการใช้โดยเฉพาะข้อความหรือคำที่มีความหลากหลาย มุ่งโฆษณาชักชวนผู้ชมเน้นความบันเทิงและสาระประโยชน์ ซึ่งวิธีการใช้คำหรือภาษา กลุ่มนักคิดในแนววัฒนธรรมเน้นความคิด สนใจการถอดรหัสภาษา ด้วยเชื่อว่าสามารถทำให้เข้าใจโครงสร้างความคิดของบุคคลต่อเรื่องนั้นได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2539) จะเห็นว่าเมื่อพิจารณาตีความหมายตามคำเหล่านี้ภายใต้เงื่อนไขในการใช้ ได้สะท้อนถึงปรัชญา แนวคิดในการดำเนินงานสรุปรวมได้ว่า เป็นละครเวทีพื้นบ้านไทยสมัยใหม่ที่ให้เยาวชนมีส่วนร่วมในกระบวนการละคร สำหรับจัดหรือให้และส่งเสริมการศึกษานับเป็นทางเลือกของการหนึ่งในการเรียนรู้ โดยให้ความสำคัญกับการใช้ศิลปวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาคน ชุมชน และสังคม ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีลักษณะที่ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพกลุ่มเป้าหมาย พื้นฐานบริบททางสังคมและความสนใจของผู้เรียน เช่น รอบเวทีเปิดที่มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย และชุมชนในทุกภาค ที่มุ่งเปิดภาวิธีการให้การศึกษาด้วยรูปแบบละครเวทีเพื่อประชาชนสู่กลุ่มคนในท้องถิ่นต่างๆ ให้เห็นลักษณะการดำเนินงานหรือวิธีการเผยแพร่ข่าวสารในสังคมเมืองและปัญหาส่วนรวมสู่ชนบทเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สร้างความสนใจ คือเมื่อผู้เรียนได้ทราบจุดมุ่งหมายปลายทางของการเรียน หรือรับรู้ว่าสิ่งที่เรียนมีความหมาย อาจเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของผู้เรียนดีขึ้น (ธีรยุทธ เสนิงค์ ณ อยุธยา, 2538 : 201) ซึ่งจะทำการเรียนรู้ได้ผลดี

1.2.3 การเตรียมพร้อมผู้แสดง หรือ การเตรียมสื่อบุคคลให้พร้อมเพื่อการเรียน

การสอน

การเตรียมพร้อมผู้แสดง หรือ การเตรียมสื่อบุคคลให้พร้อมเพื่อการเรียนการสอน จะเห็นว่าในทุกภาคมีวิธีการเหมือนกัน โดยหลังจัดเตรียมห้องเรียน ผู้แสดงจะอุ่นร่างกาย อุ่นเสียง และซ้อมการแสดงเฉพาะฉาก ตอนต่างๆ ที่สำคัญ หรือฉากที่มีการร้องเพลงและสวด เช่น ฉากแดนสวรรค์ ตอนแหวดา นางฟ้า ตอนเมขลา รามสูร หรือตอนร้องประสานเสียงแบบสากล และการเคลื่อนไหวให้สัมพันธ์กับสภาพพื้นที่ของเวทีละคร หรือออกกำลังกายทั่วไปโดยไม่ต้องซ้อม จึงไหว้ครู ในเวลาประมาณ 5-10 นาทีก่อนถึงกำหนดการแสดง

จะเห็นได้ว่าการเตรียมพร้อมของผู้แสดง หรือสื่อบุคคล เป็นส่วนหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญ ซึ่ง อีวูซท์ เสนิงส์ ณ อูซุยา (2538 : 217) กล่าวว่า “ควรเตรียมการให้การศึกษาลำดับชั้น และทำให้น่าสนใจเพื่อการเรียนรู้ได้ผล จะต้องเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อมและอยู่ในสภาพที่ใช้การได้ตามลำดับของการใช้และเพื่อความไม่ประมาท ควรมีการซักซ้อมก่อนใช้จริง” ฉะนั้นขั้นตอนนี้จึงเป็นการเตรียมพร้อมด้านคุณภาพของสื่อ การซ้อมฉากหรือตอน ถือเป็นวิธีฝึกร่างกายและเสียงร้อง ซึ่งการปฏิบัติบ่อยครั้งหรือสม่ำเสมอจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้การเรียนรู้ได้ผลดี เนื่องจากก่อให้เกิดความชำนาญสามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่ Jerome Bruner (อ้างถึงใน นภาจรี นำเบญจพล, 2537 : 21) มองว่า “การเรียนรู้ต้องอาศัยพื้นฐานทางร่างกายและวัฒนธรรม”

กล่าวได้ว่านอกจากเตรียมพร้อมด้านสื่อแล้ว คณะยังให้ความสำคัญกับประเพณีความเชื่อในเรื่องการเคารพครูบาอาจารย์อันเป็นวัฒนธรรมไทยที่ สืบทอดมาแต่โบราณ โดยเฉพาะการศึกษาระบบบ้านนิยมถ่ายแบบแผนพฤติกรรมธรรมเนียมนี้ ซึ่งการไหว้ครูดนตรีและโขนละครอนันต์ประดิษฐ์ ประสาททอง (สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2539) กล่าวว่า “ทีมงานมะขามป้อมจะอธิฐานว่าถูกใจนักปฏิบัติดนตรีไทยมาไซ้ ปรับโน้มนปรับนี้มาได้หวังว่าจะทำลาย แต่ต้องการให้มันอยู่ต่อไป บอกพ่อว่าไม่เงินมันจะสูญขอให้พ่อแก่อภัยให้ บอกว่าเราเอามาใช้เผยแพร่มาไซ้ เพื่อประโยชน์เพื่อการศึกษาเพื่อคนเพื่อสังคมและขอให้การแสดงประสบผลสำเร็จลุล่วงด้วยดี” จะเห็นว่าการไหว้ครู คือการเคารพผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา และขอมาต่อกรนำเอาสื่อพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ในรูปลักษณะใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน โดยจะขอพรต่อครูให้ช่วยดลบันดาลให้การดำเนินงานบรรลุผลตามความมุ่งหวังอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแนวคิดจิตวิทยาศาสนา ถือว่าความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิพลต่อจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ กรณีรอบใดที่คณะมิได้ไหว้ครู เช่นที่ว่า “วันนี้พวกเราลืมไหว้ครู รู้สึกสะดุดบ่อยๆ” (ปรีชายุทธ แซ่จั้ง, บันทึกสนทนাম, 5 ธันวาคม 2539) ดังนั้นการไหว้ครูจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยให้ผู้แสดงเกิดความมั่นใจและลดความกังวลในเรื่องของการผิดพลาดที่จะเกิดขึ้นในละคร กล่าวได้ว่าการไหว้ครูคือพิธีกรรมที่มีเพื่อแสดงความเคารพและระลึกถึงครูบาอาจารย์ รวมทั้งควบคุมสภาพจิตใจทำให้ผู้แสดงหรือผู้สอนมีความมั่นใจ และการไหว้ครูก็เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้อัตนธรรมไปด้วย

คณะกำหนดเวลาเตรียมการนับตั้งแต่เมื่อมาถึงที่แสดงไว้ 2 ชั่วโมง และแบ่งเวลาเฉลี่ยตามความเหมาะสม ซึ่งเมื่อเวลาให้ผู้แสดงเตรียมพร้อมประมาณ 30 นาที จึงเข้าสู่กิจกรรมก่อนการแสดง

จากที่กล่าวถึงการเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบนั้น พอสรุปได้ว่าขั้นตอนนี้เป็นเตรียมสื่อบุคคลและบริบทที่ เกี่ยวข้อง เช่น ห้องเรียน ประกอบไปด้วยขั้นตอน 3 ลักษณะได้แก่

- การจัดตั้งสิ่งของอุปกรณ์ต่างๆ สำหรับใช้ในกิจกรรมการแสดง หรือการเตรียมสภาพห้องเรียน
- การประชาสัมพันธ์ คือ การเสนอจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนอย่างไม่เป็นทางการเพื่อชักชวนผู้เรียนให้เข้าร่วม
- การเตรียมพร้อมผู้แสดง หรือเตรียมสื่อบุคคลให้พร้อมเพื่อการเรียนการสอน

กล่าวได้ขั้นตอนการเตรียมการแสดง คือ การเตรียมกิจกรรมการเรียนการสอน โดยมีวิธีการเป็นลำดับ ซึ่งควรได้รับการตรวจสอบการดำเนินงานไปในขณะเดียวกัน ดังที่ ฮิวทท์ เชนิงส์ ณ อยุธยา (2538 : 215) กล่าวว่า

... การประเมินผลการศึกษาแก่ประชาชนไม่ควรจะพิจารณาเฉพาะแต่ผลที่เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านต่างๆ แต่ควรจะได้พิจารณาถึงกระบวนการให้การศึกษา ปฏิกริยาของประชาชนในขณะที่ให้การศึกษาตลอดจนปัจจัยอื่นที่มีผลกระทบต่อการศึกษา ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการให้การศึกษาครั้งต่อไป วัตถุประสงค์ของการประเมินผล เพื่อดูว่าการให้การศึกษา 1. ประชาชนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่เพียงใด 2. เพื่อเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบการปฏิบัติงานของผู้ให้การศึกษา ...

ดังนั้นผู้วิจัยจึงพิจารณาประเมินกระบวนการจัดการเรียนการสอนของคณะ โดยในขั้นตอนการเตรียมการแสดงสามารถสังเกตและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในเบื้องต้นได้ดังนี้

1.3 ผลของการเตรียมการแสดง

1.3.1 ด้านผู้ชม หรือ ผู้เรียน

1.3.1.1 ประเภทของผู้ที่มาให้ความสนใจในการเตรียมการ

- สถานศึกษา สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน [ยกเว้นภาคเหนือ-ผู้วิจัย] หรือรอบเวทีปิดทุกภาคมีเยาวชน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นผู้อำนวยการความสะดวกและผู้สนใจ
- ชุมชนทุกภาค รอบเวทีเปิด ผู้ชมมีระดับวัยตั้งแต่เด็กเล็ก เยาวชน ถึงคนชรา ผู้ประสานงานท้องถิ่น องค์กรชาวบ้าน เช่นคณะกรรมการชุมชนในภาคกลาง กลุ่มแม่บ้านในภาคใต้ อาสาสมัครชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวต่างชาติในภาคเหนือ จากพื้นที่เป้าหมายและแหล่งใกล้เคียง
- รอบพิเศษมีเฉพาะในภาคกลาง ซึ่งผู้ชมมีความแตกต่างจากอาชีพ เชื้อชาติ ระดับวัยและฐานะ เป็นบุคคลที่ดำเนินงานการพัฒนาด้านผู้หญิง เด็กและเยาวชน สื่อมวลชน การศึกษาและศิลปวัฒนธรรม

จะเห็นว่าประเภทของผู้มาให้ความสนใจในเวทีเปิดมีความหลากหลายทางอาชีพ วยและคุณวุฒิ ปรากฏมีผู้ชมชาวต่างชาติในภาคกลางและภาคเหนือเนื่องจากการแสดงขายกลุ่มเป้าหมาย ออกไป เพื่อมุ่งเปิดภาพการดำเนินงานด้านการใช้สื่อละครเพื่อการศึกษาและพัฒนาเยาวชน

1.3.1.2 สาเหตุของการมาชมการแสดงของผู้ชม ทุกภาคพบว่า

- มาเพื่ออำนวยความสะดวก พบในทุกภาค
- มาโดยการประชาสัมพันธ์ของคณะและองค์กรชาวบ้าน หรือ การประสานงาน และจากประชาสัมพันธ์สดเรียกคนและการเดินบอกในทุกภาค ผ่านมาเห็นการเตรียมการ แบบละครเวทีซึ่งภาคกลางได้ผู้ชมจากสาเหตุนี้มากกว่าภาคอื่น การขึ้นรถออกแห่ในภาคใต้ และมาชม กิจกรรมของเยาวชนในภาคเหนือ และจากสื่อต่างๆ หรือการบอกต่อของเพื่อนในทุกภาค
- มาเพราะเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมพบหรือรวมกลุ่ม เช่นในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ชุมชนในทุกภาค หรือค่ายเยาวชนมีเฉพาะในภาคกลาง

1.3.1.3 ปฏิบัติการตอบสนอง และการมีส่วนร่วมของผู้ชม ในทุกภาคพบว่า

- มีปฏิบัติการตอบสนองด้วยการสังเกตการณ์ ร่วมพูดคุย ชักถาม แวะเวียนมาดู เล่นพลิกแผ่นป้ายนิทรรศการเคลื่อนที่ ซึ่งทุกภาคไม่แตกต่างกัน ส่วนในภาคเหนือที่ศูนย์การศึกษาอกโรงเรียนผู้ชมมีการบันทึกภาพ จดบันทึก
- เยาวชน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ องค์กรชาวบ้าน มีส่วนร่วมช่วยเตรียม การแสดง อำนวยความสะดวก ยกของ จัดหาอุปกรณ์ที่คณะต้องการ เช่น เครื่องขยายเสียง
- ภาคเหนือเด็กเล็กมีส่วนร่วมและพึงพอใจกับกิจกรรมแนะนำ นิทรรศการเคลื่อนที่ในระหว่างเตรียมการ ถือเป็นนันทนาการอย่างหนึ่ง และเท่ากับเป็นการประชาสัมพันธ์ กิจกรรมในขณะเดียวกัน คือ เมื่อเด็กนำไปบอกต่อ

1.3.2 ทีมงานคณะ หรือผู้สอน ทุกภาคพบว่า

1.3.2.1 ได้ทดลองปรับเปลี่ยน ค้นพบวิธีการใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพ กลุ่มเป้าหมาย

1.3.2.2 ใช้ศักยภาพทีมงานเตรียมการเฉพาะกรณีอย่างเต็มความสามารถ เช่น การให้ประสบการณ์ทางละครแก่เยาวชนในพื้นที่เป้าหมาย หรือเผยแพร่ข้อมูลทางสื่อมวลชน

1.3.2.3 ควบคุมพฤติกรรม อารมณ์ และใช้สติในการแก้ปัญหา เป็นการพัฒนา ด้านการจัดการของคณะและค้นหาความเหมาะสมของกระบวนการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านใน อารยวัฒนธรรม และ สังคมในภูมิภาคต่างๆ ที่ หลากหลาย

จากการเตรียมการแสดง หรือการเตรียมกิจกรรมการเรียนการสอน สามารถประเมินผลที่ได้ปรากฏให้เห็นในเชิงสอดคล้องกับวิธีการ ซึ่งแสดงถึงแนวทางการดำเนินงานพัฒนาด้วยการให้องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน ครัวเรือน มีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการกระบวนการเรียนรู้ ห้องเรียน และสื่อ ซึ่งคณะหรือผู้ประสานงานท้องถิ่นเป็นทั้งนักพัฒนาและนักวิจัยในการศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการสื่อการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยมีบทบาทมากกว่าครูอาจารย์ เขารวม องค์กรชาวบ้านในการวางแผนการเรียนการสอนในโครงการฯ นี้ ด้วยเหตุว่ากระบวนการคณะมีรูปแบบสำเร็จและมีใช้เพื่อชุมชนโดยเฉพาะ แต่เป็นการมุ่งกระจายสื่อการเรียนรู้สู่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย กล่าวได้ว่าการศึกษาประยุกต์หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) มาใช้ในการศึกษาแบบไม่เป็นทางการเพื่อพัฒนาดน กล่าวคืออยู่ในภาวะทดลองและเปิดโอกาสให้บุคคลและองค์กรต่างๆ มีส่วนร่วมในการศึกษา ซึ่งสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540 : 85) เห็นว่า

... การมีส่วนร่วมของบุคคลในฐานะผู้ถูกพัฒนา (Target System) ในฐานะนักพัฒนา (Change agent) ในฐานะนักวิจัย (Researcher) ดังนั้นนักพัฒนาในกระบวนการนี้ จึงเป็นทั้งนักปฏิบัติ (Practitioner) คือเป็นผู้กระทำการพัฒนา และในขณะเดียวกันก็เป็นนักวิจัย (Researcher) คือการเป็นผู้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับโครงการนั้นไว้ ...

ฉะนั้นเมื่อประยุกต์หลักวิธีการนี้มาใช้ในระบอบทดลอง คณะจึงอยู่ในฐานะนักพัฒนาอันมีบทบาทในการกระตุ้นให้ผู้ประสานงานท้องถิ่นที่เป็นนักวิจัย มีส่วนร่วมในศึกษาสภาพปัญหาต่างๆ ของกลุ่มเป้าหมาย และชุมชน รวมทั้งให้ผู้เรียนหรือผู้ถูกพัฒนาเข้ามามีส่วนร่วมกับเตรียมการเรียนการสอน เช่น อำนวยความสะดวก จัดหาอุปกรณ์ หรือเตรียมสภาพห้องเรียน ขณะเดียวกันคณะได้พยายามทำหน้าที่เป็นนักวิจัยในการทำความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมาย เท่ากับว่าทุกฝ่ายได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน เกิดการพัฒนาตนเองรวมไปถึงการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานในกระบวนการแบบมีส่วนร่วมให้เหมาะสมกับสภาพกลุ่มหรือ องค์กร และสอดคล้องแต่ละท้องถิ่นมากขึ้นในโอกาสต่อไป

นอกจากนี้ขั้นตอนดังกล่าวล้วนสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการเรียนการสอนในโครงการฯ เช่น มุ่งกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการหรือขาดแคลนสื่อ และด้อยโอกาสทางการรับรู้หรือเสี่ยงต่อสถานการณ์ปัญหา รวมทั้งเตรียมสื่อ สภาพแวดล้อม บรรยากาศห้องเรียนให้สอดคล้องกับผู้เรียน คือ การให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอน อันเป็นแนวทางของการให้การศึกษาย่างเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ดังที่ระบุไว้เป็นหลักการศึกษาดังแต่ระดับขั้นพื้นฐาน ในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงานโครงการพิเศษ, 2539 : 9)

... ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นกระบวนการเรียนรู้-กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ ใช้กระบวนการกลุ่ม สร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ เพราะกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) จะทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ ทำให้เกิดสะท้อนความคิดต่อประสบการณ์นั้น ซึ่งนำไปสู่ความคิดรวบยอด สรุปความรู้ที่ได้รับ แล้วทำให้เกิดการวางแผนในการสร้างผลงานใหม่หรือประยุกต์ข้อสรุปที่ได้ นำไปใช้ทำกิจกรรมอื่นต่อไป ...

จะเห็นได้ว่าการให้ความสำคัญกับผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง นำไปสู่การระดมสรรพกำลังของบุคคลในท้องถิ่นร่วมดำเนินการพัฒนาอย่างแท้จริงซึ่งสามารถเห็นได้จากขั้นตอนนี้ กล่าวให้ชัดว่า “ควรให้บุคคลองค์กร ท้องถิ่นเป็นผู้มีส่วนในการจัดการพัฒนา โดยใช้หลักการพัฒนา เพื่อพัฒนาคนในท้องถิ่น” ดังที่ จุมพล พูลภัทรชีวิน (2540) กล่าวว่า การดำเนินงานดังกล่าวให้ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ทั้งในฐานะที่เป็นผู้พัฒนาและวัตถุประสงค์หรือผลของการพัฒนา และควรใช้การจัดการแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) ดังนั้นการเตรียมการเรียนการสอน จึงพบแนวทางการให้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาคนและสังคม ซึ่งสรุปได้ว่ามีวิธีการใช้ 2 ขั้นตอนหลัก คือ

1. การวางแผนจัดการแสดง หรือการวางแผนการเตรียมจัดการเรียนการสอนและการใช้สื่อบุคคล
2. การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบ หรือการเตรียมสื่อบุคคลและบริบทที่เกี่ยวข้อง

2. กิจกรรมก่อนการแสดง หรือการจัดกิจกรรมนันทนาการ

กิจกรรมก่อนการแสดง หรือการจัดกิจกรรมนันทนาการเพื่อละลายพฤติกรรมและเตรียมความพร้อมของผู้เรียน จะเห็นได้ว่าแต่ละภูมิภาคมีวิธีการที่เหมือนและแตกต่างกัน ดังนี้

2.1 การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ หรือการแนะนำสื่อการเรียนรู้อ

การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ หรือการแนะนำสื่อการเรียนรู้ใช้ในทุกรอบทุกภาค เช่นในสถานศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนในสามภาค สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในขณะที่ชุมชนจะมีกิจกรรมพิเศษมาก่อนใช้ขั้นตอนนี้ โดยมีวิธีการตามลำดับ ดังนี้

- ผู้แสดงนำความสนใจผู้ชม แนะนำกลุ่มคณะ โครงการฯ ละครเรื่องมาลัย มงคลอย่าง เป็นทางการ
- ทีมงานละครแจกสูจิบัตรการแสดงแก่ผู้ชม
- ผู้แสดงประจำที่แนะนำชื่อตนเองและเครื่องดนตรี พร้อมสาธิตเสียงดนตรี ใช้เพลงที่คุ้นหูผู้ชมในแต่ละท้องถิ่น

การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ นั้น ในทุกภาคผู้แสดงพยายามดำเนินรายการด้วยการพูดภาษาท้องถิ่นอย่างเป็นกันเองเท่าที่สามารถกล่าวได้ ดังจะเห็นชัดในภาคใต้ โดยกำหนดระยะเวลาที่เหมาะสมประมาณ 10-30 นาที ตามแต่ลักษณะกิจกรรมและกลุ่มเป้าหมาย ถือเป็น การเตรียมความพร้อมผู้ชมหรือผู้เรียนด้วยการสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ในเบื้องต้นก่อนใช้สื่อ ซึ่ง ชิวบุทธิ์ เสนิมศักดิ์ อนุชยา (2538 : 214) กล่าวว่า “การใช้ควรจะเริ่มด้วยอารมณ์บทถึงวัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระของการให้การศึกษาว่าคืออะไร ประชาชนจะได้อะไรจากการเรียนรู้บ้าง ผู้ให้การศึกษาจะต้องสำรวจตัวเองทั้งบุคคลิกท่าทาง อธิยาศัย” กล่าวได้ว่าการแนะนำในขั้นตอนนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.2 การใช้กิจกรรมพิเศษ หรือกิจกรรมนันทนาการละลายพฤติกรรมและเตรียมความพร้อมผู้เรียน

2.2.1 การใช้เกมสันทนาการหรือสื่อพื้นบ้าน

การใช้เกมสันทนาการหรือสื่อพื้นบ้านนั้น คณะใช้เฉพาะในรอบชุมชน โดยเน้นการจัดกิจกรรมเพื่อละลายพฤติกรรมผู้ชมหรือผู้เรียน ซึ่งมีวิธีการใช้ 2 ลักษณะดังนี้

2.2.2.1 เกมสันทนาการ

การใช้เกมสันทนาการในกิจกรรมก่อนการแสดงนั้น คณะเริ่มจากขออาสาสมัครเด็กเข้าร่วมเล่นเกม "นางฟ้าอยากได้" ในภาคกลาง และ "น้ำขึ้นน้ำลง" ในภาคใต้ ภาคตะวันออก เชียงเหนือ และภาคเหนือ ก่อนแนะนำกลุ่มคณะ ส่วนผู้ชมอื่นร่วมให้กำลังใจ

จะเห็นว่าคณะนำหลักแนวคิดทางจิตวิทยาการศึกษาการจัดกิจกรรม โดยใช้เกมสันทนาการเป็นสื่อให้เกิดความกระตือรือร้นอยากมีส่วนร่วมและใช้ความบันเทิงในการละลายพฤติกรรมผู้เรียนทุกวัย ซึ่ง ฮิวทซ์ เชนิงส์ ณ อุทยาน (2538 : 201, 214) กล่าวว่า "เงื่อนไขที่ทำให้การเรียนรู้ได้ผลดี เมื่อมีการกระตุ้นหรือเร้า เพื่อให้เกิดแรงจูงใจ เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดอารมณ์ปรารถนาอยากรู้ และมีความต้องการที่จะเรียนรู้ขึ้น . . . ที่สำคัญอย่างลืมเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมด้วย" จะเห็นว่ากิจกรรมดังกล่าวเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกทั้งทางร่างกายและไหวพริบความคิด การขัดเกลา ผู้เรียนวัยนี้ส่วนหนึ่งจึงมาจากการเล่น เนื่องจากจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาการด้านอารมณ์ จิตใจ และบุคลิกภาพ ดังที่ Sigmund Freud (1856-1939, อ้างถึงใน สุจิตร์ วัฒน, 2539 : 99) กล่าวว่า "ศิลปะเป็นการแสดงออกทางจิตนาการ การสนองความต้องการให้สำเร็จ การเล่นของเด็กเป็นการแสดงออกทางจินตนาการ เมื่อคนเราโตขึ้นก็เลิกเล่นอย่างเด็กและหันมาสร้างความฝันแทนการเล่น ใช้เวลาในการฝันและสร้างศิลปะ ในการสร้างศิลปะนั้นจิตสำนึกกับจิตใต้สำนึกทำงานร่วมกัน" นอกจากนี้เด็กยังได้ทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลวัยต่างๆ อันเป็นวิธีหนึ่งที่คณะใช้ในการส่งเสริมสถาบันครอบครัว และเตรียมความพร้อมนำความสนใจของผู้เรียน กล่าวได้ว่ากิจกรรมดังกล่าวคือการใช้หลักสุนทรียศาสตร์ และจิตวิทยาการศึกษาเพื่อจัดการเรียนการสอน

2.2.2.2 การใช้สื่อพื้นบ้าน

การใช้สื่อพื้นบ้าน เป็นวิธีการหนึ่งของจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเตรียมความพร้อม และสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน ซึ่งสื่อพื้นบ้านที่นำมาใช้นั้นแตกต่างกันตามสภาพบริบทของแต่ละภาค ลำดับความสัมพันธ์ของการใช้ให้เห็นได้ว่า

- ภาคกลางแนะนำฟอเพลง ให้สมาชิกและเล่นเพลงพื้นบ้าน
เด็กนักเรียนจากโรงเรียนหมู่บ้านเด็กร่วมเล่นเพลงเหย่ย

- ภาคตะวันออก เชียงเหนือมีการละเล่นเพลงอีแซวโดยคณะ
เพื่ออวยพรผู้ชมเนื่องในวันปีใหม่

- ภาคใต้ นำด้วยการแสดงตลก ก่อนเกมสันทนาการ เฉพาะที่ชุมชน
เขาความในภาคใต้ มีจุดประสงค์ที่เน้นเพื่อความบันเทิงเป็นหลัก

- ภาคเหนือมีกิจกรรมเสริมจากบุคคลในท้องถิ่นโดยเฉพาะที่
ตลาดในท์บาร์ซาร์ มีการแสดงที่มุ่งเน้นการเผยแพร่ศิลปการแสดงพื้นบ้านแบบประเพณี เช่น ฟ้อนสกาไหม
เซ็งกะลา ฯลฯ เป็นการแสดงพิเศษที่ปรุงแต่งสำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนชุมชนบ้านถ้ำ-บ้านปิน ร่วมมือกับ
เยาวชนในพื้นที่เป้าหมาย ในการจัดโครงการรณรงค์ป้องกันเอดส์โดยมีกิจกรรมและสื่อต่างๆ เน้นให้เด็ก
และเยาวชนได้ มีส่วนร่วมเล่นและแสดงออก เช่นนิทรรศการ บอร์ดความรู้ ประกวดวาดภาพ เรียงความ
การพูดเชิงสร้างสรรค์ รวมทั้งการแสดงบนเวทีต่างๆ เพื่อส่งเสริมกระบวนการรณรงค์

จะเห็นว่าแต่ละภาคมีกิจกรรมสื่อพื้นบ้านและวิธีการอื่นที่แตกต่างกันไป
เพื่อใช้ละลายพฤติกรรมผู้เรียน โดยใช้ความบันเทิงเพื่อสร้างความมีส่วนร่วมทางอารมณ์ให้เกิดความสนใจ
อยากเรียนรู้ เมื่อวิเคราะห์จะพบว่าวิธีการใช้นั้นมีแนวทาง 2 ลักษณะ คือ เพื่อให้คุณค่าและความสำคัญของสื่อ
พื้นบ้าน และเพื่อช่วยในการรณรงค์ปัญหาจริยธรรมทางเพศ

• คุณค่าและความสำคัญของสื่อพื้นบ้านนี้ คณะมีวิธีการกระตุ้นให้ผู้ชม
ตระหนักถึงคุณค่าของสื่อพื้นบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้จากทุกภาค เช่น การใช้สื่อประเพณีหลวงใน
ภาคเหนือ ที่เป็นลักษณะของสื่อแบบที่ผู้ชมมีหน้าที่ดูชมอย่างเดียว โดยไม่มีส่วนร่วม (Spectator Media)
ตามแนวคิด G.C.Chu (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2539 : 31) ซึ่งมุ่งถ่ายทอดความงามและสร้าง
บันเทิง หรือการให้ความสำคัญกับสื่อพื้นบ้านที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ใช้ในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ดังกรณีของกิจกรรมก่อนการแสดงในชุมชนบ้านหนองขาว (บันทึกสนาม, 23 พฤศจิกายน 2539) ที่ว่า

... ประติษฐ ประสาททอง เป็นพิธีกรแนะนำพ่อเพลงพื้นบ้านที่ทางคณะไปเชิญมา และ
พูดคุยกับพ่อเพลง ชื่อเจือ อายุประมาณ 75 ปีขึ้นไป แต่ยังคงแข็งแรง ซึ่งได้สาธิตเพลง
พื้นบ้านในลักษณะต่างๆ โดยเริ่มด้วย เพลงอีแซว ซึ่งว่าเป็นการเชื่อเชิญการมาชม หรือเป็น
การเปิดตัว ต่อด้วยการร้องเพลงพื้นบ้านในแบบต่างๆ เช่น เพลงเหย่ย เพลงอวยพร ฯลฯ
ทำให้เป็นที่สนใจของชาวบ้านมาก จากการซักถามชาวบ้านท่านหนึ่งกล่าวว่า เพลงพื้นบ้าน
ที่นี่มักไม่มีการเล่นกันแล้ว ประมาณ 10 กว่าปีมานี้ แต่ก็ยังมีอยู่เฉพาะกับกลุ่มผู้เฒ่าคนแก่
รุ่นเก่าๆ เวลาไหนที่มีโอกาสเล่น ชาวบ้านก็ยังคงให้ความสนใจที่จะดูจะฟัง แต่การสืบทอด
เพลงของคนรุ่นใหม่ไม่มีเพราะไม่มีคนใส่ใจ โดยตาเจือกล่าวถึงเรื่องดังกล่าวว่า เป็นสิ่งที่
กังวลว่าจะสูญหาย “อยากให้มีคนมาเรียน ไม่คิดค่าเรียน ขอให้มีคนมาเรียน เพราะนับว่ามี
แต่จะสูญ” เพราะคนอายุรุ่นแก่เหมือนไม้ไผ่ผึ่งกแล้วไม่มีคนสืบทอดและเพลงนั้นจะหายไป
พร้อมแก่ หลังตาเจือร้องเพลงจบ จะมีกลุ่มเด็กๆ จากโรงเรียนหมู่บ้านเด็กมาเล่นเพลง
พื้นบ้านให้ชม แต่เนื่องจากยังไม่ถึง ทางคณะละครจึงต้องมีกิจกรรมอื่นๆ เพื่อดึงดูด
เด็กๆ ไปก่อน โดย ประวิทย์ ผู้แสดงท่านหนึ่ง ได้ออกมาพูดคุยและเล่นเพลงอีแซวเพื่อ
อวยพรชาวบ้าน โดยเล่นคู่กับประติษฐ เพลงอีแซวที่ ประวิทย์เล่น เป็นเพลงที่มักจะ
ประพันธ์กันไว้สำหรับเล่นงานอื่น แต่นำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ มีเนื้อหาอวยพร
หนุ่มสาวและผู้เฒ่าผู้แก่ แบบกลอนหัวเดียวที่ลงด้วยสระอีและสระอวย เวลาเล่นออกเป็นโน
เริงสองแง่สองง่าม ซึ่งเป็นลักษณะเด่นอีกอย่างของการเล่นเพลงพื้นบ้าน ทำให้ผู้ชม

ส่วนใหญ่ชื่นชอบและถูกใจ ตาเจี๊ยะพ่อเพลงพื้นบ้านเองก็ถูกใจไปด้วย ประดิษฐ ได้สรุปสิ่งที่สำคัญในเรื่องคุณค่าและความสำคัญของเพลงพื้นบ้าน และได้เชิญตาเจี๊ยะนั่งพักด้านหน้าเวที เพื่อชมการแสดงรายการต่อไป . . .

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมนี้ คณะใช้สื่อพื้นบ้านซึ่งมีหน้าที่สร้างความบันเทิงเป็นสิ่งจูงใจเพื่อรวมกลุ่มผู้ชม และเนื่องจากเพลงพื้นบ้านเกิดการสร้างสรรค์ด้วยปฏิภาณไหวพริบของปัญญาชนท้องถิ่น มีลักษณะเป็นการเล่าปากเปล่า หรือ มุขปาฐะ ขั้นตอนนี้คือวิธีหนึ่งในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในภาคกลางด้วยเพลงและการละเล่น โดยให้บทบาทต่อพ่อเพลงพื้นบ้าน นักเรียนโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ผู้แสดงบางท่านเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคณะและผู้ชม หรือผู้ใช้สื่อและผู้รับ ซึ่งสิริวพร จูตระกูล ณ ถลาง (2537 : 106) กล่าวว่า

. . . ในทางคติชนวิทยา แบ่งบุคคลในสังคมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ คนที่ชอบฟังนิทาน และเพลง แต่ถ่ายทอดไม่ได้ ถือเป็นบุคคลประเภท Passive bearer of Tradition ส่วนอีกพวกหนึ่ง มีศิลปะในการเล่า สามารถถ่ายทอดเรื่องราวให้คนฟัง สนุกสนานและเพลิดเพลินได้ เรียกพวกนี้ว่า Active bearer of Tradition หรือ Popular virtuose ในสังคมหนึ่งๆ จะมีคนที่ เป็น Active bearer จำนวนน้อย ส่วนคนทั่วไปมักเป็นได้แต่ Passive bearer ถือว่า Active bearer เป็นผู้กำหนด “ชีวิต” ของเพลงพื้นบ้าน . . .

กล่าวได้ว่าหน้าที่ของผู้ใช้สื่อที่สำคัญคือการถ่ายทอดวัฒนธรรม ซึ่งจะดำรงคงอยู่ได้นานเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับผู้รับในการสืบทอดและเผยแพร่ต่อไป ก่อให้เกิดเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้านเฉพาะท้องถิ่นที่สะท้อนจากการละเล่นเพลง เช่น เพลงเหย่ยที่เคยเล่นกันมาในอำเภอพนมทวน ของจังหวัดกาญจนบุรีที่นับวันกำลังจะสูญหาย นักเรียนโรงเรียนหมู่บ้านเด็กจึงเป็นตัวอย่างของผู้สืบสานสื่อพื้นบ้านชนิดนี้ให้ยืนยาวต่อไป ฉะนั้นการละลายพฤติกรรมผู้เรียนด้วยวิธีการดังกล่าว อันเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสำนึกทางวัฒนธรรม เช่นเดียวกับการเล่นเพลงอีแซวโดยคณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่ออวยพรวันปีใหม่ของหมู่บ้าน ดังบทเล่นเพลงที่ว่า (เทปดลับ, 5 มกราคม 2540)

. . . อวยพรหนุ่มๆ ให้กระชุ่มกระชวย ให้มีเมียสวยขอให้ . . . ใหญ่ๆ

(คำร้อง- ผู้วิจัย)

“อัปเปี๊ยะแต่ปีใหม่เลขนะคุณพี่” (คำพูดเฉพาะของแต่ละคน-ผู้วิจัย)

“ก็อะไรเล่าผมบอกหนุ่มๆ ให้กระชุ่มกระชวยให้มีเมียสวย ให้รวยกันใหญ่”

“แหมคุณก็แหมไม่ซัดเงินเลย” “คุณแหละทุไม่ตี” “ทุไม่ตีผวนกับมันก็ไม่สวยนะ”

. . . ก็อวยพรหนุ่มๆ ให้กระชุ่มกระชวย ให้มีเมียสวยขอให้รวยกันใหญ่

(เอ้อเอ้อเอ๋ย แล้วใหญ่ๆ) . . . (สร้อยเพลง-ผู้วิจัย)

อวยพรสาวๆ กันอีกสักทอน จะมีผัวก็คนละก็ขอให้เป็นผู้ชาย

จะมีคู่ซิดเอาไวมะเขย . . . ย่อมมีผัวเป็นกะเทยแล้วจะเดินเป็นกระต่าย

(เออ...แล้วกระต่าย) . . .

“ว่าใครเป็นกะเทย”

“เขาว้าคุณเป็นกะเทย คุณทนได้อย่างไร”

“ทนไม่ได้คะอีซันทนไม่ได้” (ลูกผู้ชาย-ผู้วิจัย) “เป็นจริงๆ หรือเปล่า”

“ใครว่าฉันเป็นกะเทย”

“ร้องต่อ”

... อวยพรสาว ๆ ให้เธอโชคดี ให้เป็นเศรษฐีและขอให้...ใหญ่ๆ
 “นั่นนีกแล้วเชียว เมื่อกี้มันมีสระอี้นีกแล้วว่าจะต้องลงสระอีตาม”
 “ก็ขอสาว ๆ ให้โชคดี” “ท่านผู้ชมอย่าเพิ่งรีบกันเป็นบัดสี”
 “เปล่าคุณคิดไปเองนะ” “เดี๋ยวแม่ครัวเขาเอาครกขว้างหน้าหอรอก”
 “เขาบอกว่าอยากให้เป็นเศรษฐี ให้มีใหญ่ๆ” “มีคุณซีใหญ่ๆ”
 “อาจารย์แก้กลอนบอกให้มีเม็ดก้วยจีใหญ่ๆ” [ต่อเนื่องและยังไม่จบ-ผู้วิจัย] ...

จากตัวอย่างของการเล่นเพลงอีแซวของคณะจะเห็นว่า เนื้อหาที่ปรากฏในเพลงอีแซวมักมีลักษณะสองแง่สองง่าม การด้นโต้ตอบในการขัดและแก้กลอนใช้คำที่ลงขันเน้นความบันเทิงและปฏิภาณไหวพริบของผู้เล่น เป็นเอกลักษณ์เด่นในเพลงพื้นบ้านของไทย ซึ่งมีลักษณะเป็นเพลงปฏิพากย์ คือ การโต้ตอบซึ่งไหวพริบกันระหว่างชาย หญิง และเนื่องจากเป็นเพลงอีแซวใช้เล่นได้โดยไม่จำกัดเทศกาล จึงเปิดโอกาสให้ผู้เล่นถ่ายทอดเนื้อหาเรื่องราวตามสิ่งที่พบเห็น หรือสภาพแวดล้อมบริบทอื่นที่เพื่อสร้างความสนุกสนานแก่ผู้ฟัง โดย อเนก นาวิกมูล (2527 : 678) กล่าวว่าพัฒนาการของเพลงไม่อาจบอกได้แน่ชัด แต่พอเพลงแม่เพลงเห็นว่าเพราะ “ยืนว่ากันไปชวกันไปคินขันรุ่ง” จึงเรียกว่าอีแซว จะเห็นได้ว่าวิธีการใช้การเล่นเพลงพื้นบ้านในภูมิภาคนี้ยังเป็นการเผยแพร่และถ่ายทอดวัฒนธรรมข้ามถิ่น เช่นที่ ผู้แสดงจึงมีบทบาทเป็นผู้ให้ หรือผู้ถ่ายทอด แนะนำและสาธิตสื่อพื้นบ้าน เพื่อให้ผู้เรียนตระหนักถึงถึงคุณค่าของเพลงที่มีต่อชุมชน

จากกรณีการใช้สื่อพื้นบ้านในกิจกรรมก่อนการแสดงในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเห็นว่า ที่กล่าวมาล้วนเป็นวิธีการที่คณะต้องการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการละเล่นเพลงที่ถือเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านรูปแบบหนึ่ง ซึ่ง ศิริพร ชูตระกูล ณ ถลาง (2537 : 106) กล่าวว่า “เพลงเป็นศิลปะ และศิลปะเป็นกิจกรรมที่อยู่เหนือกิจกรรมธรรมดาอีกชั้นหนึ่ง” จะเห็นว่า สื่อพื้นบ้าน เช่น เพลงเหย่ย หรือเพลงอีแซวที่นำมาสาธิตและถ่มนับเป็นสื่อที่ให้ผู้ชมมีส่วนร่วม (Participating Media) โดยเฉพาะการซ้ำเพลงในบาทสุดท้าย เช่น ตัวอย่างเพลงเหย่ยที่ บุญชู และทองเลื่อน คุณพันธุ์ พร้อมคณะ ได้ร้องและปรากฏบันทึกในหนังสือเพลงนอกศตวรรษโดยอเนก นาวิกมูล (2527 : 390) ที่ว่า “สวัสดิ์ทุกท่าน ที่มาในงานนี้เอ๋ย (พอเพลงชาย-ผู้วิจัย) สวัสดิ์ทุกท่าน ที่มาในงานนี้เอ๋ย [ลูกคู่-ผู้วิจัย] ...” ว่าเหย่ยแบบนี้ ประเพณีใครเอ๋ย (พอเพลงชาย-ผู้วิจัย) ว่าเหย่ยแบบนี้ ประเพณีไทยเอ๋ย (แม่เพลงชาย-ผู้วิจัย) ...” โดยจะว่าหรือร้องเพลงใช้บทกลอนเพียงสองวรรค ผูกเรื่องและแก้กันไปเรื่อยๆ จะเห็นว่า การซ้ำคำซึ่งปรากฏในเพลงอีแซว และเพลงเหย่ย ที่อ้างไว้ นอกจากเพิ่มความน่าสนใจและสนุกสนานแล้วยังเป็นส่วนที่เปิดโอกาสให้ผู้ชมร่วมร้องและปรบมือเป็นลูกคู่ เท่ากับได้สวมบทบาทเป็นผู้สร้างสรรคเพลงมีส่วนร่วมได้รับความสุขร่วมกันทั้งผู้แสดงและผู้ฟังในคราวเดียวกัน

• การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อช่วยในการรณรงค์ปัญหาจริยธรรมทางเพศ ซึ่งจะพบได้จากกิจกรรมในภาคใต้และภาคเหนือ โดยใช้ความบันเทิงเป็นเงื่อนไขในการสร้างแรงจูงใจเพื่อการเรียนรู้ กรณีตัวอย่างการแสดงตลก ที่ชุมชนเขาความ เมื่อพิจารณาจะเห็นว่าลักษณะคล้ายคลึงกับละครตลกประเภทฟาร์ส (Farce) ของชาติตะวันตก หรือที่นักทฤษฎีการละครหลายท่านถือว่าเป็นตลกแบบคอเมดี้ชั้นต่ำ (Low Comedy) คือไม่มีลักษณะทางบทประพันธ์วรรณกรรม ผู้ชมจะหัวเราะได้ทราบได้ที่สามารถเชื่อในบทบาทและความจริงใจของตัวละคร ซึ่งกระทำในสิ่งผิดพลาดหรือโง่เขลาอย่างน่าขัน

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2531 : 47) จะเห็นได้ว่าการแสดงตลกของคณะ เรื่องราว* ที่ใช้เกิดจากการต้นสด ด้วยปฏิภาณไหวพริบของผู้แสดงโดยไม่มีเตรียมตัวล่วงหน้า เนื่องจากอยู่ในระหว่างรอผู้ชมการแสดง และต้องการเรียกความสนใจผู้ชมให้มาร่วมกิจกรรมให้มาก เนื้อหาจึงอาศัยสภาพบริบทของชุมชน หยิบยก เรื่องครอบครัว เช่น พ่อบ้าน แม่บ้านมา สร้างสรรค์ขึ้น มุขตลกต่างๆ เกิดขึ้นอย่างกระทันหันฉับพลัน ความชื่อตรงของตัวละครที่ปฏิบัติตามผู้สั่งอย่างเคร่งครัด ไม่ต้องตรึงตรอง เช่น สั่งให้คิดถึงอาลัยอาวรณ์ก็ ทำตามอย่างจริงจังทำให้บรรยากาศเปลี่ยนจากการเห็นใจรวยราทลวงกลายเป็นความขบขัน ซึ่งแนวคิด คติชนวิทยาถือว่า มุขตลก (Jokes, Jests หรือ Comic Stories) เป็นเรื่องเล่าประเภทที่น่าเสนอภาพที่มี มูลความจริง (Seeds of Truth) แต่แฝงไว้ซึ่งการเสียดสีล้อเลียน เนื้อหาของมุขตลกมักเป็นการพาดพิง มาตรฐานหรือกฎระเบียบแบบอย่างในสังคม ยิ่งสังคมเคร่งครัดเรื่องใดเรื่องนั้นมักจะเป็นเนื้อหาของมุขตลก (ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, 2537 : 19-20)

จะเห็นว่า เนื้อเรื่องที่คณะแสดง คือ การนำเสนอภาพปัญหาของ ครอบครัวแบบ "ผิวเดียวหลายเมีย" มาใช้ ซึ่งเป็นคำนิยมของสังคมไทยแต่เดิม ในขณะที่ปัจจุบันหลังจาก มีกฎหมายให้ชายมีภรรยาเดียวเมื่อพ.ศ.2475 การมีเพศสัมพันธ์นอกสมรสจึงไม่เป็นที่ยอมรับ กรณีนี้ การแสดงตลกของคณะจึงทำหน้าที่สะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมในขณะเดียวกัน ซึ่ง ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง (2537 : 19-20) กล่าวว่า "ที่ใดมีกฎระเบียบย่อมเกิดความเครียดที่นั่น มุขตลกช่วยให้คนในสังคม ได้มีท่าออก ได้หัวเราะ มุขตลกทำหน้าที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบแทนคนในสังคมซึ่งอยากจะฝ่าฝืนระเบียบอยู่ ใน อีกแง่หนึ่งมุขตลกก็เป็นกระจกสะท้อนให้เห็นว่ากฎระเบียบที่สังคมกำหนดขึ้นมา นั้น ย่อมมีการฝ่าฝืนและมี ข้อยกเว้น" ฉะนั้นการเสียดสีและล้อเลียนปัญหาครอบครัวอย่างไม่เป็นจริงจังให้ผู้ชมขบขัน แสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ดังกล่าวจะยังคงมีอยู่และเกิดขึ้นได้เสมอ ซึ่งขึ้นอยู่กับบุคคลปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่ยึดถือกันใน สังคมเพียงใด หากการมีชายเดียวหลายภรรยาเพื่อช่วยลดภาระด้านแรงงานในการประกอบอาชีพและอยู่ ร่วมกันได้ ถือว่าข้อยกเว้นดังกล่าวมิได้ก่อให้เกิดปัญหา แต่ถ้ามาจากการไม่ให้เกียรติกันระหว่างชาย หญิง หรือมองเป็นเรื่องสนุกที่ไม่ควรจริงจังขึ้นอยู่กับความพึงพอใจ อาจนำไปสู่ปัญหาและสร้างความตึงเครียด เพิ่มขึ้น ด้วยนัยนี้จึงสามารถเชื่อมโยงให้เห็นได้ชัดในเนื้อหาละคร ที่ต้องการเสนอภาพสถานการณ์ดังกล่าว แก่ผู้ชมเช่นกัน ดังนั้นการใช้ความบันเทิงด้วยการแสดงตลกจึงให้ความสำคัญกับการปลดปล่อยอารมณ์ขบขัน เมื่อพิจารณาตามแนวคิดจิตวิทยา กล่าวได้ว่าการระบายอารมณ์ด้วยการหัวเราะ เท่ากับช่วยผ่อนคลายความ ตึงเครียด บำบัดและรักษาสุขภาพจิต นับว่าเป็นวิธีหนึ่งในการทดลองจัดกิจกรรมใหม่ๆ เพื่อเสริมสร้าง บรรยากาศ ละลายพฤติกรรมผู้เรียน และสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น

* ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ก., หน้า 451.

• ส่วนกรณีที่ชุมชนบ้านเก่า-บ้านป็น จัดโครงการรณรงค์ป้องกันเอดส์โดยมีกิจกรรมและสื่อต่างๆ เป็นวิธีการสร้างความตระหนักต่อปัญหาสังคมด้วยการเริ่มต้นจากชุมชนตนเอง จะเห็นว่ากลุ่มเป้าหมายซึ่งรวมเยาวชนดังกล่าวไว้ มิได้อยู่ในฐานะเป็นผู้เรียนฝ่ายเดียว แต่เป็นผู้ทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนโดยตรงด้วย ดังที่ ธนิตา รัชชพลเมือง (2537 : 279) กล่าวว่า “ที่จริงแล้วบุคคลไม่จำเป็นต้องเป็นฝ่ายรับเสมอเพราะบุคคลมีความคิดและศักยภาพที่จะเป็นผู้กำหนดชีวิตของตนเอง” กรณีนี้กลุ่มเยาวชนคือตัวอย่างของผู้เรียนที่ดำเนินงานจัดกิจกรรมรณรงค์และให้การศึกษาแก่ชุมชนในท้องถิ่น เช่นปัญหาสถานการณ์วัยรุ่น หรือเอดส์ เพื่อพัฒนาคนและสังคม ซึ่งควรส่งเสริมและเผยแพร่ลักษณะกลุ่มองค์กรเช่นนี้ให้กระจายออกไป

จากกิจกรรมก่อนการแสดงโดยใช้สื่อพื้นบ้านร่วมกับสื่ออื่นในทุกภาค จะเห็นว่า นอกจากใช้เพื่อละลายพฤติกรรมและเตรียมความพร้อมผู้ชม ยังเป็นกลวิธีหนึ่งให้การกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไปตามลักษณะประเภท หากนับวันไม่มีการถ่ายทอดและสืบทอดจะต้องสูญสลาย ในการสืบทอดให้ยืนยาวมีวิธีการต่างๆ มากมาย ในแต่ละท้องถิ่นมีวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เป็นมรดกที่ควรรักษา และเผยแพร่ออกไป เนื่องจากมีหน้าที่สำคัญในสังคม เช่นที่ Alan Merriam (อ้างถึงใน ปราวณี วงษ์เทศ, 2525 : 103) ได้ศึกษาเพลงพื้นบ้านและสรุปว่า “มีบทบาทเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้เกิดบูรณภาพ หรือความเป็นหนึ่งเดียวกันในสังคม และอีกประการที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือเป็นสิ่งที่ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดทางจิตใจแก่สมาชิกในสังคม” จะเห็นว่าสื่อพื้นบ้านมีหน้าที่ในการคุ้มครองชีวิตทั้งในระดับปัจเจกและส่วนรวม นอกจากนี้ยังมีศึกษาและเห็นว่าเพลงยังมีหน้าที่อีกมากมาย เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของคติชาวบ้าน ที่ทำหน้าที่ให้ความบันเทิง ช่วยให้อารมณ์เบิกบานและดับช้องใจของชาวบ้านคลี่คลายไป ช่วยให้วัฒนธรรมเข้มแข็งขึ้น ทำหน้าที่ให้การศึกษา รักษาแบบแผนพฤติกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันแล้วในสังคม (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2529 : 99-111) นับว่าเพลงหรือสื่อพื้นบ้านเหล่านี้ล้วนมีบทบาทในขัณฑเวลาบุคคลให้สามารถปรับตัว และเรียนรู้ในการใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพสังคม ซึ่งเป็นลักษณะของกระบวนการสังคมประกิด

ดังนั้นด้วยคุณูปการของสื่อพื้นบ้านที่มีต่อสังคม จึงจำเป็นต้องอนุรักษ์ถ่ายทอดและสืบทอดต่อเนื่อง ซึ่งวิธีการจะเห็นได้ว่า คณะวิทยากรบุคคลท้องถิ่นทำหน้าที่ให้การศึกษาและเชื่อมความสัมพันธ์ของชาวบ้าน กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมปฏิสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน แนวคิดของการพัฒนาถือว่า การพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องพยายามใช้กำลังทรัพยากรของชาวบ้านหรือของประชาชนให้มากที่สุด (ธีรยุทธ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา, 2538 : 180) ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนในระยะยาว นอกจากนี้กิจกรรมดังกล่าวยังใช้เพื่อเชื่อมโยงให้ผู้เห็นคุณค่าของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่ปรากฏในละครเรื่องมาลัย มงคล ที่รวมสื่อพื้นบ้านแต่เดิมประยุกต์เข้ากับศิลปการแสดงสมัยใหม่ โดยนำมาใช้เพื่อพัฒนาคนให้สอดคล้องกับสภาพสังคม คาดว่ากลุ่มเป้าหมายจะเกิดการเรียนรู้ได้ดีตามจุดมุ่งหมาย ที่มุ่งให้บุคคลได้ตระหนักถึงคุณค่าของสื่อพื้นบ้านรวมทั้งกิจกรรมด้านการพัฒนา และการเรียนรู้เหล่านี้จะเป็นไปได้ง่ายขึ้นด้วยสิ่งที่เรียนตรงกับความสนใจของผู้เรียน (ธีรยุทธ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา, 2538 : 201) ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบอื่น เช่น วิทยและวุฒิ หรือทัศนคติของผู้เรียน ฯลฯ

2.2.2 กิจกรรมเผยแพร่และใช้สื่อเทคโนโลยี

กิจกรรมเผยแพร่และใช้สื่อเทคโนโลยี มีขึ้นเฉพาะรอบพิเศษในภาคกลาง โดยมี ลักษณะวิธีการ ดังนี้

2.2.2.1 การแนะนำคณะชามป้อมโดยบุคคลอื่น

การแนะนำคณะชามป้อมโดยบุคคลอื่นที่ดำเนินงานด้านการพัฒนา เด็กและเยาวชน มีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่คณะในฐานะเป็นองค์กรตัวอย่างที่ใช้สื่อเพื่อการพัฒนาคน โดย เน้นบทบาทของคณะที่มีต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง

2.2.2.2 การฉายภาพบันทึกวีดิทัศน์ (VTR)

การฉายภาพบันทึกวีดิทัศน์ (VTR) นี้ ไซ้หลังจากแนะนำกลุ่มคณะ อย่างเป็นทางการ โดยเสนอภาพลักษณะการทำงานและกิจกรรมของคณะ ในฐานะองค์กรที่ดำเนินงาน ด้านผลิตสื่อในการรณรงค์และให้การศึกษาเพื่อพัฒนา เยาวชน ชุมชน ในรูปแบบละครเพื่อการศึกษา

จะเห็นว่าการฉายภาพบันทึกวีดิทัศน์ในรอบพิเศษของแต่ละแห่ง เป็น เสมือนการเปิดและสรุปภาพการทำงานของคณะในกิจกรรมที่ได้ดำเนินงานผ่านมา โดยมีรายละเอียดที่ แตกต่างกันตามจุดมุ่งหมายของการจัดแสดง ดังกรณีงานประชุม "NATIONAL COUNCIL FOR CHILDREN AND YOUTH DEVELOPMENT" ที่โรงแรมริเจนท์ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ.2539 (บันทึกสนาม) เป็นการประชุมในเนื้อหาเกี่ยวกับองค์กรที่ทำงานด้านพัฒนาเด็กและ เยาวชน โดยฉายภาพบันทึกวีดิทัศน์ เสนอตัวอย่างโครงการสื่อชาวบ้าน คณะละครชามป้อมที่มีบทบาท ดังกล่าว ตั้งแต่ลักษณะการทำงาน เน้นภาพการพัฒนาคนโดยเฉพาะการให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการผลิต ละคร มีภาพตัวอย่างละครเรื่อง "พิชฐานเอ๋ย" ที่แสดงในประเทศเยอรมัน ละครเรื่อง "เจ้าลมห้อล่อล้า" แสดงในชุมชนแออัด และภาพ "โครงการละครเพื่อพัฒนาเยาวชน" ด้วยกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติทุกปี ในช่วงปิดภาคเรียน เพื่อให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และพัฒนatanเอง ละครเรื่อง "เงินทโครพ" ใน "โครงการรณรงค์โรคเอดส์และส่งเสริมจริยธรรมทางเพศในสถานศึกษา ปีพ.ศ.2538" ครอบคลุมไปทั่ว ประเทศ พร้อมรวบรวมข้อมูลย้อนกลับที่ได้มาพัฒนาเป็นละครเรื่อง "มาลัย มงคล" โดยนำเอาความเชื่อ ทางศาสนามาใช้รณรงค์ให้การศึกษาเรื่องจริยธรรมทางเพศและเอดส์ ซึ่งได้แสดงในประเทศออสเตรเลียมา แล้วและกำลังตระเวนแสดงในประเทศไทย รวมทั้งภาพทัศนคติและความคิดเห็นต่างๆ จากผู้ชมที่เป็น นักเรียน อาจารย์ และชาวต่างชาติ ฉายประมาณ 10 นาที

กล่าวได้ว่ากรณีงานประชุมนี้ ภาพที่เกิดขึ้นแสดงถึงการให้ความสำคัญ ต่อการพัฒนาคนโดยเฉพาะระดับเยาวชนในแง่มุมต่างๆ ด้วยกระบวนการกลุ่มและการมีส่วนร่วม ซึ่ง สิริวรรณ สุวรรณานา (2538 : 156) กล่าวว่า "การสอนแบบกลุ่ม เป็นการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียน ช่วยกันทำกิจกรรมและช่วยกันแก้ปัญหาาร่วมกัน การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจและเรียนรู้ ถึงกลไกของกลุ่มและสร้างนิสัยที่ดีให้แก่ผู้เรียนคือเป็นผู้ที่ยอมรับมติของกลุ่มอีกด้วย" จะเห็นว่าวิธีให้การ ศึกษาในลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นในภาพวีดิทัศน์ที่มุ่งเผยแพร่ภาพข้อมูลเฉพาะละครเรื่องมาลัย มงคล ณ สถานทูตออสเตรเลีย และศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ที่เน้นกระบวนการและผลการใช้ละครเรื่อง ดังกล่าวในการพัฒนามนุษย์และสังคมในภูมิภาคต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ เพื่อเตรียมความพร้อมผู้ชม

นอกจากนี้การฉายภาพบันทึกวีดิทัศน์ จะเห็นว่าภาพเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมที่เป็นทางเลือกแก่เยาวชนในการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์กับตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ประการหนึ่งของการศึกษา ดังที่ ไมเกน และ สเปนเซอร์ (Roland Meighan, 1981 ; Herbert Spencer, 1961 อ้างถึงใน รัตนา ตุงคสวัสดิ์, 2528) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาไว้หลายประการ เช่น การศึกษาจะต้องเป็นการเตรียมหรือการทำกิจกรรมประเภทต่างๆ ในเวลาว่าง ฉะนั้นการมีส่วนร่วมในกระบวนการกลุ่ม จึงเป็นวิธีให้ศึกษาที่เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพของเยาวชน และก่อให้เกิดการพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ ดังนั้นเมื่อพิจารณาสถานะในฐานะสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา เน้นที่ตัวเยาวชนโดยเฉพาะให้แคบลงจะเห็นว่า "ละครเป็นสื่อของเยาวชน โดยเยาวชน เพื่อเยาวชน" กล่าวให้ชัดว่า เยาวชนในขณะเป็นผู้ใช้กระบวนการพัฒนาในการผลิตสื่อ และเป็นผู้ถ่ายทอดหรืออยู่ในฐานะนักพัฒนา เพื่อพัฒนาเยาวชนอื่นในท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็ได้รับหรือถูกพัฒนาในฐานะผู้เรียนรู้

ดังนั้นการใช้กิจกรรมเผยแพร่และสื่อเทคโนโลยี เพื่อเตรียมความพร้อมและนำความสนใจของผู้เรียน นับเป็นวิธีหนึ่งในอธิบายหลักปรัชญาและลักษณะการดำเนินงานของคณะ ซึ่งมีข้อดีในแง่ของ

- เป็นวิธีเตรียมความพร้อมผู้ชม ซึ่งสามารถการควบคุมเวลาได้แน่นอน
- ปูพื้นฐานความสนใจ เข้าใจต่อคณะและละครให้แก่ผู้ชมที่ไม่มีโอกาสตามไปดูในถิ่นอื่น หรือไม่เคยชมมาก่อน โดยเฉพาะกลุ่มที่สนใจงานด้านการพัฒนา
- ประชาสัมพันธ์กิจกรรม โดยสรุปด้วยเทคโนโลยีภาพ เสียงจากที่ต่างๆ ด้วยการติดต่อเรียบเรียงเพื่อนำเสนอ

สรุปขั้นตอนการใช้กิจกรรมพิเศษนำ หรือการใช้กิจกรรมนันทนาการละลายพฤติกรรมและเตรียมความพร้อมผู้เรียน มี 2 ลักษณะ คือ

1. เกมเล่นนันทนาการหรือสื่อพื้นบ้าน ให้เฉพาะรอบชุมชน
2. กิจกรรมเผยแพร่และใช้สื่อเทคโนโลยี ใช้ในภาคกลางเฉพาะรอบพิเศษ

ดังนั้นขั้นตอนเตรียมความพร้อมผู้เรียนจึงมีความสำคัญที่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ที่ดี ดังที่ ฮีรยูทซ์ เชนิงส์ ณ อยูธยา (2538 : 214) กล่าวว่าจะต้องเตรียมประชาชนให้พร้อมที่จะเรียน อาจทำได้โดยช่วยให้อาจารย์ที่เตรียมมา หรือให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับอุปกรณ์ที่ใช้ ซึ่งก็คือสื่อละคร โดยใช้กิจกรรมหลายลักษณะเลือกและปรับตามสภาพกลุ่มเป้าหมาย เช่น การละลายพฤติกรรมด้วยสื่อพื้นบ้าน หรือแนะนำเบื้องต้นด้วยสื่อเทคโนโลยี ล้วนเป็นวิธีการเตรียมความพร้อมเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักและคุ้นเคยกับสื่อ ก่อนที่ผู้สอนจะใช้ รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กล่าวได้ว่าทีมงานหรือผู้สอนได้ปรับการจัดบรรยากาศและกิจกรรมก่อนการเรียนการสอนตามสภาพแวดล้อมของผู้เรียนอันคุณสมบัติสำคัญตามแนวคิดมานุษยวิทยาการศึกษา ขณะเดียวกันได้นำหลักจิตวิทยาการศึกษาในการใช้ความบันเทิงเป็นสิ่งจูงใจเพื่อสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ และใช้เป็นทางออกหรือการระบายความกดดันทางจิตใจตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่สามารถตรวจสอบผลการใช้กิจกรรมที่เกิดขึ้นได้ด้วยการสังเกตดังนี้

2.3 ผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

2.3.1 ด้านผู้ชม หรือ ผู้เรียน

2.3.1.1 จำนวนผู้ชมหรือผู้เรียนที่มา่วมกิจกรรม

จำนวนผู้ชมหรือผู้เรียนที่มา่วมกิจกรรมในแต่ละภาค มีขนาดไม่แตกต่างกันนักอยู่ในระหว่าง 200-300 คน สำหรับรอบในเวทีปิด ส่วนรอบเวทีเปิดผู้ชมมีมากกว่า 300-400 คน ในภาคใต้ และภาคเหนือ ซึ่งบางแห่งผู้ชม 166 คน หรือมากถึงเกือบ 500 คน ในภาคกลางรอบพิเศษบางแห่งมีเพียง 15-20 คน ตามจุดมุ่งหมายของการจัดแสดง

จะเห็นว่าในชุมชนเนื่องจากสภาพบริเวณการแสดงมีลักษณะปิด การมาชมของผู้ชมจึงเป็นการทดลองใช้ละครกับเวทีเปิด ซึ่งจำนวนระหว่าง 200-400 คน เป็นขนาดของกลุ่มเป้าหมายที่คณะเห็นว่าเหมาะสมและสอดคล้องกับละคร ซึ่งเชื่อว่าการสื่อสารระหว่างผู้สอนและผู้เรียนจะเป็นไปได้ง่ายและทำให้การเรียนรู้ได้ผลดี

2.3.1.2 ความคาดหวังของผู้ชม

ความคาดหวังของผู้ชมหรือผู้เรียนทุกภาค ส่วนใหญ่คาดว่าจะได้ชมละครเพื่อการศึกษาและพัฒนาคน หรือชมสื่อพื้นบ้านไทยสมัยใหม่ที่ให้ความบันเทิงและสาระเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต และเป็นทางเลือกในการบริโภคข่าวสารความรู้ที่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิต

จะเห็นว่าความคาดหวังของผู้ชมที่มีต่อละคร สอดคล้องกับการประชาสัมพันธ์ในแต่ละภาค ซึ่งการเรียนรู้จะเป็นไปได้ง่ายขึ้นด้วยสิ่งที่เรียนตรงกับความต้องการ ความปรารถนาและความสนใจของผู้เรียน (ธีรบุรุษ เสริมวงศ์ ณ อยุธยา, 2538 : 201) เช่นเดียวกับการได้ทราบจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่มีเพื่อการพัฒนาคน เมื่อพิจารณาโดยใช้หลักพื้นฐานการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ จะเห็นว่า การให้บริการทางการศึกษาจะประสบผลสำเร็จต่อเมื่อผู้บริโภคหรือผู้เรียนได้รับความพึงพอใจและมีคุณภาพชีวิตเกิดขึ้น กิจกรรมเตรียมความพร้อมจึงเป็นส่วนหนึ่งในการบริการเบื้องต้นที่สร้างแรงจูงใจและกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความหวังว่าจะได้รับการพัฒนาชีวิตในทางที่เจริญขึ้น ซึ่งเท่ากับสร้างความเชื่อมั่นและความสนใจให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี

2.3.1.3 ปฏิริยาตอบสนองและการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่จัดให้ ในทุกภาคผู้ชมแสดงออกไม่แตกต่างกัน แต่ความเข้มข้นขึ้นอยู่กับขึ้นตามประเภทกิจกรรมที่จัดและสภาพบริบทของกลุ่มเป้าหมาย โดยเป็นไปในลักษณะ

- ผู้ชมมีส่งเสียงร้องไห้ก่าลึงใจ ผีวปากปรบมือให้ ผ่อนคลายรู้สึกบันเทิงสังเกตได้จากสีหน้าและอาการ พุดคุย หัวเราะกับมุขตลก เมื่อได้ยินเพลงที่คุ้นหูหรือคำพูดถูกใจ จะมีปฏิริยาตอบสนองทางอารมณ์และแสดงออกมา

- มีส่วนร่วมกับกิจกรรมโดยเฉพาะในรอบชุมชน เด็กกระตือรือร้นในการแสดงออกด้วยการละเล่นเกม จากการถอดสิ่งของ ร้องเพลง ส่งเสียง ปรบมือตามจังหวะเมื่อมีการเล่นเพลง หัวเราะ สีหน้าอาการที่มีความสุขและยิ้ม มีทรัพยากรบุคคลของท้องถิ่นภาคกลาง และเยาวชนในภาคเหนือ ร่วมจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมพื้นบ้าน บันทึกเทปวีดิทัศน์ของสื่อมวลชนในภาคกลาง

- มีความพร้อมในการชม โดยเชิญเข้ามาใกล้เวทีตามคำแนะนำ
ออกทาสีหน้าและอาการ ประทับใจ สนใจต่อกิจกรรมที่จัดให้ และตั้งใจคอยชม

1.3.2 ด้านทีมงานคณะ หรือผู้สอน ทุกภาคพบว่าเกิดผลในด้านการพัฒนาคณะตั้งแต่

1.3.2.1 ได้ทดลองจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย และค้นพบ
วิธีการใหม่ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ

1.3.2.2 ได้เรียนรู้ศิลปะการแสดงเฉพาะถิ่นจากการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยน
วัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลางโดยพ่อเพลงพื้นบ้าน และเยาวชนท้องถิ่นภาคกลางและภาคเหนือ

1.3.2.3 ได้เปิดภาพ และเผยแพร่การดำเนินงานอย่างเป็นทางการในภาคกลาง

1.3.2.4 ได้พัฒนาศักยภาพทางร่างกายและปฏิภาณไหวพริบในการแสดงตลก
เรื่องสร้างความบันเทิงในภาคใต้ เผยแพร่วัฒนธรรมในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1.3.2.5 ควบคุมพฤติกรรม อารมณ์ ไซส์ติในการแก้ปัญหา

1.3.2.6 เกิดความคล่องตัวในทีมงาน และปรับตัวเพื่อรับสถานการณ์ เฉพาะหน้า
ได้มากขึ้นเมื่อตระเวนมากรอบ

จากที่กล่าวมานั้นจะพบว่าภารกิจกรมก่อนการแสดง ก็คือการจัดกิจกรรมนันทนาการ ซึ่งทุก
ภูมิภาคสามารถสรุปวิธีการได้ใน 2 ลักษณะดังนี้

1. แนะนำกลุ่มคณะและโครงการ หรือการแนะนำสื่อการเรียนรู้
2. การใช้กิจกรรมพิเศษ หรือกิจกรรมนันทนาการละลายพฤติกรรม และเตรียมความพร้อมผู้เรียน

กล่าวได้ว่ากิจกรรมก่อนการแสดง เป็นการนำเอาแนวคิดจิตวิทยาการศึกษา มาจัดกิจกรรมเพื่อสร้าง
แรงจูงใจกระตุ้นผู้เรียน และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งผลที่ได้จากการสังเกตปรากฏให้เห็นในเชิงสอดคล้อง
ตามวิธีการ เมื่อพิจารณาด้วยหลักพื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม ถือว่าขั้นตอนนี้คือการสอน
แบบ "สัมปหังสนา" เป็นการสร้างความเพลิดเพลินให้เกิดแก่ผู้ฟังผู้เรียน ให้ร่วมกิจกรรมไม่เบื่อหน่าย
(ประกาศรี สิทอำไพ, 2537 : 300-301) โดยจะเห็นว่าคณะเลือกใช้ตามสภาพบริบทและ ความสนใจของ
กลุ่มเป้าหมาย เช่น รอบเวทีเปิดใช้สื่อพื้นบ้านและการละเล่น เป็นการละลายพฤติกรรม ยังเป็นวิธีการสร้าง
ความสัมพันธ์และทำความรู้จักระหว่างผู้สอน ผู้เรียนและสื่อการศึกษา ซึ่ง ชีรยุทธ เสนิมงค์ ณ อยุธยา
(2538 : 193) กล่าวว่าผู้สอนหรือครูเป็น "ผู้ที่ทำหน้าที่ส่งมอบบรมในการศึกษาทุกระดับทุกประเภท ครู
จึงมีภารกิจที่จะต้องจัดกิจกรรมประสบการณ์ให้แก่ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาขึ้นโดยรอบด้าน"
ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงเป็นทั้งการจัดนันทนาการเพื่อสร้างแรงจูงใจแก่ผู้เรียนและเป็นส่วนหนึ่งในการบวนการ
ศึกษาโดยตรง เห็นได้จากการจัดสรรทรัพยากรบุคคลเพื่อทำหน้าที่ให้ถ่ายทอดวัฒนธรรม ก่อให้เกิดการ
เรียนรู้ตระหนักถึงคุณค่า หวงแหวนสื่อพื้นบ้านที่ควรวนุรักษ์และสืบทอดรวมทั้งเป็นกิจกรรมหนึ่งซึ่งสร้างความ
เข้มแข็งแก่ชุมชน ดังที่ สิริวรรณ สุวรรณอาภา (2538 : 160-161) กล่าวว่า "หน้าที่ของสื่อมวลชนที่
สำคัญที่สุดทางการศึกษา คือ การถ่ายทอดและพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชน"

3. การแสดงละคร หรือ การใช้สื่อบุคคลเพื่อถ่ายทอดบทเรียนด้วยรูปแบบละคร

การแสดงละคร หรือ การใช้สื่อบุคคลเพื่อถ่ายทอดบทเรียนด้วยรูปแบบละคร จะเห็นได้ว่าทุกภาคเริ่มด้วยการโหมโรง และเข้าสู่การแสดง โดยในด้านกระบวนการมีการปรับเปลี่ยนที่สามารรถเห็นได้ดังนี้

3.1 การแสดงละครหรือการใช้สื่อการเรียนรู้อุ้เฉพาะกิจ มีเฉพาะรอบพิเศษ ณ งานประชุม "NATIONAL COUNCIL FOR CHILDREN AND YOUTH DEVELOPMENT" ในภาคกลาง โดย

3.1.1 ปรับเปลี่ยนกระบวนการจาก 1 ชั่วโมง เหลือเพียง 30 นาที มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปิดภาพองค์กรสื่อชาวบ้าน คณะละครมะขามป้อมเป็นตัวอย่างที่ดำเนินงานด้านเด็กและเยาวชน

3.1.2 คงฉากและตอนสำคัญที่สะท้อนศิลปการแสดงพื้นบ้าน ประเด็นปัญหาสถานการณ์เยาวชนในด้านต่างๆ

จะเห็นว่าการแสดงเฉพาะกิจนี้จัดขึ้นเพื่อเปิดภาพองค์กรตัวอย่างที่ใช้สื่อเพื่อการพัฒนา เมื่อพิจารณากระบวนการสื่อบุคคล (People Processing) ตามแนวคิดปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ จะเห็นว่า การปรับให้เหลือ 30 นาที คณะยังคงสารหรือความหมายสำคัญที่สะท้อนปัญหาด้านต่างๆ เช่น การลวงละเมิดทางเพศ สถานการณ์โสเภณีเด็ก ฯลฯ เพื่อทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมและถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยให้เยาวชนคณะเป็นกาจัดการศึกษาและพัฒนาศักยภาพในระดับอัตตะ หรือ Self รวมทั้งระดับส่วนรวม ฉะนั้นผู้ชมจึงเป็นผู้ตัดสินใจและพิจารณาว่า สื่อบุคคลได้ปฏิบัติตามบทบาทที่มีต่อการศึกษา อันก่อให้เกิดการพัฒนาเด็กและเยาวชนตามวัตถุประสงค์เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ซึ่ง สิริวรรณ สุวรรณอากาศ (2538 : 160-161) กล่าวว่า "การประมวลข่าวสารไม่ว่าด้วยวิธีผ่านสื่อชนิดใด ถือว่าเป็นการให้การศึกษาแก่สมาชิกของชุมชน" ดังนั้นหากมองคณะให้แคบลงเฉพาะในฐานะของสื่อเพื่อการพัฒนาเยาวชน จะเห็นว่า การปรับให้เป็นสื่อเรียนรู้อุ้เฉพาะกิจในงานนี้ ยังคงบทบาทที่เด่นชัดคือกาให้ความสำคัญกับเยาวชนซึ่งทั้งผู้ผลิต ผู้ใช้และผู้ได้รับการพัฒนา

3.2 การแสดงละครหรือใช้สื่อการเรียนรู้อุ้เพื่อการเรียนการสอนรอบทั่วไป

การแสดงละครหรือการใช้สื่อการเรียนการสอนรอบทั่วไป ยังคงเนื้อหาละครในเวลา 1 ชั่วโมง โดยแต่เดิมที่ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลการตระเวนแสดงในทุนกรมประชาสัมพันธ์ 20 รอบแรก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่ามีกาปรับกระบวนการที่สถาบันบวรราชภัฏนครราชสีมา เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ.2539 ในส่วนของดนตรี เพลง ประกอบหลายตอน เช่น การดีดฆ้องในดอนกัลปพฤกษ์ เพลงร้องสรภัญญะให้เป็นกาประสานเสียงแบบสากล แสดงถึงพัฒนาการด้านดุริยางคศิลป์ ส่วน 40 รอบทุน AusAID สามารถเห็นกาปรับกระบวนการได้ชัดเจน ดังนี้

- ภาคกลางปรับในฉาก ตอน บทพูด และนักแสดง ที่ต้องการสื่อภาพให้ชัดเจนขึ้น เช่น จากความตาย จากจบ บทพูดภาษาอังกฤษ เพลงร้องตอนมาลาออกหัก และนักแสดง ไซท์ที่ถูกปรับเปลี่ยนเช่นนี้ตลอดการตระเวนแสดง 40 รอบในทุน AusAID

- ภาคใต้ ร้องเพลงกล่อมลูกที่เอื้อนมากขึ้นตามสภาพบรรยากาศระหว่างแสดง

- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปรับในฉาก คอนต่างๆ เช่นฉาก "สั่งเป็ด" ปรับบทพูด เช่น "ขอขมาใจ" ซึ่งไม่มีในบทเดิมเป็นการกล่าวถึงสถานที่ซึ่งเป็นที่รู้จักของผู้ชม เปลี่ยนชื่อตัวละครปาเมล่าเป็นพามาเลล่า เพื่อให้ชื่อคล้ายดาวรายวันสอดคล้องกับตัวละครคววม การวิ่งและเคลื่อนไหวในฉากต่างๆ ที่ชุมชนหนองรี รวมทั้งอุปกรณ์ประกอบฉากมีการซ่อมแซมหลังกลับจากการแสดงในภาคใต้ เนื่องจากการใช้งานเป็นเวลานาน

- ภาคเหนือที่ตลาดไนท์บาร์ซาร์ เนื่องจากขัดข้องทางเทคนิคไฟฟ้า การติดะโพน จึงปรับ เพลงร้อง "สาวร้าง" ซึ่งเป็นการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้า ด้วยการอาศัยปฏิภาณไหวพริบเพื่อไม่ให้เกิดการแสดงหยุดชะงัก

เมื่อพิจารณาการปรับการแสดงทุกภูมิภาค มีเพื่อสร้างความชัดเจนทางเทคนิคการแสดง ขณะที่ภาคภาคกลางเห็นการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนมาก ซึ่งสืบเนื่องจากคววมตระเวนในประเทศออสเตรเลีย โดยผู้กำกับและผู้ช่วยมีบทบาทสำคัญ อาศัยช่วงสัปดาห์แรกต้นเดือนตุลาคม พ.ศ.2539 ก่อนแสดง ดังที่ นิมิตร พิพิษฐกุล (สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2540) กล่าวว่า

... แก้กันหนักๆ ที่ออสเตรเลีย มันจะมีแก๊หลาย scene อะไรที่มันไม่ get ก็แก้ คือตอนซ้อมๆ อยู่ก็ไปบอกประติษฐว่าเราขอเปลี่ยนนะ ประติษฐก็บอกว่าเอาก็ลองดูซิ ลองเลย คือคนอื่นเล่นแต่ เราไม่ได้เล่นก็จะดูและจะเห็นภาพ ปรับกันในช่วงสัปดาห์แรกๆ เรายังไม่ได้เริ่มเล่น เราก็จะซ้อม scene อย่าง scene พระมาลัย แต่เดิมอารมณ์แบบว่าไม่ได้นอน คือมันไม่ get ว่าตาย คือไม่ได้นอน แต่ว่าเป็นลักษณะที่โดนแหจับเซซๆ แต่รู้สึกกว่าถ้าฝรั่งดูจะไม่รู้ว่าตาย ก็เลยทำให้มานอนก่อน แล้วก็ซึกแล้วก็ตาย ตายแล้วก็วิญญาณขึ้น เพื่อให้คนดูเขาเข้าใจตรงนี้ คือจะดูรวมๆ ว่าให้ทำอย่างนี้ๆ ... หรือตอนจบเดิมก็จะแบบว่าหันมาหากัน อะไรนี่ซึ่งมันไม่ get แล้วก็เลยเอาด้วยลักษณะที่เป็นเอเซียการไหวกัน คนฝรั่งรับได้ รู้สึกว่ามันสวย รู้สึกว่าคนไทยก็น่าจะเข้าใจด้วยเหมือนกัน การให้อภัยแก่กัน ผู้ชายและผู้หญิงไหวกัน ดูแล้วเรื่องจบ ...

จะเห็นว่ากระบวนการสื่อบุคคล ตามแนวคิดปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ ซึ่งสนใจการถ่ายทอดความรู้สึกที่มีความหมาย (ชนิตา รัชพลเมือง, 2537 : 287) การปรับภาษาภาพและท่าทางจึงเท่ากับเน้นการทำหน้าที่สื่อสารทางการศึกษา ซึ่งศิลปะถูกนำมาใช้เพื่อช่วยในสถานการณ์ดังกล่าว โดย Leo Tolstoi (1828-1910, อ้างถึงใน สุจิตรา รณริน 2539 : 99) นักเขียนและนักการศึกษาชาวรัสเซีย กล่าวว่า "ศิลปะคือการถ่ายทอดความรู้สึก ศิลปะเป็นวิธีสื่อสารความรู้สึกระหว่างมนุษย์" จะเห็นว่ากระบวนการสื่อบุคคลต้องอาศัยศิลปะในการให้ความหมาย และช่วยให้การสวมบทบาทต่างๆ ของมนุษย์มีความสมจริง เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ที่มีคุณค่าและขัดเกลาผู้เรียน ซึ่งปรับตามสภาพวัฒนธรรมชนบประเพณี โดยจะพบว่าละครถูกปรับเปลี่ยนทั้งตัวนักแสดง เพลงร้องและบทพูดในฉากกัลปพฤกษ์ที่เกิดขึ้นในคราวเดียวกัน ดังที่ นิมิตร พิพิษฐกุล (สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2540) กล่าวว่า

... ที่เปลี่ยนคน (พทหัส พทกุลบุตร-ผู้วิจัย) คือเห็นว่าตำแหน่งเหมาะสมชัดเจนกว่า คืออย่างภาษาพูดเขาก็ทำตรงนี้ได้ เราก็ปรับให้เป็นลักษณะเหมือนนักท่องเที่ยว ภาษาอังกฤษก็ improvise ออกมา หรือเพลงร้องคาโอเกะที่เสียโซ่ก็ขวมาลี unchained melody

แทนเพลงไม่มีเวลาไปหาเมียหน่อย กลับมาไทยเราก็เปลี่ยนกลับ ตอนสถานเอกอโก ส่วนใหญ่คนมักจะพูดว่า lady & gentleman เราบัวว่า ผู้ชายมาเที่ยวอย่างเดียว ก็เปลี่ยนต้อง gentleman & gentleman ฝรั่งเขาเข้าใจ get ง่ายกับเรื่องไม่ต้องแปลก็เข้าใจได้

จะเห็นว่าการสื่อความถูกต้องสร้างความคิดเงินในลักษณะนิสัยและบุคลิกนักแสดง กรณีนี้ ครูหรือผู้แสดงได้สวมบทบาทของผู้ค้าและผู้ให้บริการทางเพศ เพื่อสะท้อนปัญหานักท่องเที่ยวต่างชาติกับการค้าประเวณี ซึ่งนิรมล พงคณาธร (2537 : 51) เห็นว่า “ผู้ประกอบการอาชีพค้ามนุษย์ นักท่องเที่ยว และผู้ขายบริการทางเพศดำรงชีวิตอย่างไม่ถูกทางหากใช้อุดมการณ์ทุนนิยม เพราะในทางพุทธศาสนา จะไม่สนใจว่าหาทรัพย์ได้มาก แต่จะสนใจว่าหามาและใช้ไปโดยวิธีใด หากได้มาโดยมิชอบและใช้ไปจนเกินจำเป็นก็นับว่าไม่ถูกต้อง” ดังนั้นการสวมบทบาทให้สมจริง เพื่อถ่ายทอดความรู้ด้านจริยธรรม ถือว่าเป็นวิธีหนึ่งในการขัดเกลาและพัฒนาผู้เรียน และเกิดการเรียนรู้ได้ดีเมื่อละครให้ข้อเปรียบเทียบระหว่างข้อถูกต้องหรือผิดพลาด ความดีหรือเลว คุณหรือโทษ ที่มนุษย์ชาติสำนึกทางจริยธรรม

ขณะเดียวกันผู้แสดง หรือครู ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดเนื้อหาหรือบทเรียนโดยผ่านกระบวนการสื่อบุคคลเพื่อการเรียนรู้ นั้น ครูเองต้องขัดเกลาและพัฒนาการสวมบทบาทของตนให้สมจริงยิ่งขึ้น ดังที่ ฮีรยูทท์ เสนิงส์ ณ อยุธยา (2538 : 195) กล่าวว่า “ครูต้องเป็นผู้แสดง เป็นผู้แสดงบทบาทการสอนอย่างเหมาะสม เป็นผู้แสดงการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ ในการเรียนการสอน ได้ด้วยความสามารถและบังเกิดผล” โดยผู้แสดงของคณะได้พัฒนาตนเองด้วยการตีความลักษณะนิสัยของตัวละครเสมอ ทั้งสีหน้าท่าทางที่เน้นอารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรมเพื่อสื่อความให้ชัดเจน เช่น นักแสดงตัวละครมาลีถามถึงภาพความรู้สึกนึกคิดของพ่อที่มีต่อลูก ด้วยการให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ถูกขอและต้องการอย่างไม่ขาดตกบกพร่องทำให้ลูกตกเป็นเหยื่อของวัตถุนิยม ในขณะที่ตัวละครพ่อถือว่าตนทำหน้าที่ของพ่ออย่างดีที่สุดตามสภาพสังคมเศรษฐกิจแบบเร่งรัด (ประวิทย์ สงคราม, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2540) ซึ่งผู้แสดงต้องทำการบ้านของการสวมบทบาทในละคร โดยใช้ศักยภาพและเทคนิคทางการแสดงเพื่อให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสื่อความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาการแสดงละครตามแนวคิดมานุษยวิทยาการศึกษา กล่าวได้ว่าการแสดงละคร ในแต่ละภาค นั้น ตัวบ่งชี้คงสารหลัก แต่ในขณะที่เดียวกันด้านบริบททำให้เกิดการปรับวิธีการสื่อความหมาย เช่น ปรับตามบรรยากาศการเรียนการสอน ความแตกต่างทางวิถีชีวิตของผู้เรียน ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติของสื่อพื้นบ้าน ดังที่ สุรพล วิรุฬักษ์ (2536) กล่าวว่า “สื่อพื้นบ้านต้องสามารถด้นหรือด้นพลิกผด้น improvise ไปตามสถานการณ์ได้” ดังนั้นละครในฐานะสื่อเรียนรู้ทางวัฒนธรรมเมื่อนำไปใช้ในแต่ละภูมิภาค ผู้สอนต้องปรับวิธีการถ่ายทอดให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของผู้เรียน เพื่อให้การขัดเกลาเป็นไปอย่างสอดคล้อง สัมพันธ์กับระบบสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลทางการศึกษา โดยจากการสังเกตสามารถประเมินผลที่ได้ดังนี้

3.3 ผลของกิจกรรมก่อนการแสดง

3.3.1 ด้านผู้ชม หรือ ผู้เรียน

3.3.1.1 ปฏิบัติการตอบสนอง การมีส่วนร่วมทางอารมณ์และความสนใจของผู้ชมต่อฉาก คอนของละครหรือสื่อการเรียน ทุกภาคมีการแสดงออกทางกิริยาอาการไม่แตกต่างกันมาก โดยแบ่งได้ดังนี้

- ฉาก 1 ความตาย - ฉาก 2 แดนสวรรค์

การแสดงเปิดตัวพระมาลัยขึ้นต้นด้วยบทสวดมนต์ในฉากแรก ผู้ชมในภาคได้ยกมือไหว้ และปรบมือให้เมื่อหมดฉากแดนสวรรค์ ตอนเทวดา นางฟ้ารายงานว่า ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้ชมบางท่านตอบเท่าตามจังหวะเช่นเดียวกับผู้ชมในภาคเหนือปรบมือ ส่วนตอนเมฆลา รามสูร ที่ใช้ศิลปการแสดงพื้นบ้านไทยสื่อความ ได้สะท้อนให้เห็นการรับรู้ถึงความงามทางศิลปะจากเสียงพูดคุยที่กล่าวถึงละครเรื่องพระมาลัย และตั้งใจติดตามเรื่อง

- ปลายฉาก 2 แดนสวรรค์ - กลางฉาก 4 วิมานพระอินทร์

ผู้ชมแสดงความพึงพอใจทางสีหน้าอาการ ยิ้ม หัวเราะ พุดแซะ ส่งเสียงกรีดร้องสนับสนุน หรือ "กรี๊ด" อย่างมาก ในตอนงานเลี้ยงโรงเรียน ฉากกัลปพฤกษ์ทุกตอน ตอนคาราโอเกะ และฉากวิมานพระอินทร์ ตอนนางฟ้า ที่แสดงภาพปัจจุบันผสมกับศิลปการละครสมัยใหม่ที่มุ่งความสนุกสนานบันเทิงและภาพของพฤติกรรมทางเพศ ทำให้ผู้ชมทุกภาคมีอารมณ์ร่วมด้วย โดยเฉพาะตอนสถานอโศกที่ดลสดในทับทิมราวี ผู้ชมปรบมือประสานกับเสียงร้องเพลงของผู้แสดง เช่นเดียวกับวิีการสวดมาลัยด้วยทำนองต่างๆ ล้วนสร้างความสนใจในความงามทางศิลปะแก่ผู้ชมในท้องถิ่นได้มาก

- ปลายฉาก 4 วิมานพระอินทร์ - ฉาก 5 แดนนรก

การแสดงตอนเปิดหน้าฉากนางฟ้า จนถึงตอนสั่งเปรต ได้เสนอปัญหาต่างๆ เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางเพศอันนำไปสู่โรคเอดส์และตกนรกในที่สุด ซึ่งผู้ชมทุกภาคแสดงความเครียดทางสีหน้า อึดอัด มีอาการเจ็บมาก ไม่กล้ามอง ดังเช่นภาคเหนือผู้ชมหลบหน้าหรือใช้ผ้าปิดหน้าหรือน้ำตาไหลหลังตอนพระมาลัยไปวัดสัตว์นรก สังเกตเห็นผู้ชมรู้สึกผ่อนคลายอารมณ์ลงตามเนื้อหาละครในตอนท้ายเรื่อง เมื่อจบการแสดงผู้ชมปรบมือให้ มีการถ่ายภาพและจดบันทึกร่วม

จะเห็นได้ว่า ฉากและตอนเหล่านี้มุ่งนำเสนอเรื่องราวสาเหตุของปัญหาเยาวชน โดยใช้ความบันเทิงเป็นสื่อแทรกสาระ เพื่อควบคุมความสนใจและอารมณ์ร่วมของผู้ชม เช่น การหัวเราะ ฯลฯ ซึ่งธีรยุทธ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา (2538 : 212) กล่าวว่า "การให้การศึกษาโดยใช้บทเพลงและละครนั้นจะช่วยให้ประชาชนได้รับทั้งความรู้และความบันเทิงไปพร้อมกัน" ทั้งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีดัดปัญหาและผลที่เกิดจากการมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสมได้จากปฏิกริยาอาการ และเนื่องจากพฤติกรรมทางเพศระหว่างหญิงชายเป็นเรื่องปกปิดสำหรับเยาวชน ละครจึงเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้ความรู้ด้านเพศศึกษาแก่บุคคล เพื่อเกิดความรู้เท่าทันและเข้าใจภาวะต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับเยาวชน อันเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของสื่อเพื่อการพัฒนา ที่มีเพื่อปลูกสำนึก จิตใจผู้รับสารให้เกิดประกายความสำนึกแจ่มกระจ่าง (กาญจนา แก้วเทพ, 2539 : 199)

นอกจากนี้ที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนทุกภาค โดยเฉพาะในภาคเหนือ ผู้ชมแสดงความประทับใจซึ่งสังเกตได้จากวัยผู้ใหญ่มากกว่าวัยรุ่น เช่นเดียวกับในชุมชนภาคใต้ฝนตกหนักผู้ชมยังคงอยู่ชมเต็มศาลา น่าจะเนื่องจากได้จับทราบบจุดมุ่งหมายของละครว่าสื่อการเรียนรู้ที่ให้ความบันเทิงและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นหน้าที่ประการหนึ่งของการศึกษา คือการต้องมุ่งให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ (สุภรณ์ ศรีพหล, 2538 : 20) ขณะที่ภาคเหนือบางรอบ ผู้ชมวัยชราผู้ใหญ่และเด็กเล็กบางส่วนกลับบ้านก่อนละครจบ พฤติกรรมดังกล่าวของอาจมาจากการยอมมิไม่ได้กับการสะท้อนเรื่องราวความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชุมชน ที่มุ่งคำนึงการขายลูกสาว ผู้ที่อยู่ต่อจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักหรือผู้เรียนที่คณะสนใจ กล่าวได้ว่าการสื่อละครจะช่วยให้การเรียนรู้ได้ผลดี สิ่งที่เรียนนั้นอยู่ในขอบเขตสติปัญญาและเหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน การให้ความรู้ต้องคำนึงถึงเพศ วัย ความสนใจของผู้เรียนเสมอ (ธีรยุทธ เสนิงค์ ณ อยุธยา (2538 : 201)

3.3.2 ด้านทีมงาน หรือผู้สอน

ผลของการแสดงละครที่เกิดขึ้นกับทีมงานผู้แสดง ผู้ใช้สื่อ หรือผู้สอน จากการสังเกตพบว่าทุกภาค ผู้แสดงมีพัฒนาการขึ้น ดังที่ ธีรยุทธ เสนิงค์ ณ อยุธยา (2538 : 201) กล่าวว่า “การเรียนรู้จะได้ผลดี ต้องฝึกบ่อยๆ อันจะก่อให้เกิดความชำนาญ” ซึ่งผลที่ได้มีดังนี้

- 3.3.2.1 ได้ทดลองการแสดงแก่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย
- 3.3.2.2 ได้บรรจงและให้การศึกษากับบุคคลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
- 3.3.2.3 เปิดภาพและเผยแพร่การดำเนินงานตามกลุ่มเป้าหมายที่คาดหวังไว้
- 3.3.2.4 ได้ปรับและพัฒนาศักยภาพทางการแสดงของผู้แสดงให้สื่อความหมายชัดเจนเพื่อควบคุมอารมณ์ความสนใจผู้ชมได้มากขึ้น
- 3.3.2.5 ใ้ปฏิบัติภาคไหวพริบในการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าเพื่อควบคุมอารมณ์และความสนใจผู้ชม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ
- 3.3.2.6 ทำให้ได้ข้อสรุปของการทดลองการแสดงในเวทีที่เปิดที่ชัดเจนมากขึ้น

จะเห็นได้ว่าทุกภาคทั้งปฏิกิริยาของผู้เรียนและผู้สอน ได้ผลสอดคล้องกับวิธีการ ซึ่งสืบเนื่องจากการประชาสัมพันธ์และการจัดกิจกรรมก่อนการแสดงที่สร้างแรงจูงใจต่อติดตามชมละคร ที่มองว่ามีคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิต และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดกลุ่มของชาวบ้านสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน กล่าวได้ว่าการเรียนรู้จะได้ผลดี หากสิ่งที่เรียนมีคุณค่าและผู้เรียนได้รับผลประโยชน์ (ธีรยุทธ เสนิงค์ ณ อยุธยา, 2538 : 201) ซึ่งลักษณะสื่อละครแบบนี้ที่น่าเป็นที่พึงพอใจกับผู้ชมมากกว่าสื่อประเภทอื่นๆ

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปขั้นตอนการแสดงละคร หรือ การใช้สื่อบุคคลเพื่อถ่ายทอดบทเรียนด้วยรูปแบบละครได้ว่ามีวิธีการ 2 ลักษณะ คือ

1. การใช้สื่อการเรียนรู้อย่างเฉพาะกิจ
2. การใช้สื่อการเรียนรูเพื่อการเรียนการสอน

เมื่อพิจารณาการแสดงละครหรือการใช้สื่อบุคคลตามหลักพื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม จะเห็นได้ว่าขั้นตอนนี้เป็นวิธีการสอนแบบ ซาคค คือ สอนโดยนำนิทาน บุคคล ประวัติศาสตร์ มาประกอบ (ประภาศรี สิทธิอำไพ, 2537 : 301) ซึ่งเหมาะกับการถ่ายทอดเรื่องจริยธรรมทางเพศ โดยเฉพาะในชุมชนมีจำนวนเด็กที่จะย่างเข้าสู่วัยรุ่นอยู่เป็นจำนวนมาก การใช้ละครวงค์และให้การศึกษา จึงเป็นการปลูกฝังทัศนคติที่ดี อีกทั้งการกระตุ้นความรู้สึกนึกคิดมิได้จบที่ละครสิ้นสุด อันจะนำไปสู่การสร้างกระแสวิพากษ์อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้การสอดแทรกวัฒนธรรมพื้นบ้านในเนื้อหาละคร น่าจะส่งผลต่อความรู้สึกรักและตระหนักถึงคุณค่าของสื่อพื้นบ้านได้มากกว่าการวงค์ให้อนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมอย่างทั่วไป ขณะเดียวกันการทดลองใช้ละครเรื่องนี้ในเวทีเปิดและเวทีปิดจะเห็นว่าได้ผลสอดคล้องกัน จึงสามารถนำไปใช้ได้กับท้องถิ่นต่างๆ ที่ห้องเรียนอยู่ในสภาพบริบทที่แตกต่างกันทางสังคมและวัฒนธรรม อันจะก่อให้เกิดการติดตามงานของคณะในอนาคตต่อไป กล่าวได้ว่าละครคือสื่อการเรียนรูและเป็นระบบกระทำการย่อย โดยทำหน้าที่ชี้ตลกทางสังคมและถ่ายทอดวัฒนธรรม ช่วยพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตที่มีระเบียบตามความต้องการของสังคม (ประภาศรี สิทธิอำไพ, 2537 : 252) ซึ่งได้ผลสัมฤทธิ์เพียงใดต้องอาศัยกระบวนการในขั้นตอนอื่นมาใช้ตรวจสอบ

4. กิจกรรมหลังการแสดง หรือ การจัดกิจกรรมเสริมบทเรียนและประเมินผลการเรียนการสอน

กิจกรรมหลังการแสดง คือ การจัดกิจกรรมเสริมบทเรียนและประเมินผลการเรียนการสอนที่สามารถตรวจสอบการรับรู้ร่วมกันได้ในชั้นเรียน จะเห็นว่าทุกภาคมีวิธีการและลำดับการใช้ตามขั้นตอนดังนี้

4.1 เกมสนทนากการทำนายดวงชะตา คือ การใช้กิจกรรมนี้สนทนากการสร้างบรรยากาศเพื่อกระตุ้นผู้เรียนให้แสดงผลการรับรู้สื่อ โดยทุกภาคมีวิธีการดังนี้

- 4.1.1 สรุปเนื้อหาละครโยงเข้าสู่เรื่องดวง
- 4.1.2 ขออาสาสมัครผู้ชาย 1 ท่าน ผู้หญิง 1 ท่าน เล่นเกมสนทนากการ "เรียมซี"
- 4.1.3 ฝ่ายเทคนิคเปิดเพลง "เรียมซีเสียงรัก"
- 4.1.4 ทำนายผลดวงชะตา

จะเห็นว่าทุกภาคใช้วิธีนี้ในการสร้างบรรยากาศการอภิปราย ทำให้ผู้ชมรู้สึกสนุก
 อยากมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งการใช้ “เช็ทมิซี” เป็นเกมสนทนาการในขั้นตอนนี้มีเหตุผลดังที่
 ประติษฏ ประสาททอง (สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2540) กล่าวว่า “เรื่องนี้เราก็เลือกเช็ทมิซี เพราะว่ามันมี
 ความก้ำกึ่งระหว่างพูดกับโศก และก็มีมันมีความเชื่อ เชื่อเรื่องดวง เรื่องการเสี่ยงทาย เราก็เอามาเล่นมันเป็น
 แค่การทูลจริง ๆ แล้วเช็ทมิซีไม่ได้สาระอะไรเพียงแต่ว่ามันสร้างบรรยากาศให้เผลอรู้อย่างเขา” กล่าวได้ว่า
 คณะใช้แนวคิดของจิตวิทยาการศึกษาเป็นหลักในการจัดกิจกรรม ซึ่งความเชื่อเรื่องดวง ถือเป็นแนวคิดสากล
 และเป็นทางออกในการลดความกังวลในจิตใจ ขณะเดียวกันเช็ทมิซีนำมาใช้สร้างเงื่อนไขและเสริมแรงกระตุ้น
 ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมกับการบวนการเรียนรู้ได้มากขึ้นตามทฤษฎีการเรียนรู้ การแสดงบางรอบอาจไม่ใช้วิธีนี้
 แต่นำเข้าสู่อารมณ์ตัดสินตัวละครหรืออภิปรายโดยตรง โดยขึ้นอยู่กับสภาพบริบทและความสนใจของผู้เรียน

4.2 การตัดสินตัวละคร

การตัดสินตัวละคร เป็นตรวจสอบการรับรู้และเข้าใจต่อเนื้อหาบทเรียนหรือสื่อการเรียนรู้
 ซึ่งทุกภาคมีวิธีการที่สอดคล้องกันตามลำดับ ดังนี้

4.2.1 ผู้ดำเนินรายการนำผู้ชมเข้าสู่บรรยากาศการตัดสินตัวละครด้วย “เกมโชว์”

4.2.2 ผู้แสดงทุกท่านยกเว้นตัวละครพระมาลัยสมมุติตนเองเป็นแผ่นดินป้ายตัวละคร 7
 แผ่นป้าย ช่วงปลายการตระเวนแสดงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ลดเหลือเพียง 4 แผ่นป้าย

4.2.3 อาสาสมัครผู้ชมชายตัดสินตัวละครหญิง ผู้หญิงตัดสินตัวละครชาย ให้ขึ้นสวรรค์
 หรือลงนรกพร้อมเหตุผล ซึ่งในปลายการแสดงภาคตะวันออกเฉียงเหนือตัดสินเพียง 4 ตัว มาลี มาลา พา
 เมลา และศราราม ภาคเหนือปรับให้เหตุผลเฉพาะตัวที่ถูกตัดสินลงนรก ให้ผู้ชมเป็นกองเชียร์

4.2.4 ผู้แสดงซักถามเหตุผลในการตัดสินจากผู้ร่วมเล่น และขอข้อสนับสนุนหรือคัดค้าน
 จากผู้ชมท่านอื่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือเพิ่มวิธีการยกมือแทนการแสดงความคิดเห็นดังกล่าว

4.2.5 ตัวละครอธิบายแก้ข้อกล่าวหา

4.2.6 ผู้ดำเนินกิจกรรมให้ผู้ชมทั่วไปแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยน

4.2.7 ผู้แสดงและผู้ชมร่วมเสนอทางออกแก่ตัวละครหรือนุคคลที่ประสบปัญหา

4.2.8 ผู้ดำเนินกิจกรรมสรุปการตัดสินตัวละคร เช่น ทุกปัญหามีทางแก้ไขต้องใช้สติ และ
 กระทำผิดพลาดแต่สำนึกผิดได้ควรให้อภัย

ในกิจกรรมนี้ของทุกภาคเมื่อตัวละครแก้ข้อกล่าวหา อาจโยนเข้าสู่การเปิดประเด็นการ
 แต่งกาย หรือดำเนินไปตามขั้นตอน จนสรุปการตัดสิน ซึ่งจะเห็นการตั้งข้อสังเกตในประเด็นต่างๆ เช่น
 พฤติกรรมระหว่างเพศหรือผลการกระทำของของมาลา มาลี พาเมลา

จะเห็นว่าในขั้นตอนนี้ของทุกภาคมีวิธีการที่เป็นแบบแผน การใช้ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งแต่เดิมในทุนของกรมประชาสัมพันธ์การตัดสินใจตัวละครมีเพียง 2 ตัว คือ มาลี และมาลา ไม่มีการนำด้วย “เกมโชว์” ใช้สองคำถามคือ ใครน่าสงสารที่สุดในเรื่อง ใครควรจะตกนรก พร้อมอธิบายเหตุผล (บันทึกสนาม, 22 กรกฎาคม 2539) ในขณะที่ทุน AusAID สามารถเห็นพัฒนาการจาก 20 รอบแรกอย่างมีระบบ และปรับให้สอดคล้องโดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง กระตุ้นให้เกิดสนใจและมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลาย ดังที่ ประดิษฐ ประสาททอง (สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2540) กล่าวถึงลักษณะของวิธีการว่า

... เราก็จะให้เขาตัดสินใจตัวละครว่า ใครควรจะไปนรก ใครควรจะไปสวรรค์ แล้วมีสาเหตุอย่างไรให้แตกต่างกัน ซึ่งเราจะไม่ไปบอกว่า “ทำไมคิดอย่างนี้ เราจะไม่พิพากษาว่าทำไมเขาคิดอย่างนั้นเราฟังเขา บางคนจะทำเล่นๆ ไปก่อน เราก็เล่นกับแกไป แต่ตอนหลังๆ พอเราเอาโมเดลไปถามว่า “ทำไม” พอทำไมขึ้นมาบางคนก็บอกว่า “ขอคิดใหม่ ขอเปลี่ยนคำตอบใหม่ ขอคิดดีๆ ขอตั้งตัว” เพราะว่าเราจะเคารพทุกคำที่เขาพูด เราจะไม่ประณามเราจะรับฟังหมด อยู่ที่ react อยู่ที่ทำทีในการฟังเขา พยายามจะให้เห็นว่า เราตั้งใจฟังคุณนะถ้าเกิดว่าคุณพูดเหลวไหลเราก็จะฟัง เขาก็จะรู้สึกว่าจะต้องเปลี่ยน แล้วบางคนก็จะพูดว่า “ขอโทษ ขอเปลี่ยนนะค่ะ ขอไปนรกแทน เพราะอย่างนี้” ... ซึ่งมาจากคำพูดของเด็กมัธยม เราคิดว่าเขาควรจะได้ความได้ระดับหนึ่งแล้วละ ...

กล่าวได้ว่าผู้แสดงหรือผู้สอนมีบทบาทในการนำความสนใจของผู้เรียนอย่างมีทิศทาง เมื่อพิจารณาขั้นตอนนี้ตามหลักพื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม จะเห็นว่าเป็นวิธีการสอนแบบสมถาปนา คือกระตุ้นแรงเร้าให้กระตือรือร้นที่จะประพฤติปฏิบัติ และแบบ อุปสินกถา สร้างบรรยากาศสนทนากันเป็นกันเองแล้วเสริมสร้างแนวความคิดที่สมเหตุสมผลไปตามลำดับ (ประภาศรี สิทธิอาโพ, 2537 : 300-301) ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นโดยไม่มีกรอบจำกัดความคิด เช่นเดียวกับผู้แสดงเคารพทัศนคติของแต่ละบุคคล เท่ากับช่วยส่งเสริมการเรียนการสอนแบบประชาธิปไตย และการรณรงค์ให้การศึกษาตามหลักสิทธิมนุษยชนบังเกิดผลมากขึ้น

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาการจัดกิจกรรม จะเห็นว่าคณะนำหลักจิตวิทยาการศึกษามาใช้ในการเสริมแรงอย่างมีลำดับขั้นตอน อันจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงในทางที่พึงประสงค์ ซึ่งการประเมินและตรวจสอบการรับรู้ ความเข้าใจที่มีต่อบทเรียนทำให้ได้ข้อมูลป้อนกลับที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินงาน อาจกล่าวได้ว่าขั้นตอนนี้เป็นวิธีการหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ดังที่ ประดิษฐ ประสาททอง (สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2540) กล่าวว่า “ถามว่าคนดูคิดอย่างไร การถามคนดูก็ต้องสร้างบรรยากาศให้เขาอยากตอบด้วย ก็บังคับก็ทู่เจี๊ยะอะไรก็แล้วแต่ พยายามถามคุณครูด้วยหรือเจ้าหน้าที่อื่นๆ พยายามกระจายความคิด ให้เขาได้แสดงออกความคิดกันออกมา” โดยเน้นการกระตุ้นจิตสำนึกของผู้เรียนให้ตระหนักในปัญหาาร่วมกัน เพื่อให้เกิดข้อคำถามหรือประเด็นในการวิพากษ์วิจารณ์ถึงสถานการณ์ปัญหาต่างๆ ในสังคมเพื่อร่วมกันหาแนวทางป้องกันต่อไป

4.3 การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย

การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย เป็นวิธีการหนึ่งของการสร้างกระแสวิพากษ์วิจารณ์ต่อปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศที่ปรากฏในเนื้อหาละคร โดยตั้งข้อสังเกตเรื่องแต่งกายเป็นสาเหตุของปัญหาดังกล่าวหรือไม่ ซึ่งจะเห็นว่าทุกภาคมีขั้นตอนที่ไม่แตกต่างกันตามลำดับดังนี้

4.3.1 ผู้แสดงนำความสนใจผู้ชมเข้าสู่บรรยากาศการเปิดประเด็นการแต่งกาย

4.3.2 ผู้แสดงพามาเล่าอธิบายถึงเรื่องพฤติกรรมการแต่งกายกับเรื่องสิทธิส่วนบุคคล พร้อมตั้งข้อสังเกตแก่ผู้ชม

4.3.3 ทีมงานคณะให้ผู้ชมทุกระดับร่วมแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยน

4.3.4 ผู้ดำเนินกิจกรรมเสนอข้อมูลย้อนกลับจากการตระเวนแสดง มีเพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางช่วงปลายการตระเวนแสดง โดยเน้นเห็นว่าพื้นฐานจิตใจเพศชายเป็นปัจจัยแรก ร่วมกับการแต่งกายไม่มิดชิดและสถานการณ์ที่เอื้อให้เกิดปัญหา

4.3.5 ผู้แสดงสรุปประเด็นการแต่งกาย เสนอเรื่องกาลเทศะ และสิทธิความเสมอภาคของมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน เสนอแนวทางลดปัญหาด้วยการป้องกันตนเองเป็นข้อคิดแก่ผู้ชม

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนนี้คณะนำหลักพื้นฐานทางศาสนาและจริยธรรมมาใช้ให้การศึกษา โดยมุ่งที่การอภิปรายแลกเปลี่ยนความรู้ ผู้สอนทำหน้าที่เสนอเหตุและผลว่าจะไรดีหรือไม่ดี ควรประพฤติหรือไม่ กระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นต่อสถานการณ์ปัญหาสังคม พร้อมตั้งข้อสังเกตเรื่องการแต่งกายของผู้หญิงกับพื้นฐานจิตใจของผู้ชายกับปัญหาข่มขืน เพื่อให้เกิดความตระหนักและหาแนวทางแก้ไขหรือลดปัญหาดังกล่าวร่วมกัน ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2539 : 200) กล่าวไว้

... ผู้ใช้สื่อเพื่อการพัฒนาต้องคำนึงถึงว่า จะต้องจัดบรรยากาศให้ผู้รับสารได้ใช้สื่ออย่างเป็นตัวตั้ง (Active) มิใช่เป็นเพียงวัตถุรองรับข่าวสาร (Passive) เท่านั้น จะต้องให้ผู้ชมได้พูดคุยกิปราย วิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาสาระและคุณค่าต่างๆ ที่มีอยู่ในสื่อ รวมทั้งถกเถียงไปถึงประเด็นที่ว่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้อมาถึงตัวเราเองอย่างไรบ้าง ...

จะเห็นได้ว่าคณะในฐานะสื่อเพื่อการพัฒนา ทีมงานผู้ใช้สื่อ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้แสดงละครหรือผู้สอน ควรมีบทบาทในการแยกแยะข้อแตกต่างระหว่างคุณและโทษที่บทเรียนได้ถ่ายทอด เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นและตระหนักไว้ ซึ่งกิจกรรมนี้ได้แสดงให้เห็นว่าผู้มีส่วนร่วมทั้งครู อาจารย์ เจ้าหน้าที่ ล้วนทำหน้าที่เป็น "บุคคลสำคัญอื่นๆ" ที่ช่วยในการจัดเกลาการตีความหมายในเชิงสัญลักษณ์เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ยอมรับกันในสังคม ให้สามารถเลือกหรือนำความรู้ที่มีประโยชน์ไปปฏิบัติต่อ ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นอกจากนี้การตั้งข้อสังเกตเรื่องการแต่งกายจึงเท่ากับการเปิดประเด็นให้เกิดการสร้างกระแสวิพากษ์วิจารณ์สื่ออย่างมีเหตุผล ซึ่งถือว่าการศึกษาดังกล่าวช่วยให้เกิดบูรณาการทางความคิด สติปัญญา และพัฒนาผู้เรียนให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข รวมทั้งยังแสดงให้เห็นว่า ผู้สอนเองก็เกิดการเรียนรู้ทางสังคมเช่นกันจากข้อมูลย้อนกลับ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจทัศนคติของผู้เรียนที่มีวัย วุฒิและวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน อันจะเป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอนหรือใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงทางการศึกษาในอนาคตต่อไป

4.4 คำถามพิเศษ

การใช้คำถามพิเศษนี้ ใช้หลังจากเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกายแล้ว ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นอีกวิธีการหนึ่งของการตรวจสอบองค์ความรู้ที่ได้จากบทเรียน โดยเกิดจากการสมมุติเหตุการณ์เพื่อตั้งคำถามต่อผู้ชม 2 ข้อในภาคได้ และปรับเป็น 3 ข้อ ตอนปลายการตระเวนภาคนี้ ให้เป็นคำถามพิเศษใช้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางช่วงก่อนปิดโครงการฯ สามารถแบ่งวิธีการตามลำดับดังนี้

4.4.1 ผู้ดำเนินกิจกรรมนำความสนใจผู้ชมเข้าสู่บรรยากาศการมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนด้วยการระดมถามผู้ชมถึงทัศนคติส่วนบุคคลที่มีต่อพฤติกรรมการใช้บริการทางเพศของมนุษย์

4.4.2 ผู้แสดงสุ่มผู้ชมเพื่อตอบคำถามพิเศษ และให้แสดงความคิดเห็นโดยสมมุติเหตุการณ์ใน 3 ลักษณะได้แก่

4.4.2.1 กรณีที่ชายคนรักที่คุณ (ผู้หญิง-ผู้วิจัย) คาดว่าจะแต่งงาน วันหนึ่งพบเขาแอบไปขึ้นใจเพื่อนคุณๆ ยังคิดจะรักและแต่งงานด้วยไหม

4.4.2.2 กรณีที่เพื่อนชวนคุณ (ผู้ชาย-ผู้วิจัย) เข้าไปใช้บริการหญิงค้าประเวณี บังเอิญคุณพบว่าแฟนสาวเป็นโสเภณีในสถานที่นั้น คุณจะยังรักและแต่งงานด้วยไหม

4.4.2.3 กรณีที่เพื่อนสนิทคุณ (ผู้หญิงและผู้ชาย-ผู้วิจัย) เกิดติดเชื้อเอดส์มา คุณยังคงคบอยู่ไหม และหากเป็นคนรักที่ตั้งใจแต่งงานด้วย คุณยังคิดจะคบและแต่งงานด้วยไหม โดยนำด้วยการซักถามความสำคัญของการมีเพื่อนก่อนจึงโยงเข้าสู่คำถาม

4.4.3 ทีมงานแสดงให้ผู้ชมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยผู้แสดงนั่งแทรกระหว่างผู้ชมเพื่อที่ซักถามความสนใจต่อเนื่อง

4.4.4 ผู้แสดงเสนอข้อมูลย้อนกลับพร้อมตั้งข้อสังเกตด้านทัศนคติทางเพศแก่ผู้ชม ซึ่งปรากฏชัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางในระยะเวลาตระเวนช่วงปลาย

จะเห็นว่าคำถามพิเศษ เกิดจากการสมมุติเหตุการณ์ 2 ลักษณะ ในภาคใต้ พัฒนารขึ้นเป็นคำถามพิเศษ 3 ข้อ โดยบังเอิญ และนำไปใช้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางเพียงรอบเดียว ซึ่ง ประดิษฐ์ ประสาททอง กล่าวถึงเหตุผลว่า (สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2539) “มาจากได้ feedback กลับมา แล้วย่อยๆ ก็นึกขึ้นได้ลองสมมุติกับผู้ชม แล้วยุ้สึกว่ามัน work มาก ก็มาประชุมกัน คิดหาเพิ่มเป็น 3 หัวข้อ ขวัญหทัยเขาก็เสนอมาด้วย ก็จะมีคำว่าเวลา discussion จะใช้ 3 หัวข้อนี้เป็นหลัก” จะเห็นได้ว่ากระบวนการเตรียมการแสดงในบทนี้ และกระบวนการประเมินผลในบทที่ 5 มีส่วนสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนลักษณะและวิธีการอภิปรายหลังการแสดง

เมื่อพิจารณาขั้นตอนการใช้คำถามพิเศษ จะเห็นว่าคณะใช้หลักพื้นฐานการศึกษาทางมานุษยวิทยาการจัดกิจกรรม โดยยกเหตุการณ์สมมุติทดสอบว่าผู้เรียนมีทางเลือกหรือตัดสินใจต่อตนเองอย่างไรในสถานการณ์หนึ่งๆ เช่นเดียวกับไข่มุมความคิดสังคมวิทยาการศึกษาที่นำมาความสนใจ ด้วยการซักถาม ความสำคัญของเพื่อนที่มีต่อผู้เรียน ซึ่ง James S. Coleman (1961 อ้างถึงใน รัตนา ตุงคสวัสดิ์, 2528 : 115) และรัตนา ตุงคสวัสดิ์ (2528) กล่าวอย่างสอดคล้องกันว่า “กลุ่มเพื่อนมีบทบาทสำคัญคือเป็นกลุ่มอ้างอิง (Reference Group) ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของเด็กทั้งหมด ในการสร้างสรรค์

ประสบการณ์ชีวิตและแนวความคิดให้แก่เด็กที่จะเจริญเติบโตไปสู่ความมีวุฒิภาวะ จึงมีบทบาททางการศึกษา ในกระบวนการสังคมประภคิ การชักถามถึงเพื่อนเท่ากับเสริมสร้างบรรยากาศความสนใจของผู้เรียน เพื่อให้การแลกเปลี่ยนเป็นไปได้นิยมมากขึ้น และช่วยให้เกิดการแยกแยะระหว่างลักษณะของเพื่อนที่เหมาะสม

นอกจากนี้ขั้นตอนดังกล่าวยังแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ เจ้าหน้าที่ เขวชน ประชาชนทั่วไป ซึ่งครูและเพื่อน ควรมีบทบาทเป็นแบบอย่างทางจริยธรรม และช่วยขัดเกลาบุคคลให้เป็นคนดีในสังคมตามแนวทางของ ทฤษฎีจิตนามติ ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงเป็นวิธีการสอนแบบ เวทิลละ คือ สอนโดยเปิดโอกาสให้ตั้งปัญหา ตั้งประเด็นปัญหาไปสู่เป้าหมายที่ต้องการมนุษย์ (ประภาศรี สีหอำไพ, 2537 : 301) ตามหลักพื้นฐาน การศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม และวิธีการหนึ่งในการประเมินการรับรู้และเข้าใจของผู้ชม ซึ่งสามารถ ตรวจสอบทัศนคติต่อสถานการณ์เขวชน จริยธรรมทางเพศ และปัญหาเอดส์ อย่างเป็นทางการ

4.5 การอภิปรายอิสระตามความสนใจของผู้ชม

การอภิปรายอิสระตามความสนใจของผู้ชม คือ การเปิดให้ผู้เรียนซักถามปัญหา โดยไม่นำ ด้วยเกมสนทนาการ ซึ่งใช้เฉพาะรอบเวทเปิดในภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ แบ่งให้ชัดได้ตามลำดับดังนี้

4.5.1 ผู้ดำเนินกิจกรรมนำผู้ชมเข้าสู่คำถามอิสระตามความสนใจของผู้ชม

4.5.2 ผู้แสดงร่วมตอบข้อซักถาม

4.5.3 ผู้แสดงเสนอข้อมูลป้อนกลับบางประเด็น

จะเห็นว่าวิธีการนี้นำมาปรับใช้ในสถานการณ์ที่ผู้แสดงเห็นว่า วิธีการเกมนั้นไม่เหมาะสมกับ ผู้ชม บรรยากาศไม่เอื้อต่อการเล่นเกม หรือควรเปิดการซักถามที่ตรงประเด็น ตามจุดมุ่งหมายของการ จัดแสดง โดยมีลักษณะการปรับกระบวนการเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพบริบทของแต่ละสังคมเพื่อนำเสนอ ปัญหาสังคมสู่สากล มุ่งหวังการใช้สื่ออย่างมีคุณภาพเกิดผลกระทบต่อบุคคลในทางบวก ซึ่งวิธีใช้ต้อง ขึ้นอยู่กับสภาพกลุ่มเป้าหมายและโอกาสที่เหมาะสม ดังเช่นในภาคกลางมีการพัก 20 นาที เพื่อให้ผู้ชม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการ และสุนทรพศการเพื่อตั้งข้อสังเกต ร่วมอภิปรายวิพากษ์วิจารณ์ ได้เต็มที่ จะเห็นว่ากระบวนการเตรียมการและประเมินผล มีส่วนสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนวิธีการอภิปรายใน กิจกรรมหลังการแสดง ทั้งยังเห็นลักษณะการทำงานอย่างมีระบบระเบียบ และต้องคำนึงถึงสภาพผู้ชม เช่น ซักถามเหตุผลพอเข้าใจ ซึ่งสามารถสร้างความเข้าใจต่อลักษณะการดำเนินงานของกลุ่มคณะ และผู้ชม ตระหนักถึงคุณประโยชน์ของนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ อาจกล่าวได้ว่าขั้นตอนการอภิปรายอิสระตามความสนใจนี้ เป็นวิธีการสอนแบบธรรมสภาัจฉา สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และแบบปฏิบิจาพยากรณ์ ย้อนถามให้ตอบอย่างสมเหตุผล มนุษย์ (ประภาศรี สีหอำไพ, 2537 : 301) ตามแนวคิดพุทธศาสนา ดังเช่นข้อมูลป้อนกลับของผู้ชมที่เห็นว่ากระบวนการใช้ดังกล่าวมีส่วนในการพัฒนาคน รวมทั้งทำให้ได้ข้อ สรุปในการทดลองใช้สื่อละครเรื่องนี้ในสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกันได้

4.6 การสรุปกิจกรรม

การสรุปกิจกรรมเป็นการสรุปกระบวนการเรียนรู้ ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนด้วยวิธีการต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว เพื่อเป็นการปิดกิจกรรม โดยคณะกรรมการเวลาของการจัดกิจกรรมหลังทั้งหมดให้อยู่ในประมาณ 30-60 นาที ตามสถานการณ์ความสนใจของผู้ชม ซึ่งทุกภาคมีลำดับขั้นตอนดังนี้

4.6.1 ผู้ดำเนินรายการสรุปกิจกรรม

4.6.2 ผู้แสดงขอความร่วมมือการออกแบบสอบถาม

4.6.3 ทีมงานละครขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรม ภาคเหนือรอบหนึ่ง ผู้แสดงร่วมไว้อาลัยแก่ครูผู้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมซึ่งประสบอุบัติเหตุเสียชีวิต

4.6.4 ทีมงานละครให้นักเขียน ครู มีส่วนร่วมในการสรุปกิจกรรม ฝากข้อคิดแก่เยาวชน ให้นำไปพิจารณาและปฏิบัติ หรือต้องการมอบของที่ระลึกแก่คณะ

4.6.5 ฝ่ายเทคนิคเปิดเพลงสรุป ทุกภาคเพลงที่ใช้มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับบทสรุป กิจกรรมเน้นการให้กำลังใจและความหวังใจ เช่น รางวัลแด่คนช่างฝัน กำลังใจ ฯลฯ

จะเห็นว่าขั้นตอนนี้คือการรวบรวมความคิดจากการพูดคุยมาใช้สร้างบทสรุปเพื่อปิดกิจกรรมโดยฝากประเด็นที่น่าสนใจ หรือความรู้สึกและกำลังใจที่ดีแก่ผู้ชมพร้อมเสนอความคิดเห็น ตั้งข้อสังเกต หรือเปิดประเด็นเพื่อสร้างกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ต่อไป ซึ่งแต่เดิมในทุนกรมประชาสัมพันธ์ ผู้ดำเนินรายการ (ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 22 กรกฎาคม 2539) ได้สรุปกิจกรรมที่สถาบันราชภัฏนครราชสีมา และโรงเรียนสุรนารี จังหวัดนครราชสีมา และมีความน่าสนใจว่า

... ปัจจุบันไม่ว่าภาคเอกชน รัฐบาล และทุกๆ หน่วยงานได้ตระหนักถึงปัญหาเรื่องโรคเอดส์ พยายามรณรงค์เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าตัวเลขจำนวนผู้ที่ติดเชื้อเอดส์มีจำนวนมากขึ้นทุกวัน จึงน่าสนใจว่าเพราะทำไม “สิ่งที่ยากฝากคือ ไม่ว่าคุณ จะติดเชื้อเอดส์ หรือไม่ติดเชื้อเอดส์ก็ต้องตาย ที่สำคัญคือผู้ที่ติดเชื้อเอดส์ตัวท่านเองต้องกระทำสิ่งสำคัญโดยบ้างในตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตเหลืออยู่เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม แต่คนที่ไม่ติดเชื้อเอดส์จะไม่มีวันทราบได้เลยว่าตนเองต้องตาย เมื่อไร” และสามารถตายได้ทุก ระยะเวลา ดังนั้นไม่ควรคิดคะนองใจว่าเป็นเด็กจะมีอายุยืนกว่าผู้ใหญ่ เวลาที่มีอยู่ไม่ว่าจะ นานหรือสั้นมีอาจล่วงรู้ได้ ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตเหลือจะทำอะไรให้กับชีวิต ซึ่งจะเชื่อว่า สวรรค์ นรกมีจริงหรือไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ทุกคนสามารถพบความสุขและความทุกข์ได้ เสมอ หากกระทำแต่สิ่งดี จะมีอนาคตที่ดีมีความสุข เช่นเดียวกันถ้ากระทำสิ่งไม่ดีในวันนี้ อนาคตคือการมีอดีตที่เลวร้ายมีอาจลืมได้ ...

จะเห็นว่าเมื่อโครงการฯ เข้าสู่งาน AusAID การสรุปกิจกรรมได้พัฒนาทัศนคติใน การแลกเปลี่ยน โดยเน้นที่รู้เท่าทันและเข้าใจเอดส์เพิ่มขึ้น ด้วยการยกตัวอย่างข้อมูลเบื้องต้นของผู้ชม ซึ่งมีทัศนคติเกี่ยวกับคนที่เป็นเอดส์แตกต่างกัน ทั้งที่พบว่าหากคนรักเป็นเอดส์จะไม่รัก กลัวติดเชื้อ ไม่มั่นใจ กลัวไม่มีลูก เป็นหม้าย (บันทึกสนาม, 25 มกราคม 2540) และเสนอข้อมูลจากการศึกษา เช่น ทัศนคติ ผู้ติดเชื้อเอดส์สามารถมีชีวิตอยู่ได้นานกว่า 10 ปี จากการดูแลสุขภาพ ซึ่งการเยียวยาที่ดีที่สุดคือความเข้าใจ

มิใช่ความบังเอิญ โดยอ้างทัศนคติของผู้ชมทุกภาคที่อธิบายและแลกเปลี่ยน อันสะท้อนให้เห็นว่าความรักยังคงอยู่กับมนุษย์ หากแต่บุคคลที่เป็นเอดส์กลับไม่ได้รับความรักเท่าที่ควร ซึ่งให้เห็นว่าสิ่งที่ผู้ติดเชื้อมีชีวิตคือความโดดเดี่ยว “ถึงอย่างไรผู้ติดเชื้อมีชีวิตอยู่ก็ยังคงเป็นคนอยู่ ให้คิดเป็นรายวัน ชีวิตยืนยาว 1 วัน หรือ 100 ปีไม่สำคัญ ขึ้นอยู่กับว่ามีชีวิตอยู่อย่างมีค่า ฝากว่าจะทำอะไรห้ามไม่ได้ ทำวันนี้ให้ดีที่สุด เพื่ออนาคตที่ดี มีอดีตที่ดี วันนี้คืออดีตของวัน พรุ่งนี้” (ประดิษฐ ประสาททอง, บันทึกสนทนา, 20 มกราคม 2540) จะเห็นได้ว่าบทสรุปของโครงการฯ สอดคล้องกับแผนพัฒนาสตรีระยะยาว 20 ปี (2525-2544) ที่จัดทำโดยทบในภาครัฐและองค์การยูเนสโกของสหรัฐอเมริกา (อ้างถึงใน นิรมล พงศ์ภาธร, 2537 : 104-105) ซึ่งเสนอแนวทางต่อสื่อมวลชนให้การจัดการศึกษาว่า

... วรรณคดีเพื่อเสริมสร้างค่านิยมและทัศนคติที่เอื้อต่อการพัฒนา เช่น เรื่องคุณธรรมทางเพศ ว่าเป็นสิ่งเสมอกันทั้งชายและหญิง เช่นเดียวกับคุณธรรมอื่นๆ ไม่ควรนิยมยกย่องชายที่ประพฤติสำส่อนทางเพศ สตรีต้องพึ่งพาตนเองได้ มีโอกาสพัฒนาพลังสร้างสรรค์ และ เลิกกิจกรรมที่มุ่งแต่ความสวยงามที่ฟุ่มเฟือยไร้แก่นสารหรือการครอบงำทางความคิด ...

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การจัดการกิจกรรมของคณะตามแนวทางดังกล่าวนี้ ได้อาศัยหลักพื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรมมาใช้ โดยชี้ให้เห็นถึงปัญหา เช่น การวรรณคดีให้เกิดการกลัวและรังเกียจภัยเอดส์ แต่มิได้สร้างให้เกิดความเข้าใจ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแบบทุนนิยมเสรีที่ผ่านมาในสังคมไทย จึงมีอาจลดปัญหาหรือแก้ไขปัญหามิได้ บทสรุปจึงถ่ายทอดวัฒนธรรมและขัดเกลากายทางสังคม โดยเน้นที่ศีลธรรม จริยธรรม คุณธรรมด้านต่างๆ ให้ผู้เรียนมีสติและจิตสำนึกต่อการรับผิดชอบการกระทำ ตระหนักและให้เกียรติในความเป็นมนุษย์เสมอภาคเท่าเทียมกัน รวมทั้งเสนอทางออกแก่ผู้ประสบปัญหาด้วยหลักพุทธศาสนา เช่นที่ว่า “ความประมาทนำไปสู่ความตาย” “อดีตและอนาคตกำหนดได้ในปัจจุบัน สวรรค์ในอกนรกในใจ” หรือ “ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว” รวมทั้งเรื่องของ “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” “กลับเนื้อกลับตัว” ฯลฯ กล่าวได้ว่าผู้สอนใช้บทสรุปเป็นวิธีถ่ายทอดวัฒนธรรมในนิยามที่เป็นทั้งความหมายและระบบคุณค่าที่ตกผลึกมาจากประสบการณ์ที่แวดล้อมอยู่รอบตัวบุคคล (กาญจนา แก้วเทพ, 2539 : 23) และเป็นส่วนหนึ่งของการเปิดประเด็นต่างๆ ให้ ผู้เรียนได้ร่วมกันสร้างกระแสวิพากษ์วิจารณ์ต่อไป ดังที่ ประดิษฐ ประสาททอง (สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2540) กล่าวถึงว่า “เราคาดว่าเราจะไปคิดต่อ ไม่จำเป็นต้องเชื่อ แต่เอาไปทบทวนไปคิดแล้วไปปรับกับวิถีชีวิตเขา บางทีความคิดของเรามันไม่ได้ใช้ได้กับความคิดของเขาเสมอไป โดยส่วนตัวแล้วได้เอะอะอะไรเยอะจากการคุย เราสามารถจะได้ความคิดดีๆ มาสรุปสอนท้ายได้เยอะมาก” ซึ่งทุกภาคการสรุปประเด็นของอาจารย์มีส่วนช่วยสนับสนุนให้กระบวนการเรียนรู้เป็นไปได้ดีขึ้น

สำหรับการกล่าวขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการกิจกรรม อันเป็นแบบแผนพฤติกรรมจัดการศึกษา จะเห็นว่าภาคเหนือที่ทีมงานคณะได้ร่วมการนำเสนอและท่างโยต่อผู้มีส่วนร่วมในการจัดการกิจกรรมละครครั้งนี้ ดังนั้นทีมงานนักแสดงในฐานะผู้สอนจึงเป็นแบบอย่างทางจริยธรรมอันดีงามแก่บุคคล ซึ่งจะช่วยส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมและขัดเกลากายทางสังคมให้บรรลุผลมากขึ้น นอกจากนี้การกล่าวขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องการจัดการกิจกรรมในภาคกลาง ดังกรณีการแสดงรอบสุดท้ายของโครงการฯ ปีพ.ศ.2539 ที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เท่ากับเป็นการสรุปบทบาทของผู้มีส่วนร่วมสะท้อนให้เห็นถึงการรวมสรรพกำลังในการจัดการศึกษาและพัฒนาคน ดังที่ทีมงานหลายท่าน (ประดิษฐ ประสาททอง, พงษ์พิศ พหลกุลบุตร, ศิวาพร ฉาสุข, บันทึกสนทนา, 25 มกราคม 2540) กล่าวว่า

... ขอขอบคุณผู้อุปถัมภ์โครงการนี้ทุกๆ ท่านที่ทำให้เกิดโครงการนี้ขึ้นมาได้ ขอขอบคุณ AusAID สถานทูตออสเตรเลีย ขอขอบคุณกระทรวงสาธารณสุข ขอขอบคุณกรมประชาสัมพันธ์ที่มอบงบประมาณในการจัดกิจกรรมครั้งนี้ ศูนย์วัฒนธรรมที่เอื้อเพื่อสถานที่แสดง ECPAT ที่ติดต่อประสานงาน และศิลปินพื้นบ้านต่างๆ ที่เราไปลอกเลียนมา ลักจำมาบ้าง หรือไปขอวิชามาด้วยใจจริง รวมทั้งน้องๆ ที่เป็นแรงใจช่วยกันทุ่มเทแรงใจไม่เห็นแก่เหน็ด แก่เหนื่อย และคนดูทุกๆ ท่าน ...

จะเห็นว่าข้อความดังกล่าวได้รวบรวมบุคคล และองค์กรต่างๆ ที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนกระบวนการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในโครงการละครเรื่องมาลัย มงคล ซึ่งปรากฏเห็นองค์กรทุนที่ให้การสนับสนุนใน 80 รอบสำหรับปีพ.ศ.2539 และต่อเนื่องปีพ.ศ.2540 อีก 20 รอบได้ชัดเจน สอดคล้องกับแนวทางของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี, 2540 : 58) ที่ว่า

... ให้ประชาชน ครอบครัวยุวมชน สถาบันทางสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน ภารกิจเอกชน และองค์กรภาครัฐ มีส่วนร่วมและรับผิดชอบการจัดการศึกษาอย่างเต็ม คักยภาพ มีรูปแบบการจัดการศึกษาที่หลากหลาย มีการจัดการศึกษาที่ได้คุณภาพและ สร้างความเป็นธรรมแก่คนในสังคมมากขึ้น สามารถสนองตอบความต้องการของบุคคล สังคม และประเทศได้อย่างรวดเร็วตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ...

ส่วนการเปิดเพลงสรุป มีเสริมบรรยากาศให้น่าสนใจและสอดคล้องกับกิจกรรมที่จัดให้ ซึ่งแต่เดิมเกิดขึ้นโดยบังเอิญ มิได้มีการประชุมและค้นคว้าตีความเหมาะสม ควบคุมไว้และให้ความสำคัญ โดยเพลงที่เลือกใช้ฝ่ายเทคนิคได้ฟังและคุ้นเคยมาก่อนด้วยรสนิยมเพลงเพื่อชีวิตกับเพลงละคร สังเกตผู้แสดงที่สรุปกิจกรรม ดังที่ ประวิทย์ สงคราม (สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2540) กล่าวว่า

... สมมุติว่าเราได้ยินเขาสรุปแบบนี้เราจะนึกออกทันทีว่าควรจะใช้เพลงอะไรเปิด เพราะเราเคยฟังเพลงมาก่อนอยู่แล้ว เราจะรู้ว่าเราจะต้องหยิบจากแผ่นไหนมา ช่วงที่เขาสรุปจะเลือกเพลงแล้ว บางทีจะดูที่คนคอยสรุป คือพี่ตัว เราจะจับประโยคเด็ดของเขา แต่เราจะเอามาจากประโยคที่รู้สึกว่ามันดี และเอาที่เกี่ยวข้องกับเพลงมาเปิด บางทีเราก็จะดูจากสภาพเด็กด้วย อย่างเช่นไปเล่นตามสถานพินิจอย่างนี้ เราจะเอาเพลงที่รู้สึกว่ามันดีใจเด็กมาเปิดปิดท้าย ส่วนใหญ่เพลงไม่ค่อยซ้ำมันมีหลายเพลง จะเป็นเพลงที่ให้กำลังใจ ...

จะเห็นได้ว่า ฝ่ายเทคนิคให้ความสำคัญกับการพิจารณาเลือกเพลงที่เหมาะสมกับบทสรุป บรรยายภาคและสภาพกลุ่มเป้าหมาย เพลงถูกนำมาใช้ให้ความหมายของการกระทำระหว่างบุคคลในเชิงสัญลักษณ์ตามแนวทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ โดยสอดแทรกสารหรือเนื้อหาที่สอดคล้องกับบทสรุป เพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมความรู้ตามวัตถุประสงค์โครงการฯ และสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้น เท่ากับเป็นวิธีการหนึ่งในการส่งเสริมกำลังใจในการดำเนินชีวิตของเยาวชน เพลงจึงเป็นส่วนสร้างความรู้สึกอันดีและจินตนาการของการสร้างสรรค์การกระทำความดีเพื่ออนาคตที่ดี หรือบรรเทาความหมองหม่นและคลายทุกข์ของบุคคล ดังที่ ประดิษฐ์ ประสาททอง (สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2540) กล่าวว่า

... สมมุติเราสรุปว่าชีวิตนี้มีความหมาย ทำวันนี้ให้ดีที่สุด เขาก็จะเปิดเรื่อรักกระต๊าก หรือ
 เวลาไปพูดถึงการมีพฤติกรรมซึ่งสุกก่อนห้าม จะทำให้คุณก้าวพลาดในวันนี้ เขาจะไปเปิด
 เพลงเสียดสวเมื่ออ้อมสอง หรือพูดเรื่องเป้าหมายของการดำเนินชีวิตคนเรา ไม่ได้มีแค่วันนี้
 จะอยู่ที่อนาคตอีกไกล เราต้องมีความมุ่งมั่นในชีวิต เขาก็จะไปเปิดเพลงรางวัลแด่คนช่าง
 ฝัน หรือที่พูดถึงเป้าหมายของชีวิต เพลงที่มันมีเนื้อหาตรงนี้ . . . .

ดังนั้นเพลงที่ใช้เท่ากับเป็นการปิดบทสรุปให้สมบูรณ์ ส่งเสริมให้กระบวนการใช้เป็นไป
 อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในกิจกรรมหลังการแสดง ได้แสดงให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายในการจัดกิจกรรมนี้
 ซึ่งให้ความสำคัญกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้เรียนและผู้สอน โดยใช้วิธีอภิปรายแลกเปลี่ยน
 ความคิดเห็น นับว่าคณะใช้หลักพื้นฐานปรัชญาการศึกษาแนวพุทธมาจัดการเรียนการสอน ถ่ายทอดวิธีการ
 คิดแบบ โยนิโสมนสิการ หรือการคิดแบบแยกกาย เช่น วิธีคิดแบบปลุกเร้าคุณธรรมและแก้ปัญหา เน้นที่
 การใช้ปัญญา (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2537) กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดอย่างมีเหตุผล รวมทั้งคาดหวังให้นำ
 สาระ ที่ได้ไปทบทวนและปรับให้เข้ากับ วิถีชีวิตของแต่ละบุคคล เช่นเดียวกับเสนอแนวทางให้ครูนำวิธีการไป
 ประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษา ดังที่ ประดิษฐ์ ประสาททอง กล่าวไว้ (สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2540)
 “อยากให้คุณเห็นว่าทำไมเด็กถึงกล้าคุยกับเรา ทำไมเด็กเปิดเผยความลับกับเรา ทำไมเด็กถึงไว้วางใจเรา
 ตรงนี้เราอยากให้คุณเกิดแรงบันดาลใจ หรือเกิดประกายที่จะนำไปพัฒนาการสอนของตนเอง ตรงนี้ก็หวังด้วย
 ฉะนั้นเราอยากให้คุณได้เห็น หรือเคยชินบรรยากาศเคารพความคิดคนดู” โดยคณะได้พัฒนาวิธีการเหล่านี้
 จากแนวคิดของละครการศึกษาที่มุ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ อันเป็นหลัก
 ปรัชญาการเรียนรู้ที่คณะใช้เพื่อถ่ายทอดเรื่องเพศศึกษาและจริยศึกษา ตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ

ข้อนำสังเกตจากกระบวนการเรียนรู้ในกิจกรรมหลังการแสดง จะเห็นว่า คณะในฐานะผู้สอน ได้มี
 บทบาทในการให้ความรู้เพื่อแก้ปัญหาเอ็ดส์แล้ว ยังเป็นแบบอย่างทางจริยธรรมแก่ผู้เรียนด้วย ซึ่ง
 สุรเศรษฐ์ บุญเกิด (2537 : 104) วิจัยเรื่อง “ความรู้ การจัดการเรียนการสอนเรื่องโรคเอดส์ของครูโรงเรียน
 มัธยมศึกษา เขตการศึกษา 5” และกล่าวถึงข้อเสนอแนะของครูว่า

... ครูควรจะสอนในเรื่องการมีจริยธรรม คุณธรรมของนักเรียน ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจาก
 ความเกี่ยวข้องกับการระบาดของโรคเอดส์ในปัจจุบัน กล่าวคือการติดต่อของโรคส่วนหนึ่งมี
 สาเหตุมาจากการผิดศีลธรรมคือการผิดลูกเมียผู้อื่นหรือเกิดจากการสำส่อนทางเพศ ฉะนั้น
 การสอนเนื้อหาหรือการประเมินผลจึงควรเน้นด้านการปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรม . . .

จะเห็นว่าบทบาทของครูหรือผู้สอนสอดคล้องกับแนวคิดของปรัชญาการศึกษาแนวพุทธและทฤษฎี
 จันทมิตทางสังคมิวิทยาการศึกษา ที่ถือว่าครูต้องเป็นแบบอย่างทางจริยธรรม และขัดเกลาผู้เรียนให้เป็นคนดี
 และสร้างสรวงศ์สังคม ซึ่งสามารถประเมินผลการรับรู้ เข้าใจของผู้ชมในเบื้องต้นที่เห็นเป็นประจักษ์และ
 ตรวจสอบกระบวนการและผลการใช้ได้จริงตามวัตถุประสงค์ของโครงการดังนี้

4.7 ผลของกิจกรรมหลังการแสดง

4.7.1 ด้านผู้ชม หรือ ผู้เรียน สามารถประเมินผลอย่างเป็นทางการตามลักษณะดังนี้

4.7.1.1 ความสนใจ ปฏิกริยาตอบสนอง และการมีส่วนร่วมของผู้ชม

ความสนใจ ปฏิกริยาตอบสนอง และการมีส่วนร่วมของผู้ชม จะเห็นว่าทุกภาคแสดงออกไม่แตกต่างกัน โดยให้ความสนใจกระตือรือร้นเป็นอาสาสมัครเล่นเกมสันทนาการ มีผู้ชมท่านอื่นร่วมให้กำลังใจ มีส่วนร่วมทางอารมณ์ด้วยการพูด บอก ตะโกน "เชียร์" ให้ตัดสินตัวละคร 7 ตัว และเหลือ 4 ตัว ช่วงปลายการตระเวนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขึ้นสวรรค์ ลงนรก ยกมือสนับสนุนและคัดค้าน โดยมีปฏิกริยาแสดงอาการหัวเราะขบขัน แขนง ผีปาก ปราบมือ ส่งเสียงกรี๊ดร้องสนับสนุนในการทำนายผลดวงชะตาและผู้แสดงพามาตั้งข้อสงสัยเกิดเรื่องการแต่งกาย อีกทั้งตั้งใจฟัง หรือแสดงความคิดเห็นตามความรู้สึกของแต่ละบุคคลต่อประเด็นคำถามที่ผู้ดำเนินรายการสมมุติให้อย่างเต็มที่ บางแห่งผู้ชมร่วมสรุปกิจกรรมและมอบของที่ระลึก

จะเห็นได้ว่า ความสนใจ ปฏิกริยาและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน เป็นไปอย่างสอดคล้องกับกิจกรรม กล่าวได้ว่าแนวคิดทางจิตวิทยาการศึกษาที่คณะนำมาใช้นั้น มีส่วนช่วยในการจัดประสบการณ์ให้บุคคลได้แสดงออกทางอารมณ์อย่างบันเทิง และรู้จักการสร้างวิธีการว่าผู้เรียนให้เกิดการตอบสนอง เกิดความสนใจเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

4.7.1.2 การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละคร

การรับรู้และเข้าใจด้านเนื้อหาละคร สามารถเห็นได้จากการมีส่วนร่วมของผู้ชมในการตัดสินตัวละคร ซึ่งพบว่า ผู้แต่ละภาคมีมาตรฐานการตัดสินแตกต่างกันไป การให้ตัวละครขึ้นสวรรค์มักมาจากความรู้สึกเห็นใจและเข้าใจปัญหาของตัวละคร ส่วนลงนรกนั้นเนื่องมาจากเห็นว่าตัวละครมีพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม และประพฤติตนไม่ดี ซึ่งสามารถแยกให้ชัดเจนได้ ดังนี้

- มาลี ผู้ชมภาคกลางให้ลงนรก สำหรับผู้ชมภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือส่วนใหญ่ให้ขึ้นสวรรค์ และผู้ชมส่วนน้อยตัดสินให้ลงนรก
- มาลา ผู้ชมภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้ลงนรก ภาคเหนือส่วนใหญ่ตัดสินให้ขึ้นสวรรค์มากกว่าลงนรก
- พามেলা ผู้ชมภาคกลาง ภาคใต้ตัดสินให้ลงนรก ส่วนผู้ชมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือส่วนใหญ่ตัดสินให้ขึ้นสวรรค์
- ตัวละครอื่น คือ ศร้าม เมียน้อย เสี้ย พ่อ ผู้ชมภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัดสินให้ลงนรก ส่วนในภาคเหนือผู้แสดงตัดสินเฉพาะศร้ามให้ลงนรกเช่น
- ผู้ชมทุกภาคร่วมเสนอทางออกแก่ผู้ประสบปัญหา เช่น ปรีกษาคณ โกลชิต ไม่กระทำความโง่งง พ่อควรเป็นแบบอย่างที่ดี ฯลฯ

จะเห็นว่าตัวละครหญิงส่วนใหญ่ถูกตัดสินให้ขึ้นสวรรค์มากกว่าตัวละครชาย เช่นเดียวกับตัวละครชายถูกพิพากษาให้ลงนรกมากกว่าตัวละครหญิง นำสังเกตว่าทัศนคติที่อยู่บนพื้นฐานความคิดเพศนิยม มีส่วนสำคัญใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินพฤติกรรมทางเพศของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งทฤษฎีการเขียนนิตยสารสังคม (ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2534 : 249) ถือว่า "การตัดสินทางจริยธรรมเป็นกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับความผิดถูกของการกระทำตามหลักของการประพฤติ พฤติกรรมของบุคคลมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการตัดสินความถูกผิดของพฤติกรรมจึงใช้เกณฑ์ที่แตกต่างกันและน้ำหนักต่างกัน" จะเห็นได้ว่าผู้เรียนมีระบบศีลธรรมและจริยธรรมตามแนวทางพุทธศาสนาในสังคมไทย เป็นมาตรฐานในตัดสินการกระทำของมนุษย์ ซึ่งมองเรื่องการประพฤติผิดในกามปรากฎในตัวละครชายชัดเจนมากกว่า ในขณะที่ตัวละครหญิงมีเหตุผลต่อการพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องในภาวะจำเป็น ผู้เรียนมีทั้งการสนับสนุนและคัดค้าน เช่น เห็นว่าความผิดพลาดสามารถให้อภัยและควรให้อีกโอกาสแก่ตัว เพราะผู้ชมเห็นว่าตัวละครมีจริยธรรม วุฒินิคมมิตรชอบ (ผู้ชม, บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2540) โดยการแลกเปลี่ยนทำให้ได้ความชัดเจนต่อเนื้อหาสาระของบทเรียน เช่น ทัศนคติในการให้อภัยหรือให้อีกโอกาสผู้อื่นในการแก้ไขข้อบกพร่อง รวมทั้งการเสนอทางออกต่อผู้ประสบปัญหา ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ต่อสื่ออย่างมีความเข้าใจ ตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชน และพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสมของบุคคลอื่นจะก่อให้เกิดการพัฒนาจิตสำนึกด้านจริยธรรมตามวัตถุประสงค์ของละคร

4.7.1.3 การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณืเยาวชน
จริยธรรมทางเพศ และเอดส์ ในทุกภาคสามารถเห็นได้จาก

- การแสดงความคิดเห็นต่อการแต่งกายของผู้หญิงและจิตใจของผู้ชาย
- การแสดงทัศนคติที่หลากหลายต่อคำถามพิเศษที่สมมุติเหตุการณ์

การแลกเปลี่ยนและเปิดประเด็นปัญหาด้านสถานการณืเยาวชน
จริยธรรมทางเพศ และเอดส์ ในทุกภาคสามารถกล่าวแยกให้เห็นผลได้ชัดเจน ดังนี้

- การแสดงความคิดเห็นต่อการแต่งกายของผู้หญิงและจิตใจผู้ชาย

โดยจากเหตุผลต่างๆ ของผู้ชมทุกภาค แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของผู้ชมที่มีต่อสถานการณืการแต่งกายของหญิงสาว ซึ่งผู้ชมที่ร่วมกิจกรรมนี้จำนวนร้อยละ 90 (บันทึกสนาม, 25 มกราคม 2540) เห็นว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่สร้างความสนใจให้แก่ผู้ชาย เมื่อประกอบกับพื้นฐานจิตใจที่บกพร่องอาจก่อให้เกิดปัญหาซ่มซิ่นขึ้นในสังคม สอดคล้องกับข้อมูลป้อนกลับที่เสนอต่อผู้ชมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือและภาคกลางในช่วงปลายการตระเวน

จะเห็นว่าการตั้งข้อสังเกตและเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย ได้สะท้อนถึงสภาพสังคม วัฒนธรรมที่หล่อหลอมบุคคล ซึ่งในระบบสังคมพหุเป็นใหญ่ อำนาจทางการปกครองจึงมีเพื่อการควบคุมผู้หญิง Susan Griffin (อ้างถึงใน กาญจนนา แก้วเทพ, 2535 : 41) ได้วิจารณ์ว่า "แม้แต่การซ่มซิ่นก็จัดได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของมาตรการควบคุมสตรีในสังคม ทั้งนี้เพราะซ่มซิ่นเป็นการลงโทษผู้หญิงไม่ระมัดระวังตัว ไม่อยู่ในที่ที่อันเหมาะสมหรือขาดการคุ้มครองป้องกันจากชายผู้แข็งแรง" ฉะนั้นกล่าวได้เมื่อบุคคลไม่อาจเปลี่ยนระบบสังคมที่มีรากฐานความคิดอันขรณี การรณรงค์หรือให้ความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนจึงต้องเน้นให้ ผู้เรียนเกิดความเข้าใจว่าปัญหาเรื่องเพศสมควรให้เป็นภาวะรับผิดชอบของผู้หญิง

อย่างเดียว ควรกระตุ้นให้เกิดการตระหนักว่าจิตใจของบุคคลมีความสำคัญ ดังเช่นที่นิตยา เพ็ญภูเขียวติ (บันทึกสนาม, 20 มกราคม 2540) กล่าวว่า “ในขณะที่ผู้ชายแต่งกายไป ไม่เห็นมีผู้หญิงอยากชมชื่น ขอให้สงสัยว่าเพราะอะไร” เพื่อชี้ให้เห็นว่าปัญหาดังกล่าวคือความบกพร่องทางจิตใจของผู้ชายที่ไม่สามารถควบคุมอารมณ์และพฤติกรรม การให้ข้อมูลย้อนกลับเท่ากับช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจมากขึ้น แม้ว่าในกรณีนี้การสอนเรื่องสิทธิส่วนบุคคลยังมีข้อจำกัดในเรื่องของการแต่งกายกับกาลเทศะ แต่ด้วยสภาพสังคมและวัฒนธรรม การเสนอวิธีป้องกันโดยเริ่มจากการระมัดระวังตัวจะช่วยลดปัญหาได้ทางหนึ่ง ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยด้านพื้นฐานจิตใจที่ดีของบุคคลเข้าร่วม

● การแสดงทัศนคติที่หลากหลายต่อคำถามพิเศษที่สมมุติเหตุการณ์ เมื่อประเมินข้อมูลย้อนกลับจากผู้ชมในทุกภาค ได้ผลสอดคล้องกัน โดยเห็นได้จากวิธีการใช้

- การนำความสนใจผู้ชมด้วยประเด็นการใช้บริการทางเพศเพื่อเข้าสู่บรรยากาศคำถามพิเศษ พบว่าทัศนคติของผู้ชมทุกภาคส่วนใหญ่ ถือว่าอาชีพโสเภณีน่ารังเกียจ ส่วนกลุ่มผู้ชมหญิงแสดงความสนใจต่อเรื่องดังกล่าว และเห็นว่าค่านิยมการใช้บริการทางเพศเป็นเรื่องไม่เหมาะสม แต่เป็นเรื่องธรรมดาในสังคมไทย และไม่อยากให้ผู้ชายมีพฤติกรรมเช่นนี้แต่ห้ามปรามได้ยาก จึงคาดหวังให้รัฐจี้ป้องกันตนเอง ซึ่งคำถามพิเศษที่สมมุติเห็นการฉ้อโกงได้สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติต่อปัญหาค่านิยมทางเพศ (บันทึกสนาม, 25 มกราคม 2540) ดังนี้

◆ คำถามพิเศษข้อ 1 ในกรณีที่ชายคนรักไปชื่นใจเพื่อนสาว ซึ่งประมาณจากผู้ชมหญิงที่แสดงความคิดเห็น พบว่า

- ร้อยละ 80 ยังรัก จะให้อภัย และแต่งงานกับผู้ชาย ถ้าสามารถอธิบายหรือจัดการกับปัญหาได้

- ร้อยละ 20 รัก แต่ไม่คบเป็นแฟน เพราะมีเหตุผลต่างๆ เช่น ใจไม่ได้ หรือกระทำกับเพื่อนได้วันหนึ่งอาจเกิดขึ้นกับตนเอง คือเป็นห่วงเรื่องเสถียรภาพและสวัสดิภาพ หรือตอบว่าไม่รัก เพราะรู้สึกว่าเป็นการทำร้ายและไม่ให้เกียรติผู้หญิง จะไม่แต่งงานไม่คบเป็นเพื่อน เพราะรับไม่ได้กับพฤติกรรมดังกล่าว

◆ คำถามที่ 2 กรณีผู้ชายไปเที่ยวสถานบริการทางเพศและพบว่าหญิงคนรักประกอบอาชีพดังกล่าว ซึ่งประมาณจากผู้ชมชายที่แสดงความคิดเห็น พบว่า

- ร้อยละ 90 ขึ้นไป ไม่รัก เพราะรู้สึกว่าคุณหญิงประพฤติไม่ดี รับไม่ได้กับแฟนที่เป็นโสเภณี ถือว่าเป็นอาชีพที่น่ารังเกียจ หรือ “เพราะไม่บริสุทธิ์แล้ว ไม่มีค่ากับตัวเอง” (ผู้ชม อ่างอิงโน ประดิษฐ์ ประสาททอง, บันทึกสนาม, 25 มกราคม 2540)

- ต่ำกว่าร้อยละ 10 ครั้งหนึ่ง ตอบว่า จะรักต่อเมื่อมีเหตุผล จำเป็นอาจจะแต่งงานแต่ต้องตรวจเลือด อีกครั้งหนึ่ง จะพูดคุยกันด้วยเหตุผลเพื่อช่วยเหลือและหาทางแก้ไข

◆ คำถามที่ 3 คนใกล้ชิดติดเชื้อเอชไอวี ใน 2 กรณีได้แก่

กรณีเพื่อนสนิทที่สุด จากทัศนคติของผู้ชายและผู้หญิง พบว่า

- ผู้ชมร้อยละ 100 ตอบว่า ยังรักอยู่คบเป็นเพื่อน แต่จะไม่สนิทเหมือนเดิม ความไว้วางใจลดลง ไม่กลัวสังคม ไม่กลัวการติดเชื้อ ซึ่งรู้และเข้าใจว่าเอชไอวีติดอย่างไร ป้องกันตัวเองอย่างไรจากเอชไอวี การพบกันหรือใกล้ชิดไม่มีผลต่อการติดเชื้อเอชไอวี

กรณีเป็นคนรักที่คาดว่าจะแต่งงาน มีความแตกต่างที่เห็นได้ว่า

- ผู้ชมร้อยละ 80 ซึ่งเป็นผู้ชายโดยส่วนใหญ่ จะไม่รักไม่แต่งงาน

- ผู้ชมร้อยละ 15 ยังรักอยู่ แต่ไม่แต่งงาน คบเป็นเพื่อนจะให้ความ

ความเข้าใจให้กำลังใจ เนื่องจากความกลัว โดยมีเหตุผลตามลำดับ คือกลัวการติดเชื้อแม้ว่าสามารถป้องกันด้วยถุงยางอนามัยเมื่อมีเพศสัมพันธ์ กลัวไม่มีบุตรเพราะต้องการทายาทสืบสกุล กลัวคนรักตายตนเองต้องเป็นหม้าย และกลัวสังคม เช่น อับอายหากจะมีคนรับรู้เรื่องดังกล่าว

- ผู้ชมจำนวนต่ำกว่าร้อยละ 5 จะรักและอยู่ เพราะเป็นคนที่รักที่สุด จึงอยากให้คนรักมีความสุขก่อนตาย ซึ่งคิดจากจำนวนผู้ตอบ 2 คน คือผู้ชายชายที่จังหวัดพัทลุง และหญิงสาววัย 17 จังหวัดพะเยา จากการตระเวนสุ่มเฉพาะผู้ชมในเมืองไทยมากกว่า 15 รอบ

จะเห็นว่า การประเมินผู้เรียนอย่างเป็นทางการด้วยคำถามพิเศษ เพื่อตรวจสอบการรับรู้ของผู้ชมที่มีต่อปัญหาเอชไอวีและจริยธรรมทางเพศ โดยเน้นเรื่องสิทธิมนุษยชนน่าจะ สามารถลดปัญหาดังกล่าวได้มาก เมื่อพิจารณาแนวคิดจิตวิทยาของผู้หญิง (Psychology of women) กาญจนา แก้วเทพ (2535, 67-100) ได้อธิบายปัญหาเพศนิยมไว้อย่างน่าสนใจ อันสะท้อนให้เห็นถึงการปลูกฝังความคิดให้มีความแตกต่างกันระหว่างผู้ชายและหญิง ซึ่งสรุปเสนอเป็นตัวอย่างดังเช่น

... มีการทดลองวิจัยทางจิตวิทยาโดยพิจารณาตรวจสอบทฤษฎีชีวภาพธรรมชาติ ที่เชื่อว่าขนาดอวัยวะ เช่น สมองของผู้ชายใหญ่กว่าผู้หญิงทำให้ผู้ชายฉลาดมากกว่า แมคโคบี (Eleanor Macoby) ได้ทดลองวิจัยและได้ข้อสรุปที่ว่าขนาดสมองไม่ได้เป็นตัวกำหนดระดับสติปัญญา หรือความถนัดแต่ประการใด หากเป็นความคาดหวังของสังคมต่างหากที่มีอิทธิพลต่อความเฉลียวฉลาดของคนแต่ละเพศ เช่นเดียวกับการตรวจสอบทฤษฎีฮอว์โมนเพศ สตอร์ช (Storch) ได้วิจัยฮอว์โมนเพศที่ชื่อ Testosterone ที่เชื่อกันว่าเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมแบบผู้ชาย และพบว่าแนวคิดดังกล่าวไม่ถูกต้อง ไม่สามารถอธิบายในสัตว์เลือดอุ่นทุกชนิดได้ หรืออย่างการมีประจำเดือนของผู้หญิงจะก่อให้เกิดโรคทางร่างกาย ซึ่ง เพจ (Paige) ค้นพบว่าไม่ใช่มาจากสาเหตุของความคิดนี้ แต่น่าจะมาจากสังคมมากกว่า ส่วนทฤษฎีบุคลิกภาพ ที่มีพื้นฐานจากแนวคิดของฟรอยด์ (S. Freud) ในเรื่องของปมโอดิปุส (Oedipus Complex) หรือการอิจฉาอวัยวะเพศชาย (Penis envy) ที่ดอกย้ำเรื่องเพศนิยมซึ่งภายหลังได้มีนักจิตวิทยาค้นความคิดดังกล่าว เช่น ฮอว์นีย์ (Karen Horney) มองว่าแนวคิดเกี่ยวกับอวัยวะเพศชายเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจนั้นเป็นเพียงสมมุติฐาน ไม่ใช่ความจริงอันเป็นสากล เช่นเดียวกับทอมป์สัน (Clara Thompson) กล่าวว่า การอิจฉาอวัยวะเพศชายต้องอธิบายด้วยทฤษฎีวัฒนธรรมมิใช่ทฤษฎีกายภาพ ...

กล่าวได้ว่าความแตกต่างทางเพศล้วนมาจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคม หรือกระบวนการการถ่ายทอดวัฒนธรรม และกระบวนการควบคุมทางสังคม ผลที่ได้จึงพบว่า ผู้เรียนรับรู้ต่อปัญหาสถานการณ์ต่างๆ เหล่านี้ตามความรู้เดิมที่ถูกถ่ายทอดและปลูกฝังมา โดยเฉพาะการสืบทอดแนวความคิดระบบพ่อเป็นใหญ่ และถืออำนาจนี้ในทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีค่านิยมให้ความสำคัญกับพรหมจรรย์ของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ซึ่งจากคำถาม 2 ข้อแรก สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการตราประทับเพื่อแบ่งแยกบุคคลในโลกปกติกับโลกเบี่ยงเบนนั้นเกิดขึ้นทัศนคติของผู้ชายเป็นหลัก การให้ความหมายของ “ผู้หญิงดี” “ผู้หญิงเลว” จึงมีมากกว่า “ผู้ชายดี” “ผู้ชายเลว” ซึ่งมักไม่มีการแยกบทบาทที่ชัดเจน ทำให้เห็นว่าผู้หญิงควรให้อภัยผู้ชายที่ประพฤติผิด ขณะเดียวกันสังคมไม่ควรยอมรับหญิงโสเภณี ดังนั้นการนำความสนใจด้วยการซักถามในประเด็นดังกล่าว จะเห็นได้ว่าผู้หญิงมองเรื่องนี้เป็นเรื่องปกติของสังคม และจะมีความเห็นใจโสเภณีมากกว่า อันสะท้อนถึงสาเหตุของปัญหาทางเพศที่สืบเนื่องมาจากโครงสร้างสังคมระบบชายเป็นใหญ่ จะเห็นว่ากรณีการให้ความเข้าใจหรือลดปัญหาขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือเหตุผลความจำเป็นของฝ่ายหญิง ส่วนทัศนคติของผู้ชมที่ต่ำกว่าร้อยละ 20 ได้แสดงให้เห็นถึงการให้ออกาสผู้หญิงและหาแนวทางแก้ไข อันเป็นแนวคิดของ “ผู้ชายคนดี” ซึ่งเป็นภาพอุดมคติของผู้ประสบปัญหาทางเพศโสเภณี

ส่วนคำถามที่ 3 จะเห็นได้ว่าผู้ชมมีความเข้าใจเรื่องเอดส์ที่ไม่สามารถติดเชื้อมันได้ง่าย ไม่กลัวสังคมประณาม และควรให้ความเข้าใจโดยเฉพาะกับเพื่อน ขณะที่คูรั๊ก จะเห็นว่าความรู้สึกของผู้ชมชายเปลี่ยนเป็นเพื่อน เพราะกลัวปัญหาที่สืบเนื่องจากเอดส์ กล่าวได้ว่าสังคมและวัฒนธรรมเป็นเงื่อนไขที่ผู้ชมจะตัดสินใจต่อสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งผู้สอนควรส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ ยอมรับความคิดเห็นระหว่างกันและกัน นอกจากนี้จะเห็นว่าผู้ตอบจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนน้อยของผู้ตอบทั้งหมด มีทัศนคติต่อคูรั๊กที่ติดเชื้อมเอดส์ที่แสดงให้ถึงตระหนักรู้และเข้าใจปัญหาเอดส์จากเหตุการณ์ที่สมมุติขึ้น ให้เกียรติต่อเพศตรงข้ามซึ่งเป็นแนวคิดอุดมคติของคนทั่วไปแต่ปรากฏให้เห็นในเยาวชน และพุทธศาสนาถือว่าควรปลูกฝังความเป็นมนุษย์ธรรมที่เห็นคุณค่าของคนในการให้การศึกษาดังนั้นผลของกิจกรรมหลังการแสดงที่ใช้วิธีการเรียนการสอนแบบอภิปราย โดยเปิดโอกาสให้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันในปัญหาใดปัญหาหนึ่ง เท่ากับช่วยให้ผู้เรียน เรียนรู้ถึงเนื้อหาวิชาและมีโอกาสฝึกฝนการแสดงความคิดเห็นของตนเอง และการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น (สิริวรรณ สุวรรณอากาศ, 2538 : 156)

4.7.1.4 การวิพากษ์วิจารณ์ตามความรู้สึกนึกคิดต่อการแสดงละคร

การวิพากษ์วิจารณ์ตามความรู้สึกนึกคิดต่อการแสดงละครของผู้ชมภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ ด้วยการอภิปรายอิสระตามความสนใจของผู้ชมในรอบพิเศษหรือรอบเวทีเปิดทำให้ข้อมูลป้อนกลับหลากหลายแตกต่างกัน โดยแต่เดิมผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลที่สถานทูต ออสเตรเลียประจำประเทศไทย พบว่า ผู้ชมชาวต่างชาติท่านหนึ่ง (บันทึกสนาม, 30 สิงหาคม 2539) ได้วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาดังกล่าวว่า “ปัญหาที่มะชามป้อมได้นำเสนอในละครนั้น มิได้มีเฉพาะในประเทศไทย ที่อเมริกา ออสเตรเลีย สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ ฯลฯ ก็ประสบปัญหาเดียวกันนี้ จึงเชื่อว่าสิ่งที่มะชามป้อมนำเสนอไม่น่าเป็นการยากแก่การสร้างความสำเร็จของผู้ชมชาวต่างชาติ” ถือเป็นข้อมูลป้อนกลับที่ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของคณะ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในรอบการแสดงของกองทุน AusAID ดังที่ ชลประคัลภ์ จันทวีเรื่อง (บันทึกสนาม, 25 มกราคม 2540) กล่าวว่

... ประทับใจ skill หรือว่าทักษะของนักแสดงทุกๆ คน อันนี้คือสิ่งแรกที่แรงที่สุดที่เห็น แล้วประทับใจมากที่สุด คือได้ ทำได้หลายอย่าง คือได้ทั้งดนตรี ได้ทั้งร้องทั้งรำทั้ง acting ต่างๆ หลายๆ อย่าง ชอบมากเลยที่เอาเรื่องของวัฒนธรรม เรื่องของไทยๆ นำมาเล่าเรื่อง แล้วก็ชอบอธิบายในการเล่าเรื่องในการจับโน้มนั้มนั้มาตัดต่อไม่ให้น่าเบื่อ แล้วก็ฝึกดูทรมมี บางช่วงจริงจังบางช่วงขำ ทั้งหมดนี้อยู่บนพื้นฐานของความพอดี ตรงนี้ยังไม่พูดอะไรมาก ชอบคุณที่ทำให้ผม ก็มีความรู้สึกว่ายากให้ทำอยู่บ่อยๆ ...

จะเห็นได้ว่าทัศนคติของผู้ชมที่มีต่อคณะและละคร แสดงออกในเชิง ประทับใจด้านศิลปการละครและวิธีการนำเสนอ ตระหนักถึงความสำคัญที่มีต่อการให้ความรู้เพื่อพัฒนาคน ซึ่งร่วมสนับสนุนและส่งเสริมให้ดำเนินงานเผยแพร่หรือขยายสื่อให้กระจายในวงกว้างมากรอบขึ้น

4.7.1.5 การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ หรือองค์ความรู้ของผู้ชม

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือองค์ความรู้ของผู้ชมในทุกภาค สะท้อน ได้จากการมีส่วนร่วมของผู้ชม เช่น การมอบของที่ระลึก คณะจารย์ร่วมสรุปฝากข้อคิด รวมทั้งจากการ อภิปราย หรือการแสดงความคิดเห็นต่อคุณค่าในการดำเนินงานละครของคณะมะขามป้อม ที่ก่อให้เกิด การพัฒนาชุมชนและสังคม ดังที่ กิติศักดิ์ สุวรรณโกสิน (บันทึกสนาม, 25 มกราคม 2540) กล่าวว่า

... สิ่งหนึ่งที่ผมชอบมากและปลื้มมากคือวัตถุประสงค์ของการแสดงที่มีกลุ่มเป้าหมายอะไร ทั้งหลายอยู่ที่พวกเขา เด็กๆ โดยสาระ ของเรื่องนั้นก็ประโยชน์อยู่แล้ว สิ่งที่เป็นผลพลอยได้ จากละครเป็นการปลูกฝังเรื่องความรักทางด้านการละคร ศิลปะการละครให้กับเด็ก เราก็คง จะรู้ว่าคนไทยเราปัจจุบันนี้ห่างจากละครเวทีมาก... ซึ่งจุดประสงค์หรือตั้งกลุ่มเป้าหมาย อย่างนี้ก็เท่ากับเป็นการขยายฐานคนดูให้มันเพิ่มมากขึ้น ...

จากที่กล่าวได้ยืนยันทัศนคติของผู้ชมที่ตระหนักถึงบทบาทและความ สำคัญของคณะที่ดำเนินงานโดยใช้ละครเป็นสื่อเพื่อพัฒนาเยาวชน นอกจากนี้ยังพบได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีกิจกรรมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนหลังสิ้นสุดกระบวนการแสดงละคร ดังที่ผู้นำชุมชน หนองรี กล่าวว่า "เราฟังอีแซว และดูละครมะขามป้อมไปแล้ว ดอนนี่ถึงตาเราเล่นบ้าง ขอให้พี่น้องทุกคน สนุกให้เต็มที่ พวกเราช่วยกันโค้งน้อๆ มะขามป้อมมาร่ววงกันหน่อย" (บันทึกสนาม, 5 มกราคม 2540) ซึ่งการละเล่นกลองยาวนี้ ชาวบ้านถือว่าเป็นการใช้วัฒนธรรมชุมชนมาจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม พื้นบ้านของท้องถิ่นอื่น อันเป็นการธำรงรักษา เผยแพร่และเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้านของแต่ละภูมิภาคใน ขณะเดียว และเป็นสิ่งที่สร้างความภูมิใจต่อชุมชน ก่อให้เกิดการตระหนักถึงวัฒนธรรมที่มีต่อการให้การ ศึกษาเพื่อพัฒนาคน โดยได้ผลสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

4.7.2 ด้านทีมงานคณะ หรือผู้สอน

ผลของกิจกรรมหลังการแสดงที่เกิดขึ้นกับทีมงานคณะหรือผู้สอน ในทุกภาค สังเกตเห็นผลที่พัฒนาขึ้น ดังนี้

4.7.2.1 สามารถสร้างความบันเทิง การมีส่วนร่วมทางอารมณ์และความสัมพันธ์ ของผู้ชมกับกิจกรรม

- 4.7.2.2 ได้ค้นหาปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ให้สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย
- 4.7.2.3 สามารถตรวจสอบความรู้ ความเข้าใจและทัศนคติตามวัตถุประสงค์
- 4.7.2.4 ได้กระตุ้นให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ นักเรียน และผู้ชมใน
วัยที่หลากหลายให้ร่วมแสดงความคิดเห็นและเสนอวิธีป้องกัน แก้ไขปัญหาาร่วมกัน
- 4.7.2.5 ได้เสนอความคิดเห็นของกลุ่มคณะและข้อมูลป้อนกลับที่น่าสนใจ
ตั้งข้อสังเกตต่อสิทธิทางเพศและประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับการนำไปปรับใช้ดำเนินชีวิตแก่ผู้ชม
- 4.7.2.6 ได้ข้อมูลป้อนกลับเพื่อนำไปปรับใช้ในกระบวนการใช้ครั้งต่อไป
- 4.7.2.7 ได้ใช้กระบวนการจัดกิจกรรมอย่างมีศักยภาพในการพัฒนาจิตสำนึกทาง
จริยธรรมและ คีลธรรมทางเพศแก่บุคคล
- 4.7.2.8 ได้เสนอกระบวนการให้การศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้เรียนและ
ผู้สอนแก่นักศึกษา เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน อาจารย์ ผู้สนใจ เพื่อนำไปปรับใช้ทำงาน
- 4.7.2.9 ได้ข้อมูลป้อนกลับที่ทำให้ได้ข้อสรุปด้านทัศนคติของผู้ชมที่เกิดขึ้นจาก
กิจกรรมหลังการแสดง

จากที่กล่าวในขั้นตอนกิจกรรมหลังการแสดง จะเห็นว่าทุกภาคผู้เรียนและผู้สอนเกิดการพัฒนาตน อันเป็นผลมาจากวิธีการที่จัดเป็นลักษณะของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยผู้ใช้สื่อได้ปรับตนเองให้ มีบทบาทในฐานะผู้สอน และทำหน้าที่กระตุ้นความสนใจในการเรียนรู้ของผู้เรียน ดังที่ ชนิตา วัชร์พลเมือง (2537 : 289-290) กล่าวว่า

... ฟลานเดอร์ส ได้เสนอครูแบบ Indirect คือยอมรับความรู้สึก ความคิดของนักเรียน พร้อมทั้งให้กำลังใจนักเรียนในการตั้งคำถามตอบคำถามระหว่างการเรียนการสอน ส่วน เค็ดดี เสนอครูแบบครู (Teacher Context) ซึ่งจะร่วมวางแผนการเรียนกับนักเรียนในห้องเรียน เมื่อจบการสอนครูและนักเรียนจะแลกเปลี่ยนการสอนอย่างมีปฏิสัมพันธ์กัน ...

กล่าวได้ว่าจากบทบาทของผู้สอนในลักษณะนี้ ผู้เรียนจึงเป็นทั้งฝ่ายรับและสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ถ้ายทอดสู่ผู้สอนในขณะเดียวกัน ซึ่งหน้าที่ของผู้เรียนคือการเสนอความคิดเห็นของตนที่มีต่อสถานการณ์ต่างๆ ที่สมมุติขึ้นอย่างมีเหตุผลได้ตรงต่อแล้ว สอดคล้องกับแนวทางของคณะกรรมการวางแผนพื้นฐาน เพื่อการปฏิรูปการศึกษา (อ้างถึงใน ชีวฤทธิ์ เสนิงค์ ณ อรุณยา, 2538 : 195) ที่เสนอให้เปลี่ยนแปลง บทบาทของครูจากการเป็นผู้บอกมาเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่ม สนับสนุนให้นักเรียนมีบทบาทสำคัญ ในกระบวนการเรียนรู้เป็นผู้ช่วยและเป็นผู้แนะให้นักเรียนรู้จักวิธีที่จะศึกษาค้นคว้า และเลือกทางของตนเอง ได้โดยไม่มีกำบังคับให้เชื่อตามครูเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ใช้ความคิดอิสระอย่างมีเหตุผล อาจกล่าวได้ว่า การเรียนรู้จะเป็นไปได้ดีต้องไม่มีการครอบงำทางความคิด ขั้นตอนนี้จึงมีความสำคัญไม่น้อยกว่าการแสดง ละคร ซึ่งกระบวนการศึกษาแบบมีส่วนร่วมควรยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและให้บุคคลสำคัญอื่นๆ ร่วมทำหน้าที่พัฒนาคน สามารถสรุปกิจกรรมหลังการแสดง หรือกิจกรรมเสริมบทเรียนและประเมินผลการเรียนการสอนได้ 6 วิธีการตามลำดับดังนี้

1. การใช้เกมสนทนาการทำนายดวงชะตา คือ การใช้กิจกรรมนันทนาการสร้างบรรยากาศ เพื่อกระตุ้นผู้เรียนให้แสดงผลการรับรู้อีก
2. การตัดสินใจตัวละคร คือ การตรวจสอบการรับรู้และเข้าใจต่อบทเรียนและสื่อการเรียน
3. การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย เป็นการสร้างกระแสวิพากษ์วิจารณ์ต่อเนื้อหาบทเรียน
4. คำถามพิเศษ คือ การตรวจสอบองค์ความรู้ที่ได้จากบทเรียน
5. การอภิปรายอิสระตามความสนใจของผู้ชม คือ การเปิดให้ผู้เรียนซักถามปัญหา
6. การสรุปกิจกรรม คือ การสรุปกระบวนการเรียนรู้

จากที่กล่าวทั้งหมดสามารถสรุปกระบวนการและผลการแสดงเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาในภูมิภาคต่างๆ ได้เป็น 4 ขั้นตอนหลักตามลำดับดังนี้

1. การเตรียมการแสดง คือ การเตรียมกิจกรรมการเรียนการสอน
  - 1.1 การวางแผนจัดการแสดง เป็นการวางแผนเตรียมจัดการเรียนการสอน และใช้สื่อบุคคล
  - 1.2 การเตรียมสื่อละครและองค์ประกอบ เป็นการเตรียมสื่อบุคคลและบริบทที่เกี่ยวข้อง
  - 1.3 ผลของการเตรียมการแสดง ด้านปฏิริยาตอบสนอง ความสนใจ การมีส่วนร่วมของผู้ชม
2. กิจกรรมก่อนการแสดง คือการจัดกิจกรรมนันทนาการเพื่อสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
  - 2.1 การแนะนำกลุ่มคณะและโครงการฯ คือการแนะนำสื่อการเรียนรู้อีก
  - 2.2 การใช้กิจกรรมพิเศษ คือการใช้กิจกรรมนันทนาการละลายพฤติกรรม และเตรียมความพร้อมผู้เรียน
  - 2.3 ผลของกิจกรรมก่อนการแสดง ด้านปฏิริยาตอบสนอง ความสนใจ และการมีส่วนร่วมของผู้ชม
3. การแสดง คือ การใช้สื่อบุคคลเพื่อถ่ายทอดบทเรียนสำคัญด้วยรูปแบบละครหรือบทบาทสมมุติ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้
  - 3.1 การใช้สื่อการเรียนรู้อีกเฉพาะกิจ สำหรับรอบพิเศษบางแห่งเพื่อเป็นตัวอย่างองค์การที่ดำเนินงานการพัฒนาเด็กและเยาวชน
  - 3.2 การใช้สื่อการเรียนรู้อีกเพื่อการเรียนการสอน เพื่อรณรงค์ให้การศึกษาและพัฒนาคน
  - 3.3 ผลของการแสดง ด้านปฏิริยาตอบสนอง ความสนใจ และการมีส่วนร่วมของผู้ชม

4. กิจกรรมหลังการแสดง คือกิจกรรมเสริมบทเรียนและตรวจสอบผลการเรียนการสอน

- 4.1 การใช้เกมสั้นทบทวนการทำนายดวงชะตา คือกิจกรรมนันทนาการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้อย่างสนุกสนาน
- 4.2 การตัดสินใจตัวละคร เป็นตรวจสอบการรับรู้และเข้าใจต่อบทเรียนและสื่อการเรียน
- 4.3 การเปิดประเด็นเรื่องการแต่งกาย เป็นการสร้างกระแสวิพากษ์วิจารณ์ต่อเนื้อหาบทเรียน
- 4.4 การใช้คำถามพิเศษ คือการตรวจสอบองค์ความรู้ที่ได้จากบทเรียน
- 4.5 การอภิปรายอิสระตามความสนใจของผู้ชม คือการเปิดให้ผู้เรียนซักถามปัญหา
- 4.6 การสรุปกิจกรรม คือ การสรุปกระบวนการเรียนรู้
- 4.7 ผลของกิจกรรมหลังการแสดง ด้านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของระหว่างบุคคล

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่ากระบวนการแสดงมี 4 ขั้นตอนใหญ่ ซึ่งมีรายละเอียดวิธีการที่แตกต่างกันไปตามสภาพกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งหวังผลและให้การศึกษาด้านสถานการณ์เยาวชนจริยธรรมทางเพศ และเอ็ดส์ ซึ่งคณะใช้หลักพื้นฐานการศึกษาด้านต่างๆ มาจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ถือได้ว่าเป็นการใช้กระบวนการสื่อเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรม หรือกระบวนการสื่อบุคคลในการให้การศึกษเพื่อพัฒนาคน ทำให้ได้ข้อค้นพบจากแนวทางของการจัดการศึกษาของคณะดังนี้

1. ละครการศึกษา คณะได้ใช้กระบวนการละครเพื่อจัดกิจกรรม รายละเอียดทุกอย่างทุกขั้นตอนทั้งการเตรียมการแสดง กิจกรรมก่อนหรือหลังการแสดง การแสดง เหล่านี้มีบทบาทในการให้การศึกษ ตั้งแต่เห็นได้จากปรากฏการณ์ละครการศึกษาที่มีประเทศอังกฤษแม่แบบตั้งแต่ปีค.ศ.1965 เป็นต้นมา ทำให้มีคณะละครที่มีใช้ทางการศึกษาแต่เป็นนักแสดง ครอบคลุมให้การศึกษากับเยาวชนในโรงเรียนต่างๆ มากมาย (พรวรัตน์ ดำรง, อ้างถึงใน สื่อชาวบ้าน: 25 พฤษภาคม 2540) จะเห็นว่าคณะมะขามป้อมได้สืบทอดแนวคิดดังกล่าว ที่มีหลักการสอดคล้องกับสื่อพื้นบ้านไทยที่มีบทบาทในการรณรงค์ข่าวสารความรู้อย่างมาในหลายยุคหลายสมัย โดยใช้ศิลปะการแสดงที่เน้นความเรียบง่าย ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์และสภาพบริบทของกลุ่มเป้าหมาย กล่าวได้ว่าละครการศึกษาของคณะมีข้อเด่นที่ได้ประยุกต์แนวคิดในการให้การศึกษทั้งฝั่งโลกตะวันตกและโลกตะวันออกมาใช้จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคน

2. กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม สืบเนื่องจากละครการศึกษา ที่เน้นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงและผู้ชม หรือผู้เรียนและผู้สอน ที่ไม่แยกบทบาททางการศึกษาออกจากกัน คือต่างเป็นผู้ให้และผู้รับการศึกษาร่วมกัน เห็นได้จากผู้สอนเป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์ต่างๆ เป็นสื่อบุคคล และเกิดเรียนรู้ข้อมูลจากผลการวิจัยของผู้เรียนในกิจกรรมก่อนและหลังการแสดง กล่าวได้ว่ากระบวนการแสดงละครมาลัย มงคล ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ช่วยให้ผู้สอนและผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังที่ ประดิษฐ์ ประสาททอง (บันทึกสนทนา, 30 พฤศจิกายน 2539) กล่าวว่า "การที่ได้เล่นแล้วเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกับคนอื่นไม่ใช่ในลักษณะของการเป็นครูสอนให้นักเรียนอย่างเดียว เราถือว่าการได้แลกเปลี่ยนและเรียนรู้ระหว่างกันกับผู้แสดงนั้นเป็นการศึกษาอย่างหนึ่ง"

3. การศึกษาเพื่อชุมชน จะเห็นได้ว่าการทดลองขยายสื่อการศึกษาของคณะผู้พื้นที่เป้าหมาย ทั้งในสถานศึกษาและชุมชนต่างๆ ได้เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ชุมชน กิจกรรมละครของ คณะจึงเป็นการศึกษาเพื่อชุมชนในแบบหนึ่ง ซึ่งหมายถึงการจัดประสบการณ์ต่างๆ ให้แก่ประชาชนจนเกิดความต้องการที่จะปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง และชุมชนให้ดีขึ้น (ธีรยุทธ์ เสนิงค์ ณ อยุธยา, 2538 : 202) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทรัพยากรบุคคลท้องถิ่นในการถ่ายทอดวัฒนธรรมและ ชาติกลางทางสังคม ดังนั้นหน้าที่ของการศึกษาแบบนี้จึงมุ่งที่การพัฒนาคนและชุมชน ให้สามารถรับมือกับการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างเข้าใจ สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ จะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถและนำคุณค่าต่างๆ ไปพัฒนาประสิทธิภาพของการผลิตให้แก่ชุมชน (สิริวรรณ สุวรรณอาภา, 2538 : 143)

4. การศึกษานอกระบบ จากนิยามที่ว่า "กิจกรรมทางการศึกษาใดๆ ที่จัดขึ้นอย่างมีแบบแผน กิจกรรมเหล่านี้อยู่นอกระบบการศึกษาในโรงเรียน และเป็นกิจกรรมที่จัดสรรประเภทของการเรียนรู้บ้าง อย่างให้แก่ประชากรกลุ่มย่อยไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือเด็กก็ตาม" (Philip H. Coombs อ้างถึงใน รัตนา ตุงคสวัสดิ์, 2528 : 45) จะเห็นว่าด้วยลักษณะและวิธีการจัดกิจกรรมของคณะนับเป็นการศึกษา นอกระบบในรูปแบบหนึ่ง ดังที่ พงุทัส พหลกุลบุตร (บันทึกสนาม, 30 พฤศจิกายน 2539) กล่าวว่า "ในฐานะที่จับดำเนินการศึกษา จึงสนใจแนวคิดนี้ โดยละครที่ทำอยู่จะเป็นละครเพื่อการศึกษา ในรูปแบบของ ละครการศึกษาอกระบบ" จะเห็นว่าการจัดการศึกษาของคณะเน้นที่กระบวนการให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้แสวงหาและเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ได้ โดยไม่ติดยึดรูปแบบหรือฟังพียงแนวทางของการศึกษาในระบบ โรงเรียน ซึ่งใช้หลักการละครในการจัดกิจกรรมเพื่อการศึกษา

นอกจากนี้จะเห็นว่าข้อค้นพบด้านรูปแบบและแนวทางของการจัดการศึกษาของคณะในกระบวนการ แสดงละครมาลัย มงคลนี้ อาจพบการทับซ้อนอื่นที่มีกิจกรรมคล้ายคลึงกัน แต่หลักสำคัญประการหนึ่ง คือการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา โดยให้บุคคลเป็นสื่อการเรียนรู้ ให้คนเป็นศูนย์กลางและเป้าหมายของการ พัฒนา ดังจะเห็นว่าการที่เขาวงกตเป็นผู้ผลิต ผู้ใช้ และผู้ถูกพัฒนาไปพร้อมกันจากกิจกรรมละคร ถือได้ว่าเป็นสื่อหรือการศึกษาเพื่อเขาวงกตเช่นเดียวกับที่ปรากฏนิยามของการศึกษาเพื่อชุมชน

กล่าวได้ว่าจากกระบวนการแสดงนี้ จะบรรลุวัตถุประสงค์ในด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาคนได้มาก น้อยเพียงใด สามารถเห็นได้จากกระบวนการประเมินผลซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย